

KÁDÁR ZSOMBOR

**SZÉKELYFÖLDI ERDÉSZETI
ARCKÉPCSARNOK**

**Erdészettörténeti Közlemények
XXXIX.**

1999

Készült

**az FVM ERDÉSZETI HIVATAL és a
LIGNIWOOD KFT.**

támogatásával

KÁDÁR ZSOMBOR

**SZÉKELYFÖLDI ERDÉSZETI
ARCKÉPCSARNOK**

**Erdészettörténeti Közlemények
XXXIX.**

**Országos Erdészeti Egyesület
Erdészettörténeti Szakosztály**

Budapest

1999

**A sorozatot szerkeszti
Oroszi Sándor**

**A sorozat kötetei megrendelhetők
a szerkesztő nevéén és címén
1367 Budapest, Pf. 129.**

**Felelős kiadó
Oroszi Sándor
az OEE Erdészettörténeti Szakosztály elnöke**

**ISBN 963-8251-34-4
ISSN 0866-3181**

Sokszorosítás: Diós Print BT., Budapest

**Tarisznyás Márton
emlékének**

TARTALOMJEGYZÉK

	oldal
TARTALOMJEGYZÉK	5
ELŐSZÓ	11
RÖVIDÍTÉSEK ÉS JELEK	15
1578 Erdészeti irodalmunk kezdete /Melius Péter, Apáczai Csere János, Oroszhegyi Mihály/	17
1736 Eltérő vélemények /Apor Péter/	21
1779 Egy ledólt diófához c. óda költője /Baróti Szabó Dávid/ /Tompai Károly/	23
1796 Erdészeti növénytani irodalmunk nagy úttörője /Benkő József/	27
1820 Az erdészettudományok kárára, a matematika nagy hasznára /Bolyai Farkas/ /Kintses József/	31
1842 Elfelejtett vadászati szakírók /M. Sz. F./ /Dr. Földessy György, Szlávik Nándor/	35
1842 Az erdélyi reformkorszak kiváló képviselője /Kőváry László/ /Teleki József/	37
1844 Feledésbe merült növénytani szakkönyvek /Téglási Ercsei József/	39
1853 Apa és fia /Benkő Ferenc, Benkő Károly/ /Nagy Ajtai ifjabb Cserei Farkas/	43
1854 A vadászirodalom remek képviselője /Újfalvi Sándor/	47
1867 Közíró az erdőgazdálkodás szolgálatában /Száva Farkas/	51
1868 Egy hatalmas mű erdész szemmel /Orbán Balázs/	55
1871 Az erdészek első és második szakképzett nemzedékéről /Kiss József, Lázár Jakab/	59

1871	A kincstári erdészet élén állt /Divald Erdődi Adolf/	61
1872	Történetíró és bibliográfus /Szabó Károly/	63
1875	Udvarhelyszék utolsó főkirálybírája /Daniel Gábor/	65
1878	Erdészettörténetünk jeles művelője /Jakab Elek/	69
1879	Egy tevékeny közgazdasági író /Kozma Ferenc/ /Mikes Kelemen/	73
1880	Polihisztor erdészprofesszor /Fekete Lajos/	77
1885	Szakmai sikerekben gazdag erdészpálya /Pausinger József/	81
1885	Egy lelkes erdőfelügyelő /Nagy Gyula/	83
1885	A statutumalkotás erdészeti vonatkozásai /Kolossvári Sándor, Óváry Kelemen/ /Connert János/	87
1885	Háromszék szülöttje volt /Bedő Albert/	89
1887	A legeslegutolsó reménység /Herman Ottó/ /Sütő András, Nagy Imre, Szigethi Gyula Mihály, Gunda Béla/	95
1890	A görgényszentimrei erdészeti szakiskola első igazgatója /Pécs Dezső/ /Cozma Gliga/	97
1891	Egy vármegyei közgazdasági előadó /T. Nagy Imre/	101
1893	Három székelyföldi erdészprofesszor /Bencze Gergely, Csiby Lőrincz, Téglás Károly/	105
1894	A fenyőfűrésztelep az erdők réme /Vitos Mózes/ /Dapsy Frigyes, Imre Dénes/	107
1896	Két örökség továbbfolytatója /Szádeczky-Kardoss Lajos/ /Fodor István/	111

1896	Vélekedések az erdők pusztulásának megakadályozásáról /Tagányi Károly/	115
1899	Háromszék nagymonográfiája /Pótsa József/	119
1901	Erdőtisztek a Székely Kongresszus előkészítésében /Krippel Móric, Hübán János/	121
1902	A lelkes kamarai titkár /László Gyula/ /Csiszár Lajos/	125
1902	Egy faipari szakiskolai tanárra emlékezve /Siklódy István/	129
1903	A zabolaiak leveléből, a papolci közhelyről /Sebess Dénes/ /Balogh Edgár/	133
1904	Közgazdasági leírások értékei /Barabás Endre/ /Barabás János/	137
1909	Megkésve született törvény és vontatott végrehajtása /Csegezy Pál/	141
1920	Író-bölcs, mesemondó és népnevelő /Benedek Elek/ /Krizsa János, Seres András/	145
1920	Egy folyóirat nyújtotta segítség /Kapusy Imre/	149
1920	Alapélménye a természet /Áprily Lajos/ /Apáthy István, Vita Zsigmond/	151
1920	Élete céljául a tanítást és a nevelést választotta /Simó Géza/ /Nyárádi E. Gyula/	153
1928	Csik megye erdőbirtokpolitikusa /Pál Gábor, Balogh Artúr/ /Jakabfy Elemér, Egyed Ákos/	155
1929	Két üzemismertetés haszna /Aurel Gociman/	159
1931	A fáradhatatlan természetkutató és tudománynépszerűsítő /Bányai János/ /Haáz F. Rezső, Tompa László, Tomcsa Sándor/ /Lakatos István, Scheint G. Dániel/ /Csutak Vilmos, Moesz Gusztáv, Szakács Péter, Bogáts Dénes, Kós Károly/	167

1933	„A fő aratás azonban a fa volt” /Kacsó Sándor/ /Lombosy/ /Gyárfás Elemér, Sztankó Zoltán, Abrudbányai Ede, Kozán Imre/ /Izsák József/	171
1934	A székely népi erdőgazdálkodás megismerésének forrásai /Kovács Ferenc, Tagán Galimdsán, Molnár Kálmán, Csergő Bálint, Gazda József/ /V. Arvinte/	177
1936	„Ki a havasok erdőrengetegét az olvasólámpák fénykörébe lopta” /Kemény János/	181
1938	A székely sors könyve /Bözödi György/ /Bányai László, Fodor Pál, Katona Szabó István/	185
1938	A pénz bősége Csíkban /Endes Miklós/ /Nagy Benedek, Duka János/	189
1938	A székely népélet rajongója /Vámszer Géza/ /Albert István, Venczel József/	193
1942	Doktori értekezés mely egyben tankönyv is /Haáz Ferenc/ /Kristó Tibor/ /Nagyajtai Kovács István, Cs. Sebestyén Károly, Szinte Gábor/	197
1946	Egy feledésbe merült erdészettörténet /Vasile Sabău/ /J. Filipovici, C. Lăzărescu/	199
1949	Az igazat, a ténszerűt, a valóságosat mondjuk ki a magunk sajátos szellemében önmagunkról /Kurkó Gyárfás/ /Méliusz József/	203
1953	Kétféle makk /Tamási Áron/ /Barabás Samu, G. F. Morozov/	207
1972	Arról amit az erdészeti- és faipartörténetünk egy néprajztudóstól kapott /dr. Kós Károly/	211
1972	Egy erdészeti- és faipartörténeti műszaki doktor /Dumitru Ivănescu/ /V. N. Stinghe, D. A. Sburulan, Nemes Károly/	215
1973	A Nagy-folyón végzett tutajozás utolsó korszaka /Palkó Attila/ /Czeglédy János, Portik János, Bakó Zoltán/	221

1975	Munkásmozgalmi helytörténet /Fuchs Simon/ /Grün Ferenc, Valter István, Rokaly József Salamon Ernő/	225
1976	Csíki helytörténész az erdészettörténet szolgálatában /Antal Imre/ /László Gábor/ /Ambrus András, Székely Dávid Gyula/	229
1976	Egy akadémikus történész a román erdőkről /Constantin C. Giurescu/ /Bíró Pál, C. Chiriță/	235
1979	A havasolás /Zsigmond József/ /Szócs István, Páter Ernő/	239
1981	Szubjektív monográfia /Látó Anna/ /Haszmann Pál, Árvay József/	243
1982	Az erdő és az ember viszonyának alakulása /Tarisznyás Márton/ /Garda Dezső/	247
1983	A székely falu krónikása /Imreh István/	251
1986	Nyelvünk tudós kutatója /Szabó T. Attila/ /Reuter Camillo/	255
	ZÁRÓGONDOLAT	257
	NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	259

ELŐSZÓ

Az erdészeti író feladata csak a népszerűsítés lehet.

/Fekete Lajos erdészprofesszor, 1880./

Az egyes szakmák múltjának bemutatásában fontos szerep vár művelőinek magánszorgalomból végzett tevékenységére, hiszen az ipar, a gazdasági élet történetével foglalkozó hivatásos kutatók kis száma ezt az ismertetést csak korlátozott terjedelemben és főleg elkésve valósíthatják meg. Ez a közismert valóság érvényes az erdészet- és faipartörténet önkéntes munkatársaira is, kik az idők folyamán többnyire „hobby”-ként foglalkoztak - és foglalkoznak ma is - *erdőtörténettel* (egy meghatározott terület erdeinek a különböző korokban végbement kiterjedésének, összetételének és változásainak ismertetésével), vagy a gyűjtőfogalomként használt *erdészettörténettel*. A Magyar értelmező kéziszótár /Bp., 1972./ az *erdészet* címszónak két magyarázatot ad, és érti alatta: 1. „Az erdők élővilágának gondozásával és hasznosításával foglalkozó termelési ág”-at. 2. „Erdőgazdasági üzem”-et. Az Erdészeti-Vadászati-Faipari Lexikon /Bp., 1961./ pedig hármat, mely szerint az *erdészet* népgazdasági termelési ág, tudományág és üzemjellegű önelszámoló egység. (→ Erdészeti irodalmunk kezdete címet is.) Ennek tárgya már nemcsak az erdő, hanem az az emberi tevékenység is, mely az erdő kitermelésén, művelésén, rendezésén kívül annak őrzésére, igazgatására, valamint a jogtörténettel és tudománytörténettel kapcsolatos teendőkre is kiterjed.

Ide, a műkedvelő erdészet- és faipartörténészek közé sorolom magamat is, ki három évtizedes szak- és szótárírói tevékenységemre támaszkodva - többnyire társtalanul, egy belső kötelezettségnek engedve, a „magad uram!”- elvet alkalmazva -, a hasznos és főleg időben megírt szakkönyv fontosságát felismerve, többnek tartom és tartottam az elfogadható fogyatékokkal létrejött munkát, mint a bírálók-fanyalgók nem létező, tévedésmentes „alkotásait”.

Elálllok a Kárpátok ívének délkeleti szöglete belső oldalán levő erdős vidék - melyet a köznyelv *Székelyföldnek* nevez - erdészet- és faipartörténete megírásának szükségességét igazoló bizonyítástól. Felemlítem azonban azt, hogy a hetvenes években *Dr. Dumitru Ivănescu* erdőmérnök, majd *Constantin G. Giurescu* történész adtak ki átfogó, önálló erdészet- és faipartörténetet. Arra az igazságra is célszerű hivatkozni, hogy minden egyes szakma jó örökségét napjaink művelői is meg kell ismerjék, hogy azt ápolhassák és tovább folytathassák.

E sorok írója annak tudatában is van, hogy már *Oroszhegyi Mihály*, zetelaki poéta is ismerte az erdészeti-faipari szakirodalom termékeinek lassú kelendősé-

gét, mikor az 1656-ban megjelent „A’ Fenyő fának hasznos voltáról, és a’ Sendely tsinálónknak kellemetes és hasznos munkájokról való História”-ját az alábbi versszakkal megtoldotta:

„Jó akaró Uram hát ez könyvet meg vedd
Ha az szép újságra vagyon ugyan kedved,
Ha által olvasod tudom meg szereted,
Hasznát Fenyőfának meg mutatya néked.”

Annak az erdészet- és faipartörténetnek pedig, melyet a *Dr. ing. D. Ivănescu* által megszerkesztett módon, vagyis erdészeti-faipari tankönyvként, elsősorban a szakmai alpműveltséggel rendelkező olvasó számára állítanék össze, hazai viszonylatban kis olvasóközönsége lenne. Ezért láttam kivezető útnak azt, hogy tallózza azok munkáiból, kik elsősorban a nagyközönség számára írtak a Maros, az Olt és a két Küküllő forrásvidékeink államosítás előtti erdészeteről és faiparáról; továbbá: felelevenítve a szakma dokumentumainak érdekesebb részleteit is, melyek egyben a kutatott terület gazdasági történetének részei, közérthetően, olvasmányos stílusban, sajátos formába öntve ismertessem mindazt, amit a jelzett tárgykörből *mindnyájunknak* érdemes és illik tudni. Mindezzel egyidőben az utókor kegyeletét is leróhatom azok előtt, kik erdőszeretetüket igazolva írásaikkal hozzájárultak a szóban forgó vidék erdőségeinek fennmaradásához, helyes használatához.

Szólnom kell a továbbiakban arról a formai hiányosságról, mely abból adódik, hogy az egyes fejezetekben tárgyalt témák nincsenek az erdészeti oktatásban alkalmazott sorrend szerint rendezve - vagyis pl. az erdei fákról későbbem emlékeztem meg, mint az erdészeti szállítóberendezésekről -, és a könyvet alkotó 65 fejezet közötti laza kapcsolatról. Az előbbi a könyv szerkezetének természetes velejárója, az utóbbi jellege pedig előnyére is válhat. Ismeretes ugyanis az olvasónak az a szokása, hogy a szakkönyvekbe csak beleolvasni szeret. Ezt a kívánságát viszont „arcképcsarnok”-unk felépítése, fejezeteinek önállósága és rövidege lehetővé teszik. A könyv végén levő részletes név- és tárgymutató pedig a témák összefogását, nyomon követését nagyban elősegíti.

A bőseges idézet eszközzel élve, munkám egy szép- és szakirodalmi szöveggyűjtemény jellegét öleli fel, melyből nem hiányzik az egykori publicisztikára jellemző, az olvasó eseményéhségének kielégítését szolgáló hírlapi anyag sem. Ezért is, az idézetek sokasága nemhogy nehézkességet jelentene, hanem ellenkezőleg, vonzóvá, olvasmányossá teszik a könyvet, mert a megjelenített szöveg - reprezentatív szép-, köz- vagy szakíróknak sokszor az eszmei áramlatokban tájékoztató, irányt mutató gondolatai -, az olvasó érdeklődését fel kell, hogy keltsék.

Kiknek a látószögén keresztül ismerjük meg a vizsgált terület emberének és az ott elterülő erdő évszázados viszonyát? Melyek a könyv jellegét leginkább meghatározó fejezetek? Mindazok helyet kaptak-e a munkában, kik az idők folyamán - vagy napjainkban - írásaikkal hatással voltak a kutatott vidék erdő-

gazdálkodására és faiparára, annak erdészeti-faipari kultúrájának kifejlődésére, illetve hozzájárultak az államosítás előtti események megismeréséhez.

És hány további kérdést tehet még fel az olvasó, ki a könyv segítségével akar megismerkedni a jelzett vidék 1578-1948 közötti időszakának fontosabb erdészeti-faipari történéseivel, a valóságot tükröző dokumentumaival!

A kérdések egy részére az olvasó a könyv első belelapozása alkalmával már feleletet kaphat. Szükséges azonban hangoztatnom azt is, hogy, mint minden történelmi jellegű *tudománynépszerűsítő kiskönyv* esetében, ezt a munkát is a teljességre való törekvés nélkül állították össze, azzal a rejtett célkitűzéssel, hogy az olvasó érdeklődését felkeltve az erdészeti- és faipartörténet kérdései, eseményei iránt - a közösséghez való tartozásból fakadó kíváncsiságnak is eleget téve - figyelme a szövegbe beépített forrásanyag alaposabb megismerésére fog irányulni.

Adva van háromszázhetven évnyi korszak (kezdeté az erdészeti irodalmunk megszületését jelző 1578-as év), a hozzávetőlegesen meghatározott kutatási terület és a cél: értelmezett szöveg segítségével megismerkedni olyan erdészeti-faipari eseményekkel és adatokkal, melyek a nagyközönség érdeklődésére is igényt tarthatnak, miáltal az olvasó az évszázados ember-erdő viszonyba is betekinthes. Az alkalmazott módszerről pedig még annyit: a felhasznált anyagnak (a kiválasztott írók erdészeti-faipari szempontból legjellemzőbb írásainak) időrendi sorrendbe történő bemutatása azért is mutatkozott célszerűnek, mert ezáltal az olvasóban az idő állandó múlásának érzése keletkezhet. Ennek elérése, tudatosítása pedig lényeges szempont, mert a kutatott területen az évszázados ember-erdő kapcsolatban az előbbi mindig időhátránnyal küzdött. Ez pedig abban nyilvánult meg, hogy a kutatott terület lakossága és annak mindenkori kormányzata az erdővel kapcsolatos teendői során a lényegest - vagyis a feladatokat - mindig elkésve valósították meg. Későn létesültek az erdő termékeinek értékesítését lehetővé tevő utak és vasutak, későre fejlődtek ki a piacot jelentő helybeli városok, megkésve tették lehetővé a marosi tutajozás biztonságos feltételeit, kellő időre nem fejeződött be a közbirtokosságok megszervezése sem, elkésve és szerény mértékben létesült a késztermékeket előállító céhek és majd az ún. *tulajdonképpeni faipar* stb. Mindezeknek betudhatóan „*az erdő*” hivatásának teljes mértékben nem is tudott eleget tenni, a szűkös megélhetés és a jólét közötti űrt nem mindig tudta kitölteni, itthontartó ereje sokszor csak lappangott, erőteljesen nem érvényesült.

„Az erdészeti író feladata csak a népszerűsítés lehet.” E sort a Nagyajtáról elszármazott Fekete család polihisztor tagja, *Fekete Lajos* erdészprofesszor 1880-ban írta le. A jelmondat érvényessége azóta sem csökkent: az erdészeti-faipari kultúra terjesztése, a kutatott területen megvalósult egykori szakmai létesítmények felelevenítése - melyekről *Orbán Balázs*, *Kozma Ferenc*, *Benedek Elek*, *Vitos Mózes*, *Kemény János* és sokan mások elismerőleg írtak - ma is szükséges. A szolgálati feladataikon túlmenően, az írás fegyverével is az erdő és ezáltal a szülőföld szeretetére nevelő, erdőakadémiát végző, egykori erdés-

szekről, erdőmérnökökről; a szépirodalomtól, a sajtó munkásaitól nyert szellemi támogatásról való megemlékezés napjaink erdészeti szakírójának is feladata.

A vázolt néhány célkitűzésen kívül munkám segítséget ígér az erdőgazdálkodás törekvéseinek megvalósításán fáradozó mai erdészeknek is azáltal, hogy a nagyközönség soraiban az érdeklődést és a rokonszenvet tevékenységük iránt felkeltheti.

A szerző mielőtt az olvasó kezébe adná munkáját, néhány keresetlen szóval *Tarisznyás Márton*ra emlékezik, ki annyi megértéssel karolta fel törekvését: megismerni és megismertetni a jelzett terület népe és erdeje évszázados kapcsolatát, bemutatni mindezt egy vázlatos történeti áttekintésben, mely kiindulópontja lehetne a vizsgált terület valamennyi szakmai kérdésére kiterjedő, az eseményeket napjainkig követő, részletesebb erdészeti- és faipartörténeti kutatásnak. Ennek elvégzése, az eredményeknek írásba foglalása és a kötet megjelentetése azonban már egy munkacsoport feladata lenne, és több időt igényelne.

Marosvásárhely, 1986. január hó

A szerző

RÖVIDÍTÉSEK ÉS JELEK

Bp.	Budapest
Buk.	București, Bukarest
Corpus I.	Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai. Szerk. Kolossvári Sándor és Óváry Kelemen. Bp., 1885.
EL	Erdészeti Lapok
EO	Magyar Erdészeti Oklevéltár
HK	Hargita Kalendárium
Hsz	Háromszék
évf.	évfolyam
k.hold	katasztrális hold /1600 négyszögöl/
l.	lásd!
MK	Magyar Kisebbség
Nyr	Magyar Nyelvőr
sz.	szám/ú/
Szf	Székelyföld
Sz.gy.	Szerző gyűjtése
SzO	Székely Oklevéltár
vö.	vesd össze!
→	lásd!
[szöveg]	a szerző megjegyzése, magyarázata az idézett szövegben
[...]	a szerző által kihagyott szövegrészre való utalás
~	a címszóra utaló jel

Erdészeti irodalmunk kezdete

„*Hasznos pedig a határba élő fákat ültetni, ...*”

/Apáczai Csere János:

Magyar Encyclopedia 1653/1977.338./

Már az Előszóban láttuk, hogy az *erdészettörténet* gyűjtőfogalom, ahová betartozik az *erdőtörténet*, az *erdőgazdálkodás története* (az előbbi tárgya az erdő, az utóbbié már emberi tevékenység) és a *szűkebb értelemben vett erdészettörténet*, amely az erdészeti jog, igazgatás, tudományok, irodalom és erdészeti oktatás történetével foglalkozik, idesorolva az erdészeti szakirodalom történetét, valamint az erdészeti életrajzokat is.

Az előszóból az is kitűnik, hogy a kutatott területre vonatkozó gazdag erdészeti-faipari eseményanyag bemutatása elsősorban bizonyos szak-, szép- és közírók egy vagy több munkájának szakmánk szempontjából történő ismertetése által valósul meg, a szerzők legjellemzőbb kiadványának megjelenési éve szerint, kronológikus sorrendbe rendezve az anyagot. (→Tartalomjegyzék.) Ezzel az a vázlatos erdészeti- és faipartörténet, mellyel az olvasó könyvünkben találkozik, azonosul a szakma tudományának a történetével, ennek kiindulása pedig 1578-ra tehető. Ebben az évben ugyanis Kolozsvárott, Heltai Gáspárné nyomdájában megjelent *Melius Péternek* (Horhi, Somogy megye, 1536 körül - 1572., Debrecen) *Herbárium*. Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól c. munkája, mely bizonyítja, hogy a szerzője nemcsak alapos hittudós és kiváló nyelvtehetség volt, hanem behatóan foglalkozott a növénytannal és az orvostudománnyal is. Háromszáz középkori betegség leírását és 1500 népi gyógymódot tartalmaz ez az első magyar nyelvű természettudományos kézikönyv, melyet Melius Péter (eredeti neve Horhi Juhász Péter) a *beteg emberek hasznára írta*. (A kötet hasonló kiadását a 400. évforduló alkalmából, *Szabó Attila* igen részletes bevezető tudományával és magyarázó jegyzeteivel, a Kriterion Könyvkiadó jelentette meg.)

A *Herbarium* mindnyájunk számára ritka érték. A szakirodalom adatai szerint a szerző 376 lapon 233 egységben 627 növényfajt sorol fel és részletez. Tartalmazza a legismertebb gyógynövényeket, dísznövényeket, *erdei fákat és cserjéket*, valamint más vadon termő és termesztett növényeket. A természettudományok szétválásának kezdetén született, ezért rendkívül sokrétű. Gyakran forgatott gyógyszerkönyv volt. A mezőgazdaságtudomány az első kertészeti, állatgyógyászati szakkönyvnek tartja, míg az erdészettudomány is sajátjának tekinti ezt az első tudományos igényű népszerűsítő kézikönyvünket, és nem alap nélkül. Olyan *faanyagismerettani* megfigyeléseket tartalmaz ugyanis, amelyek az erdészeti szaktudomány fejlődésének is elindítói lettek.

Megállapításunkat a *Teleki-Bolyai Dokumentációs Könyvtárban* lévő példányból vett két idézettel igazoljuk:

„Folio 16. De orno

Ornus Gyoerttyán fa Banbuchen

Ez igen eroes fa, hegyen terem, kiboel Malom fogat, és eroes nyeleket csinálnac.

Folio 12. De Alno

Alnus Eger fa

Az vizes foeldben mint egy czont úgy áll, az foeld kuevuel meg rothad.”

„Csekély volt a kezdet s igen hosszas a szünet, mely egy szakmunka megjelenésétől a másíkg lefolyt”, írta - jogosan - *Márki Nándor* az *Erdészeti Lapok* 1874-ik évfolyamában /463./. És abból a kevésből is mi maradt fenn? Pedig gazdasági tanácsokra az erdészet körében is szükség volt. Bizonyítják ezt a *naptárakban* fellelhető ajánlások, melyek közül az *1632-re szóló kolozsvári kalendárium* egyik versének első sorát idézzük: Február „2. Most gerendát, lábát, vesszőket, most karot erdőly, ...”.

Hasonló *erdészeti havi teendőket Apáczai Csere János* Magyar Encyclopaedia-ja (megjelent 1653-ban) is tartalmaz: „[...] Aprilis [Szent] György hava. [...] 5. A *fűzfákot* is most ültess, nyessd, minden negyedik esztendőben egyszer.” /Apáczai Csere János: Magyar Encyclopaedia. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a magyarázó jegyzeteket írta Szigeti József. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1977. 353./

Önálló erdészeti tárgyú mű - eddigi ismereteink szerint - azonban csak 1656-ból származik, *Oroszhegyi Mihálynak* köszönhetően. És azért is, mert *Benkő Józsefnek* 1796-ban megjelent, A közép-ajtai szkumpia vagy ismeretesebb néven etzet-fa és annak kordovány bőr készítésére való haszna c. írásáig (a következő ismert erdészeti kiadványunkig) 140 év telt el, Oroszhegyi idézett munkájával többet kell foglalkoznunk.

Életéről csak annyit tudunk, amennyit két ismert verses munkájában magáról vall. *Bod Péter* 1766-ban megjelent *Magyar Athenas-a* Az fenyő fanak hasznos vóltáról ... c. versét méltatva ezt az alábbi elismerő szavakat örökítette ránk: „Jeles szép elmés versekkel vagyón írva. Vad erdőknek szelíd élő fája.” A későbbi megemlékezői (Toldy Ferenc, Szabó Károly) is csupán mint költeményt veszik figyelembe az idézett irodalmi alkotást, pedig tartalmaért és célkitűzéséért elsősorban az erdészeti irodalom vallhatja magáénak. Az pedig, hogy a munka versben van írva, semmit sem von le szakmai értékéből, mert az akkori tudomány ezt a közlési módot nem tartotta magához méltatlannak.

A Zetelakán 1655. augusztus második hetében befejezett és Lőcsén egy évvel később kiadott, összesen 395 sort tartalmazó verset az erdészeti szakközönség számára az *Erdészeti Lapok* hasábjain 1882-ben *Dietz Sándor* ismertette. Méltatásában megjegyezte, hogy „a munka az erdélyi nemzeti múzeum által lett kiállítva s mint unikum feltüntetve.”

Oroszhegyi tárgyalt irodalmi művét és siralmas énekét /Az magyaroknak 1657 esztendőbeli pogány tatároktól való szomorú el raboltatásáról irt siralmas

versek/ az 1977-ben megjelent *Régi Magyar Költők Tára*, XVII. sz. 9. kötete is tartalmazza. Az előbbi a kiegészítésként közölt magyarázat *mesterségsérő ének*nek tekinti, melyre annál is inkább szükség volt, mert a XIX. század végéig a nagyközönség kevésbé értékelte az erdőt, az erdőgazdálkodást pedig nem tekintette szakmának. Ezért is hangoztatjuk Az fenyő fanak hasznos voltáról ... c. vers erdészeti jellegét - függetlenül annak másodlagos, *technikatörténeti értékétől* -, mert, habár a költő célja versének megírásával nem a fakitermelési szabályok és a zsendelykészítési eljárások ismertetése, hanem *a fenyő dicsőítése és hasznának bizonyítása volt*, mindezek hangsúlyozásával jó szolgálatot tett az erdő megkímélése ügyének. (Feltehetően már akkor is indokolt volt erre összpontosítani, hiszen a „sok” erdővel szembeni ellenszenv már jelentkezhetett.)

Azzal, hogy Oroszhegyinek a fenyőfát és a zsendelycsinálók mesterségét dicséző énekét az *erdészeti szakirodalom* kategóriájába utaljuk - függetlenül annak szépirodalmi értékétől, és attól, hogy a néprajz is hivatkozott soraira /vö. *Haáz Ferenc*: Udvarhelyszéki famesterségek. Kolozsvár, 1942./ -, egyben tanúbizonyoságot teszünk az erdészeti szaknyelv XVII. századbeli létezéséről. (Egyébként erre utalnak egykori erdészeti okleveleink is, pl. az 1640-ből származó, az Aranyosszék közös erdejére vonatkozó tanúvallatás, mely a *Magyar Erdészeti Oklevéltár* - a következőkben EO - I. k. 439-445. oldalai tartalmazzák. Vö. Grétsy László: A magyar erdészeti szaknyelv kialakulása. Nyr. XCII, 1968, 156-65.)

Oroszhegyi Mihály nem nevezte magát deáknak (tanult embernek), de versének egyes soraiból következik, hogy inkább tartozott a verselgető deáki réteghez, mint az erdőbirtokosok vagy a fakereskedők közé. Kifejezései szakszerűek, magyarosak és ma is könnyen érthetőek. Alig használt egy-két olyan *szakszót*, mely magyarázatot igényel. (Pl. sellye = koporsó.) Máskor az egykori terminológiát maga a szakíró-költő magyarázza meg. (Pl. a ródaló fejszét.) Tömören fogalmazott, mely néhol a pontosság rovására ment. Így például nem tűnik ki egyöntetűen, hogy a rönkök vízi szállítása a Nagy-Küküllön tutajozással vagy úsztatással történt-e.

Oroszhegyi versének első részében „az fák hasznáról” írt, mégpedig a fenyőfáról, részletesen ismertetve annak felhasználását. Bevezető versszaka nagy szeretettel idézi a fenyőt egy olyan vidéken, hol annak kérlelhetetlen pusztítása évszázadokig bevett szokás volt:

„Járuly-elő mostan te kedves Fenyő-fa,
Kinek itt mi köztünk már nem lehet mássa,
Mert tsak egy ház-is nints itt köztünk fundálva,
Ki abból nem vólna rakva, és padolva.”

A továbbiakban megemlíti mint épületfát, épületasztalosfát, hangszerfát, bútorfát, a járművek fáját stb. Nem feledkezik meg arról sem, hogy a fenyő gyógynövény, gyógyszer és többek között az élelmiszer-termeléshez is hozzájárul:

„Alatta-is néki szép gombák teremnek,
Más féle gyümölds-is ezek között terem!”

A vers 60-95. közötti szakaszai a zsendélykészítés „kellemetességeit” ismerteti, az azzal járó fáradtságos munkát az alábbi két sorban összegezve:

„Ne mondgya bár senki az Sendelyt drágának,
Ha abban nyoltz százat egy forintért adnak.”

Érdeme *Oroszhegyinek* az is, hogy bevezető soraiban a szakirodalom elhanyagoltságáról sem feledkezett meg, panaszkodván: „[...] az Poeták semmit sem ujítanak, az fák hasznáról semmit is nem írnak”. Szerette azt a földet, hol élt: „Oh drágalátos hely, ki ily fákat nevel” szavakkal dicsőítve azt. Ismerte a fenyvesek legnagyobb veszedelmét, a vihart. Éppen ezért versében így könyörgött: „Tölem is áldott légy, Fenyő-fás völgy és hogy ne meny szél-vész azokra.”

Mindezen lelkesen szerény soraiért, ügybuzgalmáért *Oroszhegyi Mihály*, zetelaki költő-szakíró személye és munkája az erdő- és a szakmaszeretet jelképévé vált. Verséhez talán *Orbán Balázs* erdőt megbecsülő, a természetet óvó, XIX. századi sorai hasonlíthatók.

Erdészeti irodalmunk korai megalakulását az anyanyelv fejlettsége tette lehetővé. Az úttörők egyikére gondolva napjaink nagy költőjének soraiból idézhetünk:

„[...] az irányt s az ösvényt lábunk előtt követjük mint diákjai annakidején gyulafehérvárról kolozsvárra jövet egyetlen batyunk botunk fegyverünk az anyanyelv”

/Kányádi Sándor: *Apáczai*. 1975./

Eltérő vélemények

„[...]az *mostani gyilkos flinták miatt mennyi veszedelem és véletlen halál történik*”

/Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*
1736/1978/89./

Apor Pétert (1676-1752) hátrahagyott művei Erdély XVIII. századi történetírói közt kiemelkedő helyre emelik. Kéziratban maradt főművét, az 1736-ban írt *Metamorphosis Transylvaniae*-t először 1863-ban adták ki, a Kriterion Könyvkiadó pedig 1978-ban jelentette meg, melyből irodalmi szöveggyűjteményeink idéznek. Mindezeknek köszönhetően ez a „náj módít” - az idegen eredetű szokásokat, viseletet - ócsároló, művelődéstörténeti értékű emlékirás általános kultúránk részévé vált.

A *Metamorphosis*-ban nemegy szakma történetének kutatója talál számára értékes adatot. A hetedik cikkely pl. miközben arról tájékoztat, hogy „micsoda szekereken jártak magok régen az erdélyiek”, a faipar jelentős ágának, a *kocsigyártásnak* egykori termékeit mutatja be. Hasonlóképpen a *korabeli bútoriparra* vonatkozóan is érdekes beszámolót olvashatunk az idézett műben: „A kerék asztalnak híre sem vala, hanem négyszegletű asztal vala az embereknek az eleinél; olyan volt, hogy mind alol, mind felyül kihúzhatták, az mint az vendég jött; [...]” /uo. 33./.

Apor vadászati író is volt! *Metamorphosis*-ában a vadászkerkölcs, a kulturált vadászat érdekében közölt részeket olvashatunk: „Az vadhoz akkor *stucból* [rövid csövű, ún. vágott puska volt, „vont lyukkal birt”], *tersényiből* [tescheni, szintén vont lyukú puska], *pulyhából* [szintén kerekcsövű závarzatú, de nem vont csövű puska] egyes golyóbissal [golyóval] lönek vala, ha találta, ott maradt, ha nem találta, ritkán ment el sebben, sőt mintegy törvénye vala abban az időben az vadászoknak, hogy ha annál nagyobb fő ember volt is, ha vadhoz lőtt s nem lőtte, vagy vért, vagy szórt elé nem hozott, plága lapockát [veréshez használt lapátszerű büntetőeszközt] hordozván magokkal, azt jól megcsapták, [...]. Azért olyan bő vala akkor az vad, [...]; most penig miolta az flinta [tűzköves puska] bėjöve, és seréttel kezdettek löni vadhoz, mivel több vad megyen el sebben, az mely osztán haszontalanul döglik meg, [...] azért szűkült így el az vad” /uo. 90./.

Vadásztörténetünk vajon számontartja-e a leírt sorokat? Az utókor sokmindenért elmarasztalta jeles emlékirónkat (vö. Kocziány László bevezetése az 1978-ban megjelent kiadáshoz), nekünk mindezek ellensúlyozására műve elfelejtett, erdészeti-vadászati-faipari értékeire kell az olvasó figyelmét felhívunk.

Benkő Samu Apor Péter *Metamorphosis* c. írásában a mű nagyszerű nyelvére, a remek jelzőkre, a nem apadó humorra hívja fel a figyelmet. Mindez jellemzi „*Verses művei és levelei*”, 1903-ban megjelent kötetének írásait is, melyek szintén utalnak a fának, a vadnak az egykori székely főnemes életében betöltött fontos szerepére.

Idézzük talán az 1717-ben, a nagy szárazság és éhség évében írt, feleségéhez címzett levelének sorait: „Hogy a *karulyt* [karvalyt] oda adtad, ám legyen, én is már csak egyre szorultam, az sem fog semmit, mert *vislám* sincsen, hústot eligettem, miolta [...] /uo. 76./.

Más levelében, pl. az alábbi, 1734-ban Koródszentmártonban kelteztben, már a humor uralkodik azáltal, hogy a gyerekei és a *vadászkutyák* egy mondatban szépen megférnek: „Az gyerekeimet atyai szeretettel köszöntöm; az *kutyákhoz* láttassanak jól, az mely kopókölykeket Apor Farkas uram adott, tanítassák” /uo. 106./.

Eseményekben gazdag életében a vadászat is szerepet játszott. 1724-ben írt több levelében is „központi” kérdéssé vált a jáger: „A fiaim is hínak Kolozsvárra comediába, egyszersmind igen jó jagert commendálnak, [...]” /uo. 129./, majd: „*Ez a kutya tekergő jáger* két hete oda van, soha nem nyughatom, még vissza nem fogadám; a mást bizony valóba várnám Kolozsvárról, ez az eb csak peczérnek való” /uo. 135./.

Vagy egy harmadik levélből idézve: „Az eb jager az míg haza megyek, az *kopó kölykeket tanítsa* lánczra az cserében, [...]” /uo. 138./.

Hiába, a vadászat, mint minden szenvedély, sok utánjárást igényelt még egy teljhatalmú arisztokratának is. A költőnek pedig - a „helikoni triász” tagjának - egy „szikrát” jelentett:

„Valahol messze dördült egy lövés.
Egyetlenegy.
Riadt az erdő rá, s riadtam én
S riadtan százszorozta meg a Hegy.
Talán egy őz meleg-barna szeme
Valahol megtörött.
A vére megadással bugyborékol:
Előrement Testvéreim: - jövök.”

/Reményik Sándor: *Lövés*. 1939./

Egy ledőlt diófához című óda költője

„Nincs újítónk, még Kazinczyt se véve ki, a kinek annyi sok jó és rossz szót köszönhetnénk, mint neki, hisz körülbelül harmincz évre terjedő irodalmi pályán folyton szavakat gyűjtött és faragott.”

/Simai Ödön, Nyr 33, 1904. 271./

A középiskoláinkban tanított irodalomból kiselejtezték, pedig *Baróti Szabó Dávid* (Barót, 1739-1819, Virt) irodalmi jelentősége vitathatatlan. A „klasszikus triasz”-nak - Rájnis és Révai mellett - nagy költője. Tizennyolc éves korában a jezsuita rendbe lépett be, és 1770-ben pappá szentelték. Elsőként lépett fel a *deákos költők* közül Új mértékre vett külömb-külobmb versek c., három könyvből álló versgyűjteményével /Kassa, 1777/. *Orbán Balázs* A Székelyföld leírása, I. kötetében Baróttal kapcsolatosan nagy tisztelettel emlékezett meg „irodalmunk ezen fáradhatatlan úttörőmunkásá”-ról, ki Berzsenyinek és Vörösmartynak megmutatta a klasszikus verselés lehetőségeit. Kezdeményezése a magyar költői stílus fejlődésének egyik legjelentősebb állomása volt. Munkásságával a közfigyelmet az irodalom ügyére irányította.

Mielőtt tevékenységének erdészeti vonatkozásait méltatnánk, a költő egykor közismert, szép ódájának első versszakát idézzük:

„Egy ledőlt diófához
Mely, magass égnek szegezett fejjel,
Mint király, állasz vala társaid közt,
Tégedet látlak, gyönyörű diófa,
Földre terítve?”

Baróti Szabó Dávid nevét emlékezetessé teszi *Kisdéd szótára* /Kassa, 1784/ is, amellyel a már akkor feledésbe menő, régi erdélyi szavakat és bölcs mondásokat kívánta megmenteni. Ilyenek pl. az alábbiak:

belénd: „bölény, bival-forma-szabású vad állat. v. bolondító fű, disznóbab” /uo. 10./

botolni: „botozni, a' füz-fa ágait lenyesni” /uo. 11./

fa-moly: „szú” /uo. 24./ stb.

*Baróti Szabó*nak köszönhetjük a pamlag, furdancs, alap, ábra és több más, a műszaki nyelv pótolhatatlan szavát. Ki gondol ma arra, hogy e szavakat valamikor a szerény, vasszorgalmú, az anyanyelv szeretetéből verselő, irodalom-szervező erdővidéki Baróti Szabó Dávid lelke gyúrta formába?

Költőnk jó szolgálatot tett az erdészeti ismereteket tartalmazó, az erdő, a természet megbecsülésére intő tankölteménynek, a latinul író francia *Vanier*

Georgicon-utánzatának lefordításával is. Szabónak, a Pozsonyban és Kassán „hat lábbal mérsékelt magyar versbe foglalt”, 1779-ben megjelent *Paraszti Majorság* c. munkájával egyazon évben Szebenben is kiadtak egy, ugyancsak Vanier nyomán versben írt fordítását, *Miháltz István* Paraszti Majorját. Ez azonban semmit sem von le Baróti Szabó Dávid munkásságának értékéből.

Baróti Szabónak, „A’ Kassai Fő Iskolákban a’ szelidebb Tudományoknak Első Királyi Tanítója”-nak idézett kötete legszebb sorai bizonyára azok, melyeket az *erdő védelme* érdekében írt:

„Dolgod akár-hogy mint légyen: biztasson hazádnak
Földje mi-képpen bár; ne botsásd a’ régi Ligetnek
Ortására [irtására] kezed’: tetejek, jaj! mennyi hegyeknek
Tar, szomorú minden részről! melly szüke vagyon már
A’ fáknak! [...]” /uo. 32./

Paraszti Majorság-ában *erdőtelepítésre* buzdítva, elsősorban az erdő esztétikai hatását emelte ki:

„Elsőbbben magyarázni fogom, mint kelljen az erdőt
Vetni, ’s minő formája legyen: mert disze majornak
Abban áll fő-képp’, ha setéjt berek adva van hozzá.
Szánd rá hát magad’, és a’ jövő századra tekintvén,
Vess-el Tölgyet: ha már él’ted vénségre közelget.” /uo. 116./

A termőhelyi adottságok figyelembevételét pedig az alábbi sorokkal igazolta:

„A’ fának tsemetái pedig nem minden határban
Termenek egyenlő-képpen: mivel a’ nevelő nedv
Itt más, más még amott: és öszve-szövése gyökérnek
Változik; útja nem egy, a’ mellyen közli, fel-osztja
Föld minden táplálását” /uo. 124./

Baróti Szabó Dávid szakirodalmi működésével kapcsolatosan szólnunk kell az erdélyi *fűzfatelepítési* kezdeményezésekről is. 1683-ban például *Teleki Mihály*, erdélyi kancellár utasította uzdiszentpéteri tisztartóját, hogy „minden esztendőben bárcsak háromezer karókat veressen az [Maros] gátak körül” /EO, 1896. I. 604./

A fűz megbecsülése természetesen *B. Szabó* átdolgozásából sem hiányozhatott:

„Fűz, és Nyár-fa folyó vizeket kedvell’nek: azoktól
Sokkal az árnyékban gördülő tsörgeteg ékesb:
A’ Júhnak gallyat, deszkázatot háznak azokból,
És száraz fákat fogsz a’ konyhára szerezni.
A’ bé-nőtt gyükerék vitzől meg-védnek határt-is,
Hogy, fő-képp’ mikoron ki-dagad, bellyebbre ne rágja”
/uo. 120./

Mindezen jóindulatú tanácsokra szükség volt, mert a népi felfogás régi idők óta a fűzfát használta az értéktelenség egyik jelképének. A *Magyar Nyelvőr* /Nyr/ 44. évfolyamának 101-104. oldalain /1915./ *Réthei Prikkel Marián* érte-

kezett e témával kapcsolatosan, kifejtve: „Apáink a fűzfapap és fűzfajankó mellett ugyancsak kicsinylő alkalmazással fűzfakatonát, fűzfapoétát, fűzfalalkust és fűzfadeákat is emlegettek.”

Mennyi becsmérő kifejezés e sokáig méltatlanul kezelt fafajunk rovására! Pedig a valóság az, amit a kisbaconi születésű *Dr. Tompa Károly* egyetemi tanár A fűz c. munkájában 1964-ben megfogalmazott: „[... a fűzfát ...] évente és hektáronként 30-40 m³-t is elérő növekedése miatt a legértékesebb fajok közé kell sorolnunk” /uo. 7./.

Szükség volt és ma is szükség van a *Baróti Szabó*-féle felvilágosító munkára. Ennek jórészt a nép között élő erdészeknek és az erdészeti műveltséggel rendelkezőknek kell elvégezniük. (Hogy miként teljesítették ezt a feladatukat, arról - ha elvéteve is - éppen könyvünk hivatott szólni.)

Ebben a népszerűsítő munkájukban az erdészek nem maradtak magukra. Jelentős segítséget a költőktől is kaptak, mert az a tanuló, aki az alábbi - és ehhez hasonló - sorokat megtanulta, egy életre eljegyezte magát az erdőért aggodó, azért tenni kész ember gondolatvilágával:

„... Elült a szél s a büszke szil úgy állt:
legyőzte - mindörökre - a halált.
S hat hét múlva egy őszi szellő szóra
minden levelét önként sárba szórta.”

/Illyés Gyula: A szil s a szél/

KÖZÉP-AJTAI SZKUMPIA,

V A G Y

ESMERETESEBB NÉVEN

E T Z E T - F A

ÉS ANNAK

K O R D O V Á N Y B Ö R

KÉSZÍTÉSRE VALÓ

HASZNA.

LE-IRATTATOTT

B E N K Ö J O S E F

Á L T A L

1 7 9 6. Esztendőben.

Erdészeti növényteni irodalmunk nagy úttörője

„[...] a bardóci születésű Benkő József Közéapajtán rendezett be fűvészkertet, és híre nyugatra is eljutott.”

/Mikó Imre: Akik előttem jártak, 1976. 235./

Kőváry Lászlónak, az 1842-ben megjelent Székelyhonról szerzőjének alábbi méltatása a legszebbek közé tartozik azok közül, melyeket Benkő Józsefről (Bardóc, 1740-1814, Közéapajta) valaha leírtak: „Közéapajtán minden Benkőre emlékeztet. E föld családja, szülőföldje, hol mint pap, író, fűvész, és halott mindent felszentele.”

Huszonkét éves korában írta a történetíró és statisztikus Kőváry László e lelkesítő véleményét, mely így a teljes valóságot csak akkor fedi, ha kiegészítjük azt gróf Mikó Imre Benkő József élete és munkái /Pest 1867./ c. kötetének - a nagy történész és botanikus pályafutását mintegy összegző - alábbi szavakkal: „Megrázó sors!”

A jeles székelyföldi (erdővidéki) polihisztor, „az erdélyi honismeret megalapítója” életpályáját ma kutatva és következetesen azt keresve, hogy mi is volt az, ami munkásságát az erdészettudomány szempontjából is jelentőssé tette, az első, ami szembetűnő: Benkő József erdőközben élt. Ez annál is inkább így volt, mert Erdélyen kívül nem járt. 70 éves korában is kedvenc foglalatossága a botanizálás volt. Fennmaradt arcképe egy középtermetű, szikár férfit ábrázol, aki könnyen járhatta a hegyeket, kinél a természetjárás fő hajtóereje az lehetett, amiről a Pozsonyban kiadott Magyar Hirmondó első évfolyamának hasábjain megjelent tudósító levelében így vallott: „Mert gyönyörűség dolog a nálunk önként termő Fákat és Fűveket látni és esmerni” /1780. 771./.

Benkő Székelyudvarhelyen és Nagyenyeden tanult, ez utóbbi helyen elvégezte a teológiát. Külföldi tanulmányútról lemondva, 1767-ben - huszonhét éves korában -, atyja helyébe, református lelkésznek Közéapajtára ment. Negyvenhét éves koráig, közéapajtai papságban töltött kerekén két évtizede Benkő pályájának közismerten legtermékenyebb szakasza, habár az elsősorban erdészeti jelentőségű írása, „A Közéapajtai Szkumpia, vagy esmertesebb néven etzet-fa és annak Kordovány bőr készítésére való haszna”, már ezen időszak után látott napvilágot.

Közéapajtai lelkészsége idején sikerült az elszigeteltségből kitörnie. Hatalmas kézirati és könyvgyűjteményt, valamint 600 növénynél többet magában foglaló botanikus kertet létesített saját birtokán, melyet Al. Borza professzor szerint valószínűleg az első romániai botanikus kertnek tekinthetünk. Történeti és botanikai kutatásai érdekében beutazta Erdélyt. Hatalmas levelezést folytat-

va kapcsolatban állt korának számos jelentős egyéniségével. Tudományos hírnevének betudhatóan 1787-ben *tanárnak hívták meg a székelyudvarhelyi kollégiumba* (habár csak hazai kollégiumban végzett, és nem külföldi egyetemen tanult pap volt).

Benkő növénytani munkáit nagyrészt 1773 és 1781 között írta. *Linné rendszerét először magyarul Benkő alkalmazta*, korának legkorszerűbb botanikusát mesteréül választva. A Bécsben 1778-ban megjelent kétkötetes „Transsilvania”-jában Erdély termesztett és vadon termő növényeit már a binominalis nomenklatúrával jelezte. E munkájának köszönhetően neve külföldön is ismert lett.

1767-ben elkezdte írni „*Flora Transsilvanica*” c. magyar nyelvű növénytani munkáját, mely nyomtatásban mintegy 50 ívet tett volna ki. Munkája ügyében a kormányhoz folyamodott, de - sajnos - a kért segítséget nem kapta meg. Később, miután törvényellenes esketése miatt minden papi teendő végzésétől eltiltották, nehéz anyagi helyzetbe került, és kénytelen volt a kéziratát is a nagyenyedi főiskolának eladni, hol feltehetően az 1849. évi tűzvész alkalmával elpusztult. Ezért növénytani szakírói tevékenységéről elsősorban csak a *Molnár János* szerkesztette, Pozsonyban kiadott *Magyar Könyv-ház* c. sorozatban megjelent két dolgozata tanúskodhat (és az idézett a Közép-Ajtai Szkumpia).

Az első kötetben (szakaszban, ahogy a szerkesztő írta) a latin-magyar-német-francia nyelvű *Nomenclatura Botanica*, a második kötetben (szakaszban) pedig a latin-magyar-román nyelvű *Nomina Vegetabilium* jelent meg. Mindkét munkájának az oldalak fejlécein feltüntetett magyar neve: „*Benkő Fűszéres nevezeti*”, vagy „*Fűszéres nevezetek. Linneus rendi szerént*”.

A növényneveket a *Linné-féle huszonnégy osztály* szerint közölte. Molnár a *Nomenclatura* előszavában megemlíti, hogy Benkő „A’ Magyar szókban hasznát vette Lippainak, Csapónak, Páriz Pápainak, de főképpen tulajdon utazásainak” /318./. A *Nomina* bevezetéséből pedig azt tudjuk meg, hogy a román nevek: „öszve-szedésében segítője volt Molnár Adány nevezetes Orvos Doktor; ki Brassóban végzé életét 1780-ban; minekutánna majd 20. esztendeig viselte az Orvosi hivatalt Bukarestben Havás al-földön”, és egy kolozsvári, valamint három brassói gyógyszerész /uo. II. Szakasz. 405./.

Napjainkban *Éder Zoltán* Benkő József Nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság c., 1978-ban megjelent könyvében hívja fel a figyelmet a *Nomina Vegetabilium*-nak a román szakirodalomra tett hatására. Benkő szójegyzékével indult el ugyanis a román növénytani irodalom, mely egyúttal magának a román nyomtatott lexikográfiának is kezdetét képezi. Jelentőségét bizonyítja az is, hogy 1942-ben *I. Coteanu* ezt az első román növényjegyzéket újból kiadta /33./.

Jellemző *Benkő József* szülőföldszeretetére - mely egyúttal Erdély valamennyi népének megbecsülését is jelentette - az a mód, ahogy a *Nomina* szükségességét igazolta. Kifejtette, hogy a románság „igen ismeri a’ füveket, ’s azokat haszonra fordítván, más nemzeteket fellül hallad” /uo. II. Szakasz. 405./.

Benkő szójegyzékét méltatva *A Pallas Nagy Lexikona* /III. k. 1893./ reá vonatkozó szócikk szerzőinek (Zoványi Jenő és Borbás Vince) véleményét kell átvinnünk: „Benkő e szógyűjteményét kellő figyelemre méltatva, világos, hogy a nomenklaturában a Diószegiéknek tulajdonított érdem nagy részében Benkőnek méltán kell osztoznia” /99./ Ezt annál is inkább kötelességünk megtenni, mert a botanikus Benkőt az utókor is nagyra értékelte. Megemlíthetjük többek között *Gombocz Endre A magyar botanika története c.*, 1936-ban megjelent könyvének Benkőre vonatkozó oldalait /200-209./, vagy *Soó Rezső* véleményét, ki Benkőt *a székelyföldi növényvilág első rajongó lelkű kutatójának* tekintette.

Legújabbán *Rácz Gábor és Rácz Erzsébet Johanna* írása méltatta Benkő József botanikai jelentőségét /*Aluta Sepsiszentgyörgy, 1972.*/, kiemelve azt, hogy az ő kézirati hagyatékának *erdővidéki* növényjegyzéke tekinthető az első erdélyi részletes florisztikai jellemzésnek.

A középajtai tudóst nemcsak *Flora Transsilvaniaca*-jának mellőzése - mely Erdély első flóraműve volt, évtizedekkel megelőzve Baumgarten latin nyelvű, 1816-ban kiadott munkáját - érintette méltatlanul. Sorsa nem segítette ahhoz sem, hogy a *kolozsvári akadémiai jellegű lyceumban* felállítandó növénytani tanszék tanára lehessen. A harlemi tudós társaság 1781-ben ugyan tagjává választotta, de a székelyudvarhelyi kollégiumi teológiai tanársága már csak másfél évig tartott. Ennyi volt a több évtizedes, eredményekben mégis csak gazdag tudós tevékenységének elismerése, és az a „20 aranyat nyomó érem” elnyerése, amelyet *az erdő* egyik cserjéjének, a „közép-ajtai szkumpia”-nak népszerűsítéséért kapott.

„A’ Közép-Ajtai Szkumpia, vagy esmertesebb néven etzet-fa és annak Kordovány bőr készítésére való haszna” c., 19 oldalas kisformátumú füzetét 1796-ban Kolozsvárt állami költségen adták ki, majd lefordították németre - Die Közép Ajtaer Szkumpie címre -, és ingyen széjjel küldték. Ebben Benkő új szakszavak bevezetésével is kísérletezett, így például a „*fatság*” székelyföldi szakkifejezéssel, a ma használatos cserje értelemben. „E volt Benkő munkás lelkének végző nyilvános lobvetése, önállólag kiadott utolsó munkácskája”, írja róla életrajzírója, gróf Mikó Imre /uo. 136./

1805-től haláláig egyik fiánál, Középajtán élt. Írás, olvasás és a gyógyfűvek gyűjtése, árusítása volt kedvenc időtöltése és az utóbbi egyben jövedelemforrása is. Csomónként és zsákokkal küldte Brassóba a gyógynövényeket, honnan az orvosok gyakran küldtek hozzá beteget. Elégtétele volt az is, hogy az egészséget halála előtti napokig megőrizhette, és ezáltal élhetett kedvenc foglalkozásának, az *erdő-mező* járásának, a gyógynövénygyűjtésnek.

Fűvészkertjét halála után ellepte a gyom, „mintha jelképezni akarná, hogy a nagy szellem fenéig ürité a keserűség poharát; mintha a természet gyászolná e magasröptű értelemnek itt történt megaláztatását”. *Orbán Baláznak* 1869-ből származó meghitt szavai milyen jól illenek *Mikó Imrének* két évvel korábban leírt, fájdalomteli felkiáltásához: „*Megrázó sors!*” /uo. 228./

„Fenséges király az erdő,
Mélyén apró népek ezre;
Mind az ő nemes kegyéből
Serdül, nő nagyobbra, szebbre.”

/M. Eminescu: Az erdő meséje.
Eminescu költeményei. 1878/1984.
Franyó Zoltán fordítása/

Az erdészettudományok kárára, a matematika nagy hasznára

„[...] ez és még sok más adat is bizonyítja, hogy igazi matematikus léte is mennyire rajongóan szerette a természetet, mily bölcs előrelátású barátja volt a fáknak, az erdőknek.”

/Kincses József erdőtanácsos jegyzeteiből, a „Bolyai Farkas Erdészeti csonka munkája 1820-ból” c., 1911-ben kiadott füzethez./

*Bolyai Farkasnak, a nagy műveltségű és sokoldalú tudósnek életrajzírói az ő 1820-as évek elejei törekvését az erdészeti pályára - a kuriózumot „megillető” rövidséggel rendszerint megemlítik. A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai-könyvtárban pedig az érdeklődő olvasó rendelkezésére áll *Bolyai Farkas Erdészeti csonka munkája 1820-ból* c. füzet, melyet jegyzetekkel Kintses József erdőtanácsos látott el, és 1911-ben Máramarosszigeten kinyomtatott.*

Pályafutása e kiterőjének megértéséhez szükségesnek látszik néhány életrajzi adatának és rendkívüli képességének felelevenítése: *Bolyai Farkas* mielőtt 1804-ben elkezdte volna a marosvásárhelyi református kollégium bölcsésztanfolyamán a matematika, a fizika és a kémia tanítását, Domáldon (Kis-Küküllő megyében), anyja birtokán - megszakításokkal - három évet gazdálkodott. Különösen gyümölcs- és szőlőtermesztéssel és borászattal foglalkozott. Már ekkor kezdett ismertté lenni mint „pomologus, kertész, erdősz”, mely utóbbivá válása annál is inkább sikerülhetett, mert az erdő szeretetét Bolyai már a családi házból magával hozta. *Szily Kálmán*, egyik életrajzírója, említette, hogy birtokos társai atyjáról mondták: „ha Bolyai Gáspár sokáig élne, amennyi *kopár* hegy van Bolyában, mind zöldellővé tenné” /Kintses József cikke az Erdészeti Lapok 1942. 11. füzetében, 501./ *Erdőtelepítéssel* pedig domáldi gazdálkodása idején Farkas maga is foglalkozott.

Bolyai Farkas rendkívül sokoldalú műveltséggel rendelkezett. Tökéletesen bírta anyanyelvén kívül a latin, görög, angol, francia, német és román nyelvet. Műszaki kérdések megoldásával is szenvedélyesen foglalkozott. Megemlíthetjük az általa feltalált fűtő- és főzőkemencét. Értett a gyógyszerek készítéséhez, a szemüveg kiválasztásához. A Maros szabályozására tervet készített: elgondolásainak egy részét az 1970-es és 1975-ös árvíz után valósították meg.

A nagy polihisztor és ezermester az 1811. évi pénzválság után pályaváltoztatásra gondolt. A csekély tanári fizetéséhez családi bajok is járultak. Fiának, Jánosnak a bécsi katonaimérnök-akadémián történő taníttatása is nagy anyagi

megterhelést jelentett. Ebben az időben - 1809-ben - alakult az erdélyi fő kormányzéknek alárendelt *országos főerdőfelügyelőség* Nagyszeben székhellyel, amelyhez egész Erdély tartozott. 1817-ben pedig a Bécsben székelő *erdélyi udvari kancellária* elrendelte egy *erdészeti tanintézet*nek ugyanott történő felállítását. Ez volt Erdély első erdészeti iskolája, melynek vezető tanára *Guillaume Athanasius*, nagyszebeni kamarai főerdőfelügyelő volt, a növénytant pedig hetenként két napon, napi három órában *Sigerus Péter*, ottani gyógyszerész tanította. A három éves időtartamú felsőoktatási intézet elméleti oktatása a téli hónapokban történt, míg május 1-je és október 30-a között a gyakorlati foglalkozás volt. (Az intézet működése feltehetőleg a XIX. sz. ötvenes éveiben szűnt meg.)

Guillaume halála után a megüresedett kamarai főerdőfelügyelői állásra *Bolyai Farkas* is pályázott. Vonzotta az erdélyi kincstári főerdőinspector évi 1500 ezüst forint fizetése és a jelentős illetmények (szolgálati lakás, évi 36 öl tűzifa stb.), valamint a 6 ezüst forint nagyságú, magas napidíj. Ezzel szemben a tanári fizetése (tanítványai előzőleg két elemi és hat gimnáziumi osztályt végeztek), amit akadozva folyósítottak, csak évi 400 német forint volt. Elhatározásához természetesen hozzájárult erdőszeretete és a meglévő erdészeti ismeretei is.

Bolyai 1820 folyamán az erdélyrészi országos főerdőfelügyelői állás elnyeréséért kérelmet adott be az erdélyi fő kormányzékhez, majd a kincstárhoz és az udvari kamarához. Előkelő támogatókról is gondoskodott, és közben alaposan felkészült leendő foglalkozására.

Áttanulmányozott a *Teleki Téka* állományában levő 16 erdészeti és 24 kertészeti és gyümölcsészeti szakkönyvet. Az erdészeti szakirodalomból az olyan nagytekintélyű erdésztudósok könyveit olvasta, mint *Georg Ludwig Hartig* (1764-1837), *Wilckens Henrik Dávid* (1763-1832) - 1809-től 23 évig volt az egyetlen tanszékből álló selmecebányai Erdészeti Tanintézet tanára -, *Heinrich Cotta* (1763-1844), *Duhamel du Monceau* (1700-1781) stb.

Az erdészettudományok kárára - hiszen mint nagyszebeni országos erdőfelügyelő sokat tehetett volna az erdészeti ismeretek fejlesztése érdekében, mert vezető tanára lett volna az ottani erdészeti felsőoktatási intézetnek is -, a matematika hasznára, mert Bolyai a legjelentősebb matematikai munkáját, a *Tentamen*-t ezután írta, a 30 pályázó közül egy galíciai kincstári (az állami erdő kezelését végző) erdőmestert neveztek ki. Elmaradt ezáltal az a segítség is, amit Bolyai Farkastól a születő magyar erdészeti irodalom kapott volna. 1820-ban ugyanis magyar nyelven írt egy átfogó erdészeti munkát, melynek eleje és vége elveszett, közepét pedig *Koncz József* tanár, Bolyai első terjedelmesebb életrajzának írója csak 1886-ban talált meg, és - amint már említettük - jegyzetekkel ellátva 1911-ben *Kintses József* erdőtanácsos adott ki. Ugyancsak ő az Erdészeti Lapok 1942. novemberi számában a Bolyai Farkas törekvése az erdészeti pályára c. írásában betekintést adott a mű megírásának körülményeire vonatkozóan is.

Bolyai Farkas erdészeti csonkamunkájához csatolt jegyzetben olvashatjuk a korszak neves erdészeti szakírójának, *Illés Nándornak* (1836-1907) erről írt

véleményét: „Miután Bolyai tudós professzor volt, azonkívül erdélyi országos erdőfelügyelői állásra pályázott, különben maga is erdőbirtokos vala, úgy tekinthetjük munkáját, mint az akkori tanult és művelt férfiú erdészeti tudásának rövid foglalatát.”

Az idézett csonkamunka három, tömötten teleírt nagy ív, Bolyai saját kezeirása: „1. a meglevő erdőkről, 2. a leendőkről, 3. a mindenkori fakímélésről”. Jelentősége elsősorban abban nyilvánul meg, hogy magyar nyelven íródott, idegen kifejezésektől mentes, ráadásul *1820-ban*. Bolyai munkája rendkívül érdekes azért is, mert tájékoztat az akkori idők erdészeti ismereteinek színvonaláról.

A kézirat általános értékének megállapításánál igazat kell adnunk *Kintses* alábbi véleményének: „[...] alaptételei klasszikus tömörséggel s annyira helyes ítélettel vannak felállítva, hogy az erdészeti tudomány mai állása mellett is helyt állanak.” (Azt a tárgyi tévedést pedig, mely szerint „a pinus silvestris nem szereti a világosságot, az abies igen”, elírásnak tekinthetjük.) Számos magyarosan hangzó szakkifejezés (évi nagy fakarikák, maglóvágás, tövi vágás, leszúrás dugványozás helyett, megmeztelenítés, helytmaradó termesztés, repülő mag, közibevetés stb.) igazolja a nagy matematikus rendkívüli terminológiaalkotó képességét, és azt, hogy nem restellte munkájában a nép által használt szakkifejezések kölcsönvételét. Ebben méltó követője volt *Apáczai Csere Jánosnak*. Ugyanis mindketten magyar szakmai szöveget írtak idegen kifejezésektől mentesen, és így úttörői annak, melyre másfél évszázaddal később a költő e szavakkal biztatott:

„Be kell hordanunk, hajtanunk mindent.
A szavakat is. Egyetlen szó,
egy tájszó se maradjon kint.
Semmi sem fölösleges.”

/Kányádi Sándor: Noé bárkája felé. 1973./

A'

GYAKORLOTT

V A D Á S Z,

vagy

ISMÉRTETŐ A VADÁSZAT KÖRÉBEN.

Általános észre vételekkel a' Vizsla oskolázás — Kopó — Agár — közönségesebb ebnyavallyák — és vadjaink természetére nézve, vadászati szempontból,

Ön tapasztalásai után

M. Sz. F.

Elfelejtett vadászati szakírók

**„Ősz nyomát, őz nyomát,
hollókét, nyulakét,
hamvazó, hideg hó
kristálya lepte be!
Bőrzekés vadászok,
sziszlető agarak,
vadhajtó zsellérség, hó alatt, föld alatt”**

/Párkándi Géza: Vadászvilág/

„A róka a szőlőnek ártalmas, mert a gerezdeket megeszi. Ravasz és csalárd állat. Mert ha ehetnék, úgy tettet, mintha alonnék vagy mintha meghol vala, hogy így a körüle játszódozó madarakat megragadhassa. [...] Jégen akarván általmenni, először a fülét a jégre teszi, s úgy próbálja meg, hogy ha elég erős-e [...] Hogy halakot (kiket igen szeret) foghasson, farkát a vízbe bocsátva, melyre ha érzi, hogy rák, avagy hal akad, igen sebessen kirántja. [...] /Apáczai Csere János: Magyar Encyclopaedia. 1653/1977/285./ Hogy mindebből mennyi a literatúra és mennyi a vadászati szakirodalom? Talán a szépirodalom van túlsúlyban - és ez az arány a többi erdei vad leírásánál is hasonló -, éppen ezért az erdélyi magyar vadászati irodalmat nem Apáczai közismert munkájától származtatjuk, hanem a közel két évszázaddal később, 1842-ben Nagyszébenben kiadott, *A gyakorlott vadász vagy ismertető a' vadászat körében* c. kézikönyvtől.

Erdély első önálló magyar nyelvű vadászati könyv szerzőjének csak kezdőbetűit ismerjük, ugyanis a Filtsch Sámuel nyomtatta szakkönyv címe és alcíme után mint szerző csak *M. Sz. F.* áll, aki *Magyari Szász Ferenc*.

A címlapon találjuk a könyv egyedüli ábráját is: tolokocsin egy paraszt szállítja az elnehezedett vadászurat, kinek kezében puska van. A mezei tájon pedig előtte egy vizsla és egy fácán. Talán az ábrázolt helyzet megelőzése érdekében íródtak a könyv 5. oldalán olvasható ajánlások is: „Vadásszunk tehát míg korunk, 's időnk engedi; csak ha mersékelt mozgással újítjuk vérünk forgását, lehetünk képesek sokszor kimerítő, 's bádjasztó hivatalunk czélarányos folytatására; helyt ülő életrendünkből származható, 's származni szokott nyavalyáinknak csak a' mozgás, friss levegő, vadászat, igaz ellensége!”

A közel másfél évszázaddal ezelőtt írt vadászati szakkönyv ma is érvényes megállapításai élvezettel olvashatók: „[...] lássuk meg: mi kívántatik arra hogy jó lövészek lehessünk? Első a' jó szem, és serénység, második a' hidegvér, 'a harmadik a' szükséges gyakorlás”/21./.

A könyv tartalomjegyzékét böngészve betekintést nyerhetünk arról, hogy közel másfél századdal ezelőtt elsősorban mi is érdekelte a vadászokat: az, amit már a könyv körülményesen megfogalmazott, alcíme sejtet: „Általános észrevételekkel a' Vizsla oskolázás - Kopó - Agár - közönségesebb ebnyavallyák - és vadjaink természetére nézve, vadászati szempontból [...]”.

Íme a tartalom:

„Be-vezetés 1 [lapszám] Fegyver. Jó lövész 8 Vizsla 32 Előiskola 41 Vizsla tanítás mezőn 65 Kopó 89 Agár 97 Általános észrevételek 102 Kutya nyavallyák. Orvoslás 106 Természeti le írása vadjainknak vadászati szempontból 119 Róka - Nyúl 130 Fogoly madár 141 Fűrj 148 Haris 151 Szalonka 154 Réti Sneff 159 Mocsár Sneff 161 Apró Sneff 162 Vad récze 165.”

A napjainkban nálunk megjelent hasznos szakmunka - Mikó Imre: Vadász-könyv. Kriterion, 1984. - hosszú történeti bevezetése nemcsak Erdély első magyar nyelvű vadászati könyvéről feledkezett meg, hanem a *Dr. Földesy György*, fogorvos, lelkes és áldozatkész szerkesztésében, Marosvásárhelyen megjelenő „*Vadászújság*”-áról is. Ennek első példánya 1922-ben hagyta el a nyomdát, az utolsó pedig - állandó anyagi gondokkal küzdve - a harmincas évek közepén, mindvégig híven szolgálva a vadgazdálkodás ügyét. (Az érdeklődő olvasó a folyóirat néhány évfolyamát megtalálhatja a marosvásárhelyi városi könyvtár dokumentációs osztályában.) Megjelenésében érdeme volt *Szlávik Nándor* (1857-1929) erdőmérnök, vadászati szakírónak is, ki haláláig a lap főmunkatársi tisztét töltötte be.

A szépirodalom hálás témája a vad és a vadászat. Hogy mennyire szépek lehetnek az innen merített leírások, arra jó példa a harmincas évek egyik divatos regényében olvasható alábbi sorok:

„Az aljban *a medve* megegyszer négykézlábra kapaszkodott, de az újabb lövésre visszarogyott és megkezdődött haláltusája. Első pillanatban kezeivel, lábaival feltépte maga körül a földet, rémes ordítása percig sem szünetelt, bundája csapzott lett a kintől, sörtéi felmelegtek, becsületes arca ezerrétüvé torzult, majd folyton lassuló hörgés következett. Kitátott száján a magasba fújta a vért, amely piros ködként csillogott a fölkelő nap fényében; végre háta megörbült, mint az íj és egy utolsó, rettentő rángással kifújta páráját.”

/Nyíró József: Uz Bence. Bp., 1936. 20./

Az erdélyi reformkorszak kiváló képviselője

„[...] s mégis e földön, hol a nemes ércből a márványig, a tiszafától a galagonyáig, jáhortól a nyulakig mindenféle van, mit ez égely megszenved: nagyon szomorú látni mi kevés kényelmet tudnak magoknak szerezni e jó emberek. A hibát, a fenakadás ez okát hol népszabadság van, a nevelés hiányában kell keresnünk.”

/Köváry László: Székelyhonról. 1842. 137./

Alig huszonnégy éves *Köváry László* (Torda, 1820-1907, Kolozsvár), mikor Kolozsvárt megjelenik a *Székelyhonról* c. munkája, melyben a szerző helyesen adta meg a székely székek gazdasági felemelkedésének lehetőségeit: tanulás, iparosítás, a szállítás megoldása. Ennek megvalósításához szükségesnek vélte a lehangoló valóság szépítéseiteől mentes ismerését:

„[Csík] Itt sem egy város, sem egy gyár, sem mesterség, általában a műipar-nak egy ága sem gyümölcsöz; s ki tudja mikor vesz fordulatot e lét? *És e nép sorsa így sokáig még sem maradhat*” /uo. 164./

Mindezek okát is látta - melyről a fejezet mottójában olvashatunk-, elismerve a kertelés nélkül kimondott tények valóságát.

Ismeretes, hogy a kutatott terület népének évszázados *elvándorlását* számos közíró szóvá tette. E sokrétű jelenség boncolgatásánál valamennyien rendszerint az *iparosítás* fontosságára (és ezen belül a faipar kiteljesedésére) utaltak. *Köváry László*nak 1842-ben megjelent, idézett munkájában lefektetett intelmek szellemében: „Gyáraknak dolgozóintézeteknek kell létesülniök, hogy e földhöz sújtott népnek legyen hol tengjen, míg lábra kaphat. E tájat [Csíkról írt, de véleménye érvényes az egész Székelyföldre] maga a természet gyárhelyivé teremté. Az Olt vízzel, a hegyek fával, a falvak *munkátlan kezekkel* [...] járulnak a vállalathoz” /uo. 164./ Víz, mely energiát is jelent, nyersanyag és munkaerő! (Sajnos e három tényező mellett még sok minden más szükséges lett volna az ipar - és annak keretében a készterméket előállító faipar - megteremtéséhez, melyről könyvünkben még többször lesz szó.)

Köváry felismerte a szállítás kivételes jelentőségét. Ezért a „Székelyhonról”-ban a *tutajozásnak* külön fejezetet szentelt, melyben kitért „a marosi tutajozás veszedelmeire és nyereségére”, valamint a *tutajkereskedők* által gyakorolt kizsákmányolásra. Ennek megszüntetésére egy tutajtársulat létesítését is javasolta: „melly részvényeket gyűjtván össze, ellássa pénzzel a tutajkészítőket fele nyereségen, s felszólítsa őket, megegyezni hón [otthon] bizonyos árban,

mellynél alább senki se adhassa a tutajfát. Így kényszerítve lesznek [a tutajfát vásárlók] megadni való árát mihelyt nem látja az éhség jeleit az alkuvó [gyergyói tutajosok] arculatán [...]” /uo. 188./.

Kutatva a tutajozás jelentősége után a székelység életében, helyesen járunk el, ha *Teleki József*nek kéziratban maradt útleírásából idézünk: „A kereskedésnek Vásáhelyt három fő ága vagyon: első a *tutaj*, melyet az Maroson le visznek egészen Magyar Országig, [...] [Gyergyó] Szent Miklós [...] Kereskedés. *A Székellyek tutajjal kereskednek*” /38./ „*Paraid* [...] A’ falusiak 120 gazda, deszkát vágnak, fűrészmalma 7 vagyon [...]” /uo. 36./.

A *marosi tutajozás* ezer veszéllyel járó kereseti forrás volt. Erről Kőváry idézett munkájában az alábbiakat olvashatjuk: „*Tavasszal elmondják imájokat a tutajosok*, végbúcsút mondanak kedveseiknek, felcsattan az első kormány-lapát [...] Mert a tutajozás nem mindennapi látvány. A havasok között ezer köszikla csúcs nyújtogatja fel fejét [...]” /uo. 187./.

A *marosi tutajozás* pénzben kifejezhető értékét szintén Kőváry Lászlótól ismerjük, de már az 1847-ben kiadott *Erdélyország statisztikája* c. kötetéből. Itt erről így nyilatkozott: „Ezen tutajozás megérdemelné a törvényhozás figyelmét, mert ez évenként *1 millió pengőt bizonyosan forgásba hoz a honban* [...]” /261./.

Kőváry ismerte az erdő *környezetvédelmi* szerepét is. Véleményét erről az alábbiakban összegezte: „Tudományos tapasztalás mutatja, hogy mérséklett égálgunk alatt *hatod rész földnek* erdőtől kell borítva lennie, hogy a levegő egészséges, a föld termékeny, a vizek dúsak és jóízűek legyenek” /uo. 28.§./.

A gyakorlat azóta bebizonyította, hogy a mintegy 17 %-os erdősültség az erdőknek még egyenletes eloszlása mellett sem elégséges. Kőváry bizonyára az erdélyi *Mezőség* viszonyaira gondolhatott, mikor az egyhatodos arányt eszményinek vélte, mert az ott látottakat az alábbiakban panaszkolta el: „[...]”, hogy az ország [Erdély] közepén, Torda-Doboka-Kolozs-megye mezőségén a marha ganéj is kedves tüzelőszer; hogy távolabb az ország szívéből a cser- tölgy- és bükk-erdőket barbár kezek letarolták [...] Valóban szomorú elgondolni, hogy [...] azon termék egyének, községek, megyék, székek, törvényhozás gondatlansága miatt, csaknem végpusztulásra jutott [...]” /uo. 28.§./.

Ugyancsak Erdély közlekedési kérdéséhez tartozott a *Maros folyó hajózhatóvá tétele* is. Ennek gondolata hosszú időn keresztül foglalkoztatta a közvéleményt, a sajtóban is sokat írtak róla. Ezzel kapcsolatosan egy vers is fennmaradt a „*Székelyhonról*”-ban:

„Te szőke szép Maros
Azt kérdem tőled én...
Támadhat-e remény
Szívembe még valljon,
Hogy büszke gőz-hajó
Lebeg hullámidon?!”

Feledésbe merült növénytani szakkönyveink

„[...] *lucz - keresztis v. szemerke Fenyő* [...] *Szálkái magánosok, azaz egy pontból csak egy szálka nő ki* [...]”

/Téglási Ercsei József: Nemes Tordamegye Florája 1844. 48./

Az eddigiek során megemlékeztünk a kutatott terület nemegy szülöttjének az erdészeti szaknyelvünk kiteljesedésében véghezvitt szerepéről. A továbbiakban szólunk arról a folyamatról, mely ellenkező irányból, a székely székeken kívülről hatott, és az itt erdészeti és közigazgatási tevékenységet folytatók, valamint a tanulóifjúság szókincsére volt üdvös hatással. Mindezzel az erdészettörténet egyik ágának, a *tudománytörténet*nek kialakulásával kapcsolatosan szolgáltatunk ismereteket.

*Fazekas Mihály*ról, a Lúdas Matyi szerzőjéről azt tanítja az irodalomtörténet, hogy tudományos és nyelvújító munkásságának legfontosabb eredménye a *Diószegi Sámuellel* közösen írt *Magyar Fűvészkönyv* /Debrecen, 1807./, melyben a szerzők a növénytan magyar szaknyelvének alapjait rakták le. A könyv előljáró beszéde - ha csak kivonatossan is - a középiskolai magyar irodalom szöveggyűjteményének részévé vált, jól szolgálva ezzel a tanulóifjúság természettudományos szakismeretének bővítését, betekintést adva egyben a nyelvújítás véghezvitelének nehézségeibe is. Ekkor ugyanis sok növénynek még nem volt magyar neve, sőt mi több, a „növény” név sem volt ismeretes. Maguk a szerzők is helyette „plántá”-t használtak: „[...] a’ jártas-nevek mind annak az időnek szüleményei, mellyekben még a’ plánták esmérete tsekély és *Systema nélkül való volt. Mióta pedig a’ Tudományban rend van*; abból áll a’ tökéletesség, hogy Nemek alá szedődjenek a’ Fajok, és minden plántának két helyes neve t.i. Nemi- és Faj-neve legyen” /uo. XII./ Ezzel *Diószegi Sámuel* „Debreczeni Prédikátor” és *Fazekas Mihály* „Fő Hadnagy” 1807-ben *Linné rendszerét* magyar nyelven közismertté tették, megteremtve egyben a rendszeres növénytant is. (→ Erdészeti növénytani irodalmunk nagy úttörője c. fejezetet is.)

Könyvüknek hatása volt az erdészeti növénytan kialakulására is például azáltal, hogy nagyszámú, összesen 12 fenyőfajt ismertettek, és az azóta általánosan elterjedt luc-, jegenye-, veres- (ma vörös-) és erdeifenyő elnevezéseket, a tölgyfajoknál pedig a kocsánytalan-, kocsányos-, szőrösödő- (ma molyhos-) és csertölgy neveket használták.

1835-ben Kassán megjelent a *Mindenkori tökéletes erdei- és vadászati Kalendarium*, mely ismert volt a Székelyföldön is. „A Maros Vásárhelyi e.r.Fő

Oskola könyve"-i közé tartozott. Ez a kiadvány pedig azért, hogy átvette a *Magyar Fűvészkönyv* terminológiáját, hozzájárult az egységes erdészeti magyar szaknyelv kialakulásához. Szükség volt erre a központi szellemi irányításra - és van ma is -, mert a népnyelv a növénytan kifejezések használatában a legnagyobb rendszertelenséggel él. Erre jó példa a *lucfenyő* (*Picea abies*, *Picea Excelsa*) székelyföldi nevei: borsfenyő /Hsz, 1861./, borzasfenyő /Erdőcsinád, Sz.gy./, loszfenyő /Kászon, 1972./, lucsfenyő /Csík, 1894./, lucifenyő /Szf. 1968./, lucsfa, lucsfenyő /Gyergyócsomafalva, 1976./, rendesfenyő /Ditró, Sz.gy./, szemerke /Szf, 1838./, szemerike, szemerkefenyő /Hsz, 1861./, szemerkefa /Nagyborosnyó, 1907./, veresfenyő /Hargita környéke, 1929.; Magyarzások, Sz.gy; Görgényüvegcsűr, Sz.gy; Gyergyó, Sz.gy; Zetelaka, Sz.gy./.

Később az *Erdészeti Lapok* 1888. évi hasábjain a kálnoki születésű *Bedő Albert*, országos főerdőmester, később államtitkár, is hivatkozott a kassai erdészeti-vadászati naptárra, kérve a botanikusokat a jegenyefenyő és a lucfenyő nevek használatára, melyek - szavait idézve -: „a gyakorlati életben meggyökeresedett elnevezések”-ké váltak, nagymértékben az idézett kiadványnak is köszönhetően /369-370./.

A *hazai fenyők* magyar nevére vonatkozóan sokáig lényeges eltérés uralkodott az erdészek és a botanikusok között. Egy ilyen vitára adott okot *Borbás Vince* (1844-1905) egyetemi tanár azzal, hogy az erdészek által általánosan használt *vörösfenyő* helyett a hosszú „nyárizöld rozsmaringfenyő” nevet ajánlotta /Erdészeti Lapok, 1888. 31./.

A rövid, gyakorlatias fafajnevek elterjedéséhez az irodalomban és a közgazdaságban más erdészeti jellegű munkák is hozzájárultak. Ezek közül kiemeljük *Téglási Ercsei József* mérnöknek, „Tordamegye - ennek keleti része, a „Felső-Maros” vidékét is magában foglalta - erdőfelügyelőjének és táblabírájának” *Nemes Tordamegye Florája* c. könyvét, melyet 1844-ben Kolozsvárt adtak ki.

„Erdély egy virágos kert, és ennek Tordamegye feltűnő táblája” - olvashatjuk a 181 oldalas kiadvány előszavában, mely az ország „derekán átvonuló” megye növényeit ábécé sorrendben ismertette. A mű főleg az erdei fáknek és cserjéknek gyakorlatias bemutatásával tűnik ki. Az erdei fák leírásánál *faanyagismeret-tani* adatokat is találunk. Például a csertölgy esetében: „Fedél alatt tartós épületfa, de a' szabad ég alatt hamar megrevesedik” (helyes megállapítás, mert gesztjében csak minimális mennyiségű csersav található), „fiatalainak kérge dúsán adja a' cseranyagot” (helytelen közlés).

Érdekesek a könyv *fűtőérték*re vonatkozó adatai. A szerző ezt a jellemzőt minden esetben a bükkhöz viszonyítja. Például a „körözsfa” esetében: „hévereje úgy van a' bükkhöz mint 6 fr. 2½ kr 6 forinthez, és így valamivel több meleget ad a' bükkfánál”.

Szerző öt fenyő- és három tölgyfajt ismertet, és pedig a lucfenyőt /„lucskereszt v. szemerke fenyő”/, a jegenyefenyőt, az erdeifenyőt /„erdei vad v. topolya fenyő”/, a gyalogfenyőt /„henye v. görbe fenyő”/, a vörösfenyőt /„veres v. terpentinas fenyő”/, illetve a kocsánytalan-, a kocsányos- és a csertölgyet.

Egyes fajoknál (pl. a szilnél) a károsítókat is megemlíti, gyakorlati példával ecsetelve a növénytani ismeretek szükségességét: „Ismerek egy embert, ki ezen bogárfészkeket szedte-le, 's vetette-el mag helyett, és mi lett az eredménye? egy sereg bogár. Lám, lám, be jó lenne a' gazdáknak is egy kis növénytan!”

Ercsei forrásként 5 munkát említ: két latin, két német botanikát (ezek között szerepel Linne *Systhema Vegetabilium*) és a Magyar Fűvészkönyvet.

A *kassai erdészeti-vadászati naptár* és *Téglási Ercsei* növénytana az a két elfelejtett erdészeti szakkönyvünk, melyek igazolják a magyar nyelvű szakirodalom 1848 előtti létezését a kutatott területen. Ebben az évben ugyanis azzal, hogy a legkisebb székely székhez, Aranyos székhez tartozó Alvinc szülöttje, *Lázár Jakab* a selmecbányai *Erdészeti Akadémián* előadásait magyarul tartotta, kezdetét vette az anyanyelvi felsőfokú erdészeti oktatásunk. (1872-ben Selmecen elindult a négyéves erdőmérnöki képzés is.)

Egy igen régi szakma természettudományos alapjáról, a botanikáról szoltunk, s ebben kiemelten a fenyőről:

„Hogy görnyed, mint aki bünt lakol
Az öszcibálta bús bokor!
Az ágakról levert levelek
A szélben föl- s le-kerengenek.
Haraszt röpül, vén fűz nyikorog -
Minden csupa gyász, por, pernye, homok.
A végét várja minden e zord vidéken -
Csak én nem!

Én, amíg minden omlik, összedül,
Gyökereimmel e kopár fokon
- Bús székely fenyő - megkapaszkodom,
S állok, daccal, társ nélkül, egyedül.”

/Tompá László: Magányos fenyő. 1929./

MAROSSZÉK ISMERTETÉSE.

Irta

KIS-BACZONI

BENKŐ KÁROLY

1860—1861-ben.

Szerző felkérése folytán kiadták

NAGY-KEDEI

FEKETE SÁMUEL,

nyug. kir. udv. tanácsos

és

SIMON ELEK,

figyvéd.

1868

Nyomatott Kolozsvárt, a róm. kath. Lyceum betűivel 1868—1869.

Apa és fia

„Marosszék [...]; erdőtenyésztésre helyök elég és mégis elhanyagolják, s ez az oka, hogy következő 15 falunak erdeje nincs [...].”

/Benkő Károly: Marosszék ismertetése, 1868-1869. 14./

Benkő Ferenc (Magyarláros, 1745-1816, Nagyenyed) az apa és *Benkő Károly* (Nagyenyed, 1805-1863, Mezőszentkirály) a fiú. Mindketten iskoláikat Nagyenyeden végezték, de Ferenc innen 1776-ban német föld egyetemeire ment, nevezetesen Jénába és Göttingába, hol különösen természetrajzi előadásokat hallgatott.

Az apa Erdélybe történő hazatérése után előbb nagyszzebeni református lelkész, majd 1790-től Nagyenyeden a természetrajz, a földrajz és a német nyelv tanára, ahol haláláig működött. Az itteni természettudományi múzeum az ő tevékenységének köszönhetően létesült.

Károly Nagyenyeden a jogi és a bölcsész szak elvégzése után Marosvásárhelyen, Maros- és Csíkszéken hivatalnokoskodott, illetve Mezőkövesden (Székelykövesden) gazdálkodott.

Mindketten termékeny szakírók voltak. Az apa legismertebb munkája a Kolozsvárt 1786-ban megjelent *Magyar mineralogia, azaz a kövek és érczek tudománya* c. könyve. Tevékenységének erdészettörténeti jelentőséget azonban az a kéziratban maradt, Göttingában 1781-ben megírt „*Az Hasznos Gazdaságról, Melyet Prof Bekmán Ur Tanításából maga számára irt, és halgatott különös Professioján Benkő Ferentz de K. Batzon. v. D. M. Göttingában MDCCLXXXI*” című, 197 oldalas írása ad, melyben erdészeti ismereteket is közölt. A kéziratban a „feltáblázás”-ról, azaz a vágásszabályozás és egyben az *erdőrendezés* kezdeti formájáról olvashatunk: „Arra kel vigyázni, mind a privatus Gazda, mind a Publicumnak, hogy az az Erdőt jó moddal sokáig meg tarthassa erre szükséges az Erdők el osztása, és azokk el nevezése hogy idő szakaszonként élne az Ember” /103./.

Benkő Károly életét Erdély történetének megírására áldozta, de vállalkozását nem koronázta siker. Szorgalmas évei mégsem múltak el nyomtalanul. *Csik-, Gyergyó- és Kászsónszék leírása* /Kolozsvár, 1853./, *Marosszék ismertetése* /uo. 1868-69./ c. könyvei emléket állítanak nevének. Mindkét munkája, valamint *Marosvásárhely Sz. K. város leírása*, 1862-ben kelt kézírata (lemásoltatott az 1912. évben) számos erdészettörténeti adatot, ismertetést tartalmaz, így értékes agrártörténeti forrás is.

Mint csíkszéki hivatalnok saját tapasztalatai alapján írt az ottan alkalmazott erdőkitermelésről: „Épületi tüzi, ugy mesteri mivekre kívántató fáí Csíknak Gyergyónak és Kászonnak most még *alkalmasint* vannak, nóha legtöbb helyeken messziről hordják, de a hibás kezelés miatt naponta pusztulnak, mivel roszszul csontorgáson [csonkítottan, csonkán] *vágják, égetik és gazolják, sőt czélszeretlen irtják* is, legnevezetesebben a csaposokkal szőlőkarókkal t.i. a legszebb egyenes csak öt vagy hat éves fiatalokat, melyekből mindenfélére alkalmasabb fák nőhetek volna, levágva - azokból készítik minden kül és bel kerítéseiket, két oldalról földben vert gúzzsal összekötött karók közzé egyenesen egy német öl magosra rakván, ezekre megszámithatatlan ezerei fordítódnak évenként a fenyőfáknak. ...”/I. 35./

Csíkszékkal kapcsolatos munkája lényeges adatokat közölt a „*revendikált*” (visszaszerzett) *havasokról*, melyeket 1783. május 27-én II. József a székely határőrkatonaság javára és előmenetelére adott. Ezzel az intézkedésével könnyíteni akart azokon a terheken, amelyeket a határőrkatonai szolgálát jelentett. 1784 tavaszán az *első gyalog székely határőrezred* a Csíkszék vonalába eső havasokat birtokba is vette, és haszonbérbeadás útján jövedelmezett. A bevételt eleinte felosztották a határőr családok között, később pedig a bérfelosztást megszüntették s *ezredi közös ruházati pénztárt* alapítottak. /Pál Gábor: A székelyföldi közbirtok és az agrárreform. Magyar Kisebbség 1923. 53./

A „*revendikált*” havasokkal kapcsolatosan fontos annak ismerete is, hogy a moldvaiak elfoglalása előtt ezek közerdők voltak. Ezzel kapcsolatosan idézzük *Benkő Károly* 1853-ban leírt, alábbi sorait: „Ezen havasok állandóan Ditrohoz, Szárhegyhez, Gy.Sz. Miklóshoz, Tekerőpatához *Gyergyóban*; Cs.Sz. Domokoshoz, Szent Tamáshoz, Jenőfalvához, Kartzfalvához, Dánfalvához, Madarashoz, Sz. Miklóshoz, Delnéhez, Pálfalvához, Csomortánhoz, Csobotfalvához *Fel Csikban*; Mindszenthez, Ménasághoz, Sz. Györgyhez, Sz. Mártonhoz, Csekefalvához *Al-Csikban*; Kászón Ujfaluhoz, K. Jakabfalvához, K. Altizhez, K. Impérfalvához *Kászónban* tartoztak. A fennírt falvaknak székelybeli határaikból foglalják; ma is megvannak leveleik azokról.” /Benkő Károly: Csik-, Gyergyó- és Kászonszék leírása, 1853. II. 162./ Benkő idézett sorai tehát arra utalnak, hogy a „*revendikált*” havasok - a későbbi Csíki Magánjavak - moldvai elfoglalásuk előtt a faluközösségek tulajdonai voltak, ezek jogutódjai pedig a későbbi közbirtokosságok lettek.

Benkő munkájában megemlékezett az 1852-1856 között működő *Márk-pataki kincstári erdőkezeléséről* is: „*Márk-patakon* lakik a vissza keblezett havasokra felügyelő Tiszt - most Koch Ur, egy Cs. K. Erdősz, és egy Ellenőr írnökával ” /161./

Érdekesek azok az adatai is, melyek a *nádmézsfőzésre* utalnak: „Tapolcza határa nyugoti részében a kis és a nagy Kurtafeje vagy *Nádmézház* nevű helyen a Lakosok állításaik szerint a *juharfák nedvéből* nádmézet főző ház volt, mely nem rég hagyatott fel” /uo. II. 17. és 18./ Ezzel kapcsolatosan megemlíjtjük azt is, hogy 1811-1812-ben a közigazgatási felsőbb hatóságok szorgalmazták a

juharfa nedvéből a cukor - a „nádméz” - főzését azáltal, hogy a törvényhatóságoknak megküldték *Nagy Ajtai ifjabb Cserei Farkas* ezirányú munkáját.

A *pisztrángozók* érdeklődésére tarthat igényt Benkőnek az alábbi adata: „[Pisztráng] Tavai. 1. Legmélyebb és nagyobb Gy.Sz. Miklóshoz tartozó Békás havasi falu keleti részében Veress nevű 1837-ben két hegyek elsűjedvén, azoknak helyeikre támadott, ma pisztrángokkal bővelkedő” /uo. 33./ Vagyis, a Gyilkos-tó elnevezés későbbi eredetű.

Benkő Károlynak a *Marosszék ismertetése (1868-1869)* c. könyvéből a mottóban idézett rész már más természetű. Ebben az *erdőhiány* okozta bajokat eleveníti fel: az eltüzelt trágya a szántóföldek terméketlenné tétele által a szegénységet még inkább elmélyíti: „Sokat segít rajtok [a Mezőség lakóin] a törökbuza csusza, bogáncs s más kóré gyűjtése, szalma, tós helyeken a nád, de ezek sem pótolják a *fahiányt*, ugy a ganévali tüzelés sem, melyet ma csak a rondák használnak, az okosabbak trágázásra fordítván /14./

„*A fának sorsa van, sokféle.*” - olvashatjuk *Nagy László Adok nektek aranyvesszőt* című, 1979-ben megjelent össze-
gyűjtött prózai írásában /161./ „*Mi lesz ebből a fából?*” -
kérdte apjától a költő gyermekkorában. „*Ebből tűzgeren-*
da!” - válaszolta legtöbbször az apja, kinek szava úgy érte,
mint a fejszecsapás. „*Néha egy-egy hasábot ágyamba vit-*
tem, vele aludtam.” - olvashatjuk tovább a költő vallomását,
amivel mintegy példázni akarta vonzalmát a fához. *Nagy*
László költői prózája *mindnyájunkat* csak arra biztathat,
hogy elődeink - az egykori Benkő Károlyok - faféltő sorait
kellő megbecsüléssel olvassuk.

AZ ERDÉLYI RÉGIBB
ÉS KÖZELEBBI VADÁSZATOK
ÉS VADAK

Újfalvi Sándor
öreg vadásztól
Kolozsvárt
1854^{ik} évben

Magvető Könyvkiadó
Budapest

A vadászirodalom remek képviselője

„A medve a bölény kipusztulása után az erdélyi vadászatok legérdekesebb tárgya.”

/Újfalvi Sándor: Az erdélyi régibb és közelebbi vadászatok és vadak. 1854/1982. 100./

Hosszú évtizedekig, feledésbe merülve várták *Újfalvi Sándor* (Kackó, 1792-1866, Kolozsvár) kézíratai a feltámadást, hasonlóan, mint Apor Metamorphosisa vagy Mikes Törökországi levelei. Újfalviról a Pallas Nagylexikona sem emlékezett meg.

Hátrahagyott írásai elfelejtve maradtak mindaddig, míg 1927-ben *Az erdélyi régibb és közelebbi vadászatok és vadak* c. munkájának mintegy harmadát, és 1941-ben az „Emlékiratok”-at *Gyalui Farkas* nyomtatásban közzé nem tette. Ettől kezdve hírneve csak nőtt, az utókor jeles vadászati szakírónak és emlékirónak ismerte el. Napjainkban pedig *Benkő Samu* jóvoltából vadászati könyvve teljes terjedelemben is megjelent, és annyira népszerűvé vált, mint emlékirata.

Újfalvi a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban *Kőrösi Csoma Sándorral* tizenkét évig tanult együtt, majd Kolozsvárt a *királyi akadémiai líceumban* jogot hallgatott. 1813-ban joggyakornok a marosvásárhelyi táblánál, 1814-től 1819-ig a bécsi udvari kancellárián tisztviselő, miközben másfél évig az ottani egyetemen folytatta tanulmányait. 1819-től Szolnok-Doboka vármegyei birtokán gazdálkodott, és - mint jómódú földbirtokos - sokszor hetekre, hónapokra távolmaradva otthonától, az egyik vadászatról a másikra ment. 1854-ben fogott hozzá kolozsvári otthonában, hogy emlékiratával párhuzamosan megírja vadászati élményeit is.

Az idézett vadászati munkájából néhány közlemény még életében a *Vadász-és Versenylap* hasábjain is megjelent, az itt közzétett írásokból pedig a Pesten, 1863-ban kiadott „*Hazai és külföldi vadászrajzok*”-ba is átvettek. Mindezeknek köszönhetően kerülhetett arra sor, hogy 1917-ben napvilágot látott az *Egy híres erdélyi vadász a múlt században* c. írás. Ebben *Balogh Arthur* a Vadászlap hasábjain megpróbálta feléleszteni Újfalvi emlékét, az alábbi elismerő szavakkal méltatva őt: „Leírásai mindig jellemzők, szemléltetők, visszaemlékezései mindig érdekesek, a vadakról (főként a medvéről), azok vadászatáról adott közlései, mint egy hosszú tapasztalatú, gazdag vadászpálya eredményei, ma is értékesek, e mellett pedig nyelve - bár, mint láttuk, mentegetőzik a formahiány és a vadászati műszavak hiánya miatt - az erőteljes régi magyar vadásznyelv.” /*Nagy Domokos Imre*: Újfalvi Sándor, a hazai vadászat történetének első kutatója. 1975. Az OEE Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei. VIII-X. sz. 242./

Benkő Samu szavait idézve, Újfalvi vadászati munkája az, amit címe ígér: „vadászélményeknek a bemutatása, az erdön-mezőn megélt eseményeknek és a megismert vadaknak a tüzetes leírása”. Nem egységes munka: benne vadászemlékek, átélt vadászesemények mellett az Erdélyben honos vadfélésegről is találunk élvezetes összefoglalást.

Első ismert vadászati szakírónk vadászott a *Mezőségen és Erdővidéken* is. Az itten nyert élményeiről és tapasztalatairól hasonlóképpen érdekfeszítő stílusban számolt be: „*Mezőségi vadászat* [...] A Mezőségen kisdud folt erdők vannak, nagyon távol egymástól, néhol mérföldnyi távolságra, de amelyek nagyon sűrűk, vadszőlővenyikével s tövissel tele, melyen a vadász nem búhatik keresztül, s a *kopó* is nagy bajjal járja meg. [...] A Mezőség legbiztosabb vadásza az *agár*; ettől jobban fázik a róka, mint 50 rendes fegyveres lövésztől, mert ezekkel mesterkélt fogásaival el tud bántani, de a jó agár előtt sebes futás, félrepattanás, lelapulás, cselvetés mind ok nélküli: a síkon bizonyos a veszedelme” /80./.

Hasonlóképpen mind tartalmi, mind formai szempontból igen értékes a *Háromszéki vadászat* c. fejezet is: „[...] Lármás, költséges vadászatnak itt híre sincsen, csak kénytelenségből, akkor is, ha kártékony vad szorítja, s a közönség magára vagy a dulló [szolgabíró] szigorú parancsa után teszi azt. A székelynek, a kiváló népfajnak beszéde, tettei, szokásai, még csak vadászatja is sajátos, a másokétól merőben eltérő” /uo. 76./.

Milyen volt a XIX. sz. első felében a székely medvevadász fegyvere? A tömör választ Újfalvitól kaphatjuk meg: „A lövészek mind nagyon szálás emberek voltak, de hihetetlen mennyiségű löporral és ólommal töltött fegyvereik még jóval hosszabbak valának. *Durva készítek, tenyérszerű széles acél és nagy kova*; legfeljebb a falusi cigánykovács gyárából kerültek ki.”

Neves vadászati szakírónk erdészettörténeti érdemeket szerzett *Emlékiratai* által is. Segítségével jobban megérthetünk olyan jelenségeket, mint a *földesurak foglaltságai*, vagy azt a tehetetlenséget, amely a múlt század utolsó évtizedeiben is jellemző volt a kutatott terület gazdasági életére, elsősorban a nagyfokú és állandó *szellemi elvándorlásnak* betudhatóan: „A primorok micsoda foglaltságokat tettek mezőkben s főleg *közhasvásokban*, mellőzőm” - írta a háromszéki viszonyokra emlékező Újfalvi Sándor /Gyulai Farkas kiadása, Kvár, 1941. 315./, elítélve a hatalmaskodást.

„Temérdek a száma a háromszéki tanuló gyermekeknek. Volt idő - olvashatjuk az „*Emlékiratai*” 310-ik oldalán -, midőn egyedül Csernátomból 60 gyermek tanult Enyeden és Udvarhelyt. De a tanulók közül Háromszékre csak azok térnek haza lakás végett, kik ott papok lehetnek. [...] Ebből következik, hogy Háromszéken magasabb műveltségű ember valódi ritkaság, [...] kik a kor igényeit megérteni s felfogni bírnák? [...]”

Az utókort nagyszerű jellemzőképességével és elbeszélő tehetségével ámulatba ejtő *Újfalvi Sándortól* mégse búcsúzzunk el anélkül, hogy a kedvenc nemesvadról, a szarvasról írt jellemző helyzetképét ne ismertessük, megtoldva azt Kányádi elbűvölő versével: „A régi vadászoktól sokszor hallottam, hogy az

erdélyi havasokon bőviben volt szarvas. Boldogult atyám néha több darabot talált egy hajtásban. De az én időmben nagyon meggyérült. Jelenleg pedig csakis a Bodza szorosán ütnek el néha egyet-egyét” /uo. 206./.

„Ahol a szarvas inni jár,
moccanatlan a nyír s a nyár;
még a fűszál is tiszteleg,
mikor a szarvas inni megy;
megáll akkor a patak is,
egy pillanatig áll a víz;
s ő lépked, ringatja magát,
agancsa égő, ékes ág.”

/Kányádi Sándor: Szarvasitató.
Hargita Kalendárium 1981. 59./

XXXIV. articulus.

Az erdőlés rendire nézve.

Az erdőlés rendinek ennek-utánna jobb móddal és a közönségnek reménlett előmenetelivel leendő megtartására az országnak rendei, hozzájárulván az ő felsége kegyelmes helybenhagyása is e következőket tartották szükségesnek határozni és megállítani, hogy:

5-ször. Mivel a tűznek erőre kapott lángját határok közé szorítani és abban megtartani nem lehet, s többnyire a szélnek erre vagy amarra való fúvásától függ az, hogy éppen másfelé harapózik, mintsem a merre terjedése intéztetett vala, erre nézve senkinek is még a tulajdon erdejét is meggyújtani nem szabad; a ki az ellen cselekednék, 200 forint articuláris büntetésen marasztassék és a másnak netalán okozott kárnak megfordítására szoríttassék. Továbbá a ki az erdőkhöz közel, annyival inkább magokban az erdőkhöz a magas száraz füveket és a fákról lehullott száraz faleveleket meggyújtaná, mely hasonlólág szorosán tilalmaztatik, noha azt az erdőnek meggyújtására való czélozáson kívül cselekedte is, ha mégis abból az erdőnek meggyulása és kár következék, az okozott kárnak megtérítésén kívül a nemesek, városi polgárok és más szabad emberek 24 forintokkal, a parasztok pedig 24 pálcza, korbács, vagy vessző ütésekkal büntetessenek meg; utóljára pedig a ki szánt-szándékkal másnak az erdejét meggyújtaná, akárminémű kar és állapotbéli ember légyen is, criminális kereset alá vettetessék és minthogy szánt-szándékos gyujtogató, a törvények szorossága szerint a criminális sanctióban kiszabott büntetéssel büntetessék. A midőn pedig a láng a meggyujtott erdőkhöz harapózni kezdene, ha azon helységeknek, a melyeknek határin a meggyujtott erdők lesznek, lakosai a harang-szóra vagy lármaszóra, avagy más e végre adandó jelekre a tűz megoltása végett azonnal megjelenni és annak megfojtására alkalmas akármely eszközöket alkalmaztatni elmulatnák, a közönségek az Approbata 2-dik része 43-dik tit. 6-dik árt. írt törvény hasonlatosságára 200 frrtal fognak megbüntettetni, a különös személyeknek pedig állapotjokhoz képest a fennebb meghatározott testi büntetéssel leszen illetetések.

Közíró az erdő szolgálatában

Újsághír A Hargita 1872. I. 25-i számában:
*A lövétei erdő ügyében s még valami c. írá-
sában Száva Farkas javasolta az itteni bük-
kösök értékesítése érdekében papírgyár lé-
tesítését.*

Szólnunk kell ismét arról a sokatmondó együttérzésről, amit az egykori *erdélyi sajtó* az erdészeti reformokat sürgető írásaival és a faipart pártoló javasla-
taival az erdő ügyének nyújtott. Jószándékú cikkeknek, dolgozatoknak adtak
helyet, melyek az erdő értékesítésének, „pénzzé tételének” lehetőségeit is tá-
mogatták. Végül is felkarolták azokat az eszméket, kivitelezhető indítványokat,
melyek azt célozták: hogyan lehetne a kutatott terület népének *saját földjén*
emberibb életkörülményeket biztosítani. Ilyen eszméktől vezérelt közírók közé
tartozott évtizedeken keresztül, a kivételesen termékeny *Száva Farkas* (Mező-
szengyel, 1820).

Középiszkoláit Kolozsvárt, a jogot Marosvásárhelyt végezte. A szabadság-
harc után *gr. Lázár Mór* titkára, majd Marosszék aljegyzője. Később tanár
Gyulafehérvárt, majd Marosvásárhelyt.

Száva Farkas már fiatal korában közölt a Kolozsvárott 1846-1848 között
megjelenő *Kis Követ* „általános ismertető”-ben és a *Brassai Sámuel* szerkesztet-
te, Kolozsvárt az 1834-1848. években kiadott *Vasárnapi Újságban*. Később is
állandó munkatársa volt Erdély jelentős hírlapjainak, folyóiratainak. 1867-ben
maga szerkesztette a Marosvásárhelyt megjelenő *Székely Néplapot*, közzétéve
ebben a *Székelyföldi erdő-égetések pusztítások meggátlása* c. írását.

Az *erdők gyűjtogatását* az erdélyi főkormányország már 1720-ban megtiltotta,
elsősorban nem az erdők, hanem környezetük védelme érdekében, „mert a nagy
szárazság miatt égések következtek belőle”. Később *Erdély második erdőtvörvé-
nye*, az 1812. évi XXXIV. törvénycikk is tilalmazta az erdők égetését, de ezek-
nek az intézkedéseknek kevés eredményük volt, gyökeres javulás csak 1880
után következett be, mikor az *erdőtörvény* - az 1879. évi XXXI. tc. - végrehaj-
tásához az állam a megfelelő eszközökkel rendelkezett.

Száva Farkasnak 1867-ben közölt sorait kell idéznünk ahhoz, hogy megér-
tjük az államhatalom beavatkozásának szükségességét: „És már most tessék
megtudni azt, hogy nem csak egy-két ponton, hanem átutazva a Székelyföldön
50, sőt - nem nagyítom a dolgot - 70 helyen is lát az átutazó ember *irtózatossá
erdőégetéseket*, melyek közül némelyike három, s nem mondok hazugságot, ha
azt mondom, hogy négy-öt héten keresztül is eltart s alig történik valami intéz-
kedés” /253./.

Száva Farkas erdőbarát, a faipart pártoló írásaira kell hivatkoznunk akkor is, mikor az ún. feltáblázással kezdetét vett *vágásszabályozás*nak kellett a szükségességét az olvasóval elfogadtatni. Ezzel az erdőgazdálkodásban a *tartamosság* elve érvényesült, biztosítva általa a jövő nemzedék számára is a szükséges fa-
tömeget. Agitációs tevékenységében pedig elődje az a

Benkő Károly volt, kinek alábbi sorai a vizsgált terület erdőrendezésének korai dokumentuma: „[...] száz táblákra ugyan annyi évek alatt egyenkint vágandókra vagy tisztítandókra [...] mindezekről a Tanácshoz be adott rajzot készítette, s az ma is a Város [Marosvásárhely] levéltárában van [...]”. /*Benkő Károly: Maros-Vásárhely Sz. K. város leírása 1862-ből. Kézirat. Lemásoltatott az 1912. évben. 8./*

A marosvásárhelyi „jó példa” előtt pedig a helyzet az alábbi volt: „Mária Therésia rendelé, hogy erdeink évszámokra osztályoztassanak, de azért ma a terem uradalom, mely 30-33 éven át kerülve vágja erdő tábláit, a n.enyedi collegium, melynek 80 éves táblái vannak [...] csak kivételes példaként *vágják kerülve erdő tábláikat*” - olvashatjuk *Kőváry László* 1847-ben közölt ismertetését. /*Kőváry László: Erdélyország statisztikája, 1847. 99./*

Éppen ezért volt szükség a sajtó támogatására az erdőrendezés elveinek a felkarolása érdekében. Ebből a haladást segítő, erdőbarát agitációs munkából *Száva Farkas* megint kivette a részét, kifejtve, hogy „[...] szükséges lenne, az, hogy az erdők táblákra osztassanak fel s csak sorra jöjjenek elhasználás alá, mialatt rendre ismét kinőnék magukat” /uo. 257./

Az erdőknek *Kőváry László* által ismertetett állapota - az okszerű erdőgazdálkodás hiányának következtében -, nem is változott meg az 1879-es erdőtörvény életbelépéséig, amiről *Daniel Gábor* A székelyföldi erdőkről c., 1875-ben megjelent, rendkívül értékes írása tanúskodik: „Sehol sem tudok a Székelyföldön *kitáblázott községi erdőt*, a fadöntés az év minden szakában a fentebb jelzett erdőkben szórványosan vagy egyes csoportokban történik” /74./ (Itt említjük meg, hogy az 1879. évi XXXI. tc. sem terjesztette ki az üzemtervek szerinti erdőkezelést valamennyi erdőbirtokra, mert a törvény 17. §-a a magánerdőkre nem írta elő a tervszerű erdőgazdálkodást, az erdőgazdasági üzemtervek elkészítését és alkalmazását.)

Száva Farkas publicisztikája után kutatva meglepéssel találkoztunk *A székely tutajozás ügyében* /Hargita, 1872. 33-34./ c. írásával, melyben a monopóliumot élvező tutajkereskedők kizsákmányolását is szóvá tette: „*Barcsai János* az egyik [...] a tutajkereskedés ügyét emancipálni, kivenni akarta a monopolizálók kezéből s kinyújtá tervét s kezeit [...] Az ügy egy pár évtizedig ismét szünetelt. A hatvanas években egy második, áldozatra, tette kész [vezető egyéniség jelentkezett ...] *Lázár Mór* [...], de tervéhez segédkezet senki sem nyújtott [...], a nemes, önzetlen nagy lélek terve az volt: megmenteni a székely nemzet tutajozása ügyét a monopolizáló kezéből” /33./

Lázár Mór tevékenységéről - ki az ötvenes években, Biedermann bécsi bankárral szövetkezve, igyekezett letörni *Vermes és társai* (Wermescher) egyeduralmát - az erdőügyért mindig lelkesedő *Száva Farkason* kívül mások is szól-

tak. *Orbán Balázs* /A Székelyföld leírása, 1869. II. 137./, *Vitos Mózes* /Csíkmezei Füzetek, 1894. 764./ azok a személyiségek, kik *Lázár* említett jószándékú vállalkozásáról elismerő sorokat írtak.

A *marosi tutajosok* életkörülményei csak igen lassan javultak, de mai szemmel nézve a legkedvezőbb időszakban is rendkívül nehezek voltak. Ez cseng ki *Áprily* alábbi költeményének soraiból is:

„Nagy méltósággal, mint a hattyúraj,
a fordulóban úszik hat tutaj.

Vízen derengő ősi fantomok,
keletre lengő vízi vándorok.

Kormánylapátról gyöngyeső pereg
habloccsanásra. »Meddig, emberek?«

»Zámig« - A válasz tompa és komor
s mélységes, mint a munka és nyomor.»

/Áprily Lajos: Tutajok. 1920./

A SZÉKELYFÖLD

LEIRÁSA

TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI, TERMÉSZETRAJZI S NÉPISMEI SZEMPONTBÓL.

IRTA :

ORBÁN BAI.ÁZS.

A képeket szerző és Mezei József tényképei s rajzai után fára rajzolták Keleti Gusztáv, Greguss János, Országh Antal, Doby Rezső és Malahovszky Nándor.

Átszette Rész Károly.

— ELSŐ KÖTET. —

A fordítási jog, és a képek másolatának utólagos kiadásának jogai a szerzőknek tartoznak.

1937, 1938.
RÁTH MÓR BIZOMANYA.

Egy hatalmas mű erdész szemmel

„Addig pedig a fával kíméletesen kell bánni kedves atyafiak, hogy a jövőnek kamatozó tőkéje ne legyen idő előtt elfecsérelve.”

/Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, III. 65./

„Amit Orbán Balázs fölmutatott: sok helyütt romantikus persze; történész, szigorú szakember kifogás alá veheti. Egészében mégis eszmélet-serkentő hagyaték, egy nép szellemi és tárgyi univerzumának maradandó dokumentuma” - írta 1978-ban *Sütő András* az Orbán Balázs kapui c. írásában. A részletekhez pontosan ragaszkodó, az erdészetet alaposan ismerő és művelő személy is a hatkötetes remekmű szakmájának kérdéseit tárgyaló részeiben néhol a túlfűtött lelkesedés által kiváltott gondolatok eluralkodását véli felfedezni. Így például a megoldatlan szállítással kapcsolatosan - mely az erdők alacsony jövedelmezőségét is okozta - *Orbán Balázs* túlzott szerepet szánt a Marosnak: „[...] hisz te vagy a haza testének fő artériája, a te - most csak tutajokat hordó - hullámaidat gözösök és hajók fogják népesíteni egykoron”, holott a sorsdöntő a Gyulafehérvár-Székelyudvarhely-Ojtoz-Galac *transzverzális vasút gyors megépítése lett volna*. (Tudnunk kell, hogy Széchenyi István már 1848 januárjában javasolta az Arad-Gyulafehérvár-Székelyudvarhely-Ojtozi-szoros vasútvonal megépítését, melyről természetesen Orbán Balázs is tudott, hiszen erről említett tett: „Az ojtozi szoros [...] Nagy Széchenyink itt tervezte az Erdélyből Galaczra vezető vasútvonal bevitelét.” III. k. 129.)

Dr. Kós Károly jóvoltából, aki *Orbán Balázs* (Lengyelfalva, 1830-1890, Budapest) fő művének, *A Székelyföld leírásának* /Pest, 1868-73./ erdész- és faipartörténeti anyaga után kutat, gyorsan tájékozódhat. Neves néprajztudósunk ugyanis összeállította *Orbán Balázs Székelyföld leírásának néprajzi tárgymutatója* c. dolgozatát, amelynek segítségével /megjelent az *Aluta* I. 1969. évfolyamában/ könnyen eligazodhat.

Az idézett tájékoztatás címszavaiból is kitűnik, hogy Orbán figyelme a néprajz egész területére kiterjedt, részletesen tárgyalva ezen belül az erdész- és faipar - abban az időben alkalmazott - valamennyi területét. Ezek közül a *tutajozás* és a „*deszkametszés*”, a vízfűrészek ragadták meg leginkább figyelmét, ezért történeti értékű megfigyeléseiből, rendkívüli értékű adataiból és inspiráló megállapításai sokaságából, elsősorban e témakörökből merítünk.

Ismeretes, hogy a *gyergyói örmények* 1654-ben jelentek meg, majd nagyobb számban 1672-ben telepedtek be. Véleményét róluk Orbán Balázs éppen a tutajozással kapcsolatos tevékenységük során alakította ki: „A [gyergyói] marhakereskedés azonban napjainkban csökkent, főleg azért, mivel örményeink közül

sokan a *tutajkereskedésre* adták magokat, melyet az azelőtti időkben csaknem egészen egyedárusságok alá vették, mert télen át - mikor a kevés gabonát termő gyergyói nép szükségét szenved - elsőslegesen kiosztott pénzzel vagy gabonával megvásárolták jó olcsón a tutajokat, s azokat Arad és Lippára szállítva, nagy nyereséggel adták el" /II. k. 104./.

A marosi tutajozás jó kereseti forrás volt, de ezer veszéllyel járt. 1836-ban *Téglási Ercsei József* a *Nemzeti Társalkodó* hasábjain így írt a szimbólumként szereplő *Vig András* kövéréről: „Közel Galonyához a' Maros mellett van egy félgolyóbis idomú 3-4 öl magasságu magános kő szál, - a' *Vig András köve*, - azt mondja a' hagyomány hogy ez a' gyergyói székely a' Marosnak egykori áradásakor, legelőször ülven tutajra, ezen a' köven végzette - el életét éhen mi után tutajtörésből erre felmászott volna, így adott nevet halála helyének?”.

Mások is megemlítették „*Vig András köve*”-t, mely ezáltal jelképévé vált annak a veszélynek, nyomorúságnak, amelynek a tutajosok ki voltak téve, annak a munkakörülménynek, melyről *Orbán Balázs* is tájékoztatta olvasóit: „[...] de mielőtt elindulnának [a tutajosok], imádkoznak s érzékeny búcsút vesznek partonálló családjuktól, kedveseiktől, mint tengerre szálló tengerész, ki nem tudja, ha valaha viszont látandja-e szülőföldét, kedves övéit, ki nem tudja, ha vajjon az Oceán hullámaiban nem találand-e feledett sírt? [...]” /II. k. 137./.

Hogy *Orbán* leírása a valóságnak nem eltúlzása, azt a marosi tutajozás számos ismerője igazolta. Napjainkban megjelent közleményekből idézve hasonló helyzetképet nyerünk. Például *Palkó Attila* Tutajozás a Maroson c. dolgozatában /Korunk Évkönyv, 1979. 202-212./ a fennakadt tutajokból feltornyosult „rakás”-okról számolt be, valamint a bajt előidézők és az utánuk jövők közötti véres összeütközésekről. /Ugyancsak itt olvashatunk a rendkívül veszélyes szalárdi „buffantó”-ról is. Vö. Binder Pál: Tutajozás a Maroson. Hargita. 1973. III. 17.; III.24.; III. 31./

A *Kőváry László*, *Orbán Balázs* és mások által leírt rendkívül mostoha marosi tutajozási feltételeken az 1877-ben megalakult *Marosi Tutajozást Előmozdító Társulat* valamelyest segített. A társulat „megerősített alapszabályai”ban ugyanis körvonalazott céljai elérése szempontjából az államkormány megengedte, hogy a Maroson usztatott *minden tutaj után 30 kr vámot szedhesen*. Ez azután a Maros medréből a faúsztatást gátló köveket kitararította s egyéb akadályokat is elhárított, úgy, hogy most már a havasból tutajokat, jó esővízzel, egészen Szászrégenig le lehet szállítani. Az így megjavult vízi úton *a gerendáknak természetes hengeres formájukban való szállítása is lehetséges lévén*, azok többé nem faragatnak le, hanem legnagyobb részt ilyen alakjukban készítik belőlük a havasokon a 16-20 méter hosszúságú tutajokat, a mi sokkal gazdaságosabb” /Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara jelentése, 1894. 95./.

Vagyis a Maros medrének kitararítása előtt, a tutajfa nem gömbfa, hanem kétoldalt megfaragott gerenda volt, ami tetemes faanyagvesztést jelentett.

Orbán Balázs halhatatlan művének faipartörténeti jelentőségét elsősorban az egykori fafeldolgozás reprezentatív berendezéseiről, a *vízifűrészekről* közölt

leírásai, adatai biztosítják. *Oláhfalu* /I. k. 14./, *Korond* /I. K. 129./, *Csik* /II. k. 28./, *Kászon* /II. k. 53-54./, *Gyergyószentmiklós* /II. 111./ stb. leírásánál a deszka és más fűrészáru gyártásáról olvashatunk, kezdetleges faipari tevékenységről tájékozódhatunk, mely azonban döntően hozzájárult a havasalji falvak megélhetéséhez.

A székely közösségi szellemre utalnak a II. kötet 43. oldalán közölt sorok, melyek egyben az együttesen bírt vízfűrészek létezését is igazolják: „[...] a Moldvába folyó Szulcza [Slănic] vizen levő 20 fűrészmalom, melyeket, hogy örökösen közösen használjanak és soha ne osszanak, változatlanul elhatározták.” /Napjainkban, a társulásban - *cimboraságban* - kezelt kápolnási vízfűrészekről *Molnár Kálmán* Adatok a Hargita népi erdőgazdálkodásához című. 1974-ben megjelent dolgozata szolgáltat értékes adatokat. In: A Székelykeresztúri Múzeum 25 éves jubileumi emlékkönyve. Csíkszereda, 1974. 307-325./

A Székelyföld leírása nemhiába a hely- és népismeret bő forrása. Benne ismereteket találunk a hornyolatlan, nagyalakú zsindefajtáról, a dránicáról is, melyet Orbán *grányiczának* nevezett. Megjegyzése: „neve valószínűleg onnan ered, hogy azt leginkább a grániczon örködő határőri katonák készítik unaloműzésből” - II. k. 28. -, valószínűtlennek tűnik. *Nagy Géza* Adatok a székelyek eredetéhez s egykori lakhelyük c., 1891-ben megjelent írásában ezt a szakkifejezést a lengyel dranica szóból származtatta.

Orbán Balázs lelkes híve volt a *rendszeres erdőgazdálkodás* meghonosításának. Felismerte az erdő jelentőségét a nép életében, ezért szolgálta írásaival az erdészet ügyét. Akkor állt ki az erdészek tevékenysége mellett, mikor a közhangulat megnyerése érdekében erre leginkább szükség volt. Számbavétele a valóságot tükrözte, az önmegnyugtató idillizmustól mentes volt. Az 1879-es *erdőtörvény* megalkotásának időszakában írta az alábbi leleplező, az erdő védelmét sürgető sorokat: „Az ily *erdőpusztítás* egész Székelyföldön oly rendszeres kimélytelenséggel foly, hogy ha *célszerű erdőszereti rendszabályok* meg nem akadályozzák, a mostani gyászos kezeléssel 50-100 év alatt a havasok körülötte Székelyföldnek, nem lesz tűzre való fája [...] Azért életkérdés lenne és nagyon sürgős teendő, hogy az *erdőkezelésbe rendszer, s azt szabályozó törvények hozassanak* [...] Az embernek igen is van joga a természet adományait felhasználni, de azzal visszaélni, azt elfecsérelni nem szabad, *elkölteni a jelennek mi a jövőé, vétek, azt tovább elnézni borzasztó öngyilkosság lenne*” /II. k. 77./.

1848 után az erdőért is adózni kellett. (→ Egyed Ákos: A parasztság Erdélyben a századfordulón. 1975. 153.) A kényszerű adózás pedig abban a korban, mikor az erdőségeknek csak kisebb fele jelentett pénzben érzékelhető hasznot, nem egy esetben azok felgyújtásához vezetett. Orbán Balásznak ezzel a gyakorlattal kapcsolatosan is határozott véleménye volt - melyek önzetlen *erdőszeretetét és előrelátását* igazolják -, az ezzel kapcsolatos sorai pedig erdészettörténetünk legszebb dokumentumai közé tartoznak: „[...] és miért e gyászos, e rendszeres pusztítása az erdőnek? honnan e vétkes fellázadása az embernek a tenyészet ellen? a természet ezen ékességét elsorvasztó kimélytelensége, s a föld fiának e fellázadása az anyatermészet ellen? [...] Ezen dúlás indo-

kát puhatolva, reájöttem, hogy annak politikai alapja van. [...] *így hamvad el gyakran több ezer hold erdő*, [...] az adó-tabellára pedig bejegyzik, hogy használatlan, és a szegény boldogtalan ember örül, hogy nem kell adóznia, nem gondolja meg, hogy a jövő csíráit perzselé itt le [...]” /II. k. 77. Tatros völgye/.

A „*gondatlan erdőpusztítás*” képével Orbán Balázs máshol is megismertet: „[A tölgyesi vámtól] alább menve, a vidék veszít festőiségéből, *a völgyet határoló hegyek kopár kietlenné válnak*, pedig csak évtizeddel ezelőtt is gyönyörű fenyveserdők boríták nem csak a hegyeket, hanem a völgyet is, de azokat kíméletlen kezek *leperzselvén*, most csak kormos, szétszórtan rothadó törzsek hevernek ott, szomorú csontvázai a hajdani dús tenyészetnek, lehangoló gyászos képei a gondatlan erdőpusztításnak [...]” /II. k. 128./.

Orbán Balázst polihisztóri ismeretei hozzásegítették ahhoz, hogy népszerűsítőjévé váljék az *erdőfeltárás* gondolatának is. Ezért tudott olyan lelkesen írni a Hurdugás völgyén látott *fasínpályáról*, azaz a „gerendasíneken futó vasút”-ról. Ő is tett „ezen sajtóságos mozdonyon” egy leutazást, melyek „önsúlyok által nyomatva, oly gyorsan rohannak, hogy az ember szédül belé” /II. k. 139./.

Mihez is hasonlíthatnánk mi, erdészek *Orbán Balázs* mindvégig emelkedett hangvételő, tudományos használhatóságú hatkötetes munkáját melyből ha az erdőre-fára vonatozókat kiírnánk, egy kisebb könyv kikerekedne? Vajon a természetvédelem - és ennek égisze alatt az erdővédelem - ügyét szolgáló útleírásokhoz? Vagy az olyan vershez, mely szépirodalmi értéke mellett az erdő iránti figyelmet is felkelti?

„A hegyperemről láttam először;
a fák között sötétkéék sejtelem,
tündéri tó, rejtelmesen kísért már,
gyermekkoromtól együtt jött velem.”

/Csuka Zoltán: Szent Anna-tó. 1941./

Az erdészek első és második szakképzett nemzedékéről

„[...] hanem kétségkívül eljön az az idő is, melyben a mi Erdélyünk is felállíthatja magának azon külömb-külömbféle fábrikákat, [...] ha azoknak felállításokat akkor, erdeink elpusztult állapotjuk miatt, az azokhoz megkívántató sokféle mív és tűzifának nem létek meg nem akadályoztatná.”

/Kiss József, 1816. EO III. 284./

Benkő Samu Az erdélyi műszaki és gazdasági értelmiség kialakulásának kérdéséről c., 1956-ban megjelent vázlatában méltán említi *Kiss Józsefet*, mint a születő erdélyi erdészeti értelmiség képviselőjét. Nevét a *Magyar Erdészeti Oklevéltár* (EO) őrzi. Kiss az egykori Torda megyei erdőfelügyelője, ki az erdélyi főkoronánszékhez 1816-ban és 1825-ben egy-egy remek javaslatot, illetve véleményt nyújtott be, és kinek tevékenységi területe kiterjedt az általunk vizsgált vidékre is.

Kiss Józsefről nem tudunk sokkal többet, mint amit magáról, a megyei erdőfelügyelők és erdőbírák részére kidolgozandó utasítással kapcsolatosan 1825-ben elárult: „[...] t.i. 250 conv. forintokból álló stipendium [ösztöndíj] mellett a selmeczi bányász és egyesült erdész institutumba [...], magunkat a geometrai [földmérői], mint minden hivatalunkhoz megkívántató más tudományokban is a haza szolgálatjára elkészítvén, hazánkba lett visszatérésünk után [...]” /EO, III. 332./

Az idézetből többminden kiderül:

- Kiss a selmecbányai bányászati akadémián - melyet „a selmeczi bányász és egyesült erdész institutum”-nak nevezett -, a földmérés mellett „más” tudományokat is hallgatott (feltételezhetően már 1807-ben);

- hasonlóan társaihoz, ösztöndíjjal tanult Selmecen;

- a geometrai ismeretek mellett nem az erdészeti, hanem a „más” tudományokat emelte ki, amiből arra következtethetünk, hogy az erdészetet valószínűleg a bányaműveléstan keretében hallgatta. (Az 1770-ben akadémiai rangra emelt selmecbányai bányászati tanintézetben ez évtől kezdve erdőgazdasági előadásokat is tartottak.);

- tekintettel arra, hogy az 1808-ban a bányászati akadémia mellett létesített Erdészeti Tanintézet csak 1809. február 12-én kezdte meg működését - ennek első tanára, *Dr. H. D. Wilckens* ugyanis ekkor tartotta bevezető előadását -, *Kiss József* semmiképpen sem lehetett kizárólagosan erdészeti hallgató.

*Dr. Hiller István*nak „*Dr. H. D. Wilckens. Az erdészettudomány első professzora Magyarországon*” c. munkája *Wilckens* tanítványai között nem is említi *Kisst*. A neves polihisztor - a filozófia és az orvostudományok doktora -

1809 és 1832 között többszáz bányász-, kohász- és erdészhallgatót oktatót az egész monarchia számára. Ezek közül erdélyi erdész viszonylag kevés, csak 10 volt, közülük az első az 1811. évben szerepel.

Mindezeket azért tartottuk szükségesnek hangsúlyozni, mert *Kiss József* mindkét fennmaradt írása jól képzett szakemberre vall, aki bizonyára csak utólagos önképzéssel és a magyar szaknyelv pótlólagos elsajátításával volt képes azok megalkotására. Írásain nem érződik, hogy német tannyelvű felsőoktatási intézetet végzett, hol az erdészet melléktantárgy volt. Megjegyzendő az is, hogy a magyar erdészeti szaknyelvben való tökéletesedésében - a népnyelv megismerésén kívül - nagy segítségére lehetett az 1781-ben kiadott, *II. József-féle erdőrendtartás*, mely dicséretes fordítás, érthető, latinosságoktól mentes.

Ami *Kiss* két ismert erdészeti írására vonatkozik, abban az erdők „hathatósabb megóvása” érdekében - többek között - javasolta a vastagabb fák döntésénél és darabolásánál a *fűrész* használatát: „A fának levágatása a *szálasabb erdőkben* és annak nevezetesebben az házi szükségre leendő feldarabolása *fűrész* által tételnek meg” /EO III. 289./ . Elindult ezáltal a kétkezes *erdei fűrész*, a harcsafűrész - a kutatott területen többnyire így ismerik - rendkívül lassú térhódítása, hogy végül is a második világháború után átadhatta helyét a motorfűrésznek, a „druzsba”-nak.

Visszatérve az 1846-ban átalakult selmecbányai Erdészeti Tanintézetre, annak kiváló hallgatója volt Aranyosszék szülötte, *Lázár Jakab* (Alvinc, 1824-1895, Bécs), kiről egyébként már szóltuk, és közismert pályafutásának köszönhetően - már jóval többet is tudunk, mint *Kiss József*ről: 1846-ban a budai udvari kamara erdészgyakornoka, hol 1848. március 15-e is találja, melynek mozgalmában tevékeny részt vett. Majd a selmeci *Bányászati és Erdészeti Akadémia* (Berg- und Forstakademie) ifjúságának kérelmére *Lázár* 1848 novemberében megbízták, hogy mint segédtanár magyar nyelvű előadásokat tartson. Később, 1867-70 között, ismét Selmecen találjuk az erdészeti tanszék tanáráként.

*Lázár Jakab*nak köszönhető az első magyar nyelvű erdészeti, tankönyvjellegű kiadvány egyikének megjelenése is. Az ő munkája ui. az 1871-ben kiadott *Erdészeti kézikönyv*, melyben a székely nyelvjárás szókincsével is találkozunk. Így pl. a „*czihér*” szakszóval, mely a kutatott területen most is használatos, és bozotos, bokros helyet jelent.

Hosszú volt az út Torda-vidéke és Selmecbánya között, főként ha azt a diáknak gyalog kellett megtennie: *Kiss József*et és társait azonban az ösztöndíj megszolgáltatásán kívül kötötte a szülőföldhöz az a hűség is, amelyről jóval másfél évszázaddal később a költő így írt:

„Maradunk - Ó, mily zord, fojtó keserűség
ez a télre váró, bús erdélyi hűség!
Mily kénytelen erény! - (de mégis erény ez) -
Állsz, de szíved bolond döbbenetet érez.”

/Kiss Jenő: Vackorfa. 1973./

A kincstári erdőszet élén állt

„Az erdőnél rendszeren csak a kézpénzen eladott termékeket veszik tekintetbe. Sőt vannak, kik az erdei jövedelem meghatározásában egyedül a fát, annak is csak kézpénzben eladott részét - a többi termékeket vagy mellékhasználatot pedig épen nem veszik tekintetbe.”

/Divald-Erdődi Adolf, EL, 1865. 294./

Jellemző adatot közölt 1864-ben az akkor még *Erdőszeti Lapok* (EL) címen megjelenő szakfolyóirat: az erdélyi állami erdők - feltáratlanságuknak betudhatóan - „összes jövedelmükkel kezelési költségüket sem bírják fedezni”. Ezért vált szükségessé, hogy korának nagytudású erdőszeti szakembere, *Divald (Erdődi) Adolf* (Selmecbánya, 1828-1891, Szombathely) bejárja Erdély állami tulajdonban levő erdőit, és készítsen egy jelentést azok jövedelmező kezeléséről. Ez a tanulmány annál is inkább időszerűvé vált, mert 1870-ben az állam a Bornemissza családtól visszaváltotta a *görgényi erdőuradalmat* és azt házilagos kezelésbe vette.

Divald megbízatásának eleget téve, munkáját Budán 1871-ben ki is adatta *Jelentés Erdély kincstári erdősegeiről* címmel. Ebben a kiváló erdőszeti szakíró, 1864-től akadémiai levelező tag, az *erdélyi erdők jogi viszonyaira* vonatkozóan véleményét az alábbiakban összegezte: „A merre nézünk csupa jogtalanosság: a birtokviszonyok legnagyobbára rendezetlenek; mindenfelé a tulajdon erőszakos vagy alattomos megtámadása, és *sehol semmi oltalom*” /27./.

Meg kell említenünk az 1852. évi *osztrák erdőtvörvénynek* 1858. I. 1-jén Erdélybe történő bevezetését. A törvény intézkedett az erdőtulajdon biztonságáról, mindez azonban nem volt elégséges az olyan erdőfoglalások és irtások megakadályozására, mint az 1869-es ditrói, melyről *Tarisznyás Márton* Részletek a gyergyói határhasználat múltjáról c., 1975-ben megjelent írásában /Aluta, 1974-75. 307-312./ tájékoztat. Megemlíthetjük továbbá azt is, hogy nem csak az *erdőnéprajz* művelője számolhatott be székelyföldi erdőfoglalásokról. A *helynévkutatás* is értékes adatokat szolgáltat e témával kapcsolatosan.

Divald az Erdély fenyeveseiben tapasztalt erdőgazdálkodást tömören így jellemezte: „[... itt] rendszerint tarvágásokat eszközöltek és *a tér beerdősítését a jó sorsra bízták*” /64./.

Hasonlóan, mint annyi más, Divald is kitért a „*Maroson járó tutajok ellen üzött erőszakoskodások*”-ra, kérve azok rendeleti úton való beszüntetését. Javasolta a gátvámokra vonatkozóan az 1811. évi törvény betartását; a Maroson

lévő gátakra nézve a szükséges magasság szakértők általi megállapítását; kötelezzék a komprévészeket, hogy a kötelet oly magasra feszítsék ki, hogy alatta a tutajok minden fennakadás nélkül leúszhassanak; a *hajósmalmok* álláshelyeinek kijelölését stb.

Rendkívül értékesek Divaldnak azok a számításai, melyek a Szászrégen-Soborsin közötti tutajbérre vonatkoztak, és megadták egy tutajszállítmány - ez állt 48 tutajtáblából, illetve 12 tutajból - átlagos szállítási költségét. Számításai szerint a szállítási költség 50 %-os felkerekítéssel 693 forint 63 krajcárra emelkedett. A „*tutajbér*” magában foglalta a „*kézpénzfizetés*” mellett az élelmiszert (nem hiányzott a szalonna, túró, paszuly stb. mellől a pálinka sem), valamint a felszerelés kiadásait.

Tudománytörténeti értékűek Divald *szenítési* adatai is: „[...] 100 köbláb fa 70 köbláb szenet szolgáltat, 10 köbláb szén egy mérőt tesz s ennek súlya átlagosan 100 font [...] /126./, vagy: „[...] szénnek tutajon való szállítása lehetséges [...] szénből is csak a tutajszűly felerészét lehet számításba venni [...] /127./”. Divald számításaiban az 1766-ban behozott bécsi mértékkel találkozunk, melyet 1874-ben a métermértéknek kellett volna felváltania. A méter, a köbméter stb. azonban nehezen terjedt el, mert ha valamit a lakosság megszokott, megtanult, ragaszkodott ahhoz. Egyébként: 1 öl = 1,896 méter; 1 láb = 0,316 méter; 1 köbláb = 0,0316 köbméter; 1 bécsi mérő = 61,5 liter; 1 bécsi font = 0,56 kg; 100 font pedig egy bécsi mázsa stb.

Sokmindent árul el a „*Jelentés*”-hez csatolt térkép is, mely *A kolozsvári m.k. jószágigazgatóság átnézeti térképe* címet viseli, és Erdély első ismert erdészeti térképe. Méretaránya: 1 bécsi hüvelyk = 8000 bécsi öl, vagyis 1 576 000 arányban készült. Ebben a vasút csak Kolozsvárig (Nagyvárad felől) és Károlyfehérvárig - ma Gyulafehérvárig - van berajzolva, ez utóbbinál Arad felől. A térkép tanúsága szerint *Felső-Fehér vármegye* 11 részből tevődött össze, melyből 4 Háromszékkal határos volt. Ami az erdőbirtok-viszonyokat tekintti, a térkép színezése *magán*, *községi* és *kincstári* erdőt különböztetett meg. (Ez az osztrák erdőtörvény birtokkategóriáinak felelt meg.)

Több évtizedes nehéz munka eredménye volt a jelzett átnézeti erdészeti térképnek, és a későbbiek folyamán, az erdőgazdasági üzemtervek részletes térképeinek az elkészítése. Ki tudná megmondani hány millió műszerfelállítás és hossz mérés vált szükségessé, miközben fáradhatatlanul „húzták a láncot”...

„Testvérek osztottak meg a drága hazai földön,
éppen tavasszal, testvérek *húzták a láncot*
a föld végétől a másikig el, hogy
egymás közt feldarabolják a régi vagyont, mely
szállott, oszlott apáról fiúra évszázadok óta.”

/Bözödi György: Földmérés. 1937./

Történetíró és bibliográfus

„Szabó Károly, Szádeczky Lajos és Barabás Samu végezték el azt a fáradságot nem ismerő, lemondásokkal és nélkülözésekkel járó munkát, melynek eredményeként nyolc kötetnyi forrásanyag látott nyomdafestéket.”

/Székely Oklevéltár. Új sorozat. 1983. Borító/

A Székely Oklevéltár negyedik kötetének bevezetőjében a *Szabó Károlyt* (Köröstarcsa, 1824-1890, Kolozsvár) méltató sorokban olvashatjuk, hogy tudományos pályáján forduló pontot képezett az 1850-55 közötti öt esztendő, melyet *Teleki József*, Erdély volt kormányzója mellett töltött - mint munkatárs - a Hunyadiak kora kézirati anyag rendezésében. 1859-ben az Erdélyi Múzeum-Egylet választotta könyvtárnokká; majd a kolozsvári református kollégium tanára, 1873-tól kezdve pedig az itteni egyetem történészprofesszora. Mindezek hozzásegítették őt ahhoz, hogy neve és egyénisége elválaszthatatlanul összeforjjon a székelyek történetének földerítésével.

A tervezett *székelyek történetét* ugyan nem írta meg, de 1872-ben, illetve 1876-ban kiadta a *Székely Oklevéltár* első, majd második kötetét, a harmadik, szintén általa szerkesztett kötet, valamint a *Régi székelység* cím alatt összegyűjtött tanulmányainak kiadására pedig 1890-ben került sor. A negyediket már utóda, *Szádeczky Lajos* fejezte be, kinek köszönhetően a Székely Oklevéltár sorozatból még három kötet látott napvilágot. Az utolsót, nyolcadik kötetet pedig *Barabás Samu* szerkesztette és tette közzé 1934-ben.

A *Székely Oklevéltár* kiadásával a vizsgált terület erdészettörténete is számos értékes adattal, okirattal lett gazdagabb. A közzétett szöveget azok tartalmára vonatkozó bevezetés, és a gyakori magyarázat teszik hozzáférhetőbbé. Szabó Károly ilyen kitétele pl. az, amit a vitás árapataki és hídvégi földekhez meg erdőkhöz fűzött: „Szék földje, mely a brassai szászok és sepsi székelyek földje között feküdt, az a része a mai Felső-Fejér vármegyének, melyen Hídvég, Erősd, Árapatak, Nyáraspatak és Liget faluk fekszenek” /SzO. I. 10./.

Ismeretes, hogy a *székek* (sedes) egyben az erdészeti közigazgatás területi egységei is voltak. Számuk, kiterjedésük (határaik) az évszázadok alatt sokat változtak. A Székely Oklevéltár CCXCI. számú okirata szerint /SzO. II. 81./ egy, a XVI-dik század első feléből származó jegyzék alapján a „*hét székely szék*” az alábbiak voltak: „Maroszek, Chyckzek, Sepsyzek, Kyosdyzek, Orbayzek, Aranyaszek, Wdwarhelzek”. A CCC. oklevél pedig „a székely székek jegyzékét 1552-ből” már részletesebben adja: „Aranyas; Maros cum

Zereda; Udvarhely cum Keresztur szék; Csik, cum Kászony et Gyergyó, Zepsi, Kysdi, Orbai” /uo. 99./.

A székelység közismert mozgékony-sága és kereskedelmi tehetsége lehetővé tette volna mezővárosainak kifejlődését. Ez azonban Sepsiszentgyörgy esetében nem történt meg, mert Brassó korán felismerte azt a veszélyt, amit a *vásárjog*-gal rendelkező Sepsiszentgyörgy jelentett volna. Ezért a székely városok - és egyben a *faiparuk és a fakereskedelmük* - kifejlődésének megakadályozásában Brassó több magyar király (pl. II. Ulászló → SzO V. 42.), valamint Habsburg Ferdinánd pártfogását kérte és élvezte is. Hivatkozhatunk e témával kapcsolatosan továbbá Szabó Károlynak a Székely Oklevéltár 558. számú okirata elé írt soraira: „Szapolyai János erd. vajda és székely ispán megparancsolja Sepsi szék bírúinak, főembereinek, hogy Brassó sérelmére Sepsi-Szentgyörgyöt várossá tenni s abban vásárt tartani ne merjenek. Kelt Székely-Vásárhelyen 1519. szept. 10-én” /SzO III. 204./.

A Szabó Károly szerkesztette harmadik kötet más jelentős faipari-, illetve erdészettörténeti adattal is szolgál. Pl. az 532. oklevél arról tájékoztat, hogy 1511-ben Marosszék közgyűlése az egykori székelyvásárhelyi (ma Marosvásárhely) „Sz. Lélek ispotály”-nak erdőt *adományozott* /SzO III. 177./.

Vadászattörténeti jelentőségű a IV. kötet 758. oklevele, mely a Kolozsmonostoron 1601. jan. 1-jén kelt és a „Maksa, Eresztevény, Páva és Gelencze” háromszéki falvokról, a fejedelemnek adni szokott *solymokra* vonatkozik /146./.

Máthé Péter udvarhelyi bíró levelét a segesvári polgármesterhez, melyben a Székelyudvarhelyt készített *kopjafák árának megküldését* kéri - ennek megfizetéséért ő állott jót - szintén a IV. kötetben /285-286./ találjuk. Az 1650. dec. 7-én kelt levélből vett alábbi pár soros idézet arról is meggyőz, hogy a régi közigazgatási ügyiratokban is találkozhatunk a semmibe sem kerülő udvariassággal: „[...] Azért kérem kegyelmeteket mint becsületes jó akaró szomszéd urainkot, azt a néhány pénzt küldje meg kegyelmetek ez levél vivő embertől, hadd fizessenek meg annak az rosz embernek, mert engemet busit érette. Isten tarcsa meg kegyelmeteket jó egészségben. Datum ex Oppido Udvarhely die 7 Decembris Anno 1650. Kegyelmeteknek jó szivvel szolgál az udvarhelyi bíró Máthé Péter m. p.” /286./.

Kopjafák és fejfák! Tekintsük a kopjafát olyan oszlopos fejfának, mely a faragás szempontjából a guzsalyfákkal és a faragott kapuoszlopokkal áll rokonságban, és a kopjás temetés emlékeit őrzi. A fejfát pedig csak fából való sírjelnek, hangsúlyozva mindkét esetben azt, hogy fából, az erdő legfontosabb termékéből állítják elő.

„... ezen a tájon
ahol egy falucska melletti domboldalban
türelmesen vár reám is
egy cicomátlan *kopjás temető*”

/Molnos Lajos: Szülőföldem.
Hargita Kalendárium 1982. 32./

Udvarhelyszék utolsó főkirálybírája

„Meg kell említenem azon balvéleményt, mely a nagyobb kiterjedésű erdőkkel bíró községekben gyakran otthonos, mely azon hiedelmekből áll, hogy soha se lehet az erdőt kiélni, pedig ha más rendszer nem alkalmaztatik, hamarább fog következni az ellenkező, mint némelyek hinnék, [...]”

/Daniel Gábor: A székelyföldi erdőkről, 1875./

Családja egyik legjelentősebb tagjától, *Daniel Istvántól* - ki 1774-ben 90 éves korában hunyt el -, maradt fenn az a szállóige, mely szerint: „Isten az égben, Mária Terézia Bécsben, Daniel István a székben”. A *Jakab Elek Szádeczky Lajos*: Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig c. /Bp., 1901./ műből idézett mondás közel áll a valósághoz: évszázadokon keresztül a főkirálybíroság, ha nem is apáról fiúra szállt, de a Daniel család számos tagja volt Udvarhelyszék közigazgatásának vezetője.

Daniel Gábor (Árkos, 1824-1903, Bp.) 1865-ben, 41 éves korában lett főkirálybíró, miután már 21 évesen - a jogtudományi szigorlat letétele után - Udvarhelyszék hites (felesketett) ülnöke lett. Majd a megyésítés után, 1875-1892 között Udvarhely vármegye főispáni tisztét töltötte be.

A székelység egyik tevékeny vezetője volt. Nagyrészt neki köszönhető a sepsiszentgyörgyi Nemzeti Múzeum létesítése. Ha nem is volt olyan termékeny szakíró, mint az idézett *Daniel István*, széleskörű érdeklődéséről számos írása tanúskodik. Ide sorolhatjuk az *Erdészeti Lapok* 1875. évfolyamában megjelent, *A székelyföldi erdőkről* c. dolgozatát, mely jelentős forrásmunka mindazok számára, kiknek érdeklődése e tárgykör felé irányul.

Daniel Gábor írásából egy *vegyes székely falu* (Vargyas) 1875. év körüli társadalmi összetételét és az ott uralkodó zűrzavaros erdőbirtok-viszonyokat ismerhetjük meg. A *községi erdő*nek tulajdonosai voltak az úrbéreseket vesztett birtokosok (ún. földbirtokosok, ilyen volt például a mágnás Daniel Gábor), az úrbéreseket nem vesztett birtokosok (ezeket nevezték székely birtokosoknak) és az úrbéresek (felszabadult jobbágyok).

A közös erdők felosztása az 1871. évi LV. törvénycikk alapján végrehajtott *arányosítás* (→ A zabolaiak leveléből, a papolci közhelyekről) alapján történt. Hogy ez például Vargyason mit jelentett, azt *Balogh Edgár* Vargyasi változások c. kötetéből is megtudhatjuk, melyről még lesz szó. (→ A székely sors könyve c. fejezetet.)

Daniel Gábor idézett dolgozatában kifejtette véleményét az *erdei szolgálommal* kapcsolatosan is. (Ez alatt a régi úrbéreseket a földesúr erdejében megillető erdei haszonvételeket, pl. faizást, makkoltatást, legeltetést, gubacs- és erdei gyümölcsök szedését stb. értjük. Az 1848. január 1-jén fennállott szolgálmi jogok - melyek a székely székekben is megvoltak -, fokozatosan szűntek meg.) „Birtoktársaim között a közelebbi időben két terjedelmes *erdőség felosztását* eszközöltem, mely alkalommal mindnyájan beláttuk - olvashatjuk a közölt írásban -, hogy mennyivel becsesebb egy oly erdő, melyet *szolgálmány* [szolgalom] nem terhel...” /76./.

Miért volt ez így? Erre is válaszol Daniel Gábor: „Jelenleg minden birtokos, legyen az a legkisebb, magáénak tekinti a községi erdőt; mert nem tudván, hol az ő része, azt ott képzelel, hová erdőlni megy, és így *hajlandó a pusztításra* [...]”

Ezen az állapoton igyekezett az állam az 1879: XXXI. tc. - az erdőtörvény - és az 1898: XIX. tc. - a közbirtokosságok gazdasági ügyvitelét szabályozó törvény - megalkotásával és végrehajtásával változtatni: a községi, közbirtokossági, egyházi, iskolai, tanítói és jegyzői erdők az *erdőtörvény* 17. §-ának rendelkezései alá kerültek, vagyis gazdasági üzemtervek alapján kezeltettek.

Daniel Gábor idézett dolgozatában az erdőkkel bővelkedő vidékeken, a felsőbb népiskolák vagy az ipariskolák mellett létesítendő tanműhelyekben a *kerekesmesterség* tanítását ajánlotta. Hogy mennyire volt foganatja Udvarhelyszék utolsó főbírája javaslatának? Nehéz erre választ adni, annál is inkább mert a *Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara* 1891. évre szóló jelentése szerint a legkevesebb kerekesműhely éppen Udvarhely megyében volt (17), a legtöbb pedig Háromszéken, éspedig 65 /141./, ami természetesen nem azt jelentette, hogy csak ennyien tudtak szekeret készíteni. A *kerékgyártást* sokan folytatták, ha nem is főfoglalkozásként. Céhbeli hagyománya a kerekesmesterségnek a kutatott területen elsősorban Marosvásárhelyen volt, ahol a *kerékgyártó céh* „legrégebbi kiváltsága” 1601-ből kelt. Háziparként *Kibéd*en fejlődött ki leginkább, hol a „szekérkerék faragása a falu sajátossága” volt. Századunk 30-as éveiben itt, *Bözödi György* Székely bánja /154./ szerint 120 család volt kerekes.

Az Erdészeti Lapok 1875. évfolyamában közzétett írásában Daniel *fatakaré-kossági* javaslatokat is tett, melyek közül megemlítjük az alábbiakat:

- *kőházak* építése ott, ahol „elegendő alkalmas követ találni, és hol mészhez is könnyen juthatni”;

- „a nagy, kétfelől részben szabad oldalú *kemenczék*” mellőzése;

- valamint a nyers fával történő tüzelésének is, „melynek nemcsak szállítása nehezebb, de sikere is kevesebb” stb.

Daniel Gábor A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza c. munkája 1896-ban jelent meg. Ebből megtudhatjuk, hogy az egykori *Bardóc*z székben is létezett egy *Hatod birtokosság*, Füle község határában. A hat tulajdonos a bardóci, bibarcfalvi, kisbaconi, olaszteleki, száldobosi és vargyasi birtokosságok voltak. Daniel ennek a „hatod birtokosságnak is választott elnöksé-

gét több éven át” viselte. A napjainkban is közismert *Hatod* erdőrezs Nagybacon és Málnásfürdő között van, tulajdonosai Zalán, Oltszem, Málnás, Barót, Bodos és Nagybacon voltak. Az 1876-ban végrehajtott felosztásáról a sepsiszentgyörgyi Megyei Tükörben 1969-ben A Hatod címmel *Kese Jenő* írt tájékoztatást.

Lelkes hangú felhívás jelent meg a Sepsiszentgyörgyön kiadott *Székely Nemzet* 1885. évi több számában. Ebben *Daniel Gábor* és *Ugron Gábor* - szintén közismert politikusa a megyének -, mint „engedményesek” meghirdették a Héjjasfalvától a Gyimesnél levő határszélig terjedő, 213,2 km hosszú vasútvonal építését, mely Zetelakát, Vaslábot, Csíkszentdomokost érintette volna. (Ekkor a Sepsiszentgyörgy - Csíkszereda - Gyimes vasútvonalat még nem építették meg.)

A felhívás nem szegénykedett hangzatos kijelentésekben, melyek jóindulatát ma sem vonhatjuk kétségbe: „Alulírott engedményesek nem látunk legyőzhetetlen nehézségeket, azonban [...] *Zetelakáig a vasutat minden esetben kiépítjük*, hogy hirdesse mindenki előtt: nem Udvarhelymege a hibás, Udvarhelymege fiai nem voltak hanyagok.”

Sajnos, *Petőfi* 1847-ben írt lelkesítő sorai:

„Száz vasutat, ezeret!
Csináljatok, csináljatok!
Hadd fussák be a világot,
Mint testet az erek.”

csak a hirdetés megjelenéséhez voltak elégségesek. A Héjjasfalvától kiinduló szárnyvonal végül is Székelyudvarhelynél megrekedt. (→ Név- és tárgymutató: vasutak, vasúttalanság is).

Az erdélyi törvényhozás és közigazgatás erdőügyi intézkedéseinek rövid története.

J a k á b Elektől.

A magyar királyságban az erdészet ügye, az utóbbi évek alatt, óhajtott jó irányban örvendetes lendületnek indult. Csak az országos erdő-törvény ne késsék soká. Ezt az állami és birtokosi összérdek hathatósan követeli. Erdőkezelésünk oekonomiájában a történeti fejlődés nyomai ugyan kissé elmosultak, mert rendkívül bő erdőjü hazánkban a szükség gyakori és különféle intézkedést nem kívánt; de mégis foglalkozott az erdők ügyével mind a törvényhozás, mind a közigazgatás, különösen a közerdők s az egyes községek erdőinek miként használtatása kérdésében már a hajdani századokban. Az erdélyi részekben II. József koráig inkább csak a használatra s különösen a tulajdonjog védelmére vonatkoztak ez intézkedések, s csak e messzelátó fejedelem terjesztette ki figyelmét azok gyarapítására, különböző fanemek, különböző célokra fordítására s az erdők őrizetére vonatkozólag.

E törvényhozási és közigazgatási intézkedések, az erdőmivvelés mai fejlett állapotában valószínűen kevés gyakorlati értékkel bírnak; mindazáltal azokat ismernünk szükséges, avagy csak azért is, hogy őseink gondolkozását s erdőbirtokaink hajdani állapotát és viszonyait azokból megláthassuk. Ezek mutatni fogják, mily sok század telt el, míg a haza népesség-szaporodása az erdők iránti gondoskodás szükségérzetét felkeltötte; mutatni fogják, hogy eleinte közösen birattak roppant nagy erdőségek, s az „enyim“ és „tied“ vagyis az egyéni erdőbirtoklás alig egy századdal ezelött lett megszokottá s jött életbe. Én az erdélyi törvényhozás és közigazgatás különböző korszakokbeli eljárását, rövidbe vonva össze, csak mintegy ujjmutatásképen e sorokba foglalom. A ki a magyar erdő-ügygyel

Erdészettörténetünk jeles művelője

„Az erdőtörvény határt vetett az erdőben eddig folytatott úgynevezett rabló gazdaságnak, új korszakot nyitott azok kezelésében...”

/Jakab Elek, 1884./

A marosszéki *Szentgerice* - hol 1820. febr. 13-án *Jakab Elek* történetíró született - a századfordulón 1092 lakosú kisközség. A XIX. század közepén 415 k.hold erdővel bírt, ami a falu összterületének 16 %-át tette ki. A helység neve a régebbi időben Szent-Gerlice volt. Így szerepel a *Kozma Ferenc*-féle székelyföldi nagymonográfiában, ahonnan régi nevét és erdejének kiterjedését vettük. Mindez azért vált fontossá, mert *Jakab Elek* erdőszeretetének indítékát keresve - erről írásaiban sokszor tanúbizonyságot tett - természetes, hogy falujának környezetére is gondolnunk kell.

Jakab Elek 1884-ben, 64 éves országos hírű történész, Erdély múltját felölelő, számos történeti munka szerzője, mikor *Erdeink hajdan és ma c.* írása az *Erdészeti Lapok*ban megjelent. Ebből az írásából vettük mottónkat, itt olvashatjuk az *erdőtörvény* megalkotását méltató alábbi szavakat is: „Hasznosabb és szükségesebb reformot alig hozott létre a magyar kormány 17 év óta [mint ezt], mert árva és elhanyagoltabb közigazgatási kérdés nem volt hazánkban, mint az *erdőügy*, tehát nehezebb feladat sem, mint annak törvényhozási rendezése.”

Jakab Elek legjelentősebb erdészettörténeti dolgozata szintén az *Erdészeti Lapok*ban jelent meg, *Az erdélyi törvényhozás és közigazgatás erdőügyi intézkedéseinek rövid története* címmel. Az 1878-ban közzétett tanulmány 1867-ig foglalta össze az erdészeti jog és közigazgatás fontosabb eseményeit, hat korszakot különböztetve meg:

- I.A magyar királyság korszakát, mely tartott 1526-ig;
- II.A nemzeti fejedelmek korszakát, lezárult 1690-ben;
- III.Az 1690-1791 között terjedő századot, mely az 1791. XXX. tc.-nek, Erdély első erdészeti törvényének kiadásával végződött;
- IV.Az 1791. és 1848. évek által határolt „ugy nevezett renaissance kor”-t;
- V.Az 1849-1860 közötti időt;
- VI.Az 1861-től 1867-ig terjedő éveket.

Az idézett korszakok némelyikéből egy-egy legfontosabb jogszabályra hivatkozva, elsősorban is az 1514-ben kelt *Werböczy*-féle, jobbágyvérről írt *Hármaskönyvről* (Tripartitum-ról) kell megemlékeznünk, mely kitért az erdők országos becsüjére és az erdőkárok megtorlására is. Erdélyben *Decreta* néven törvénykönyv volt, és 1848-ig alkalmazták.

Az erdők szerepét a régi gazdasági életben a közölt becslési tarifából /Hármaskönyv I. rész 133. cím 25-33. pont/ ítéltjük meg. A törvény jellegét pedig a Hármaskönyv III. rész 33. címének 5. §-ból láthatjuk: „Ha pedig a jobbágy lopva vagy nyíltan erőszakosan erdőt vágna vagy annak fáit bántaná és ezen rajta lehetne kapni, mindenét, a mi nála van, elveszti és azonfelül erőszakosságáért díján marad.” /Közölve az EO I. 34. oldalán is./

Átugorva a nemzeti fejedelmek korszakát (→ Egy erdészeti- és faipartörténész műszaki doktor c. fejezetet), erdészettörténetünknek arról a jelentős eseményéről emlékezünk meg, mely az élő fák erőszakos levágásával vagy lekérgezésével kapcsolatos. Az erdélyi főkormányország 1765-ben elrendelte ezekben az ügyekben a szóbeli harmadnapos törvényszék elé utalását, melyről *Jakab Elek* történeti összefoglalásában így emlékezett meg: „1760-ig a legmélyebb csönd, hallgatás és homály uralkodik Erdély állami életében az erdőkre vonatkozólag. Sehol közintézkedések nyoma sem látszik. [...] 1761. ápr. 7. körrendeletben tiltatott meg országszerte az erdőgyújtogatás és avarégetést (→ Közíró az erdőgazdálkodás szolgálatában c. fejezet). 1765-ben május 9. az erőhatalommal való fa levágás vagy meghántás tiltatott meg, behozatott a szóbeli eljárású harmadnapos törvényszék (tridualis verbalis processus) s kimondattott, hogy a [fa] lopás tétlen ért minden vele volt javát elveszti s a kárt és a bírák díját fizeti;” /673./.

Az erdélyi jogban a *harmadnapos per* a legrövidebb perekhez tartozott. Az erdei kártételeknek ide történő besorolása kétségtől haladást jelentett az erdőnek jogi eszközökkel való megvédésében. A jószándék tehát megvolt. Várni kellett azonban több mint egy évszázadot, míg az állam megteremtette azt az erdészeti felügyeleti szervet, mely képes volt gyakorlatba átültetni az erdőtörvény intézkedéseit. Addig pedig, az erdőlés rendjére a falu - a community - és a birtokos nemes örködött.

Az erdészek első és második szakképzett nemzedékéről c. fejezetünkben már említettük, hogy 1808-ban a *selmeci* Bányászati Akadémia mellett egy nyilvános, német tannyelvű *Erdészeti Tanintézetet* állítottak fel - mely 1846-tól Akadémia, majd 1904-től Főiskola néven és fokon működött -, hol 1872-ben kezdetét vette a négyéves erdőmérnökképzés is. Számos erdélyi fiatal tanult itt ösztöndíjjal - már közvetlenül az intézet megalakulása után -, melyről *Jakab Elek* sorai is tanúskodnak: „1811. meghatározottat [...] a selmeci akadémia két erdészeti gyakornoknak 300 frt ösztöndíjjal felvételése” /678./.

Az erdészettudományok felsőfokú tanítása Erdélyben is megalakult (→ Az erdészettudományok kárára, a matematika nagy hasznára c. fejezetet is), a selmeci ösztöndíjak iránti érdeklődés is jelentkezett. Mégis szükséges emlékeztetni a nagy székelly történéstnek, *Jakab Elek*nek az erdő szeretetéből fakadó alábbi, aggódo soraira: „A tudomány egy ágában sem haladunk oly lassan és nehezen, mint az erdészeti” /Erdőink hajdan és ma, 599./.

E megállapítás indítéka pedig az a tehetetlenség volt, melyet *Jakab Elek* és sok más jeles kortársa a kutatott terület erdőségeinek teljesen elégtelen hasznosítása terén észlelt.

Az erdőségek jövedelmezőségén szerettek volna változtatni elsősorban a helyesebb *vasútépítési politika* révén, de az erdészettudományok hathatós közreműködésétől is sokat vártak. (A Főiskolától remélt gazdasági fellendülést óhajtva, a *Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamarának* az a javaslata is érdeklődésre tarthat igényt, melyet az itteni *Tükör* 1918. február 10. számában olvashatunk. Ebben ajánlották, hogy a selmecbányai Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola választassék ketté, és az erdészeti szakot helyezték át Marosvásárhelyre.)

Jakab Elek erdészeti jogtörténeti munkájában felelevenítette az 1819-es, *Cziráký-féle összeírást* is, melyben felmérték a földesurak és jobbágyaik és zsellérek viszonyát, valamint az utóbbiak *erdőlési jogát* /1673./ Az erdőnek jelentősége tűnik ki a „*conscriptio*”-k soraiból, melyek az egykori *székely falu* mindennapi életébe engednek belepillantani: „Az erdőlés mint Tüzi Fára mint eszköz, vagy Tökének is melyből a *deszkát metszik* szabad a Colonusoknak [jobbágyoknak]” /*Conscriptio Csikmadaras*, 1820. 3./.

„A communitás [faluközösség] *Erdeje osztatlan lévén*, határozatlan [tetszés szerinti] annak erdőlése, úgy hogy a menyit fát hordani Tüzure vagy eladni tetszik anyit hordhat” /*Conscriptio Gyergyóalfalu*, 1820. 3./.

„Valyon a Szolgáló Emberek [jobbágyok és zsellérek] az Erdőlést úgy használhatták, hogy abból kereskedhessenek is [...] *Igenis szabadosan használhatták* a közlakosok az Erdőlést Kereskedésre nézveis, szabad lévén *Tutalyat Készítteni, Deszkát mettzeni, Létezket s egyéb szükséges Fákot faragni*” /*Conscriptio Gyergyóremete*, 1820. 6./.

A marosvásárhelyi állami levéltár okleveleiből idéztünk annak bizonyítására, hogy az erdő felbecsülhetetlen anyagi támasz volt a jobbágyok és zsellérek számára is (Csikmadarason pl. 1848-ban nem kevesebb, mint 107 jobbágycsalád élt), melyből később, a század végén és a XX. század első évtizedeiben - az *arányosítás* helytelen végrehajtásának következtében -, azok leszármazottainak többségét kizárták.

A vizsgált terület erdészettörténetének egyik legjelentősebb forrása *Jakab Elek Marosszék közhavasai történeti és statisztikai ismertetéséhez* c., terjedelmes dolgozata, mely a Marosvásárhelyen megjelenő *Marosvidék* 1877-ben kiadott számaiban látott napvilágot.

A *havasbirtok* területe 1891-ben 15 556 k.hold és 799 ööl volt, melyből erdő 13 604 k.hold és 788 ööl. A *Szováta* község határában elterülő közbirtok évi kataszteri tiszta jövedelme ekkor csak 1574 forint és 39 krajcár volt, a birtok összes értékét pedig 40 100 forint-ra becsülték. (Összehasonlításként megemlítjük, hogy a Marosvásárhelyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola fenntartási költsége az 1895-1904. évi időszakban évenként átlagosan 47.884 korona, azaz 23.942 forint volt.)

Tény, hogy a feltáratlan, piac nélküli erdők pénzben kifejezett „jövedelme” rendkívül alacsony volt. Marosszék havasa nem volt tutajozható, 1905-ig a *vasút* sem közelítette meg. Egyedüli jelentős ipari fogyasztója az 1858-ban megalakult *parajdi gyufagyár* volt, mely azonban a kilencvenes években Kolozsvárra költözött. (→ Alapélménye a természet c. fejezetet is.)

Természetesen a havasbirtok soha sem volt egy „haszon nélküli” terület. A tulajdonos falvak legeltették, folyt a makkoltatás, a hamuzsírőzés, az erdei gyümölcs begyűjtése stb. Vagyis mindaz, ami a hagyományos erdőhasznosítást jelentette.

„Erdő, mért hajladozol?
Zápor nem ver, szél sehol,
Lombod földig mért hajol?”

/M. Eminescu:
Erdő, mért hajladozol? 1883.
Kiss Jenő fordítása/

Egy tevékeny közgazdasági író

„Szükséges az erdőgazdasági ismeretek népszerűsítése és terjesztése.”

/Kozma Ferenc, 1879./

„Az író joga, sőt kötelessége, hogy mielőtt művét olvasásra bocsátotta, tájékoztat nyújtson az alapról, a melyen áll, - vezérelvről, a melyet követett, és az eszközökről, a melyeket céljára felhasznált. Az olvasó teendője aztán megítélni: helyes alpra van-e fektetve a mű s ezen alapon, az elv és eszköz természete szerint, a feladat mennyiben tekinthető megoldottnak.” Ezeket a - valamennyi mai szakíró számára is érvényes - gondolatokat olvashatjuk *Kozma Ferencnek* (Csekefalva, 1844. febr. 17. - ?, 1920. aug. 12.) 1879-ben megjelent, ezer forint pályadíjjal jutalmazott, *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota* (Budapest) c. munkája előszavában.

Szülőföldjén a nagyközönség már csak annyit tud Kozma Ferencről, amennyit a napilapok Emlékeztető c. rovatai néha megemlítenek róla: „pedagógus, író, ő szervezte meg az első népbankot Erdélyben”. A „Naptár”-aknál már többről tájékoztat a *Hargita Kalendárium 1980. Arcképcsarnok* c. rovata, ui. *Bakó László* szerkesztésében megjelent kislexikon előszavában olvashatjuk a következő elismerő sorokat is: „akárcsak az egész ország dolgozói, Hargita megye lakói is méltán büszkék szellemi elődeikre”, melyek jogosan illenek Kozma Ferenc nevéhez, idézett legjelentősebb írásához, tevékenységéhez.

Kozma nagymonográfiája *Orbán Balázs* halhatatlan művénel 6-11 évvel később jelent meg, mintegy kiegészítve azt. Ha Orbánnak emelkedett hangvételű alkotása elsősorban a „szív”-hez szól, az érzelmekre hat, Kozma könyve - már jellegénél fogva is - a „száraz” statisztikai adatokra (pl. az 1870. évben végrehajtott népszámlálás eredményeire) támaszkodik. A két kiváló szakíró azonban sokmindenben hasonlított egymáshoz: pl. abban, hogy mindketten *önismeretre* törekedve tudásuk legjavát adták a nép gazdasági felemelkedésének elérése érdekében, és ezért határozottan kiálltak az *erdőtörvény* szükségessége és célkitűzései mellett, ezzel is igazolva az erdőgazdálkodás és a faipar jelentőségét a székelység életében.

Az utókor számára *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota* erdészettörténeti jelentősége felbecsülhetetlen. Többek között azért is, mert habár 1879-ben, a megyésítés után jelent meg, tartalmazza az 1874-76 között megszűnt székely székek községeinek területi kiterjedését, *művelési ágak* szerint. Ezáltal „a régi székek alkatrészei, a régi kataszter alapján” az érdeklődő olvasó rendelkezésére állnak. Az erdők összeírása az 1853. évi kataszter alapján történt. Az 1875. évi VII. tc. új kataszter készítését rendelte el, mely a Szé-

kelyföldön 1885-ben ért véget, majd 1903 és 1912 között ennek kiigazítására került sor.

Kozma Ferenc érdemei közé tartozik az, hogy az általános összefüggéseket előtérbe helyező, az erdészeti-faipar kérdéseit nagy szakértelemmel kezelő, „máig utol nem ért” munkájában erőteljes hangon írt az *erdőpusztítás* megfékezése érdekében: „Ha Udvarhelymegye 16 év alatt erdőségének mintegy 10 %-át pusztította el és annak helyén épen semmit sem fásított, könnyű kiszámítani, hány évtized kell még ahhoz, hogy lakói a mezőség sorsára jussanak” /256./ „Hogy az *égések* is mily nagymérvű pusztítást okoznak, erre például csak *Ditró* és *Szárhegy* községeket említem föl, melyek [...] több mint 3000 hold erdője semmisült meg ily módon” /257./

A *rendszeres üzemterv szerinti erdőgazdálkodás* szükségességét hirdette: „Önkénytelenül azon vadak jutnak eszünkbe, kik a fákat levágják, hogy gyümölcsöt megehessék; *mi is a jövő nemzedéknek fájának gyümölcsét eszszük.* Értsük meg jól: a kapitálist fogyasztjuk egyfelől s veszni engedjük másfelől” /265./

Tárgyilagosan írt a *székelyföldi erdőbirtokviszonyokról* is: „A székelyföldi erdőségek *magán, egyházi, községi és közbirtokossági* tulajdont képeznek. Melyik mekkora terjedelmű, azt kinyomozni nem sikerült, de az tudva van, hogy a két utolsó erdőbirtok jelentékenyen túlhaladja a két elsőt [...]. És a *tulajdonjog e tisztázásánál* a községek hivatalból lesznek képviselendők, mindenütt igen nagy lévén a hajlam confundálni a községit a közbirtokossággal, *mely törekvés a községeket természetesen igen sok helyt megfosztaná talán egyedüli tőkéjétől és jövedelemforrásuktól*” /252./

Kozma fontos adatokat közölt „az erdők termőképességi átlagai”-ra - vagyis az átlagos évi növekedésre - vonatkozóan is, melyeket szembeállítva a gyenge mezőgazdasági földek által nyújtott jövedelmekkel, tanulságul szolgálhattak. Így már teljessé vált a kép. Az olvasó megismerhette a két művelési ág - a mezőgazdaság és erdészeti - nyújtotta jövedelmet, és beláthatta: az *erdőirtásoknak határt kell, hogy szabjon az ésszerűség*, mert egy 100 éves vágásfordulóban kezelt fenyőerdő (az időjárás szeszélyeitől függetlenül) ugyanazt a jövedelmet adja, mint egy közepes minőségű szántó. És mindezt egy közgazdasági szakíró állította: „Gyergyóban [az erdővel szemben tanúsított ellenszenv elsősorban itt jelentkezett] a legjobb minőségű szántóföld után 2-3 forint haszonbért fizetnek, a közepes minőségért 1-2 forintot. A harmadosztályú szántók többnyire alig hozzáférhető hegyoldalon fekvén [...] haszonbérbe nem vétetnek” /160./ (Gyergyószék már 1784-ben érvelt az erdők megóvása ellen. /Vö. EO II. 511./)

Kozma könyvének *Erdőgazdaságunk bírálata és némi javaslatok* c. fejezetében *Bedő Albert* gyakorlati tanácsait is közölte. Ezek közül megemlíthetjük az erdészeti képzettséggel bíró szakemberek alkalmazásának szükségességét, az erdőgazdasági üzemtervek szerinti gazdálkodást, az erdők őrzését, az erdő természetes felújítása esetében a legeltetési elő- és utótilalom alkalmazását stb. Külön kiemelte az *erdők feltárásának* fontosságát: „Az erdőgazdaság javítására az erdőbirtokosok egyetemes kötelessége *erdei utak* készítése és jó karban tar-

tása, s a *tutajozás* és úsztatásra alkalmas patakok és folyók szabályozására” /268./

Értékesek *Kozmának* a faiparra és a szakoktatásra vonatkozó adatai is. Ez utóbbiak közül kiemelkedik a *Dávid Antal Mózes*, marosvásárhelyi polgárra vonatkozó visszaemlékezés, ki 1846-ban 10 000 váltó forintot ajánlott fel egy Székelyudvarhelyen felállítandó „műipar-iskola” alapítására. „Az eszme lelkesedésre ragadta a székelyeket”, tudósít a korszak közhangulatáról idézett könyvében *Kozma Ferenc*, példaként felsorolva más, az udvarhelyi szakiskola létesítését támogató felajánlásokat is. Ezzel megindult egy lassú folyamat a szakoktatás - és ennek keretében az erdészeti és faipari iskolahálózat - létrehozása érdekében. Mintha *Mikes Kelemen* 1725. június 11-i keltezésű levelének szelleme éreztetné hatását: „Csak a deák nyelvet, és egyebeket nem tanulván [a „collégiumban a nemes iffiú”], annak házinál hasznát nem sokat vészi, és a gazdaságban olyan tudatlan, mint mások.” Ugyanis a kuruc emigrációs irodalom legjelentősebb képviselőjének idézett sorai - és ezek folytatásai -, egyik kezdeti igazolása a szakmai oktatás szükségességének.

„De hát mi is
Végeztetett el
Tulajdonképpen és egyáltalán?
Ma is,
Holnap is újból
És megint és ismét
És szakadatlan
Végig kell járni az ismerős
Föld lélektől lélekig ívelő
Útjait, az eszmélés
Szabad tájait,
Töretlen.”

/Váli József: Lélektől lélekig.
Orbán Balázs emlékére. 1981./

Értékszámítás
Lajos

21579

ERDŐÉRTÉKSZÁMITÁSTAN.

IRTA

FEKETE LAJOS

MAGY. KIR. ERDŐTANÁCSOS ÉS AKADÉMIAI TANÁR.

MÁSODIK TELJESEN ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS.

SELMECZBÁNYA, 1892.

Kapható a szerzőnél, valamint Joergens A. özv. és fia könyvkereskedésében.

Ára 3 frt.

Polihisztor erdészprofesszor

„Fekete Lajos [...] Irodalmi tevékenységét s termékenységét az Erdészeti Lapokban, a Közgazdasági Közlönyben és az Erdélyi Gazdában megjelent számos cikkén s értekezésén kívül, nagyobb munkái bizonyítják.”

/A Pallas Nagy Lexikona VII. k. 1894. 3./

Hogy mit jelentett a lexikonban jellemzőként feltüntetett „termékenység” *Fekete Lajos* (Torda, 1837-1916, Selmechánya) egyetemes tudású erdészprofesszor munkás életében, azt *A selmechányai akadémia oktatóinak lexikona. 1735-1918* /Nehézipari Műszaki Egyetem Miskolc, 1983/, *Zsámboki László* szerkesztette kiadványban, a neves professzor által írt, több mint kettőszáz szakkönyv, népszerűsítő írás, szacikk stb. jelzi. Szakírói életelvét pedig azok a szavak - „az erdészeti író feladata csak a népszerűsítés lehet” - jelképezték, melyeket könyvünk előszavának mottójaként választottuk, magunkévá téve ezzel *Fekete Lajos* négy évtizedes szerzői tevékenységének alap gondolatát. Ugyanis az erdész, célkitűzéseinek keresztülvitele érdekében - függetlenül tevékenységi területének kiterjedésétől -, mindig meg kell nyerve a lakosság, a nép rokonszenvét, ennek érdekében igénybe véve az írás, a szóbeli meggyőzés eszközeit.

Fekete Lajos 1856-59 között a selmechányai Bányászati és Erdészeti Akadémián tanult erdészetet. 1859-67 között a kolozsvári kincstári erdészethél teljesített szolgálatot. 1867-1906 között a selmeci akadémia (majd főiskola) oktatója: 1867-71-ben tanársegéd, 1871-től tanár, és pedig 1873-90 között a növénytani, 1891-1906 között az erdőrendezési tanszék vezetőjeként. 1910-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Növényföldrajzi kutatásai nemzetközileg is jelentősek.

A Nagyajtáról elszármazott *Fekete család* *Lajos* tagjának, a népszerű tudományos munkák lelkes szerzőjének egyik korai írása *A Mezőség kopárainak befásítása* címmel Kolozsvárt, 1876-ban jelent meg. Az *Erdélyi Gazdasági Egylet* által kiadott és ötven arannyal jutalmazott pályamunka mintegy előfutára volt az *erdőtörvény* (1879. évi XXXI. tc.) 165. §-ának, melynek rendelkezései indítják el a *kopárfásítást* a kutatott területen is. (A várt eredmény nem is maradt el. Mint ahogy *Az erdészet 1892. évben* című - Klny. a Földművelésügyi m. kir. Ministernek 1892. évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentése - műből kitűnik, csak Maros-Torda vármegyében ebben az évben 12 birtokos területén 497 kat.hold kiterjedésű kopárfásítást végeztek.)

Fekete Lajos *Beszélgetés az új erdőtvényről* c. írása - az *Erdélyi Gazda* 1880-ban 12 cikkben közölte, majd két kiadásban külön füzetben is megjelent - párbeszéd egy erdőakadémiát végzett erdész és egy - szintén képzeletbeli - falusi bíró között. Ez utóbbi által feltett kérdésekre adott válaszokból kiragadva pl. azt, amely az *erdőgazdasági üzemtervekről* adott felvilágosítást, meggyőződhetünk a kiadvány gyakorlati hasznáról:

„Bíró. Úgy hát akkor a mi községi erdeinkből is kell gazdasági tervet beadni. Mit kell annak tartalmazni és hogy kell elkészíteni?

Erdész. Mindenek előtt fel kell mérni és térképre vinni minden erdőt s az erdőn, valamint a térképen minden területet kijelölni s körvonalazni, a melyen a fannem, a fák kora és a termőhelyi jóság jelentékenyen különbözik a szomszédos területektől. Miután ekként a terület nagyságát, termőhelyi jóságát, fannemét, a fák korát és a holdankénti fatömeget a becslő meghatározta, egy lajstromba állítja össze. Ezen s más munkálatok alapján meg kell határozni az évenként vágható fatömeget [...]” És így egy akkori községi bíró ismereteit figyelembe véve, Fekete professzor mindent megmagyarázott, mit az *erdőrendezésről*, az *erdőgazdasági üzemtervekről* egy falu vezetőjének tudnia kellett.

Fekete Lajos munkássága arra az időszakra esett, amelyben a *magyar erdészeti szaknyelv* kiteljesedett. Ebben a nagytekintélyű erdészprofesszor tevékenyen részt vett, többek között azáltal, hogy az *Erdélyi Gazda* hasábjain küzdött a leghelyesebb és a már meghonosodott erdészeti terminológia általános használatáért.

A neves szakíró például szorgalmazta - az azóta elterjedt - *szijács* és *geszt* használatát, kérve „a tisztelt gazdaközönseget is e szavak szíves elfogadására, hogy egymást megérthessük”. Mindezt azért is kell felemlíteni, mert a kutatott területről elszármazott szellemi tekintélyektől távol állt a székely nyelvjárás szakszókincsének erőltetett terjesztése. (A jelzett műszavakat a kutatott területen a népnyelv ma sem használja.)

Fekete Lajos munkái közül napjainkban a legjelentősebb a *Blatny Tiborral* közösen írt, 1913-ban megjelent *Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a Magyar Állam területén* c. mű, mely német nyelvű kiadása (1914) révén szakkörökben világhírré tett szert.

A hatalmas munka megírásának kezdetét Fekete Lajosnak a Természettudományi Közlöny 1876. évfolyamában megjelent, *Erdély erdőtenyésztési viszonyainak tanulmányozása és leírása* c. dolgozata jelentette. A szerzőpárosnak kiterjedt munkatársgárda segíteni akarására volt szüksége, hiszen a Kárpát-medence 43 fa- és cserjefaja vízszintes és magassági elterjedésének leírását tűzték ki célul.

A 943 oldalas munkában az országot 14 vidékre osztották fel. Ebből egy a Keleti-Kárpátok, amely magában foglalja a vizsgált területet is, éspedig az alábbiak által: „Kelemen csoport”, „Gyergyó és Csíki hegycsoport”, „Görgényi havasok, Hargita, Baróti hegyek”, „Berecki és Bodzai hegycsoport”. Hogy mennyire részletes adatokat olvashatunk az idézett munkából, arról tanúskodhatnak az alábbi sorok is: „*Taxus baccata* - *Tiszafa* ... Csík vármegyén és Ma-

ros-Torda felső részén - amint *Imre Dénes* főerdőtanácsos írja - jóformán minden község határában van egy «Tiszás» nevű völgy. Hogy e vidéken szép fákká nőhettek, bizonyítja a többek közt az is, hogy a borszéki «lobogó» deszkakerítésének kapuja tiszafadeszkából volt készítve akkor, mikor *Borszék* kezdetleges fürdőhely volt még. A gyimesi csángók borcsapnak és dránicafedélhez szegnek használták, Gyergyóban pedig a parasztházak padlásain ma is sok oly levágott tiszafát lehet találni, melyet gazdája sírkeresztnek szánt magának. [...]” /59./
Megjegyzendő, hogy az idézett munka Csík megyében 7, Háromszék megyében 5, Maros-Torda megyében 4 olyan helyet említ, ahol *tiszafa* fordult elő.

A szakirodalom /Gombocz Endre: A magyar botanika története, Bp. 1936./ éppencsak megemlíttette a két jeles erdész európai színvonalú munkáját /598./ Némi kárpótlásnak vehetjük azt, hogy *Bányai János* a Székelység VIII. évfolyamának 8-9. számában - éppen az idézett növénytani könyvre hivatkozva -, *Fekete Lajost* is azok között a székely tudósok között szerepeltette, kik alapvető botanikai munkát írtak. (Ezek: Balogh József, Bara István, Benkő Dániel, Benkő József, Bod Péter, Budai József, Nagyajtai Cserei Farkas, Demeter Károly, Egerpataki Pál, Intze Mihály, Fekete Lajos, Istvánffy Gyula, Joó István, Mátyus István, Nyárády E. Gyula, Soó Rezső, Tuzson János stb. A felsorolás nem teljes, hiszen pl. hiányzik belőle *Gönczi Lajos*, kinek 1890-ben Kolozsvárt jelent meg Udvarhelymege flórájának főbb vonásai c. munkája.)

„Szíl a szívem,
s ha jó a szél
a szíl magában beszél,
például: be szép e szél, ...”

/Bözödi György:
A szíl beszél - 1957-1962-/

ERDÉSZETI LAPOK

AZ ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET

K Ö Z L Ö N Y E.

Kiadó:
Az Országos Erdészeti-Egyesület.

Szerkesztő:
Bedő Albert.

Megjelenik minden hónapban.

Huszonnegyedik évfolyam. VIII. füzet. 1885. Augusztushó.

Előfizetési díj egy évre 8 frt. Az Országos Erdészeti-Egyesület azon alapító tagjai, kik legalább 150 frt alapítványt tettek, valamint a rendes tagok is a 8 frt évi tagsági díj fejében, ingyen kapják. Oly alapító tagok, kik 150 frtnál kevesebbet alapítottak 3 frt kedvezményi árért járathatják.

Szerkesztőség és kiadóhivatal Budapesten, Lipótváros, Hold-utca, 21. szám, II. emelet.

A lap irányával nem ellenkező hirdetések mérsékelt díjért közöltnék.

A görgényi kincstári erdők gazdasági viszonyainak leírása.

Irta: Pausinger József.

Fekvés és határok.

A görgényi kincstári uradalom, mely iránt Rudolf Trónörökös Ő Fenségeinek vadászatai utóbbi időben országszerte figyelmet felkeltettek, s mely ezáltal érdekességében igen sokat nyert, az északi szélesség $46^{\circ} 45'$, és a keleti hosszúság $42^{\circ} 30'$ foka között Maros-Tordamegyének északi részében fekszik, s mint volt uradalmi birtok, magában foglalja az összes, egyrészt a görgényi, másrészt a nyárádi völgyek felé lejtő hegyoldalakat. Terjed ezen birtok Szászrégen mellett a Marosba ömlő Görgény folyó torkolatától keletfelé 46.5 km-nyi hosszúságban egészen Csikmegye határáig, azaz, azon hegygerinczig, mely a gyergyói és görgényi völgyek közt a vízválasztó vonalat képezi; déli irányban pedig a Maros és Gör-

Szakmai sikerekben gazdag erdészpálya

*„Szemközt a bokros oldalon
hetekig szólt a hangos ének:
falusi leányok s legények
dalolva ástak gödröket
sokezer fenyő-csemetének.”*

/Áprily Lajos: Biztatás fiatal fenyőknek.
1965./

1885-ben az *Erdészeti Lapok* négy számában, 89 oldal terjedelemben *A görgényi kincstári erdők gazdasági viszonyainak leírása* címmel, jelentős erdészeti monográfia került a nyilvánosság elé. Szerzője, *Pausinger József* (Frankenburg, Ausztria, 1829-1894, Görgényszentimre) már akkor ismert szakíró volt, több mint három évtizedes erdészeti gyakorlattal rendelkezett, aki a szakma talán valamennyi területén sikerrel tevékenykedett.

Pausinger életéből nem hiányoztak a romantikus elemek sem. Tizenkilenc évesen, 1848-ban, erdőakadémiai hallgató korában részt vett a bécsi forradalomban. Ezért csak megszakítással folytathatta a mariabrunni erdőakadémiát. 1852-ben Innsbruckban letette az erdészeti államvizsgát, majd 1856-ban Magyarországra jött. 1870-ben Kolozsvárt találjuk, hol erdőrendezővé és erdőmérnökké nevezték ki.

Pausinger József életében jelentős esztendő volt az 1871. év. Ekkor a kormánytól utasítást kapott az *óriástutajozás* megszervezésére. Erről később az erdészettudomány is megemlékezett: *Szécsi Zsigmond* erdőakadémiai tanár *Az erdőhasználatlan kézikönyve* (2. kiadás 1894-ben jelent meg) c., kivételes értékű munkájában ugyanis feljegyezte: „Görgényben egy óriástutajba, melynek hosszúsága 450-500 méter, 400-650 tömörköbméter fenyőfa van kötve, és pedig 32-36 talpban [...]” /479./.

Az óriástutajozás a korszak kiemelkedő erdésztechnikai jelensége volt. *Bedő Albert* alapvető munkájában is, az „Erdő-őr vagy Az erdészet alapvonalai kérdésekben és feleletekben”-ben, részletes ismertetést olvashatunk erről. Megvalósításához a Görgény-völgyben jelentős építkezéseket kellett végrehajtani. Többek között a Fancsal- és Székely-patakon duzzasztó gátak építésére, a mellékvölgyeknek tutajozásra való előkészítésére került sor. Továbbá, mivel ez a lazán, egymáshoz csak gúzzsal (nem pedig hevederrel és gúzzsal), mozgón összekötött talpakkal való tutajozás Erdélyben ismeretlen volt, ezért az óriástutajozás „valódi hazájából”, a Fekete-erdőből bádeni munkásokat kellett hozni. A helyi havasi nép azonban viszonylag rövid idő alatt elsajátította tőlük a tutajozásnak ezt a módját - gyakorlatot szereztek a vízi építkezések kivitelezésében

is -, miáltal lehetővé vált, hogy a „költészes” németországi munkások döntő többségükben pár év elmúltával hazautazhassanak. (Néhány itt maradt család utódai ma csak nevükkel árulják el egykori híres tutajos őseikhez való tartozásukat.)

Pausinger idézett dolgozatából megtudhatjuk azt is, hogy 1873 és 1885 között, azaz 13 év alatt, a *Görgény vizén óriástutajban* 700 tutajt szállítottak le, 13 000 000 köbláb - akkor ez volt a térfogat használatos mértékegysége -, vagyis 410 000 m³ tartalommal.

Pausingernek az *Erdészeti Lapok* 1894. évi számában megjelent nekrológia szakmai tevékenységének más területéről is tájékoztat. „Görgényben a világhírré szert tett vadászatok rendezésével s nagyobb kiterjedésű tölgyerdősítésekkel szerzett magának érdemeket”, olvashatjuk a Görgényszentimrén 1882-től tevékenykedő *mocsári erdőgondnok* pályafutásának jellemzését.

Szakkikkeiben olyan tanácsokat adott, melyek időtállóan bizonyultak. Nekrológja ezek közül említésre méltónak az alábbiakat találta: „a lucz soha se újítassék fel sűrűen, s okvetlenül elegyítessék vagy jegenyével vagy e mellett még bükkal is; a sűrű vetés egyáltalán kerültesék; a jegenye fenyő felújítása fokozatos vágás útján, természetes úton történjék stb.”

Visszatérve Pausinger idézett monográfiájára, annak erdészettörténeti jelentőségét néhány adatának kiragadásával is megpróbáljuk érzékeltetni:

- 1734-ben az egész görgényi uradalomról egy latin *határleírás* készült. A határ főbb pontjait csillagászati felmérés alapján határozták meg. Pausinger életében ez a leírás még létezett, és segítségével a birtok határát pontosan meg lehetett állapítani.

- A XIX. sz. elején Pausinger szerint a görgényi tölgyesekben még élt *bövény*.

1823-ban a görgényi kincstári erdőuralom területét *felmérték*. Az összterület 106 446,87 kat.hold, azaz 10,64 négyzetmérföld volt, ami megfelel 61 206,95 hektárnak. Ebből az erdősült terület 94 664,75 kat.hold volt. 1885-ig irtások és az úrbéri birtokszabályozás következtében az uradalom területe 45 406,66 hektárra csökkent.

Zárjuk rövid emlékezésünket Pausinger József, egykori központi erdőrendező, vadászmaster és erdőgondnok őszinte, az *erdésszálya nehézségeiről és szépségeiről* írt lírai hangvételű soraival:

„Ha fáradságos is ez az élet, megvan az a szép s jó oldala mégis, hogy erősíti a testet és a szellemet, önbizalmat önt a férfiba s különös módon kiképzti a tájékozásra való képességet. S ezért a ki egyszer ezzel az élettel megismerkedett, tavaszkor, midőn az erdő szép zöld, új ruháját ismét felölti, megint csak visszavágyik a pompás, a titokteljes - őserdőbe! [...]"

Egy lelkes erdőfelügyelő

„Ez idő szerint ugyanis főleg a községi és közbirtokossági erdők tekintetében nagy zavarok és eltérések észlelhetők a különböző felfogások között. Vannak ugyanis olyanok, kik a tulajdonképpeni «községi» erdők létezését a székelyföldön egyáltalában tagadják és «közbirtokossági»-nak állítják az összes u.n. községi erdőket is; míg mások épen ellenkezőleg vélekednek.”

/Nagy Gyula: Háromszék megye erdészeti viszonyai. 1885. 483./

Nagy Gyula Kézdivásárhelyen 1850-ben született. 1869-72 között a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémián tanult, majd 1873-75-ben itt tanársegéd az erdőhasználati tanszéken Szécsi Zsigmond professzor mellett. 1884-91 között a brassói királyi erdőfelügyelőség vezetője. Korán, 1903 előtt - vagy ahogy Szinnyei József Magyar írók élete és munkái /IX. k. 1903/ c. munkájában olvashatjuk, „az utóbbi években” - halálozott el Budapesten.

A selmecbányai akadémia oktatóinak lexikona 1735-1918. /Miskolc, 1983./ három önálló munkájáról és húsz dolgozatáról, közleményéről tanúskodik. Ez utóbbiak az *Erdészeti Lapok*ban jelentek meg. Az elsőt (Erdészeti levél Schweiczból) 24 éves korában, az utolsót pedig 1896-ban, 46 évesen írta.

Legjelentősebb két írása a Székelyföld egykori erdőgazdálkodásával foglalkozott. Az első *A Székelyföld közgazdasági szerepéről és hivatásáról hazánkban, különös tekintettel az erdőszetre* címmel, Marosvásárhelyen, 1884-ben jelent meg, 48 oldal terjedelemben, a másodikat pedig (Háromszék megye erdészeti viszonyai címűt) az *Erdészeti Lapok* 1885. évfolyamának hasábjain, összesen 44 oldalon adták ki.

Mielőtt rátérnénk ez utóbbi - számunkra rendkívül fontos - dolgozat méltatására, szólunk kell néhány szót az 1879. évi erdőtvény alapján megszervezett királyi erdőfelügyelőségekről. (Vezetőjét maga a király nevezte ki!) Korszakos fordulatot jelző dátum volt ui. 1880. július 1-je, mikor az erdészeti igazgatás egységes elvek szerinti létrehozása kezdetét vette. Az ekkor megalakult marosvásárhelyi erdőfelügyelőséghez Marosvásárhely szabad kir. város, Maros-Torda, Udvarhely és Csík vármegyék tartoztak, míg a brassóihoz Brassó, Fogaras, Háromszék és Nagy-Küküllő vármegyék. Ez utóbbi hatásköre 868.003 kataszteri hold erdőre terjedt ki (1 kat.hold = 0,5755 hektár), vezetője pedig -

amint említettük - hét éven át a rendkívül tevékeny, hivatali feladatain túlmenően a közügyek intézésében is részt vállaltó, Nagy Gyula volt.

Az erdőfelügyelőségek első teendője az *erdők részletes összeírása* volt, melynek eredményeit *Bedő Albert* monumentális *erdőstatisztikai* munkája örökítette meg. /Első kiadása 1885-ben, a második 1896-ban jelent meg./

A kutatott terület sajátos erdészeti közigazgatási problémái közé tartozott a rendkívül bonyolult birtokviszonyok (lásd: mottó) mellett az is, hogy - Csík vármegye kivételével - jellemző volt a kislétszámú és a kis erdőterülettel rendelkező falu - ezen belül a sok apró erdőbirtokos -, melyet nagyon sokáig elkerült a fa értékesítését biztosító *vasút*. Majd mikor valamennyire is enyhültek a *vasúttalanság* okozta bajok, az itteni erdők a *hírhedt erdőarányosítás* (lásd: A zabolaiak leveléből, a papolci közhelyről c. fejezetet) martalékává váltak.

A *királyi erdőfelügyelők* teendőit - „az összes erdők felett gyakorlandó felügyelet”-et - az *erdőtörvény* szabályozta. Ennek értelmében több vonalon kellett felvenniük a harcot, hiszen a lakosság többsége még jól emlékezett a közelmúltra, mikor az *erdőégetések* és *erdőfoglalások* gyakoriak voltak, a *szekeres-kereskedelem*hez szükséges fát pedig mindenki ott vágta, ahol jónak látta. A jövőt biztosító rend megteremtése az erdők körül éppen ezért szívós, kitartó munkát igényelt, elsősorban az erdőfelügyelők részéről.

A „használatok rendezése” által az erdőtörvény a *fapazarlásnak*, a *szabad erdőgazdálkodásnak* akart véget vetni. Ehhez szükséges volt - az *erdőgazdasági üzemtervek* előírásainak végrehajtásával - a kitermelésnek bizonyos, jól megállapított területekre való szorítása. Az üzemtervek elkészítése pedig - figyelembe véve a kis létszámú erdőakadémiát végzett személyzetet, a közlekedési nehézségeket, az üzemtervek elkészítésének az erdő akkori értékéhez viszonyított magas költségeit - nehéz feladatot jelentett. Elismerésre méltó tevékenységet fejtettek ki a kutatott terület erdőtisztjei - majd erdőmérnökei -, hiszen az *állami erdőkezelés* szabta számtalan hivatali feladat mellett végezték a legszebb erdészeti műszaki feladatok egyikét: a rendszeres erdőgazdasági üzemtervek összeállítását, melyet ma külön erre szakosított tervező intézetek végeznek. Megemlítendő továbbá az is, hogy levéltári adataink szerint pl. Udvarhely vármegyében az 1892-1915 közötti időszakban az erdészeti szervek 326 rendszeres üzemtervet készítettek, melynek célja - az 1880-ban kiadott miniszteri utasítás alapján - a *kihasználás tartamosságának* biztosítása volt.

Az *erdőrendezés céljait és szükségességét* az egykori erdőtisztek - különösen az olyan nagyműveltségű és tevékeny vezető erdészek, mint Nagy Gyula - a sajtó útján is bizonygatták. A Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Székely Nemzet* például teret is biztosított ehhez a meggyőző munkához. Hasonló szellemi támogatást nyújtott a *Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara* is, az évenként megjelenő jelentései által. /Vö. az 1892. évre szólóval./

Mindezek előrebocsátása szükséges volt ahhoz, hogy a négy megye erdőterületén állandó kiszállásban élő *Nagy Gyula* érdemeit - ki időt és energiát tudott biztosítani szűkebb pátriája erdészeti monográfiájának megírásához is - méltóképpen értékelhessük.

Dolgozatából vett alábbi idézet elénk tárja azt a száz év előtti Háromszéket, hol még mindig az egyedüli jármű a szekér (ui. csak 1891-ben kapott *vasutat*):

„Legjelentékenyebb *fapiacz* Háromszékmegyének a *brassói*. A péntek napi hetivásárt megelőzően véget alig érő szakadatlan sorban húzódnak a *papolczi, pákái, kőrösi, kovásznai, zágoni, zabolai* és a többi deszkás szekerek, két köbméternyi kitűnő minőségű deszkával megrakottan Brassó felé” /337./ És ez annál inkább életszükséglet volt, mert az akkori Háromszéken a fejenként *1,25 kat.hold* szántóföldből nem lehetett megélni. (A 153.030 kat. hold szántóföldnek egyharmada állandóan parlagon volt, a külterjes állattenyésztés mellett a szántóföldek kellő módon való trágyázására gondolni sem lehetett.)

Háromszék gazdasági nehézségeihez az is hozzájárult, hogy a megye rendkívül magas, *60 %-os erdőszűlsége* mellett - ide tartoztak az erdei legelők is, melyek sokáig nem voltak különválasztva az erdőtől számos helységnek „egyetlen talpalatnyi” erdeje sem volt. Megemlíthetjük: Barátost, Bitát, Cófalvát, Hatolykát, Kőköst stb. Az erdőtlen háromszéki falvakban pedig a tűzifaellátás probléma volt. Erre utal a *Kőkös*ről szóló, a XVIII. sz. végén kelt alábbi kétsoros vers is:

„Sokat fázodol te télben, *fa felől* vagy *szűkös*
Széna füved mindazáltal elegendő bővös.”

/A Székely Egyleti Képes Naptár 1889-ik évi számából vett idézet pedig nem csak Kőkösre vonatkozott./

Nagy Gyula brassói erdőfelügyelői működése idején időszerűvé vált az erdő fokozott mértékű értékesítése. A szerző ezért monográfiájában behatóan foglalkozott e kérdéssel. Alapos számítások alapján a megye területét 7 csoportba osztotta fel, feltüntetve azt, hogy hol van a saját faszükséglet fedezése után „*fölösleges*” erdő. Ennek évi fatömegét - az egész megye területére vonatkoztatva és tartamos használatot feltételezve - 558.576 m³-re, értékét pedig csak 200 000 forintra becsülte, vagyis a tőárat szerényen 30-40 krajcárra értékelte. (A *folyó évi növedék* megállapításánál is óvatosan járt el, ezt csak 2 m³/kh-ban állapítva meg.)

Nagy Gyula sokirányú tevékenysége kiterjedt a *székelyföldi erdészeti terminológia* rendszeres begyűjtésére is, melyek aztán az *Erdészeti Lapok* hasábjain az „*adatok az erdészeti műszótárhoz*” rovatban jelentek meg. Hasonlóképpen közreműködött az 1885-ben megnyílt *brassói állami „közép faipariszkola”* létrehozásában is.

Negyvenegy éves volt, amikor szolgálata a szülőföldtől távoli vidékre szólította. Szakírói tevékenységét később sem hagyta abba, de ezek témája már nem vonatkozott a kutatott terület gazdasági problémáira. Mi volt távozásának oka, természetesen nem tudjuk, de azt azonban valljuk, hogy a szülőföldjéhez kötött évei egy lelkes és tehetséges szakemberre vallanak.

„Nem oszlok szét nyom nélkül semmivé. - -
Nem-e? Ím végsőt lobban már az alkony,
A vonatzajt is megint messze hallom,
S míg tépelődve tovább heverek:
Szél támad s rám dob néhány levelet - -
Hervadtat, őszít. Ez a fejelet ...”

/Tompa László: Az alkony fejelete. 1918./

A statutumalkotás erdészeti vonatkozásai

„Erdőnek, ítéletileg kiadandónak fája azt illeti, ki azt nevelte”

/Corpus I., 81./

Ismeretes, hogy a székely önkormányzati testületek egyik fontos joga a *szabályrendeletek* (statutumok) alkotásának biztosítása volt. Ezek közül az elsőről *Kállay Ferenc* 1829-ben, a Nagyenyeden kiadott „históriai értekezés”-ében megemlítette, hogy azt „Hunyadi János alatt Vizaknai Miklós Vice Gubernátor, és Wingárthi Geréb János Görgényi Vár’ Kapitány Elölülések alatt a’ Maros Vásárhelyi Gyülekezetben 1451-ben” hozták /181./.

A székely törvényhatóságok statutumainak gazdag gyűjteménye a *Kolossvári Sándor* (Kóródszentmárton, 1840-1922, Bp.) és *Óváry Kelemen* (Pécs, 1844-1925, Kolozsvár) (mindketten kolozsvári egyetemi tanárok) által szerkesztett, *Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai* c., 1885-ben megjelent kiadvány, melynek erdészettörténeti jelentőségét az is bizonyítja, hogy több szabályrendeletét a *Magyar Erdészeti Oklevéltár* is átvette.

A szakirodalom gyakran hivatkozik a két jogtudós „*Corpus I.*” vagy „*Corpus Stat. I.*” rövidítéssel jelölt munkájára. Talán nem felesleges, ha a könyv 19-ik oldaláról vett, „*A Székelyföldön értsd alatta*” bevezetésű sorokkal kezdjük mi is idézeteinket - kibővíve ezzel az előbbieken (→Történetíró és bibliográfus c. fejezetet) már említett, a vizsgált terület döntő többségét felölelő *székely székek* szervezetére vonatkozó ismereteinket -:

„1-ör Udvarhelyszéket a hozzá tartozó Keresztúr és Bardócz fiúszékekkel;

2-or Háromszéket, mely alakult a Sepsii, Kézdi és Orbai, valamint a később ezekhez járult Miklósvárszékből;

3-or Csíkszéket, Gyergyó és Kászon fiúszékekkel;

4-er Marosszéket, és

5-ör Aranyosszéket, a melyet 1289-ben IV. László király a magyar földből kiszakítva ajándékozott vitézségükért a székelyeknek [...]”.

Erdészettörténeti szempontból az egyik legjelentősebb székelyföldi szabályrendelet 1611-ben Marosvásárhelyen kelt, melynek szövege előtt a mottóknban már megismert alaptétel áll. E bevezető sorokat pedig az alábbi szöveg követi:

„Ha penigh mindezek keozwl az Statusok keozwl ualakiteol Erdeot elakarnak uenni, es az Erdeo alat az, az ki kezeben volt uagy proprio iure [saját jogán], uagy zalagosul, ha az *Erdeot meghneuelte*, es akkorba hasznos fa uagion rajta: ez illienteol eddigh el ne uehessek, hanem azt a meghneuelt haznat zabad legien meghuenni, es azutan leteuen penzet, ugy uehesse el” /81./.

A statutum elismerte az erdőnevelés (erdőművelés) tényét, az embernek az erdő telepítése és ápolása során kifejtett gazdasági tevékenységét, mely akkor még rendszerint csemeteültetésben és dugványozásban nyilvánult meg. *Connert János* 1901-ben megjelent, *A székelyek intézményei a legrégibb időkől az 1562-iki átalakulásig /Kolozsvárt/ c. munkájában* is egy hasonló jellegű adatot közölt 1497-ből, egy sajátkezűleg „plántált” erdőről emlékezve meg /12./.

Fontosnak tartjuk az 1718-ban kelt Marosszék szabályzatából a *makkos és tilalmas erdők*re vonatkozót is, melyet *Tagányi Károly* az erdészeti oklevelek közé is bevett /vö. EO I. 637./.

Valójában a szabályrendelet a *bebíró* - az illető falu határában telekkel nem rendelkező - *földbirtokosok* érdekében hozott határozat. A falunak elrendelte, hogy a bebíró possessorok (birtokosok) sertéseit makkoltatásra fogadják be, a makkbérből az illető részt a földesúrnak adják át, tudtuk nélkül az erdőt a falu el ne adhassa stb.

Backamadaras 1791-ben keletkezett összeírása /l. Dr. Kós Károly: *Backamadaras gazdasági élete a XVIII. században. Művelődés 1977/5. 41-43./* arról tanúskodik, hogy az idézett székely szabályzatot a falu igenis betartotta, mert: „Midőn pedig öt vagy hat esztendőben edgyszer Makkot teremnek [a „közön-séges erdők”, vagyis a közerdők], olyankor az bébiro Uraság és Falu sertessei az fennebb elé adattott proportioval ezekben eresztetnek [...]” /43./.

1983-ban jelent meg *Imreh István* kolozsvári történésznek A törvényhozó székely falu c., erdészettörténeti szempontból is nagyjelentőségű, összefoglaló munkája, mely tartalmazza a Corpus Stat. I.-ben szereplő, 1749-ben kelt *Kézdikővár falutörvényét* is, a *vágásszabályozás* korai dokumentumát (vö. EO II. 100.).

„Peselnek [Kézdikővár] község constitutiója” rendelkezése szerint a *tilalmas erdő*ből az épületfát az „itt lakó possessor uraknak és a falunak egyezéséből” lehetett kiszállítani, a fekűfát évenként kellett szétosztani. Továbbá a falutörvény a szénégetőket, seprűkötőket, a juhokkal és kecskékkal járókat a tilalmasokból kitiltotta.

Más természetű határozata *Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai*ba felvett, „*Csik-gyergyó- és kászonszéki Constitutio*”-nak árszabályzata: „Limitáltatik [korlátoztatik] egy Lajtrás Hordó székér csinálása 3. for., ha pedig a székéből maga kiviszi a farago ember ott a mint adhatja [...]” /Corpus I., 153./.

A létraszerű oldalakkal felszerelt, a széna és a búzakéve *hordására* szolgáló szekérről jeles poétánk, *Oroszhegyi Mihály Deák* 1656-ban megjelent verses munkájában is olvashatunk:

„Midőn a mezőben szekered meg-rakod,
Gabonádat, szénádat hogy bé-takarítod,
Fenyő-fa lajtorja közibe azt rakod,
Fenyő ruddal fellyül osztán meg-nyomtatod.”

Háromszék szülöttje volt

„Tiszteljük az erdőket, mert azok a mi jólétünk előmozdítói.”

/Bedő Albert, 1874./

A *Benedek Elek* szerkesztette Székely-Egyleti Képes Naptár az 1893-ik évre c. kiadványban olvashatjuk az alábbi, bensőséges szavakkal írt, költeménynek beillő jellemzést: „Szegény székely fiú volt *Bedő Albert* /Sepsikőröspatak, 1839-1918, Bp.). Ott növekedett föl az erdőkoszorúza hegyek alján. Ebből a szegény, de oly szép Székelyországból hozta el magával az erdők szeretetét. Elbúcsúzott a kis falutól, el az erdőktől, hogy könyvből is tanulja meg: mi az erdő. Megtanulta. Ott kezdete legeslegalul. Gyakornokocská volt, még nélkülözött is sokat, sokat. Családi nexusokra nem támaszkodhatott. Tollat vett a kezébe és írt. Az erdőről írt tárczacikkelyeket. Az irodalomnak egy új ágát teremté meg a fiatal erdész: *helyet csinált az erdőnek*. Tárczákkal kezdete s folytatta könyvekkel, szakcikkelyekkel. Lehetetlen volt észre nem venni őt. Mind ennek ellenére különös csodának tartom ebben az országban, hogy ezt a szegény, minden nexus nélkül való székely ifjút megtették az erdők főfőpásztorának [...]” /36./

Kálnoki *Bedő Albert*, kit Benedek Elek az ország erdeinek „fő-főpásztorá” titullal látott el, jogi tanulmányai után az erdélyi főkormányásznél - kormányóságnál - és a marosvásárhelyi táblánál dolgozott. Erdőszeretete azonban az erdész pályára vitte: állami ösztöndíjjal Selmezbányára ment, hol az *erdészeti akadémiát* 1864-ben jeles eredménnyel elvégezte, majd két évvel később államvizsgázott.

Rendkívüli tehetségének és szorgalmának köszönhetően „szokatlanul gyors előmenetelt tett”. A kiváló *erdészpolitikus* fiatalon, 42 éves korában már miniszteri tanácsos, 46 évesen pedig államtitkár. Munkásságához az is hozzá tartozik, hogy 29 évig szerkesztette az *Erdészeti Lapokat*, 1902-ben pedig a *Székely Kongresszust* az ő elnöksége alatt tartották.

A kutatott területre vonatkozó első jelentős írása 1874-ben, az Erdészeti Lapok hasábjain jelent meg, *A székelyföldi erdők ügyében* címen. Ebben az itteni erdőgazdálkodás legfontosabb teendőit határozta meg, melyek közül az alábbiakat említjük meg:

- erdészeti képzettséggel rendelkező szakemberek alkalmazása,
- üzemterv szerinti gazdálkodás,
- a községi erdők őrzésének megszervezése, az erdei kihágások megbüntetése,
- a *legeltetési elő- és utótilalom* betartása a kitermelt erdők felújításának biztosítása érdekében,

- „a lepusztított vagy megrongált erdőterületek kímélet alá” vétele,
- *erdei utak* építése elsősorban az idős erdők kitermelése érdekében stb.

Utak hiányában a fakitermelés elsősorban a falvakhoz közel fekvő erdőrészekre korlátozódott. Itt *túltermelés*, gyakran megismételt vágások voltak a jellemzők, míg a feltáratlan, távoli részeken a *túltartás* vált általánossá. E *rendszeretlen használat* következtében az erdők állapota nem volt *szabályos*, vagyis az önállóan kezelt erdőbirtok állandóan (évről évre) mennyiség és minőség tekintetében nem volt képes egyenlő fatömeget szolgáltatni.

A fentiek szemléltetésére, az egykori székelyföldi önálló erdőbirtokok levéltári anyagából kiragadjuk az 1894-ben összeállított *Köszvényes-Remete nagy község erdejének rendszeres gazdasági üzemterve* néhány adatát:

- az erdő összes területe ... 213,62 kat.hold, ebből
 - 61-80 s több éves 94,32 kat.hold
 - 41-60 éves 79,80 kat.hold
 - 21-40 éves 39,50 kat.hold
- összesen: 213,62 kat.hold
- Szabályos fordulószerű terület 213,62 4 = 53,405 k.hold, vagyis az erdő akkor lett volna szabályos állapotban, ha 1-20, 21-40, 41-60, 61-80 és több éves erdők mind 53,405 k.hold kiterjedésben lettek volna.
- Ezzel szemben:

	61-80 s több	41-60	21-40	1-20	összesen
	éves				
	kataszteri hold				
több van	94,32-	79,80-			
	<u>53,405</u>	<u>53,405</u>			
	40,915	26,395			67,31
kevesebb van			53,405-	53,405-	
			<u>39,50</u>	-	
			13,905	53,405	67,31

/Marosvásárhelyi állami levéltár. Maros-Torda vármegye közigazgatási erdészeti bizottság 48. alap./

A fenti helyzet általános volt. Kihasználatlan, öreg erdőrészek és agyonlegeltetett, felújítatlan területek „uralták” a lakott helyhez közel fekvő erdőbirtokrészeket. (Példánkban az 1-20 éves erdőrészek nem is voltak.) Ezért tekintette *Bedő Albert* legsürgősebb feladatnak az *erdők feltárását* - vagyis utakkal való ellátását - és az *üzemterv szerinti gazdálkodást*, mely szerint a megállapított *vágásfordulón* belül - a mi esetünkben 80 év alatt - valamennyi erdőrészlet kitermelésére és felújítására sor kerülne. (Példánkban a szabályos évi *vágásterület* kiterjedése = 213,62 : 80 = 2,67 k.hold.)

Ismeretes, hogy 1880. július 1-jén életbe lépett az 1879. évi erdőtörvény, ennek köszönhetően megszervezték a királyi erdőfelügyelőségeket. Ezek egyik első feladata volt az erdőállomány felmérése, leltározása. Az összegzési munká-

latokat *Bedő Albert* végezte. A nagyszabású erdőstatistikai mű két kiadást ért meg, 1885-ben, majd 1896-ban látott napvilágot.

Az alábbiakban válogatást adunk *Bedő Albert* erdőstatistikájából /A Magyar Állam Erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. Írta: Bedő Albert Bp., 1885. Ua. Szerző: Dr. Bedő Albert. Második kiadás. Bp., 1896./

Erdősültség

/Bedő A., 1885. I. k. I. táblázat; 77-80./

A törvényhatóság neve	A t ö r v é n y h a t ó s á g			
	összes föld- területe k.hold	lélekszáma	összes erdő- területe k.hold	erdősültség %
Csík megye	846.751	110.940	402.105	47,49
Háromszék megye	685.204	125.277	422.068	61,60
Maros-Torda megye	721.443	146.116	343.170	47,57
Marosvásárhely szabad királyi város	5.709	12.883	1.403	24,58
Udvarhely megye	510.801	105.520	210.172	41,15

Fafajmegoszlás

/Bedő A., 1885. I. k. I. táblázat; 76-81./

A törvényhatóság neve	Az összes erdőterületből fanemek szerint			
	Összes erdőterület	Tölgyerdő	Bükk- és más lomberdő	Fenyőerdő
				k.hold százalék
Csík megye	402.105	1.728	42.216	358.161
	100 %	0,4 %	10,5 %	89,1 %
Háromszék megye	422.068	52.721	295.487	73.860
	100 %	12,6 %	70,0 %	17,4 %
Maros-Torda megye	343.170	27.829	134.162	181.179
	100 %	8,1 %	39,0 %	52,9 %
Marosvásárhely szabad királyi város	1.403	1.213	190	-
	100 %	86,4 %	13,6 %	-
Udvarhely megye	210.172	27.474	149.189	33.509
	100 %	12,9 %	71,1 %	16,0 %

Fatermés - Erdők jövedelme
/Bedő A., 1885. 4. a. táblázat/

A törvényhatóság neve	Erdőterületek évi fatermése m ³	Esik egy lélekre		Az erdők kataszteri tiszta jövedelme	
		az erdőterületből k.hold	a fatermésből m ³	összesen forint	holdanként krajcár
Csík megye	857.580	3,62	7,73	27.916	7
Háromszék megye	721.434	3,37	5,76	80.212	19
Maros-Torda megye	763.394	2,35	5,22	58.378	17
Marosvásárhely szabad királyi város	3.115	0,11	0,24	2.440	174
Udvarhely megye	367.131	1,99	3,48	37.272	17

Erdőbirtokviszonyok 1885-ben és 1896-ban

Törvényhatóság	1885			1896		
	összes erdőterület	törvényhatósági és községi erdő	közbirtokossági erdő	összes erdőterület	törvényhatósági és községi erdő	közbirtokossági erdő
				<u>k.hold</u> <u>százalék</u>		
Csík	402.105 100 %	330.518 82 %	33.063 8 %	399.665 100 %	326.127 82 %	33.208 9 %
Maros-Torda	343.170 100 %	19.406 6 %	115.982 34 %	341.754 100 %	19.305 6 %	76.275 22 %
Udvarhely	210.172 100 %	13.019 6 %	149.685 71 %	208.461 100 %	13.544 7 %	145.594 70 %
Háromszék	422.068 100 %	277.073 66 %	22.693 5 %	414.986 100 %	225.158 54 %	55.298 13 %
Marosvásárhely	1.403 100 %	1.351 96 %		1.432 100 %	1.380 96 %	

Megjegyzés a 11 év alatt beállott változásokkal kapcsolatban. *Csík megye*: Szárhegyen alakult közbirtokosság. *Maros-Torda megye*: egyes közbirtokossági erdők *magánerdők*ké alakultak át (pl. Gödemesterházán). *Udvarhely megye*: növekedett a községi és magánerdők területe (pl. Zsombor község esetében a községi, Vargyason a magánerdő). *Háromszék megye*: községi erdők alakultak át közbirtokossági erdők ké (pl. Bölön).

Forrás: Bedő A., 1885. II. k., II. rész. 550-587., 600-607. és
Bedő A., 1896. II. I. rész. 490-525. és 555.

1000 k.holdnál nagyobb erdőbirtokok száma nagyságuk szerint csoportosítva,
1885-ben és 1896-ban

/Bedő A., 1885. I. k. 513-515.; Bedő A., 1896. I. k. 571-574./

Megye	10.000 k.holdon		5.000 k.holdon		1.000 k. holdon	
	f e l ü l i e r d ő b i r t o k o k s z á m a					
	1885	1896	1885	1896	1885	1896
Csík	9	9	9	11	2	39
Maros-T. és Marosv.	8	7	2	1	2	20
Udvarhely	2	2	7	6	12	23
Háromszék	4	5	18	16	62	48

Az átfogó, páratlan erdőstatisztikai munka 1896-os kiadásának IV. kötete az *állami kezelésbe átvett községi erdők*re vonatkozik. Összehasonlítva a 11 évvel korábban megjelent adatokkal, az alábbi észrevételeket tehetjük:

- Az erdőbirtokok nagyságuk szerinti megoszlásában lényeges változás állt be. Így pl. Maros-Torda vármegyében 1885-ben csak 2 olyan erdőbirtok volt, amelynek területe 1.000 és 5.000 k.hold között volt, míg 1896-ban már 20.
- A vizsgált terület 2 megyéjében a legnagyobb 3 erdőbirtoknál változások történtek. Így pl. Háromszék vármegyében az 1896-os kiadás szerint a legnagyobb erdőbirtok Gelence községé volt. Udvarhely vármegyében pedig Zetelaka, Oroszhegy és Vargyas községek helyett 1896-ban már Zetelaka, Oroszhegy és Vargyas község közbirtokosságával találkozunk. (Vagyis a tulajdonos „község” helyett az 1896. évi kiadásnál már „közbirtokosság” szerepel.)
- Jelentkezik 1896-ban több esetben a község helyett, mint tulajdonos a „*volt kétág-katonaság*”. Pl. Árkos, Bikkfalva, Bölön stb., ami azt jelentette, hogy az 1848 előtti gyalog- és lovas katonaság utódai lettek az új tulajdonosok /Bedő A., 1896. I. 574./.

Bedő Albert közölte a nevezetesebb *fakereskedők* névjegyzékét is, kiknek száma a két kiadás között többszörösére nőtt, feltehetően a vasút közelségének betudhatóan. (Csík megyében az első kiadás szerint 1885-ben csak 4 fakereskedő volt, míg 1896-ban számuk 11-re emelkedett.)

A közölt statisztikai adatok számos jelenség megértéséhez is hozzásegítenek. Így pl. az *erdősültséget és a népsűrűséget szembe állítva* kitűnik, hogy Erdélyben a „sok” erdő nem jelentett minden esetben „gyér” lakosságot, mert Szeben és Brassó megyék viszonylag magas erdősültségük mellett is „sűrű” népességet tartottak el. Vagyis, az ipar - és nem az erdő aránya az összes területhez - határozta meg egy megye népesség-eltartókéességét.

A kutatott négy megyében 1895-ben az állam 1215 erdőbirtokot kezelte, az összerdőterület - 1.366.298 k.hold 69 %-át. Ennek *fakészlete* kereken 78 millió m³ volt, melyből - az üzemtervek előírásai szerint - évenként mintegy

1,4 millió m³-t lehetett kitermelni. (Mindezekhez hozzá kell adni, az állami és magánerdők évenként kitermelhető fatömegén kívül, az erdőnek nem számított fás legelők - havasok - és kaszálók igen jelentős fakészletét is.)

Ugyancsak *Bedő Albert* irányításával kezdetét vette a székelyföldi erdészeti terminológia rendszeres gyűjtése és 1883-tól közzététele az *Erdészeti Lapok* hasábjain. Mindez annak a tudatában, hogy a *szakszó* tudományának eszköze, miközben a múlt megőrzője és a jelen kiszolgálója is. Elkezdődött ezzel az a sajátos „nyelvészkedés”, mely nemcsak megőrizni, hanem hasznosítani is akarta a nép szakszókincsét. Sajnos azonban csak az utóbbi célkitűzés járt némi sikerrel, mert az eddig is alkalmazott módszer tovább virágzott: elsősorban a német terminológia szóelemenkénti lefordításával alkotott német tükörszavak áradatával „gazdagodott” a magyar erdészeti szaknyelv, s mint az alábbi is, elvesztek, elfelejtődtek:

„Torha fa: lágy anyagú” /Vadrózsák, 1863. Tájszótár/.

A legeslegutolsó reménység

*„Örökké susogó lombos erdők árnyát átszeli
a beszédes patak, melynek minden habját
aranyrá változtatja a játszi verőfény, s a
csendes susogásból kihangzik az örökös cso-
bogás, vidám csörgedezés.
Ez a pisztráng hazája.”*

/Szinte Gábor: A pisztráng. Erdély, 1903. 72./

„[...] A vizekről beszélgettünk: zavaros az Olt, a Maros, a Küküllő.

- Két halat, szivárványosat még ki kell fognunk, András - mutatta két ujjával is a legeslegutolsó reménységet.” /Sütő András: Évek - hazajáró lelkek, Bk., 1980. 183./

A nagy székely festő, *Nagy Imre* ezen utolsó vágyának beteljesedése sokaknak olyan mindennapi, káros formában üzött szenvedélyévé vált, hogy már évszázadokkal ezelőtt hatósági intézkedéseket kellett hozni az orvhalászat megfékezésére. Ezek közé tartozott pl. a Magyar Erdészeti Oklevéltárból ismert, az 1748-ban kelt *nagybaconi falutörvénynek* az a rendelkezése, mely szerint: „[...] úgy Uzonloka is a halászástól és rákászástól *tilalmas* leszen pisztránggal együtt.”

Pedig a Székelyföld gazdag volt pisztrángban, melyről *Apáczai Csere János* megemlítette, hogy „veressel pettegett meg, a sebes víz ellenébe is eleget úsz, magas köveket általugrik [...]” /Magyar Encyclopaedia, 1653/1977. 294./, és melyet *Szigethi Gyula Mihály* Nemes Udvarhely-Szék Statisztikai leírása /Nemzeti Társalkodó, 1831./ c. írásában „a’ legbetsebb hal” jelzővel illetett. De mindhiába, ha mindaz igaz volt, amit az 1887-ben megjelent *A magyar halászat* c., klasszikus munkájában *Herman Ottó* (1835-1914) természettudós, néprajzkutató, tudományszerűsítő a hegyvidéki székely halászati módról írt: „De igazság szerint meg kell említeni azt is, hogy a székelység nemcsak ügyes, hanem irtó halász is. Nem rossz indulatból, nem tudatosan, hanem régi, rossz szokás révén - *bizony irtó és kegyetlen ő!* A «czége» [„folyókba, patakokba a halfogáshoz épített rekesztés”], a «duga» [dugás, kis gát], a «méregfü» [maszlag, *Verbascum thapsus*], az oltatlan mész a hal irtásának szokásos és általánosan elterjedt módjai; irtók és kegyetlenek azért, mert a hal apraja-nagyja beléjük pusztul” /I. 519./.

A *maszlagolás* különösen el volt terjedve, pedig tiltása nagyon is régi keletű. Az 1667-ből kelt *csikszenttamási falutörvény* például - a halállomány védelmét szolgálva - így intézkedett: „Az Olt vizében is senki *szikany*nyal [szigonnyal] és *kappagató*val [varsával] vagy maszlaggal halászni nem merészellyen *maga jószágán kívül*; egyéb formán [...]” /SZO VI. 316./ (Az 1900-as évek körüli - zsongódi - halászati viszonyokra vonatkozott *Nagy Imre* Följegyzések, 1979 c.

könyvből vett alábbi idézet is: „Egyszer valaki elkiáltja magát: «Né mekkora hal kínlódik a víz tetején.» A másik meg is jegyzi: «Te, az maszlagolva van.»”.)

Az erdővel és a hozzá tartozó vizekkel kapcsolatos szokások - a második világháborút követő időszakig - az idők folyamán keveset változtak. *Gunda Béla*, a néprajz kiemelkedő tudósa által az *Ethnographica carpathica* c., 1966-ban megjelent könyvében leírt maszlagolási mód is nagyon régi lehet. Közlése szerint maszlag gyanánt a gyimesközéploki csángók a *Verbascum thapsus* nevű növényt használták, melyet összevagdalták, fejsze fokával, kövel összetörték, végül vászonzacskóba helyezték és így tették a patak vizébe /87./.

Az egykori *pisztrángászás* másik módja a „*szigonyászat*” volt. Hogyan emlékezik meg erről a *Pótsa-féle nagymonográfia* /Háromszék vármegye - Emlékkönyv. Szerkesztették: Pótsa József és mások. Sepsiszentgyörgy, 1899./?

„Jobb kezükben a szigony, bal kezükben a «záda», mely jól kiszáritott és nyalábra kötött fenyő «szálkák»-ból áll. A «záda» készletet hátán viszi a szigonyos, mint valami hadi felszerelést. Jobban világít ez a petróleum, vagy szurok fáklyánál is. Világításnál meglátszik a méteres víz fenekén is a hal s könnyen jut az ügyesen kezelt szigonyra, a hol átdöfve vonaglik. Megesik néha az egyedül járó «szigonyos»-sal, hogy elsikul egy-egy kövön s elveszítve az egyensúlyt a vízbe hasal [...] a pisztrángok nagy gyönyörűségére” /223./.

Áprily Lajos pedig az olvasó örömeire írta *Pisztrángok kara* c. versét (először 1939-ben jelent meg), melynek első és két utolsó versszakát idézzük:

„Erőnket lassú víz apasztja,
heves fény s emberszó zavar.
Rég volt, mikor a sík folyóig
lesodort a vak zivatar.

Vihar ijeszt, kígyó riasztgat,
meredek útunk nehezül.
S szívárványos testünk az éjben
végső iramra megfeszül.

S mire kipirkad fenn a hajnal
s vörös fény gyúl a fenyvesen,
az érhez zúgón, szirtén által
megérkezünk győzelmesen.”

A görgényszentimrei erdészeti szakiskola első igazgatója

„Miután felemlíteném, hogy erdőt ültetni akaró gazda társamhoz első tanácsom, hogy a rossz akarat s tudatlanság ellen fegyverezze fel magát kiapadhatatlan béketűréssel [...]”

/Tisza László: Gyakorlati észrevételek az erdőültetés körül. Kolozsvári nagy naptár 1866-dik évre. 161./

Messziről érkezett *Péché Dezső* erdőmérnök, mikor 1885-ben az újonnan alakult marosvásárhelyi erdőgondnokság vezetőjévé kinevezték. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái X. kötet (1905) adatai szerint Péché 1853-ban Osztrauban (Morvaország) született. 1872-ben, mikor a *selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémiára* beiratkozott, ettől az évtől kezdve az erdészeti oktatás a hároméves általános erdészeti és a négyéves tanulmányi idővel működő erdőmérnöki szakosztályban folyt. Péché Dezső ez utóbbit hallgatta, 1872-től 1876-ig. 1885 és 1900 között teljesített szolgálatot Maros-Torda vármegye területén, melynek testületei - azaz közösségi erdőbirtokosai - és az illetékes minisztérium 1884. szeptember 14-én szerződést kötöttek arra vonatkozóan, hogy ezen erdők üzemtervének elkészítését és kezelését az állam magára vállalja.

Péché Dezső 1886-ban *A testületi erdők* kezeléséről, különös tekintettel a marostordamegyei viszonyokra c., az *Erdészeti Lapokban* megjelent írásában hivatalának, a marosvásárhelyi erdőgondnokságnak működését részletesen ismertette, kitérve azokra az intézkedésekre is, melyek célja a *korlátlan tulajdonjog* egészséges megnyirbálása volt. E célszerű szakirányítás megkövetelte például az *eladási bárcák* bevezetését és a *vágásterületek* befejezésével ezeknek az erdőgondnoksághoz történő beterjesztését, ami tetemes munkát jelentett, mert az erdőgondnokság hatásköre 195 erdőbirtok - törvényhatósági, községi, egyházi, iskolai, jegyzői, közbirtokossági erdők - kezelésére terjedt ki. Természetesen figyelembe kell vennünk azt is, hogy az *erdőgazdasági üzemtervek* elkészítése szintén az erdőgondnokság személyzetének a feladata volt, valamint az akkori közlekedési viszonyokat is.

Hátrahagyott szakírási tanúsága szerint *Péché Dezső* sokoldalú, nagyműveltségű szakember volt, ki számos cikkével, dolgozatával járult hozzá Maros-Torda vármegye erdőgazdálkodásának fejlesztéséhez. Írásai nemcsak az országos hatáskörű *Erdészeti Lapokban* jelentek meg, hanem az *Erdélyi Gazdában* /pl. 1885. Az erdő fontosságáról és a községi erdők pusztulásáról című/, valamint a marosvásárhelyi *Marosvidékben* is. Az itt megjelent közleményei közül az alábbival foglalkozunk.

Az „Ősi Marosszék nemes székely közbirtokosságának erdejéről” c., terjedelmes dolgozatát 1890-ben adták ki. Ebben véleményt nyilvánított az erdők értékesítésekor uralkodó alábbi két elvvel és gyakorlattal kapcsolatosan. A *házilag*os kezelést propagálók ui. azt hirdették, hogy a fakereskedőt nem szabad az erdőbe beengedni, a másik tábor pedig a *tövön való eladás* híveiből állott. Ez utóbbiak közé tartozott Péch Dezső is, kinek a következőkben idézett véleménye kialakulásához az is hozzájárulhatott, hogy a *görgényi állami erdőuradalomban* 1875-től a tövön való eladás bizonyult gazdaságosabbnak. (A saját kezelésben történt kitermelésre csak 1913-ban tértek vissza.) „Azonkívül még azt volnék bátor az igen tisztelt nemes székely közbirtokosságnak ajánlani - vagyis az Ősmarosszék Havasgazdaság vezetőségének, olvashatjuk a jelzett írásban -, *semmit se kezeljen házilag*. A legeltetést, fenyőhasználatot, bükkhasználatot, szóval: minden néven nevezhető használatot adjon ki haszonbérbe és pedig lehetőleg mindent egy személynek vagy egy társaságnak.”

Előrelátás jellemezte A bükknek, mint műfának értékesítéséről c., az *Erdészeti Lapok*ban közzétett írásában hangoztatott elveit: „Megszoktuk a bükköt olyan fanemnek tekinteni, mely egyébre nem való csak tűzre. [...] *A bükk a jövő fája* s ha majd nyitjára akadnak, hogy miképen lehet a bükkfa természetadta hiányait mesterségesen kipótolni, mi előbb-utóbb bizonyára megtörténik [pl. gőzöléssel], akkor a bükknek, még nagy tömegénél fogva is a fahasználat terén elsőrendű szerepe lesz.”

Péch Dezső fenti, 1891-ben közölt gondolatait a korszerű faipar igazolta.

Jelentős év volt Péch életében az 1893-as esztendő. Ekkor nyílt meg a *görgényszentimrei erdőőri szakiskola*, melynek első igazgatója volt 1900-ig.

Az iskolát az egykori Bornemissza-kastélyban helyezték el, melynek *dendrológiai parkját* a volt tulajdonos 1840 körül alakította ki. „A görgényi vár falain hajdon sok török és tatár zúzta be fejét; az erdélyi fejedelmeknek hosszason szolgált menhely és mulatókastélyul. Korunkban már többé nem vár, hanem egyike Erdély úrilakhelyeinek”, olvashatjuk *Újfalvi Sándornak* Az erdélyi régibb és közelebbi vadászatok és vadak c. 1854/1982. könyvének 70. oldalán. (A parkban 1904-ben 187 őshonos és exotikus [külföldi] fafaj létezett, 1973-ban pedig - *C. Gliga* erdőmérnök-igazgató közlése szerint - 21,59 hektár összterületen összesen 343 fásszárú növényfaj volt, melyből túlelevelű 59.)

Péch Dezső itteni sokoldalú munkássága a külföldi facsemeték tenyésztésére is kiterjedt. Egyik dolgozatában - mely az *Erdészeti Kísérletek* II. 1900. 30-37. oldalain jelent meg - 66 külföldi fajtát sorolt fel. Ezek közül 31 melegágyon kívüli tenyésztést kívánt, 35 pedig olyan exota volt, melynél az ilyen kíméletes termesztés szükséges volt. Később, 1903-ban az itten szerzett tapasztalatait hasznosítva írta meg A külföldi fanemek hazánkban való telepítéséről c. könyvét.

Barabás Endre a görgényi szakiskola közel másfél évtizedes tevékenységét összegezve, az 1907-ben megjelent monográfiájában /Maros-Torda vármegye és Maros-Vásárhely közigazdasági leírása. Bp., 1907./, az itt működő kis létszámú tantestületet (2-3 erdőmérnök, néhány óraadó és alerdész) munkáját

dicsérve, az alábbi adatokat közölte: „A szakiskola kezelése alatt áll 807 hektár erdő, 11,5 hektáros *csemetekert* és egy 7,5 hektáros növénytani kert. Szállított az intézet a *kopár területek* beerdősítésére 2.914.000 csemetét az 1900-ik évben. Az intézettel kapcsolatban meteorológiai megfigyelő állomás is van szervezve.”

A görgényszentimrei erdőőri szakiskolában 1894 és 1914 között 21 évfolyam, azaz 524 tanuló végezte el a kétéves időtartamú tanfolyamot. Ezek közül 46 született a kutatott területen. /C. Gliga: Anuarul absolventilor Grupului Scolar Forestier Gurghiu 1894-1969 nyomán./

A görgényszentimrei szakiskola megalakulásával egyidőben létrehozták a *szabédi kísérleti telepet* is, a mezőségi *kopárfásítás* problematikájának megoldását elősegítő céllal. Szükséges volt az ezirányú kutató és kísérletező munka beindítása, mert csak kis mértékben javult az a kép, melyet 1853-ban az Erdély közepén elterülő *Mezőséget* látva, *Köváry László* Erdély földje ritkaságai c. könyvében e szavakkal öröközte meg: „Sehol egy fa, csak egy pár vetett erdő” /255./

Hol találkozhatott Köváry az első mezőségi fásítás tanújelével? Lehetséges, hogy Örményesen, melynek tölgyese *Bolyai Farkas* leírása szerint - megmaradt az Erdészeti csonkamunkájában - az alábbi félreértésnek köszönhette létezését: „Gubernátor Gróf Bánfi Györgynek az atyja diktálta ősszel örményesi tisztjéhez intézett levelében, hogy bizonyos láb földet jó maggal vettessen be s az íródeák nem magyar lévén a maggal helyett makkalt írt s mikor a következő nyár felé jószágát megtekintette, aratás helyett kicsírázott erdőt találván, meghagyta s innen az örményesi [Mező~] szép erdő a mezőségben.”

De lehetséges az is, hogy Köváry egy, a *Tisza László*hoz hasonló gazda - vagy éppen az ő - fásítási eredményeivel találkozhatott, kinek az értékes cikkéből vett idézet a fejezet mottóját képezi.

A szabédi kísérleti telep első vezetője szintén *Pécs Dezső* volt. Itteni működéséről az *Erdészeti Kísérletek* c., tudományos folyóiratban megjelent cikkei tanúskodnak. Ennek első évfolyamában kiadott írása (A szabédi kísérleti telep c.) az 1893-1899 közötti időszak eredményeit összegezte. Ugyancsak ebben olvashatunk az itteni kísérlet célkitűzéseiről és az eddigi eredményekről levonható következményekről. Ezek közül megemlítjük a *kopárfásításra* felhasználható fafajok ajánlott alkalmassági sorrendjét, az általa használt megnevezésekhez ragaszkodva: *közönséges akác*, mezei szilfa, parás szil, fekete dió, szürke dió stb. (Az 1900. év végén végrehajtott fatörzsfelvétel eredményeit összegezõ közlemény szerint a szabédi telepen elültetett 70 fafaj 3829 megmért példánya közül legtöbb, éspedig 1293 darab, akác volt.)

Pécs Dezső 15 évig működött Maros-Torda megyében. Első erdőgondnoka volt Marosvásárhelynek és környékének, első igazgatója a görgényszentimrei szakiskolának és első vezetője a szabédi kísérleti telepnek, vagyis a szervezett erdészeti tevékenység úttörője volt, a szó legnemesebb értelmében. Negyvenhét éves volt, amikor itteni, eredményes tevékenysége megszakadt. Emlékét meg kellene őrizni.

„Ha a vén akác elejt
egy-egy sárga levelet,
valami úgy megragad -
jön, hogy odafuss s feladd”

/Kiss Jenő: Fákról. 1938./

Egy vármegyei közgazdasági előadó

„Mi okvetlen földművelők vagyunk s ez okozza nagy részben a mi nyomorúságunkat.”

/T. Nagy Imre, 1891./

Mottóként idéztük *T. Nagy Imre* (Csíksomlyó, 1849-1931) intelmét, mégpedig legjelentősebb munkájából, az 1891-ben megjelent Csíkvármegye közgazdasági állapotai és a székely kivándorlás c., erdészettörténeti jelentőségű írásából. És nem véletlenül, mert ő is - mint Kőváry László, Orbán Balázs - az iparosodásban látta a felemelkedés lehetőségét, és ebben az erdőnek, a faiparnak döntő jelentőséget szánt.

Tivai Nagy Imre - Csík vármegye magas műveltségű, sokoldalú egyénisége - a csíkszeredai Mezőgazdasági Felső Népiskola alapítója, annak 1873 és 1904 között igazgatója és tanára volt. Közel három évtizeden át a Csíkmegyei Gazdasági Egyesület Közlönyét, a Gazdasági Értesítőt, majd a Csíki Gazdát szerkesztette. Több évtizedes szakírói tevékenysége során az *erdőgazdálkodás* kérdéseiről sem feledkezett meg, azokhoz tárgyilagosan, szakértelemmel szólt hozzá. Erről tanúskodik például idézett munkájának mindjárt az elején olvasható, a csíki erdőkről és azok állami kezeléséről megfogalmazott alábbi véleménye: „[...] az erdőterületül felvett 402.105 hold erdőséget sem lehet ma már épen semmibe venni számításaink közt, mert annak *állami kezelésébe vétele óta*, az értéke napról-napra növekedik, sőt nagyon sok községet nevezhetünk meg, melynek lakossága az erdőből naponta számbavehető jövedelmet húz. Némely községben, hol a tűzifának piacza van, több hasznot húznak abból a lakósok, mint más földbirtokaik után összesen [...]” /3./. (Hasonló véleménye volt az erdőről *Tamási Áron* is: „s nyolc-kilenc esztendő koromban már egyedül is elhajtottam a szekeret fel az erdőbe, megraktam fával, s ahogy tudtam, haza is hoztam. Sokat jártam az erdőt, mert pénzt csak a fából tudtunk csinálni.” /*Tamási Áron* vallomása az Ábel-trilógiáról. *Tamási Áron: Ábel* a rengetegben. 1932/1985. 269./)

Csík vármegye erdeinek - a magánerdők kivételével - „rendezés alá”, azaz *állami kezelésbe vétele* 1883. január 1-jén ment végbe. Az egykori sajtó /*Székely Nemzet*, 1886. ápr. 6./ sokallta a több mint 350 ezer hold kezeléséért fizetendő évi 16.000 forint erdőrendezési költséget, melyet 20 év időtartamra Csík megye törvényhatósága magára vállalat. A túlzásoktól sem óvakodott, mikor kijelentette, hogy az összkiadások végértéke (320.000 Ft) „nemcsak a kilátásba helyezett hasznot, hanem némely községnél magát az erdő értékét is túlszámalyják.” (A későbbi erdőeladásokból befolyt jövedelem mást igazolt.

A *Csikmegyei Füzetek* - 1. A fenyőfűrésztelepek az erdők réme c. fejezetet - adatai szerint ugyanis „Csikmegye” 1889 és 1894 között köbméterenként 0,97 és 1,44 forint közötti *tórárt* kapott. Ezzel szemben a Székely Nemzet újság-cikkének írója egy hold erdő értékét még egy forintra sem becsülte. Mindez jó példa arra, hogy mennyire óvatosnak kell lennünk, amikor a hírlapokban megjelenő írásokra hivatkozunk.)

T. Nagy ismerte népét és annak természetét. Véleményét ki is nyilvánította, mely akkor jóindulatú figyelmeztetés volt, napjainkban azonban már magyarázat az erdő termékeinek akkori, igen szerény értékesíthetőségére vonatkozóan. Ide tartozik például a *háziipar* fejlődésének megtorpanását, annak tömegtermelésre való átállásának megghiúsulását indokoló alábbi véleménye: „Egyelőre végtelen nehezen fog menni [a háziipar bővülése], mert a székely [...] bajosan szánja rá magát állandó egynemű foglalkozásra” /uo. 88./.

A háziipar termékeinek központi felvásárlása által az időt rabló szekerezés, *házalás kiküszöbölésében* reménykedtek mindazok, akik a székelység gazdasági felemelkedését akarták. T. Nagy idézett könyvében ezzel kapcsolatosan is óvatosságra intett, véleményét e szavakkal fejezve ki: „A székely ember gyanakvó természet és eszejárását ismernie kell annak, a ki vele boldogulni akar [...]” /uo. 90./.

T. Nagy Imre könyvét tanulmányozva a csikmegyei *arányosítás* (→ A zabolaiak leveléből, a papolci közhelyről c. fejezetet) 1890 körüli állapotára is fény derül: „Tovább egy évtizednél folynak az arányosítási munkálatok a vármegyénkben. Nehány községben a munkálatok be is fejeztetett s a *birtok szerinti arány* meg is állapított oly formán, hogy egyes birtokosok már tisztában vannak vele, miként arányosítási joguk 1/3648, 38/3648 vagy 15/48863-ad részből áll, de hogy ezzel a jussal tovább mi történjék, az csak a jámbor papiros dolga; mert azért minden maradt csak a régiben. A munkálat bele került egy jó összeg költségbe s a mellett jó nagy adag kellemetlenkedésbe s ma már örvendünk az eredménynek, de annál több hasznot nem hozott. Melyik birtokos tudna olyan elszánt és vakmerő lenni, hogy az *arányjogok* érvényesítéséért sorompóba szálljon?” /uo. 13./.

A *vasút* azonban - ha lassan is, de - közeledett és hozta a kérlelhetetlen kapitalista vállalkozót. 1891-ben T. Nagy még így írhatott szülőföldjéről: „Csikország [...] Külön ország ez, hová a civilizáció csak *borvizes* vagy *deszkás* szekéren nyikoroghat be, de a közgazdasági élet felelevenítésére a legelső rugóul szolgáló vasutat egy évtized óta csak mérjük, czövekeljük, rajzoljuk, kérjük, óhajtjuk, reméljük mind hasztalan” /uo. 75./ (Végül is a Sepsiszentgyörgy-Csíkszereda-Gyimes vasútvonal csak 1897-ben nyílt meg. Az 1897. április 4-én tartott csíkszeredai „ünnepségekről” *Háromszék vármegye - Emlékkönyvében* olvashatunk. A „reggeli” alatt elhangzott sok beszédből érdemes pár szót kiragadni: „[...] e székely nép kicsiny, viszonyai szerények” /290./). Aki ezen igaz szavakat mondta, maga sem hitte, hogy újabb 12 évnek kell eltelnie ahhoz, hogy a Déda-Gyergyószentmiklós közötti vonalszakasz átadásával valamennyire is enyhüljenek a székelység *vasúttalanságából* eredő bajai.)

Alig száradt meg a nyomdafesték T. Nagy könyvének lapjain, és megjelentek a cégek ügynökei, kik aztán megtanították a népet, hogy miként „kell” - helyesebben nem kellett volna - az *arányjogokat érvényesíteni*: a rendszerint tájékozatlan kisbirtokosok ui. közösbéli arányrészüket potom áron, értékének alig kamatjával felérő összegért adták el, amelyet aztán - rendszerint hamarosan - feléltek.

Említettük, hogy *T. Nagy Imre* érdeklődése, írói megnyilvánulása sokirányú volt. A *Magyar Nyelvőr* 1877-ben *székelyföldi szógyűjtést* közölt tőle, melyben az *átalag* szakszóval - hordócskát jelent - is találkozunk. (Korábban, pl. 1688-ban az *átalag* forma volt a használatos.) Századunk első felében aztán, sok más társával együtt - kártya, légej, dobunka - az *átalag* is a feledésbe merült, és csak nagy ritkán, egy-egy szépirodalmi munkában találkozunk vele, vagy sorstársaival:

„Botos pálcát dugva a *vizesbudunka*
fülébe, Péterrel a hátunkra vettük.”

/Kurkó Gyárfás: *Nehéz kenyér.*
1970. 162. Csíkszentdomokos /

ERDŐVÉDELEMTAN

IRTA

TÉGLÁS KÁROLY

TANÁRSEGÉD A SELMECZI M. KIR. BÁNYÁSZATI ÉS ERDÉSZETI AKADEMIÁN

87 ÁBRÁVAL

SELMECZBÁNYÁN

JOERGES ÁGOST ÖZV. ÉS FIA KIADÁSA

1898

Három székelyföldi erdészprofesszor

„Bencze Gergely [...] Nevéhez fűződik a működéséig kizárólag bányászati és kohászati célokat szolgáló [selmecbányai főiskolai] kémiai oktatás erdészeti tartalommal való megtöltése és egy mintaszerű laboratórium felállítása.”

/Erdészeti-Vadászati-Faipari Lexikon. Bp., 1964./

Ismeretes, hogy a *selmeci akadémián* 1872-től az általános erdészeti képzés mellett az *erdőmérnöki* szakosztályban is megindult az oktatás. Ennek következtében az 1846-1872 között létező, egységes erdészeti tanszék helyett létrejöttek az erdőrendezéstani, az erdőhasználati és a növényteni katedrák, melyeket 1884-től az *erdészeti vegytani tanszék* követett.

Ez utóbbi működése 38 évig *Bencze Gergely* (Lemhény, 1854-1925, Sopron) nevéhez fűződött, ki 1875-79 között tanult Selmecen, s szerzett erdőmérnöki képesítést. Az 1879-82 közötti években a kincstári erdészet szolgálatában állt, majd 1882-től 1885-ig a müncheni egyetemen állami ösztöndíjjal kémiai és talajtani tanulmányokat folytatott, minek köszönhetően 1885-től 1923-ban történt nyugdíjba vonulásáig az erdészeti vegytani tanszék vezetője volt.

Bencze Gergely tevékeny kutató munkát fejtett ki. Ezek közül megemlíthjük a *bükkfának papírgyártási célokra való feldolgozásával* kapcsolatos kísérleteit /Erdészeti Lapok, 1925./, valamint az *Erdészeti Kísérletek* 1901. évfolyama 121-126. oldalain megjelent, A szabédi külső erdészeti kísérleti telep meteorológiai feljegyzései 1899. év június 7-től 1900. év december végéig c. dolgozatát.

*Bencze Gergely*vel egyidőben volt tanszékvezető akadémiai (főiskolai) tanár *Csiby Lőrinc* (Ditró, 1849-1903, Selmechánya) és *Téglás Károly* (Sepsiszentgyörgy, 1864-1916, Budapest) is. (1904-től az intézmény új neve: Bányászati és Erdészeti Főiskola, a tanulmányi idő pedig egységesen négy év lett.)

Csiby Lőrinc 1870-73 között tanult erdészetet Selmecen. Az 1874 és 1895 közötti időszakban a kincstári erdészetnél erdőbecslő, erdőrendező és erdőmester volt. 1895-1903 között volt az erdőhasználati tanszék tanára és vezetője. Megvetette alapját az akadémiai gyümölcsfaiskolának. Vízépítéstani munkássága jelentős. Találmányai közül megemlíthjük az összeadó gépet, az egyetemes felrakó műszert stb. A fotogrammetriát* erdőgazdasági téren elsők között alkalmazta. (* : tárgyak mértani adatainak meghatározása fényképük alapján.)

Csiby Lőrinc neve és munkássága szülőföldjén nem merült feledésbe. A *Hargita Kalendárium* 1980. Arcképcsarnok c. kislexikona - *Bakó László* mun-

kája - azok között említi, kiket Hargita megye lakói szellemi elődeinek tekint és kikre büszke.

Hasonlóképpen Csiby Lőrincz, a harmadik székelyföldi erdészprofesszort, *Téglás Károlyt* is, akit az erdésztársadalom munkásságának teljében veszítette el.

Hármuk közül Téglás Károly életében találjuk a legmeglepőbb változatosságot, ui. *A selmecbányai akadémia oktatóinak lexikona. 1735-1918* (szerkesztette Zsámboki László) c., Miskolcon 1983-ban megjelent kiadvány tanúsága szerint: 1882-85 között tanult Selmecen erdészetet. 1890-ben államvizsgázott (későn, öt év után). Közben gyakornoki idejét töltötte. 1890-93-ban tanársegéd a *növénytani* tanszéken. 1893-96-ban erdőgondnok Topánfalván. 1896-1903 között a brassói erdőhivatalnál, 1898-tól annak vezetőjeként tevékenykedett (Ez az *állami kezelésbe* vett községi erdők ügyeit intéző erdőhatóság volt.) 1903-1907 között az *erdőhasználati* tanszék tanára és vezetője, 1907-től a földművelésügyi minisztériumban teljesített szolgálatot, hol 1911-től az *állami erdők* ügyeinek legfőbb irányítója volt. 52 éves korában érte a halál.

Téglás Károly sokoldalú szakíró volt. Tanársegéd korában írta az 1893-ban megjelent *Erdővédelem „cz. jeles művét”* - Vadas Jenő szavaival élve -, mely évtizedekig egyedüli ilyen tárgyú, önálló magyar nyelvű szakkönyv volt. Mint főiskolai tanár két könyvművet írt (Mezőgazdasági encyclopédia, valamint Vadászattan és fegyvertan). Munkássága kiterjedt az akkori idők egyik legtöbbit vitatott területére is, az *erdei legeltetésre*. Az erdő- és mezőgazdaság között mutatkozó ellentétek kiegyenlítése c. dolgozata /megjelent 1911-ben az Erdészeti Lapok hasábjain/ az e témával kapcsolatos írások egyike.

Három, 1870 és 1885 között Selmecbányán tanult kiváló erdész (erdőmérnök) pályafutásáról írtunk. *Vadas Jenő: A selmeczbányai M. Kir. Erdőakadémia története és ismertetője* /Bp., 1896./ c. könyve az *erdélyi ifjakra* vonatkozóan számos más adatot is közöl: ösztöndíjakról tájékoztat, melyek alaptőkéje 1870-ben 68.572 forint, évi tiszta jövedelme pedig 2896 forint volt. Az erdélyi fiatalok selmeci taníttatását elősegítő alap az 1850-es években Erdélyben használatba hozott 5 forintos vadászjegyek árából keletkezett. Vadas könyvéből továbbá azt is megtudhatjuk, hogy az akadémia hallgatóságának együletét nyolc körbe szervezték, melyek közül az 5. az *erdélyi*, a 6. a *bánsági* volt.

E körök szakestélyein aztán felcsendült az *Erdész himnusz* kedves dallama is, mely - nagyon helyesen - a vidéki, természethez közeli élet szépségeire nevelte a hallgatóságot:

„Erdész vagyok, csöndes tanyám
Erdő mélyében áll,
Hová csak farkas és madár,
Szelíd kis őz talál.
Feledve rég a külvilág,
Csendes az életem.
/: És mégis megsebzé szívem
Az égő szerelem :/”

A fenyőfűrésztelep az erdők réme

„Az erdők rendezése és az erdőgazdaság mai tevékenysége alig egyéb, mint a nagyapáink hibáinak az unokák érdekében való helyreigazítása.”

/Csíkmegyei Füzetek, 572. Szerkeszti: Vitos Mózes/

1894 és 1900 között Csíkszeredában Györgyjakab Márton adta ki a Vitos Mózes (Csíkszentkirály, 1847-1902, uo.) által szerkesztett „Csíkmegyei Füzetek”-et. Azt a 34 darabból álló nagymonográfiát, melynek legjelentősebb erdészettörténeti írásai *A székely kivándorlás és az erdő 1598-603.*, valamint az 569. és 598. közötti oldalakon megjelent *Csíkmegye erdőségei* c. fejezetek. (Ez utóbbi szerzői *Dapsy Frigyes* és *Imre Dénes*, vezető állami erdőtisztek voltak.)

Az idézett fejezeteket kiegészítik az olyan - feltehetően Vitos Mózesstől származó - *lábjegyzetek*, mint pl. az 594-595. oldalakon levők, amelyek, elsősorban érzelmi telítettségüknel fogva, mintegy megadják az egész kiadvány alaphangulatát: „Aztán másik baj az, hogy feldolgozott erdőségeink faanyagát nyersen, feldolgozatlan állapotban szállítják tovább, s így a további feldolgozásból nekünk semmi hasznunk. Tehát a *gőzfűrész tulajdonosok által nyújtott napszámmal munkaerőnk, mint élőtként egyszers-mindenkorra* kivan fizetve. Ez a jövőre nézve. A jelenben vállalkozóink erdőségeinket idegenek által dolgoztatják fel. És ha népünk egy része részt is vesz a feldolgozásban, de anyagiilag úgy szólva semmi haszna belőle, mert a vállalkozók által kiszolgáltatott méreg drága élelmi szerek és pancsolt rossz szeszes italok felemésztik nemcsak a napszámot, hanem magát a munkaerőt és munkás népet is.

Mindezekből az látszik, hogy bizony *rabló gazdálkodás* az, a mi erdőségeinkben rejlő rengeteg kincseink kihasználásában még mai nap történik. Midőn bennünket megfosztva minden előjogainktól nyomorúságba s ezzel erdőségeink potom áron való elpocsékolásába kényszerítettek, *kellett volna gondoskodni igen értékes faanyagunk helyben való feldolgozására* fagyarak felállításáról vagy legalább, ha vállalkozóink verseny hiányában már oly potom és saját tettségünk szerinti vételár mellett állottak be erdeinkbe, *olyan vállalkozóról*, kik kötelezték volna magukat, hogy a *nyersfa feldolgozására* itt helyben gyárat állítanak fel. No, de ha mi magunk sem vagyunk arra valók, hogy magunkon segítsünk s mások sem segítenek rajtunk, mert egyéni érdekük távol esik a mi-enktől, tehát csak sanyarogjunk, sóhajtozzunk és panaszkodjunk tovább, ez a mi sorsunk, ha már élnünk kell, éljünk meg ezekből. *Ha nem vagyunk képesek jobb jelent teremteni magunknak, nem is vagyunk jobbra méltók.*”

Az erdei munkából eredő kevés haszonról írt *Krippel Móric* is gyergyószentmiklósi erdőgondnok korában. (→ Erdőtisztek a Székely Kongresszus előkészítésében c. fejezetet.) Sorainak hitelét természetesen nem az adja, hogy a kiváló szakember később főiskolai, majd egyetemi tanár lett, hanem az, hogy hivatásának gyakorlását a gyergyói néppel szoros kapcsolatban végezte: „Nagyon jó, ügyes és szorgalmas erdei munkás a székely. Messze vidékre jár munkába, hol az ország határain belül, hol azon kívül [...] Megbecsülik mindenütt, mint munkabíró, megbízható munkást, szívesen veszik munkába, s jól fizetik. Szerez is szép pénzt. S talán éppen az a baj. *A többecsken szerzett pénz bármiként legyen is ruhába csavargatva, mulatságra késztet.* Valahányszor az inkább vállalkozó községekbe járok s arról szó kerül, mindig azt hallom, hogy a Romániából haza térők előbb benéznek a kocsmába, s csak azután térnek házukba. A szerzett pénz nagy része pálinka és mulatság árába megy el, otthon ezért szemrehányás várja a hazatérőt, *nincs mivel törleszteni*, fordul s megy ismét munkába, hogy kevés kivétellel újból járja, pénzszerzővesztegető útját. Természetesen van máskép is, jobban is, de mert sokat hallom, sok történik így.” /Krippel Móric levele az Erdélyi Kárpát Egyesület titkári hivatalának Kolozsvárt, 1901. Erdély, 1901. 82-83./

Mielőtt véleményt alkotnánk az idézett sorok mondanivalójával kapcsolatosan, vagyis lényegében arra igyekeznénk választ adni, hogy volt-e a helybeli lakosságnak haszna a fenyőfűrészipar székelyföldi kifejlődéséből, ismerjünk meg néhány statisztikai adatot:

1898-ban, a *Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara* területén 19 fűrésztelep működött (7 Csík, 5 Háromszék, 4 Maros-Torda és 3 Udvarhely megyében), melyek lényegében csak fenyőt fűrészelték. A rohamos fejlődés következtében 1906-ban a statisztikai adatok már 53 fűrésztelepet említenek. (Csík: 18, Háromszék: 19, Maros-Torda: 12, Udvarhely: 4.)

Az 1905-ből származó statisztikai felmérés szerint az *eladósodottság listavezetője* az erdélyi részekben Csík vármegye volt. Hol volt az erdőeladásokból, az erdőkitermelésből és a fenyőfűrészelésből bejött pénz? És ez jelentős összeg volt! (→ A pénz bősége Csíkban c. fejezetet is.)

Altruista fűrésztelep-tulajdonos, ki áldozatot vállalva a helyi lakosság érdekeit is figyelembe vette volna - pl. azzal, hogy a fűrészáru egy részét helyben feldolgozva, létrehozta volna a készterméket előállító, állandó munkaalkalmat biztosító faipart -, nem volt. Kivételez alól némileg *Mestitz Mihály* marosvásárhelyi bútór- és épületasztalos gyára volt, mely 1869-ben alakult és időközönként fűrészáru-termeléssel is foglalkozott. (A másik jelentős bútorgyár, a Székely és Réthy-féle 1907-től szintén Marosvásárhelyt működött.)

A fűrésztelepek a kutatott terület városainak előnyös kialakulására sem voltak kedvező hatással. Ugyanis ha egy-egy „gyáros” telepe körül valamelyes lakónegyedet alakított ki - elsősorban a cég érdekeit tartva szem előtt -, az rendszerint igen szerény életfeltételeket biztosított. (Gondoljunk a *Salamon Ernő* által megőrkített gyergyószentmiklósi *munkáskolónia* barakkalakásaira!)

A helyi pénzcsoportok pedig részben tőkeszegények voltak, iparfejlesztési gyakorlatuk sem volt, és távol állt tőlük az önzetlenség is. Pénzüket *magas kamatra* kiadva - előzőleg hozzászoktatták a lakosságot a könnyű hitelszerzéshez -, a kényelmesebb és biztonságosabb bankpolitikát választották, mint a kockázatos *iparfejlesztést*. (Az állam is nemegy saját fűrésztelepét bérbe adta, melyeket egyébként is csak a kincstári erdők mellett létesített.)

Az *1910-es népszámlálás* tanulságait sem mellőzhetjük. Adatai szerint, ha a fűrésziparban foglalkoztatottak számát az „iparkereső”-k összes számához viszonyítjuk, megyénként az alábbi értékeket nyerjük: Csík megye 38,8 %, Háromszék megye 28,7 %, Maros-Torda (Marosvásárhely törvényhatósági jogú város nélkül) 24,0 %, Udvarhely megye 6,5 %, Brassó megye (Brassó rendezett tanácsú várossal) 3,7 %, Beszterce-Naszód megye 16,4 %.

A fűrészipar egészségtelen elterjedését még élesebben szemléltetik az alábbi értékek, melyben a számláló a fűrésztelepi és a nevező az asztalosipari összemélyzet száma: Csík megye 3.290/375; Háromszék megye 3.612/678; Maros-Torda megye (Marosvásárhely nélkül) 2.001/386; Marosvásárhely 58/369; Udvarhely megye 390/402; Beszterce-Naszód megye 902/235; Brassó megye (Brassó várossal együtt) 468/541. /Forrás: A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként. Bp. 1913./

Összegezve a felsorakoztatott tényeket, általánosságban, sok évtized távlatából is, *Vitos Mózes* kifakadását helyénvalónak kell tartanunk: a kutatott terület fenyveseinek gyors elprédálása semmivel sem indokolható. A fűrésztelepek csak ideig-óráig biztosítottak munkaalkalmat - és azt is nehéz feltételek mellett -, a jelzett megyék városainak fejlődéséhez kevésbé járultak hozzá. (Míg Gyergyószentmiklóson barakkalakások alakultak, Csíkszeredában még ez sem, mert 1911-ben csak egy jelentéktelen fűrésztelep működött, 20 alkalmazottal stb.)

A tárgyilagosság megköveteli annak megemlítését is, hogy a *kiegyensúlyozatlan fenyőfűrésziparnak* kedvező hatásai is voltak, ui. a *kivándorlás* mérséklésére pozitív befolyást gyakorolt.

A nép a jogos érdekeit sértő fűrésztelep- és faanyagraktár-tulajdonosokkal szemben, a jogfosztás és a kizsákmányolás elleni harc egyik formájával élt, minek következtében több fűrésztelep a *gyűjtogatás* martaléka lett: 1903-ban a csíkszentkirályi erdőben a *Friedlander-féle fűrésztelep* égett le, míg 1904-ben Csíkszentimrén a *Bäck és Spitzer cég* „deszkagyára” jut hasonló sorsra. /Vö. Nagy Benedek: Parasztmozgalmak és a munkásság harcának kezdetei a Csíki-medencében, a XIX. század második felében és a XX. század elején. Acta Hargitiensia, Csíkszereda 1980. 102., 103./

A tarra vágott erdő képe összeforr a fűrésztelepekével. Az alábbi sorok helyénvalóságából semmit sem von le az, hogy a költő éppen egy tölgyes pusztulását eleveníti fel, hiszen a kutatott területről nagyobb arányban ezek tűntek el:

„*Vágottas*

Egyetlen cserefa, amerre ellátsz. Álla alá szorítja árnyékát, mint a hegedűt, s a némaság muzsikájától magasba röppennek levelei, köröznek kissé, s visszatelepednek ágaira ismét. Fehéren világítanak a csutakok; gombák, gallyak, vidor virágok ülik körbe a hallgatás asztalait. A pusztulás szabad ege alatt évgyűrűik belesárgultak a felismerésbe; micsoda öröm, ha szédülten nyargal körbe-körbe rajtuk egy hangya! Mint az ember: a hiábavalóságnak is örülni tud, hogyha élet. Körül lelőtt madarak: forgácsok barnulnak a földbe, fölöttük a favágók vére-cseppje: szamóca ring. [...]"

/Farkas Árpád: Jegenyekör. Versek. Kolozsvár, 1971. 108./

Két örökség továbbfolytatója

„A székely szabadság egyik fő alkotó része volt a székelység önkormányzati joga [...]”

/Szádeczky Lajos, 1902./

A 32 éves korában már egyetemi tanár *Szádeczky-Kardoss Lajos* (Pusztafalu, 1859-1935, Bp.) *Szabó Károlynak*, a székelyek történelem-nyomozójának és *Jakab Eleknek*, Erdély neves történétírójának, országos levéltárnoknak egy-egy örökét vette át. Az előbbi által szerkesztett *Székely Oklevéltár*nak V-VII. kötete már az ő munkásságának eredménye, *Jakab Elek* elhunytával pedig Udvarhely vármegye 1609-ig már leírt történetét - egyben megyei monográfiáját - folytatta tovább, és adta ki 1901-ben. Mindezek a székely székerek erdészettörténetének gazdag forrásai, ezért *Szádeczky-Kardoss Lajos* történészprofesszor nevének és tevékenységének könyvünkben történő felelevenítése föltétlenül indokolt.

Az 1896-ban megjelent *Székely Oklevéltár* V. kötetének egyik első dokumentuma arról tanúskodik, hogy 1482. augusztus 28-án Mátyás király Marosvásárhely („Wasarhel”) várának *vásárjogot* adott. Ezzel ami nem sikerült Sepsiszentgyörgynek vagy Illyefalvának, *vásárhellyé* válni, sikerült *Novum forum Sicularum*nak [Marosvásárhelynek], mely régebben Újvásár, Új-Székelyvásár, Székely-Vásárhely nevet viselt, igazolva nevével azt, hogy már a középkorban vásáros hely volt, és egyben - a vidék természeténél fogva - *fakereskedelmi központ* is.

Érdekes oklevele az ötödik kötetnek az 1602-1603-ban kelt *Básta-féle lustra* [katonai szemle]. Az ebben nevével feltüntetett 9435 székely nemes, lófő, szabad székely (szabados), drabant (gyalogos) vagy jobbágy közül 245-nek volt erdővel, fával, faiparral vagy vaddal kapcsolatos neve. Legtöbbször a *Farkas* név fordult elő, 37 esetben. Ezt követte a *Kádár* név (31-szer, 26 helységben, 16 - legtöbb - Udvarhely székben). Mindez a kádáripár egykori jelentőségét igazolja, az élelmiszer tárolásának rendkívüli fontosságára hívja fel a figyelmet, ui. erre a faedények voltak a legalkalmasabbak.

A *Csikszentmihály* „megyéje” *falutörvényét* - kelt 1622-ben, pótolgatott 1639-ben - a Székely Oklevéltár VI. kötete tartalmazza. Ebből két rendelkezést említünk meg:

„17. Az falu erdeit penig senki *tüzzel ezután ne irtcsa* [...]” és

„18. Ha valaki *vizutakat* az falu erdeiben csinál, esztendeig az birhassa, esztendő után az falura szállyon; [...]” /SzO VI. 68./

Ugyancsak a VI. kötetben található az 1629-ben kelt *Udvarhely vára* („Székelytámadt”) leltárát és a fejedelmi ebédlő leírását tartalmazó oklevél, melyből az alábbiakat idézzük:

„Azon belől való ház, ki ő Felsege *ebédlő-háza* szokott lenni. Ennek két ajtaja; egyik az grádics előtt való udvarló-házban nyílik, pártázott festett ajtó, vas sarkakon, jó ép zár rajta; [...]” [SzO VI. 97.]. A leltár egy főúri ebédlő bútorzatának, ajtóinak és ablakainak leírása által értékes dokumentuma a XVII. század *épület-asztalosiparának*. Szerepel benne: „öt pad-szék [...] három karszék [...] egy hosszú, más kisebb asztal [...] egy nyoszolya [oldalrész nélküli heverő]”.

A legelő állatot ért *vadkár* megtérítésére vonatkozik a VI. kötet 1650-ben kelt oklevele. A csíki végzés, melyet „in oppido Csík-Szereda”-n hoztak, jelentős intézkedés volt, mert a ragadozó vad - medve, farkas - nagy kárt okozott az állattartásból, földművelésből és erdőgazdálkodásból élő lakosságnak. Íme ebből egy részlet:

„A székek közönséges végzése az is: ha valamely *pásztor* ... *Az farkas-ételt* éppen fizesse meg. *Az medve-ételről*, ha valamely marhának fülit, vagy bélyegit, vagy feit elé nem hozza, hanem csak haszontalan dirib-darab bőrt, vagy csontot hoz elé: nem elegendő szám, hanem éppen tartozék megfizetni a kárt, ha pedig a fellyebb megirt mód szerint vagy feit, vagy fülit, vagy bélyegit hozza elé: esküdjék meg a pásztor, hogy mellette volt tehetsége szerint, erővel vötte el a medve, annak is a felit fizesse meg a pásztor [...]” /SzO, VI. 192./.

Egy rendkívül goromba hangú *gazdasági utasításból* is idézhetünk, melyet 1675-ben Petki János és özvegy Petki Anna intézett „csíkcsicsai bírójának Farkas Máténak”. A vízfűrészek kezelésére is vonatkozó rendelkezés olvasása hozzásegít a korszak szellemének megértéséhez: „[...] registromodban *felirj*, hova mit adcz, mert ha számot nem adhacz, bizony felakacz érette” /SzO VI. 350./, vagy „Ha valamiben találtatól, avagy gondot nem viselsz, fejeddel fizecc” /uo. 352./ és „Azt el ne hitesd magaddal, hogy jobbágy vagy s nem bánának, mert bizony hijával fenakacz, *mivel jobb egy jobbágyinak például meghalni, mitsem sok kárt vullanom...*” /uo. 352./.

Az utasításból az is kitűnik, hogy Farkas Máté, egykori „intéző”-nek a számadáshoz kellett értenie, habár olvasni nem tudott, ami földesurának alábbi rendelkezéséből tűnik ki: „Ezen instructiót minden héten egyszer *elolvastasd*, hogy annál inkább eszedben tarts” /uo. 352./.

A VII. kötet előszavában *Szádeczky Lajos* hangsúlyozta, hogy a *gubernialis korszak* (1691-1848) első évtizedeiben az adózás alá vett székelységnek a főbaja a *katonatartás* volt, mely az *erdőt* is érintette: „Az *bellicus főcommisariusságtól* [hadi főbiztosságtól] az *militianak* [szálláson levő katonaságnak] maga alkalmatosságáról kiadott és magyarra fordított intimatiok [intézőlevelek]” 7. pontja ui. meghagyta, hogy: „Tilalmas erdőkben fák ne vágattassanak, annál inkább onnan fák ne hordassanak [...]” /SzO VII. 10./.

Két évvel később, az 1698-ban Szebenben kiadott királyi rendelet magyar fordításában pedig ezt olvashatjuk: „10. Ellenzi azt is ő felsége kegyelmesen, hogy az szegénységet *vadászni* és egyéb munkára nem szabad zaklatni, úgy

szintén az földesurak birodalmában és hatalmában lévő vadászó helyeket az possessor [birtokos] bosszújára az militia ne vadássza” /uo. 16./.

Szabó Károly és Szádeczky-Kardoss Lajos elévületlen érdeme, hogy hozzásegítettek a kutatott terület majdnem egésze erdészet- és faipartörténetének jobb megismeréséhez. Ez annak köszönhetően valósulhatott meg, hogy a hét kötet 1641 oklevele közül mintegy száz az erdőre, a faiparra, a vadászatra is vonatkozik. Meg kell jegyeznünk továbbá azt is, hogy mindkettőjük igen jelentős szakirodalmi munkássága erdészeti, faipari szempontból sem határolható csak az oklevéltár szerkesztésére.

1901-ben jelent meg a *Jakab Elek - Szádeczky Lajos* szerkesztette Udvarhely vármegye története a legrégebb időtől 1849-ig /Bp./ c. nagymonográfia, mely 3 falutörvényt tartalmaz: az 1649-ből való *Csehérdfalváé*t (erdészeti jelentősége nincs), az 1666-ból származó, ugyancsak *Csehérdfalvára* vonatkozót és a *Kőrispatakra* utalót, mely szintén 1666-ban kelt. (Mindhárom falutörvény hiányzik az Imreh István: A törvényhozó székely falu c., alapvető kötetből.)

Idézzünk a *kőrispataki* falustatútumból: „2. Ha a faluba jó s örökséget vesz, addig erdeibe ne mehessen, míg 3 forintot nem ad áldomásul a falunak.” és „5. Ha valaki a falu erdejéből foglalni akar, a falu megengedheti, de tartozik 3 forintot fizetni vagy másképp megegyezni; ha meg nem akarja engedni, szabadságában legyen.” /uo. 394./ Vagyis az erdőlési jog az „örökség” járuléka volt.

Sokatmondóak a monográfiának azon adatai, melyek *Udvarhelyszék*nek az 1750-ben végrehajtott adóügyi összeírásból valók és az egyes *jövedelmek* mértékére utalnak: sör és pálinka évi jövedelme 1760 forint volt, a zszindelyből származó pedig 849 frt. (A kölcsön adott pénz 9.266 frt volt, a kamatjövedelem pedig csak 22 frt. /uo. 467./ Itt jegyezzük meg, hogy *Szigethy Gyula Mihály* 1829-ből származó adata szerint „minden esztendőben csak a ref. collegyom ifjaitól” a szomszédos *túzfát* áruló falvak „többet vesznek bé 1000 rh. forintoknal” /uo. 553./)

Az 1902. évi *Székely Kongresszus* szervezetét, tárgyalásait és határozatait tartalmazó kötet /sajtó alá rendezte Buday Barna, Bp. 1902/ *Szádeczky* egyik erdészettörténeti jelentőségű dolgozatát is tartalmazza, A székelyek történelmi intézményeiről címmel. Ebben a terjedelmes tanulmányban a *Szabó Károly* szerkesztette második kötet 1570-ben kelt oklevelére hivatkozott, mely szerint a *szabadirtás* meg volt engedve mind a szegénynek, mind a gazdagnak /SzO. II. 283./: „Ezen k'jwl mind zeginek mind gazdagnak zabad volt Irtani, az a keossegnekis”.

A hatalmas erdőségek lehetővé tették az *irtást*. Ez a körülmény, mellyel természetesen a szolgálkkal és lovakkal rendelkező erősebb, gazdagabb, a hivatal viselők, a katonáskodásért ellenszolgáltatásképpen többhöz jutó székelyek inkább élhettek, mint a szegény gyalogos székely, ki egymaga irtott. Ezért az *erdő mint tartalékföld* hozzájárult a három székely osztály vagyoni differenciálódásának elmélyüléséhez.

Szádeczky más írásaiban is találunk erdészeti- és faipartörténeti utalásokat. Az 1927-ben megjelent, A székely nemzet története és alkotmánya c. könyvé-

ből például az tűnik ki, hogy 1774-ben a *telkek felmérését* elrendelő ren­delethez hat lajstromot mellékeltek azzal, hogy a hatodikba azokat írják össze, kik a *közös erdőből* fát hordanak a városba vagy hetivásáro­kra. Tehát az erdő számontartott jövedelemforrás volt már akkor is, sokan éltek belőle. (Ezért volt szükséges e népréteget külön kategóriába sorolni.)

Szádeczkynek A czéhek történetéről Magyarországon c., 1889-ben közzétett székfoglaló értekezése arra is utal, hogy a *székely városok céhei* jóval később alakultak ki, mint a szászoké, kiknek 1376-ban Lajos király által szabályozott céheiben már 24 külön mesterséget folytattak. A később szervezkedő székelyföldi céhekre - valamint a lassan fejlődő asztalosiparra - jellemző pl. az 1753-ban Marosvásárhelyen megalakult első *önálló asztaloscéh* /Fodor István: Krónikás füzetek, 1938. 46./, melynek szabályai szerint a „Czéhba” való beállást megelőzte a „Remek” elkészítése, mely „egy iro almarium”-ból - „Diófával rakva” állott /48./.

A céhek „Constitutió”-ja a minőség ellenőrzését is szabályozta: „A’ Látó Mester minden Hónapban másod magával tartozik leg alább egyszer a’ Műhelyeket el-járni, a’ munkákat megvizsgálni, az hol hibás munkát talál, akár Mester ember, akár Legény munkája légyen, fel-jegyezvén magának, hogy el ne felejtse, a’ közelebb következő Tzéh Gyűlésen fel-adni ’s bé mondani [...] a’ Tzéh érdeme szerint megbüntesse. [...]” /uo. 50./.

Fejezetünkben újból szóba került, hogy hol a tűzifának piaca volt, az erdő jól jövedelmezett!

Az egykori *fapiac* a szegénység gyülekező helye is volt, ahol a városi nincstelének kilóra vették a tűzifát, a falusi elesettek pedig az erdőből élve próbáltak pénzt csinálni:

„Nagyságos úr, vegye meg ezt a kicsi fát,
Jó száraz, úgy fog égni, mint az olaj,
Ígérjen érte, lelkem, kell a pénz!
- Az uram meghalt, nagyon rám jár a baj.”

/Maksay Albert: Fapiac. 1933./

Vélekedések az erdők pusztulásának megakadályozásáról

„A polgárosodás alacsony fokán a küzdelem az erdő ellen, az erdőirtás, a polgárosodás magasabb fokán a küzdelem az erdők fentartásáért, az erdővédelem teszi az emberi tevékenység egyik főmozzanatát.”

/Acsády Ignác, 1896./

A mottóként idézett sorok *Acsády Ignác* történetírótól származnak, ki a *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* III. évfolyamában /Bp., 1896./ méltatta az 1896-ban megjelent *Magyar Erdészeti Oklevéltár* három kötetét, *Tagányi Károly* (Nyitra, 1858-1924, Bp.) egyik legjelentősebb munkáját.

Folytassuk az értékelés gondolatát: „A gazdasági haladás rendszerint azzal kezdődik, hogy az ember ellenségének tekinti az erdőt, fejszével, bárdal, tűzzel megy reá, uralmát vissza igyekszik szorítani, hogy a földművelésnek szűz termő erővel megáldott új területeket nyerjen. Mint minden harcz, az erdő ellen indított is szertelenséggel, számítás és terv nélkül szokott folyni. Az ember ott veri-vágja az ellenséget, a hol találja. Így az erdő, a nép anyagi virágzásának egyik nagyfontosságú tényezője, mely szigorúan, kérlelhetetlenül meg szokta bosszulni a rajta elkövetett bűnöket, a legnagyobb mértékben pusztulásnak indul. *Pedig szükség van reá [...]*” /356./

Majd a méltatás végén ezt olvashatjuk: „Általában azt látjuk, hogy az állam tudatára ébredt annak, hogy ő a nemzet gazdasági érdekeinek első és leghatékonyabb gondviselője, mihelyt ismerni kezdte ama nagy és komoly kötelességeket, melyeket a közvagyon fokozása érdekében teljesítenie kell, nyomban gondozása alá vette az erdészetet mint a nemzeti vagyonosság egyik főfontosságú tényezőjét” /uo. 360./

A szakirodalom /Magyar Életrajzi Lexikon II., Bp. 1969./ *Tagányi Károly* történész, akadémikus főmunkái közé elsősorban *A földközösség története Magyarországon* /Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, I. évf., 1894/ c. dolgozatát /németül is, új kiadás 1950-ben/ sorolja, valamint a *Magyar Erdészeti Oklevéltár* három kötetét.

Idézett dolgozatában *Tagányi* hangsúlyozta, hogy a földközösség Erdélyben legtovább uralkodott. Ami pedig az erdélyi községi vagyomra vonatkozó nézeteit illeti, kifejtette, hogy eredetüket a földközösségeknek köszönhatték: „Mert még ott is, a hol királyi vagy más adománynyal, cserével, záloggal stb. találkozunk, annak tárgyai a legtöbb esetben havasok, erdők, legelők, puszták és vizek voltak, vagyis mind olyanok, melyeknek használata más, mint közös, már természeténél fogva sem lehetett. Ott pedig, hol a községi vagyom nem

ilyen okleveleken alapszik [Székely székek], azt közvetlenül a földközösségből kell származtatnunk. A *község* ugyanis, mint jogi személy csak újabbkori fogalom. Azelőtt a községi tagok összessége képezte a községet s az tagjaitól külön nem volt választható. [...]” /uo. 213./ (→ Csík erdőbirtokpolitikusa c. fejezetet is.)

Az *oklevéltár* három kötete összesen 772 okiratot tartalmaz, az elsőt 1015-ből, az utolsót 1867-ből. Nyelvére nézve a gyűjtemény kétharmad része német szövegű, a többi magyar vagy latin. A kutatott területre vonatkozó első oklevél 1639-ben kelt: „Kivonat Csík-Szent-Mihály székely *falu törvényéből*, erdejének megóvásáról”, az utolsó pedig *Aranyosszéknek* a főkormányzésekhez fölterjesztett *erdőrendtartása* 1840-ből.

Megtaláljuk az oklevéltárban azt a *három erdőtörvényt* is, melyek Erdélyben érvényben voltak az 1879-es erdőtörvényt előtt, éspedig:

- az 1791. november 28-án az erdélyi országgyűlés által hozott *XXX. törvénycikket* az erdők megóvásáról,
- az 1812-es erdőtörvényt, az erdélyi országgyűlés *XXXIV. törvénycikket* az erdőlés rendjéről,
- az 1852. dec. 3-án kiadott *császári nyíltparancsot*, mely 1858. január 1-jével Erdélyben mint erdőtörvény lépett életbe.

Hasonlóképpen fellelhetjük *Tagányi* gyűjteményében az 1781-ben kelt, *II. József-féle*, 53 pontból álló, magyar nyelvű *erdőrendtartást* is, az állam első általános erdészeti intézkedését, mellyel az erdők gondozása közüggé vált /EO II. 445-463./ A fordítás dicséretes munka: érthető, latinosságoktól mentes. *Apáczai Csere János* óta - vagyis 1653-tól - elvéve olvashatunk ennyire magyaros nyelvezetű erdészeti szöveget, mely meggyőz arról, hogy mindig is volt egy idegen kifejezésektől majdnem teljesen mentes magyar erdészeti szaknyelv, és ha ezt egyesek nem alkalmazták, az elsősorban kényelmességből történt. (→Erdészeti irodalmunk kezdete c. fejezetet is.)

Jó száz évre volt szükség ahhoz, hogy a XVII. század francia erdészeti nagymesterei (les grand-maitres des forêts: G. L. Lecerclé de Buffon - 1707-1788 -, R. Féchault de Réaumur - 1683-1757 - és K. L. Duhamel du Monceau - 1700-1780 -) által, a colbertizmus hatására megfogalmazott tanok, a németek által átültetett formában a székely székekhez is eljussanak. E lassú folyamatot megelőzően - mely végül is az idézett *erdőrendtartásban* vált kézzelfoghatóvá - elsősorban a *székely népi erdészeti kultúra* hatása érvényesült, melyről *Imreh István* A rendtartó székely falu c., alapvető munkájában /Buk., 1973./ írt rendkívül meleg hangú összegezést: „Az erdőt óvó, a pusztítását tilalmazó végzések, az erdőlés rendjét megszabó határozatok olyan népi erdészeti kultúráról tanúskodnak, amelynek *II. József erdőrendtartása* mellett sem kellett szégyenkeznie” /112./ (→ A székely falu krónikása c. fejezetet is.)

Huszonhat évvel a *II. József-féle erdőrendtartás* megjelenése után, 1807-ben Erdély számára egy második „*silvestis ordó*”-t hagytak jóvá. A *Tagányi* szerkesztette oklevéltár tartalmazza azt az 1800. május 14-én kelt körrendeletet,

mellyel „az erdők pusztítását meggátoló leghathatósabb módokról” a törvényhatóságok véleményeit kérték. A székely székek és városok ezen vélekedései erdészettörténetünk legbecesebb oklevelei közé tartoznak.

Az oklevéltár tanúsága szerint sorrendben az első fölterjesztett vélemény az erdők megóvásáról a kis *Bardóc fiúszéké*, honnan már 1800. július 8-án választak, az utolsó javaslat pedig *Felső-Fehér-megyéjé* - 1804. szeptember 12-én kelt -, melynek egyes területei (pl. Kanta járás) a vizsgált terület határain belül voltak.

Későn, 1804-ben válaszolt „*A két Oláhfalú tanácsa*” is a főkörmányszék körrendeletére, de az utókor bizonyára megbocsátja késekedésüket, mert jelentésükben találjuk erdészeti közigazgatásunk több évszázados írásbeli hagyatékának, az erdő értékét bizonyító egyik legszebb sorait: „az egész országbéli lakosok között ha valakinek, valójában nekünk legszükségesebb [az erdő], *akinek csupán csak fából van minden élő okunk* [használt tárgyunk?]” /EO II. 858./ Majd: „és akinek az előbbeni hallatlan szélvészeken mián is erdőbeli élő okunk úgyannyira elpusztított és megfogyatkozott, hogy más, messze való szomszéd helységekből élő okunkra szolgáló erdőt árendán [bérösszegért] kellett kifogadnunk és hosszas veszedelmes utakon vecturálnunk [fuvaroznunk]” /uo./.

A „két Oláhfalú” erdőszeretete nagy bölcsességükre vallott. Ismerték az erdő nagy eltartóképességét, de azt nem értékelték túl. „Lakossai a’ deszkával való kereskedésből és a’ szövésből élnek”, írta róluk *Teleki József* 1799-ben. /Teleki József gróf: *Úti jegyzések (1799)* Közli: Domokos Pál Péter, 1937. Kolozsvár. 31./ Vagyis, az erdő termékét - a fát és a fűvet - minél gazdaságosabban kellett feldolgozni és értékesíteni.

Erdemes elidőznünk Bereck városának a főkörmányszékhez intézett jelentésén is. A kis határszéli „város” - Berecket Zsigmond király 1426-ban tette mezővárossá - területének erdősültsége 75 % volt, és tanácsa mégis mennyivel más megfontolás alapján vélekedett az erdőről, mint „Csíkország” tisztjei, hol az erdősültség csak 47 % volt, és a *Maroson, valamint a Kis-Besztercén folytatott tutajozás* tizezreknek munkaalkalmat, pénzkeresést jelentett. /Vö. EO II. 772-773./ Berecken „erdeink jó gondviselése”, Csík-Gyergyó-Kászonban a *felesleges erdők pusztítása* a cél, anélkül, hogy a szék tisztjei valamennyire is meghatározták volna a „felesleges” fogalmát. Mindkét helyen az erdei legeltetésre alapult állattenyésztés volt a fő jövedelmi forrás, a fa értékesítése tekintetében pedig Alcsík és Kászon feltételei megegyeztek a bereckiével. És mégis, a gazdasági felemelkedés útját keresve, a két törvényhatóság álláspontja homlokegyenest különbözött!

Orbán Balázs Bereck város „constitutiójának” ismertetésekor annak erdészettörténeti jelentőségére is kitért: „12. Az is uzusban van eleitől fogva - olvashatjuk A Székelyföld leírása III. kötet 123. oldalán -, hogy némely haszonvehetetlen erdős helyek haszonvehetőségig tilalom alatt tartatván őriztessenek, akkor pediglen az városi közönség között aequaliter subdividáltassanak [egyenlően felosztassanak].” Előrelátó, bölcs intézkedés volt: megvárni azt az

időt, amikor a megváltozott feltételek értékesíthetővé teszik az erdőt és akkor felosztani kitermelés céljából, nem pedig értelmetlenül pusztítani, felperzselni az egyelőre jövedelmet nem jelentő erdőt.

Az idézett erdészeti oklevelek - Bardóc fiúszéket Marosszék, Udvarhelyszék stb. követte - nyelvezetére jellemző *latinossága*, ui. a jogi és közigazgatási kifejezéseknél a latinra emlékeztető idegenszerűség volt az uralkodó. (Pl. executionális processus: végrehajtási per, ~ eljárás.) Ezekről aztán a XIX. század negyvenes éveitől kezdve tisztult meg az erdészeti közigazgatás nyelve is.

A Tagányi szerkesztette erdészeti oklevéltár több székely *falutörvényt* is tartalmaz, ezzel mintegy előfutára *Imreh István* „A törvényhozó székely falu”-jának, melynek oldalai fenn hirdetik az egykori rímbe foglalt és a könyv borítóján is olvasható intelmet:

„A mi jó atyáink, a jámbor régiek,
A törvényt mondották a város lelkinék.
Anélkül fennállni nem lehet senkinék.
Szükséges hát lenni falu törvényinek.”

Háromszék nagymonográfiája

„A múlt vallatása önismeretet jelent, s nem menekülést a mától”

/Szabó Lajos, 1977./

Napjainkban, ha *Pótsa József* (Marosvásárhely, 1836-1903, Sepsiszentgyörgy) nevérol hallunk, nem mint ipartámogató főispánt emlegetjük, hanem a *Háromszék vármegye-Emlékkönyv* c., 1899-ben kiadott nagymonográfiával kap-csolatosan hivatkozunk rá. Pótsa ugyanis ennek szerkesztője volt, és éppen ezért a művet csak úgy is nevezzük: a *Pótsa-féle monográfia*. Pedig hosszú közéleti pályafutása sem tűnt el nyomtalanul. Csak ipartámogató politikájának köszönhetően létesülhetett oly rövid idő alatt pl. *Horn Dávid* gyulafalvi ipartelepe - a megye első jelentős ipari létesítménye -, melynek „*József*” *fűrésztelepe* 1888 októberében kezdett működni, Pótsa keresztnévét viselve. (→ Szubjektív monográfia c. fejezetet is.)

Pótsa 1877-től állott Háromszék vármegye közigazgatásának az élén. Ebben a beosztásában mind államigazgatási, mind ipari vagy közművelődési téren eredményesen tevékenykedett. A lakosság kivándorlásának csökkentése érdekében és az *uzsora* meggátlására támogatta a pénzüintézetek létesítését, melyek közül az 1872-ben létrehozott *Kézdivásárhelyi Takarékpénztár* előtt - az idézett monográfia tájékoztatása szerint - a hitelígyények kielégítésére pénzt kölcsönözni csak korlátozott mértékben, és az alábbi módon lehetett:

- „a székely huszárcsaládok lóbeszerzési alapja”-tól, az ún. „furázsi pénz”-ből, melyet 1880-ban 632 család közt felosztottak, kik aztán a rájuk eső részt felélték. „Hány székely fiú tanulhatott volna ezen tőke [106.644 fnt 25 kr] kamataiból [...]”, kérdezte - jogosan - a monográfia munkatársa írásában;
- a községek „tőkevagyonából”;
- az egyházak és erkölcsi testületek s iskola-alapok pénzeiből;
- az egyes tőkepénzesektől /189./.

Pénzüintézetek nélkül nem létezhetett hitelnyújtási lehetőség, e nélkül pedig az iparosodás-iparosítás nem volt elképzelhető. Ezért szükség volt rájuk, de csak azokra, melyek az ipar, a nagyipar, a nyersanyagot késztermékké helyben feldolgozó vállalkozás létesítését elősegítették, az olyan bankokra, takarékpénztárokra és hitelszövetkezetekre, melyek magukévá tették *Orbán Balázs* kérlelő sorait: „[...] valójában Csík munkakész, tömör s szapora népességével arra lenne hivatva, hogy egy gyártartományyá alakuljon át. Seholy bizonynyal ilyszerű vállalatok jobban és célszerűbben elhelyezve nem lehetnének, mint itten, csak hogy fájdalom, ha megvan is a székelységben az ügyesség, vállalkozó szellem [...], hiányzik az anyagi tehetség [...]” /A Székelyföld leírása, II. k. 37./.

A *minél nagyobb profit* biztosítása érdekében és az ipari létesítményekkel járó kockázat elkerülése végett, a bankok politikája más volt. Kölcsönök nyújtására rendezkedtek be, hozzászoktatva a népet a könnyen szerezhető, rövidlejáratú hitelekhez, miáltal „farkast engedtek a házba”. A századfordulóiig aztán a nép beadósodása „e vidéki gombamódra növekedő takarékpénztárak és uzsorások” közreműködésével meg is történt. A kivezető utat pedig *Mikó Árpád* az *Erdély* c. folyóiratban megjelent írásában az alábbiakban látta: „Vissza kell tehát olcsóbb törlesztéses jelzálog kölcsön nyújtása által adni a székely népnek a földet [...]”, mert „a székelység *kivándorlásának, elszegényedésének* oka az, hogy földje, melyhez görcsösen ragaszkodik, immár nem az övé, [...]” /uo. 1901. 79./.

A *készterméket előállító faipar* (épületasztalos- és bútorgyárak, papírgyártó üzemek stb.) létesítésének elmaradását tehát elsősorban a helytelen hitelpolitikában kell keresnünk. (→A pénz bősége Csíkban c. fejezetet is.)

Az iparfejlesztéssel kapcsolatosan szükséges megemlékeznünk az ún. *ipartámogató törvényekről* is. Az első ipartámogató törvényt 1881-ben léptették életbe, de az első világháborút megelőző idők négy iparfejlesztési törvénye közül faipari szempontból csak a harmadiknak, az 1899: II. tc.-nek volt jelentősége, ez ui. a „háziiparosok” rendszeres foglalkoztatását irányozta elő. (A faipar egyébként a kevésbé támogatott iparágak közé tartozott, pedig szükség lett volna elsősorban a „finom” bútorigar támogatására, mert - az Emlékirat az *iparfejlesztésről*, Bp., 1904. 80. szerint - pl. 1903-ban a hazai gyáripari termelés csak 14,2 %-át fedezte az országos szükségletnek.)

A *Pótsa-féle nagymonográfia* a háromszéki erdők birtoklásával kapcsolatban is gazdag forrás. Részletesen foglalkozik *Kézdivásárhely* erdőperével. Megtudhatjuk általa, hogy 1579-ben *Báthori Kristóf* fejedelem a városnak adományozta a *Katrusa erdőt* /uo. 106./, de *Kézdivásárhely* az idők folyamán az erdő megtartása érdekében pert kényszerült folytatni többek között az *Aporokkal* is.

A könyv nemcsak a múltnak szentelt teret, hanem a századforduló *erdőgazdálkodási* kérdéseinek, a faipari vállalatok kialakulásának (→ Szubjektív monográfia c. fejezetet is), a *házi faipar* fejlődésének is. Érdeme az emlékkönyvnek az is, hogy építő módon írt az életbe léptetett erdőtörvényről, mely „gátat vetett a [...] rendszertelen gazdálkodásnak” /uo. 204./.

Pótsa József tevékenyen vett részt a *Székely Kongresszus* szervezésével kapcsolatos teendőben is. Idézzünk abból a leveléből, amelyet 1901-ben az *Erdélyi Kárpát-Egyesület* titkárságához címzett, és az *Erdély* c. folyóirat közölte: „A *székely föld* egyes részei [...] annyira nem egységesek, hogy azokat [...], egy általános rendszerrel boldogítani nem lehet [...]. A székelységet helyileg kell orvosolni [...]” /Erdély, 1901. 78./.

„... Nyugodt halált nem ad
csak nyugtalan élet.”

/Horváth Imre: Memento. 1957./

Erdőtisztek a Székely Kongresszus előkészítésében

„Van még helyenként szép nagy erdő, amely nagy jövedelmet hajtana birtokosainak, ha jó útja volna.”

/Krippel Móric, 1901./

1902. augusztus 28. és 30. között Tusnádfürdön *Bedő Albert* ny. államtitkár és országos főerdőmester (→ Háromszék szülöttje volt c. fejezetet) ügyvezető elnöksége alatt megtartották a *Székely Kongresszust*. Előkészítésében az *Erdélyi Kárpát-Egyesület* is részt vett, melynek vezetősége a vizsgált terület állami szolgálatban levő, több vezető erdőtisztét is felkérte a székelység időszerű problémáival kapcsolatos véleményük kifejtésére. Ezek közé tartozott *Krippel Móric* (Kátlóc, 1867-1945, Sopron), akkori gyergyószentmiklósi erdőgondnok, később főiskolai, majd egyetemi tanár. Válaszlevelét az *Erdély* folyóirat 1901. évfolyamának 82-83. oldalain közölték.

Krippel 1893-ban került Gyergyószentmiklóstra, hol erdőrendező, majd a *Járási erdőgondnokság* vezetője volt. 1908-tól a *selmebányai Bányászati és Erdészeti Főiskola* erdőhasználati tanszékének tanára lett. Sokat újított a földmérőműszer-technika területén. *Faanyagismeretani* kutatásokat is végzett, jelentős szakírói tevékenységet fejtett ki. Fontosabb művei közé tartozik az 1939-ben Sopronban kiadott, *Adatok a helyes magyar erdészeti szaknyelvhez* című cikke is.

Az Erdélyi Kárpát-Egyesület titkárságához címzett levelében a székelység általános bajain kívül (→ A fenyőfűrésztelep az erdők réme c. fejezetet) az erdők problémáival is foglalkozott. Mint „kívülálló” tárgyilagosan szemlélhette az eseményeket. Elfogultság nélkül írta le véleményét, melynek soraiból kiérzik az, hogy magáénak tekintette mind a gyergyói nép, mind az ottani *erdőgazdálkodás* nehezen megoldható kérdéseit.

Levelének egyik alap gondolatát így fogalmazta meg: „legközvetlenebb baja a székelységnek nem annyira az olcsó, mint a *könnyű hitel*. Az erősen megszorodott *pénzintézetek* könnyen adnak pénzt, de drágán, s ha a törlesztés elmarad, nemsokára jön az árverezés hangja.”

Ehhez a véleményhez csatlakozott *Hibján János* sepsiszentgyörgyi erdőgondnok is, kit szintén felkértek, hogy az előkészületben levő kongresszus tárgysorozatával kapcsolatosan nyilatkozzék. Szerinte az *elszegényedés* oka „az általános szükséglet emelkedésével lépést nem tartó maradisága a székelynek”, vagyis az, hogy az igényei nagyobb mértékben fokozódtak, mint a gazdasága.

Krippel az *arányosításról* - melyről többször szoltunk, és elsősorban A zabolaiak leveléből, a papolci közhelyről c. fejezetben még részletesebben meg-

emlékezünk - is megfontoltan írt. Nem közvetlenül a törvényt támadta, hanem annak végrehajtását: „Nagy baj az *arányosítás*, ill. a rosszabb formája. Az arányosítás üdvös, ha a tényleg bírt földbirtok után történnek a 100 holdon felüli részek kiszakítása [...] [De az, hogy] a 100 holdnyi jogot összevásárlásból származott nagybirtokok a közösből kiszakíttassanak: az már szerintem nem egyeztethető össze a kisbirtokosok védelmének elvével. Mert a rendesen *tájékozatlan kisbirtokos* közösbeli arányrészét potom áron, értékének alig kamatjával felérő összegért adja el, *ő elesik evvel erdőlési, legeltetési jogától*, az érte kapott pénz könnyen elmegy, a vevője pedig kikapja a kamat értékével megvett tőkét teljesen szabad rendelkezéssel.”

Az egykori gyergyói erdőgondnok levelében az *elszegényedés* elsődleges okának nem csak az *arányosítást* tekintette - és ebben nyolc évtized távlatából teljesen igazat kell adnunk neki. Hangoztatta, hogy az *erdők utak hiányában* kellően nem jövedelmezhetnek. Ugyanakkor a szállítóberendezésekkel kapcsolatosan felelevenítette a *vasúttalanságot* is, véleményét tömören e szavakkal fejezve ki: „Mind gazdasági, mind ipari tekintetben bénítólag hat a vasút hiánya.” (A Déda-Gyergyószentmiklós közötti vonalszakaszt csak 1909. november 28-án adták át, bezárulva ezzel az ún. székely körvasút. A „*transzverzális vasútvonalak*” hiánya azonban továbbra is a vidék sajátos problémája maradt.)

Krippel kitért arra az *ellenszenvre* is, melyet Gyergyóban az erdővel szemben tapasztalt, és - nagy sajnálatára - a „művelt, vezető embereknel” is észlelt: „Nem csodálom az egyszerű székely ember idegenkedését a rendtől, mert ő csak annyit tud és lát, hogy ha külön engedély nélkül megy az erdőbe (a közösbbe) fát vágni vagy legeltetni, megzalogolják, megbüntetik. De hogy művelt, vezető emberek a haladást jelentő rendnek ellenségei legyenek, nemcsak magukban, hanem nyilvánosan is - evvel erkölcsileg hatva az egyszerű székelysége -, azt végtelenül csodálom s szívem mélyén fájlalom.”

Hogy kikre célzott a fiatal erdőgondnok fenti szavaival? Elsősorban az olyanokra, mint *Becze Antal* alispán, ki nem rejtette véka alá ellenszenvét az *erdők állami kezelésével* szemben. Hangoztatta, hogy az *erdőtörvény* végrehajtói a „*havasi legeltetés teljes elfojtásával*” az állattenyésztést tönkretették. Felrótta az erdők elégtelen *őrzését*, de ugyanakkor sokallta a tulajdonosok által, az erdőőrzésért évenként fizetendő mintegy 40.000 koronát. A *közbirtokossági rendszert* pedig „szerencsétlen ideá”-nak bélyegezte /Erdély, 1901. 79-80./.

Az *erdőtörvény* túl szigorú, merev, a helyi körülményeket figyelmen kívül hagyó végrehajtásával az erdészeket mások is vádolták. Például a sepsiszentgyörgyi *Székely Nemzet*-ben *Kifakadások* címmel megjelent írás szerzője, kinek az volt a véleménye, hogy „Hatalmas lökést adott a *kivándorlásnak*, mondjuk ki kereken, az új erdőtvörvény” /1886. ápr. 20./.

Az *erdei legeltetéssel* kapcsolatos hivatalos vélemény az volt, amit *Bedő Albert* az erdőtvörvény szellemében így fogalmazott meg: „Nem mondjuk mi, hogy az *erdőt legeltetni* soha nem kell, de csak azt kívánjuk, hogy a legelés ott történjék, a mint ezt a törvény is rendeli, a hol az kár nélkül gyakorolható.” /Bedő Albert: A Magyar Állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. Bp.,

1885. I. k. 22./ *Gyöngyössy Béla* kir. erdőfelügyelő is elismerte 1902-ben, a *Székely Kongresszuson*, hogy az „erdő” mérsékelheti ugyan a takarmányhiányt, de egyedül képtelen megoldani az állattartás problémáit.

Ami pedig az *erdőtörvény* túl szigorú végrehajtását illeti, ezzel kapcsolatosan *Bedő Albert* idézett statisztikai munkájából megtudhatjuk, hogy az 1881-1884. években Csíkban évi átlagban kereken 25 esetben - vagyis havonta 2,1 alkalommal - fizetett valaki pénzbüntetést, mert nem tartotta be az erdőtvény előírásait. /Uo. I. k. XXX./ (Az *erdei kihágásokért* az 1885 és 1894. évek között Csík megyében évente átlagosan 666 forint pénzbírságot fizettek. Uo. 1896-os kiadás, I. k. XXXI.)

Azt a távoli erdőt, melyet *legeltettek* gyakran nevezték - és nevezik ma is - *havasnak*. Az alábbi versszakból a havasnak inkább erdő jellege tűnik ki:

„Patak mentén hágott az út
bükkök között fenyők közé,
kéklett az áfonya,
piroslott az eper
és sötét lomb alatt
aransátor csillant,
hol páfrányok közt
a sugár lever.”

/Olosz Lajos: Havason. 1927./

ELKÖZGAZDÁSI
Számla száma: 5.2.23.998

A MAROSVÁSÁRHELYI
KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA
JELENTÉSE
KERÜLETÉNEK KÖZGAZDASÁGI VISZONYAIRÓL
AZ 1902. ÉVBEN.

KIADJA:

A KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA.

MAROSVÁSÁRHELY
GRÜNN VILMOS KÖNYVNYOMDÁJA

1903.

A lelkes kamarai titkár

„A társadalom előítélettel és kicsinylőleg viseltetik a kézművesség iránt [...]”

/László Gyula, 1890./

1890. december 27-én alakult a *Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara*, melynek az 1891. és 1913. évek közötti időszakot felölelő *jelentései* arról tanúskodnak, hogy az erdőgazdálkodás és a faipar megoldatlan nehézségeivel mindvégig nyíltan, jóindulattal és tárgyilagosan foglalkozott. (Például az 1891-es jelentésben a „Miért fejletlen a *tulajdonképpeni faipar* a Székelyföldön? c. beszámoló.)

A kamara területe Maros-Torda, Csík, Udvarhely és Háromszék megyére terjedt ki. Élén *Tauszik B. Hugó*, majd 1913-tól *Bürger Albert* állt, kiknek érdeme az is, hogy a marosvásárhelyi kamara a „hazai kamarák között az első volt, mely az *önálló vámterület* mellett nyíltan állást foglalt.” /Háromszék vármegye - Emlékkönyv, 1899. 168./

László Gyula sokáig a kamarának csak *másodtitkára* volt. Szolgálati feladatai mellett írásaival is igyekezett a székelység bajain segíteni. A *Székely-Egyleti Képes Naptár* az 1890-ik évre c. kiadvány - melyet nem kisebb személyiség, mint *Szádeczky-Kardoss Lajos*, kolozsvári történészprofesszor szerkesztett adott teret egyik azon harcos szellemű írásának, melyben igyekezett népe észjárásán, gondolkodásmódján változtatni /vö. *A székelyföldi iparmúzeum helyzete*/. A székelyeknek felrótta itt az *iparűzéstől való idegenkedésüket*, azt, hogy: „A székely iparos, ha csak szerét teheti, szintén uraskodni szeret. Műhelyéhez a legtöbbje csak addig hű, míg mindennapi kenyerét megszerezheti, de ha ismert szorgalma és igyekezete által többet is szerezhet, már szántóföldet, szőlőt, dinnyést vásárol, szekeret és lovat vesz s *gazdálkodik*, a mihez pedig kevésbbé ért. E mellett aztán elhanyagolja üzletét, másodrendű foglalkozásá degradálva azt, idejét és tehetségét kevésbbé háládatos dolgokra fecsérli” /uo. 73./.

Írásában választ igyekezett adni arra is, hogy a meglévő székely iparosság - és ezen belül természetesen a faipart folytatók is - *miért szegény*: „Egy másik hibája az iparosnak, hogy fiából, ha csak módja van hozzá, tudományos embert nevel, s leányát, ha számba vehető hozományt adhat vele, úri emberhez adja. Innen ered aztán az a körülmény, hogy ha valaki egy életkoron keresztül küzdve virágzó üzletet teremtett, hagyományképpen továbbfejlesztés végett nincs kire hagyni, s a legtöbb esetben megsemmisül az ilyen vagyion” /uo. 73./.

Igaza volt *László Gyulának* abban is, hogy a székely ipar fejletlenségének egyik oka az volt, hogy iparos pályára elsősorban csak az a fiatal ment, ki „tehetség hiányában” az iskolából kibukott, lusta volt (vö. az egykori mondás-

sal: Ha nem tanulsz, asztalosinasnak adlak), vagy anyagi okok miatt kényszerült iskoláit abbahagyni.

Ugyancsak felrótta népének szervezetlenségét is: „Kezdi nyomorúságon és végzi nyomorúságon. *A keresetet megeszi a vásárookra való utazgatás*, a szekérbér s az ezzel járó idővesztéség [...] Különben a vásári keresetet is lehetne biztosítani sokkal előnyösebben, ha iparágak szerint szakosztályokká, avagy *szövetkezetekké* alakulva, *közösen munkálkodnának* s készítményeiket kereskedelmi úton hoznák forgalomba [...]” /uo. 73./ (→ Egy vármegyei közgazdasági előadó c. fejezetet is.)

László Gyula tevékeny részt vállalt az 1902. évi tusnádfürdői *Székely Kongresszuson* is, hol a *háziipar* problémájának előadója volt. „Ott kezdődik a székelység nyomorúsága - állapította meg előadói beszédében -, a mikor ezt a *háziipart* helyenként felhagyták.” Hogy miért? - kérdezhetjük. Mert nem bírták a külföldi gyári versenyt, a szervezetlenségnek betudhatóan a háziiparos maga kellett árúját eladja [a szekérbér Marosvásárhelytől Parajdig drágább volt, mint a vasúti szállítás Németországból Vásárhelyig], ki nem rendelkezett jó munkaeszközökkel sem, az anyagbeszerzés is nehézségekkel járt. Továbbá: a *fűrészipar* elterjedésével mind többen és többen vállaltak itt *segédmunkát*, a városok fejlődése pedig a *cselédelkedést* hozta divatba.

Századunk első évtizedében sem fejlődött a *tulajdonképpeni faipar* (pl. a gyári asztalosipar) a kívánalmaknak megfelelően, a házi faipar pedig inkább pangott. (A vidék egyik bútorgyára is - az 1907-ben Marosvásárhelyen alakult *Székely és Réthy cég* - a vállalkozás első éveiben főleg bútorkereskedelemmel foglalkozott.) A Marosvásárhelyi *Kereskedelmi- és Iparkamara* Jelentései melyeknek egyik szerkesztője László Gyula volt -, észlelve e káros jelenséget, rendszeresen foglalkozott az iparosodást gátló okok feltárásával, hangsúlyozva azt, hogy „*a székely társadalom még ma - azaz 1907-ben - sem rokonszenvez kellően az iparral*” /1907. évi Jelentés. 14./

Az *erdőeladásokból* pénz került, végre-valahára zsákutcába vezető szárnyvonalakkal, óriási kerületekkel *vasút* is lett. „Most kell gyorsan megváltoztatni itt az ósdi közszellemet, bizalmat és tiszteletet kelteni az ipar iránt [...]” /uo. 14./, olvashatjuk a Jelentés biztató hangvétellű, vezércikk szövegű tanácsait, melyekből kiérződik a rohanó idők sürgető szava. Látszólag úgy tűnt, hogy minden feltétele megvan a *feldolgozó faipar* megteremtésének. A leglényegesebbek azonban hiányoztak: a *pénzintézetek* iparfejlesztési szándéka (→ Háromszék nagymonográfiája c. fejezetet is), és a „helybeli” műszaki-gazdasági értelmiség, mely nem csak a hivatalnokoskodáshoz értett. A székely *Horn Dávid*-okra lett volna szükség, kik 2-3 év alatt korszerű faipartelepet tudtak volna létesíteni. (Nem „deszkagyarakat”, amiből volt elég, hiszen 1914-ben csak Marosvásárhely és Csíkszentdomokos között 42 volt belőlük.)

Nagy volt a *mérnökhiány*, olvashatjuk *Csiszár Lajos* építőmester Marosvásárhelyen, 1913-ban megjelent füzetében: „Legyen vége a *jogásztermelésnek* [...]”, olvashatjuk véleményét, de mindhiába, ha a szolgabírói pálya volt a von-

zó, jogásznak tódult az ifjúság. Hogy miért? Mert a jogászok uralták a közéletet, a vezetők belőlük kerültek ki. Az ország tele volt jogakadémiákkal, a tudományegyetemek jogi karán nem volt kötelező az óralátogatás. A doktori cím öt év alatt viszonylag könnyen elérhető volt. (A két világháború között sem változott a helyzet. Az 1933-34. tanévben például az 1181 összes magyar egyetemi és főiskolai hallgató közül 533 joghallgató volt, és csak 30 - azaz 2,5 % - volt műszaki egyetemista. → Anuarul Statistic al României, 1935 si 1936. 146.)

László Gyula nevével később is találkozhatunk. Ugyancsak a kamarai értesítések tanúskodnak pl. arról is, hogy a marosvásárhelyi *Székely Társaság* által az 1912-1913. év telén iparosok és ipari munkások részére rendezett vasárnapi ingyenes előadások során a mindvégig lelkes *iparkamarai titkár* A székelyföldi *erdőgazdálkodás* címmel előadást tartott /Jelentés az 1912. évre. 73./.

„Mióta sirattam én a fákat, uramisten,
és alig figyeltek rám ... Néha már
csak lehunytam szemem a csonka tönkök
látán és visszanyeltem könnyemet.

/Szemplér Ferenc: Az erdő /

mondja ki a kongresszus, hogy a székelyföldi erdőségek további okszerű kihasználása céljából kívánatosnak tartja:

1. Borszéken és Békáson egy-egy *gőzfűrésztelep* létesítését, ahol egyenként 25 és így összesen 50 fűrésztelépnek lehetne állandó munkája;

2. Nagy-Borosnyón, Zetelakán, Parajdon és Szászrégenben vagy vidékén nagyobb *esztergályosipar- és hajlítottfabutorgyár* létesítését;

3. *kisebb faipartelepek*, mint gyujtószállka, fogtisztító, fagyapot és dobozgyárak, donga- és talpfakészítő telepek keletkezésének előmozdítását;

4. a *kézdivásárhelyi és kovásznai asztalos kisiparosok* anyagi és erkölcsi támogatását;

5. Sepsi-Szent-Györgyön, Székelyudvarhelyt, Csikszere-dában, Gyergyó-Szent-Miklóson és Gyergyó-Ditróban kiválóbb *asztalosoknak megfelelő tőkével letelepítése által ezen városokban és nagyközségekben a gyári asztalosipar fejlődése* utjának egyengetését;

6. *Marosvásárhely* székhelylyel a székely vármegyék és az állam erkölcsi és anyagi támogatásával, lehető nagy tőkével, egy *székely iparbank* létesítését, mely bank feladata legyen az összes székely iparvállalatok és így a faiparvállalatoknak szervezése és támogatása. *(Helyeslés.)*

Egy faipari szakiskolai tanárra emlékezve

„Egyedül a marosvásárhelyi asztalosipar tekinthető a Székelyföldön ezidőszerint ezen iparágban [azaz a faiparban] versenyképesnek.”

/Siklódy István, 1902./

Az 1885-ben megnyílt brassói állami „közép faipariskola” működéséről az évenként megjelent *értesítők* tanúskodnak. Ezek olyan iskola- és faipartörténeti dokumentumok, melyek értékét a tanári kar jelentései, összefoglaló írásai is bizonyítják. Ide sorolhatjuk Siklódy Istvámnak Jelentés a Horn Dávid-féle gyulafalvi faipari telep megtekintésére tett kirándulásról c. közleményét, mely az iskola 1889-90-ik tanévről szóló értesítőjében jelent meg.

A Szinnyi József szerkesztette Magyar írók élete és munkái 1907-ben kiadott, XII. kötete tanúsága szerint Siklódy 1889-től volt a brassói szakközépiskola tanára. Tevékeny szakíró volt, a jelzett forrás négy munkáját említette /Magyar stíl, Ipari könyvvitel stb./. Szakmájában elért tekintélyének köszönhetően, az 1902. augusztus 28-a és 30-a között a Tusnádfürdőn megtartott *Székely Kongresszus* faipari előadója volt.

A szóban forgó brassói tanintézet mint középiskola 11 éven át állott fenn, *mindhárom osztályával* az 1887-88 tanévtől kezdve működött. Jellemző volt az iskolára a *kevés tanuló*. Az 1894-95 tanévről kiadott értesítőből pl. az tűnik ki, hogy tíz év alatt az iskolába csak 189 tanulót vettek fel, legkevesebbet az 1885-86 tanévben - hetet -, legtöbbet 1892-93-ban, éspedig 28-at.

Valamelyest nőtt a tanulók létszáma a középiskolának szakiskolává történő átszervezésével. De ekkor is csak igen kismértékben járult hozzá a kutatott terület faiparának kifejlődéséhez: az 1899-1900. és az 1913-1914. évek között, vagyis összesen 15 tanév alatt itt végzett 208 tanuló közül csak 14-en helyezkedtek el a jelzett vidéken, éspedig Marosvásárhelyen és Baróton 3-3, Kézdivásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön 2-2 stb.

A Horn Dávid-féle gyulafalvi faipari telep 1888 októberében kezdett működni. Siklódy István az itteni „József” fűrésztelep berendezéséről az alábbiakban számolt be: „áll: 2 drb 30” széles teljes keret, 2 drb 24” széles teljes keret, 1 drb 18” széles teljes keret, 1 drb hasító teljes keret [a keret nyílását régebben colban - hüvelykben - mérték], 2 drb egyenként 50 effektív lóerejű gőzgép, egyik fogas, másik szíjas, lendkerékkel, 1 drb Ganz és Társa-féle villanygép, 1 drb bélyegző gép, 1 drb smirgelgép, több körfűrész, 1 drb vasgyalugép, 1 drb vasesztergagép, 3 drb hengeres gőzkazán, egyenként két előmelegítő hengeres kazánal. A fűrész és a telep többi helyiségei is villannyal vannak világítva.”

1890 májusában szerelték a „Gábor” fűrészüzemet, az úgynevezett „commandón”: „A «Gábor» fűrészén kirándulásunk alkalmával épp a gépek felszerelése folyt [...] *Tovább egy sorban 8 keret* állványai [...] Megnéztük még a 90 m hosszú transzmissió-tengelyt, mely a souterrainban van elhelyezve [...]”, olvashatjuk az évkönyvben Siklódy tanár sorait, kinek nevével még találkozunk, ui. - amint már említettük - a tusnádfürdői Székely Kongresszuson tevékeny szerepe volt. (→ Háromszék szülöttje volt c. fejezetet is.)

A kongresszuson elhangzott közel ötszáz beszámoló, jelentés, felszólalás stb. rendkívül értékes erdészeti- és faipartörténeti dokumentumunk, melyből - több mint nyolc évtized távlatából - számos tanulságot vonhatunk le: jelszavakkal és olyan határozatokkal, melyeknek végrehajtásáról nem gondoskodnak, a problémákat nem lehet megoldani. Ezért mondták később erről a kongresszusról, hogy csak „füstje volt, tüze nem”. Mindaz, amiről ott döntöttek - kevés kivétellel -, „pusztába kiáltott szó” maradt.

Az erdőgazdálkodás kérdéseit az őstermelési, a faipar problémáit pedig az ipari, kereskedelmi, munkaügyi, értékesítési és közlekedési szakosztály keretében tárgyalták. Ez utóbbi működését *Tauszik B. Hugó*, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara elnöke irányította.

Siklódy beszámolójának *alapgondolatait* az alábbiakban összegezhetjük:

– a székely népnek legtöbb jártassága és tudománya a *faiparban* van. A kamara kerületében - a közhasználatban a XIX. sz. végén és az első világháború előtti időszakban ezt a területet nevezték *Székelyföldnek* - az 1913-as évre szóló jelentés szerint 4 bútorkészítő gyáron kívül, *656 önálló asztalos* tevékenykedett, az iparágak közül a 9. helyet foglalva el. Legtöbb (2809) szatócs [vegyeskiskereskedő] volt. Utánuk a kocsmárosok (1538) következtek, majd a mészárosok (916). A tulajdonképpeni kisiparosok között legtöbb (848) *csizmadia [varga]* volt.;

– az ipar [faipar] fejlesztéséhez tőke szükséges, amivel a székelység rendelkezik, de ez a tőke „szunnyadó” tőke, az erdők, a bányák, a gyógyforrások képezik, melyeket életre kell ébreszteni. Ezekhez a gondolatokhoz társult *Kindert István* felszólalása, kinek szavaiból az alábbiakat idézhetjük: „az államsegélyre nem kell túlságosan támaszkodni, mert az állam eddig is csak sokat ígért, de keveset tett” /A Székely Kongresszus, 1902. 150./.

Siklódy István előadói beszédében kifejtette azt is, hogy a kutatott terület fűrésziparára hátrányosan hatott az idegen áru, melyet 15 %-kal olcsóbban hoztak be külföldről. A székely ipar fellendítése érdekében - az elhangzott javaslatokat figyelembe véve - a kongresszus kérte a külföldi kereskedelmi szerződések megkötésénél a hazai termékek védelmét.

A kutatott terület faiparának fellendítése érdekében a kongresszuson határozatot is hoztak /uo. 151-152./.

Siklódy István brassói szaktanár szavai azonban feledésbe merültek, pedig milyen lelkesedéssel hangzottak el a „kívánalmak”:

„[...] 2. Nagy-Borosnyón, Zetelakán, Parajdon, Szászrégenben és Kézdivásárhelyt vagy vidéken nagyobb *esztergyályos ipar és hajlított fabútorgyár* felállítását.

4. A kongresszus felkéri a kormányt, hogy a *Szováta* határában fekvő s a régi *Marosszék kulturavagyonát tevő havason* a bükkfaipart gépek adományozása és más módon a kilátásba helyezett támogatásban sürgősen részesítse.[...]”

A kongresszuson - amint már említettük A lelkes kamarai titkár c. fejezetünkben - *László Gyula* a háziipar előadója volt. Ezenkívül előadást tartott A székely *kivándorlás* multja, mérvei, következményei és törvényes szabályozása címmel is /uo. 622-635./, melyből az alábbi sorokat idézzük: „*Az erdei munkások* veszedelme a nehéz munka. Sokat agyon üt vagy nyomorékká tesz a ledülő fa. Erdők vadonjában a gyáros tulajdonát képező *kantinokra* vannak utalva és szorítva, mert ha pénzüket nem ott költik el és nem költenek elég sokat, kiadják az utat. Beadósítják és lekötelezik - a busás kamatok felszámítása mellett - megújultan további munkára” /uo. 627./.

„Az erdőről hazatérő favágók
csoda dolgokat beszélnek.
A nap, mint piros máglyatűz
a madarak dalán hamvad el
és rügybe szakadt a fák hegye.

A kérges tenyerű favágók mondták ezt nekem.
Fizessen meg az isten érte nekik,
jó, becsületes emberek.”

/Bartalis János: Az erdőről hazatérő favágók /

ERDÉLYRÉSZI BIRTOKRENDEZÉS

AZ ORSZÁG ERDÉLYI RÉSZÉIBEN, TOVÁBBÁ A VOLT KRASZNA,
KÖZÉP-SZOLNOK, ZARÁND-MEGYÉK ÉS A VOLT KÓVÁR VIDÉK
TERÜLETÉN BIRTOKRENDEZÉSI, KÜLÖNÖSEN URBÉRI ELKÜLÖ-
NÍTÉSI, ARÁNYOSÍTÁSI ÉS TAGOSÍTÁSI ÜGYEKBEH HATÁLY-
BAN LEVŐ ÖSSZES JOGSZABÁLYOK

A MAGYAR KIR. IGAZSÁGÜGYMINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL ÖSSZEÁLLÍTOTTÁK ÉS
JEGYZETEKKÉL ELLÁTTÁK

Dr. SEBESS DÉNES és Dr. BÖRCsök ANDOR

AZ IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUMBAN ALKALMA-
ZOTT KIR. ITÉLŐTÁBLAI BÍRÓ

AZ IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUMBAN ALKALMA-
ZOTT KIR. TÖRVÉNYSZÉKI BÍRÓ

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

1908

A zabolaiak leveléből, a papolci közhelyről

„A válaszokból megint csak Vargyas (és annyi más székely község) régi rákfenéje derül ki: az oktalan és igazságtalan arányosítás. Ez a szerencsétlen múlt századbeli törvény módot adott a hagyományos székely közvagyon megbontására.”

/Balogh Edgár: Szénacsinalás Székelyországban, 1943./

Az *arányosítás*nak - annak a birtokrendezésnek, mely az első világháború előtti évtizedek székelyföldi arculatát erőteljesen megváltoztatta, közvéleményét befolyásolta - több meghatározását ismerjük. *Révai Nagy Lexikona* /Bp., 1911-1935./ szerint olyan birtokrendezési eljárás, amelynek célja a községben részes felek és azok illetőségeinek megállapítása. *Pál Gábor* - Csík megye két világháború közötti időszakának legjelentősebb politikusa - pedig lényegét az alábbiakban látta: „részesedési hányadok megállapítása a közjavakhoz való jogosultságnak és annak mértékének bírói ítéletekkel való meghatározása” /Pál Gábor: A székelyföldi közbirtok és az agrárreform. Magyar Kisebbség, 1923. 47./.

Már maga a két meghatározás egy bonyolult és hosszadalmas eljárást sejtet. Ehhez azonban az is hozzájárult, hogy a jelzett birtokrendezés olyan körülmények között ment végbe, amikor a *tulajdonjogra* vonatkozóan az volt a jellemző, amit *Nagy Gyula* kir. erdőfelügyelő (→ Egy lelkes erdőfelügyelő c. fejezetet) 1885-ben - 14 évvel az arányosítási törvény, az 1871-es LV. tc. kibocsátása után - így fogalmazott meg: „Ez idő szerint ugyanis főleg a községi és közbirtokossági erdők tekintetében nagy zavarok és eltérések észlelhetők a különböző felfogások között. Vannak ugyanis olyanok, kik tulajdonképpen «községi» erdők létezését a székelyföldön egyáltalában tagadják és a «közbirtokossági»-nak állítják az összes u.n. községi erdőket is, míg mások épen ellenkezőleg vélekednek” /Nagy Gyula: Háromszékmegye erdészeti viszonyai, 1885. 483./.

(Maga *Nagy Gyula* is „bizonytalankodott”, ui. Háromszék erdeinek tulajdonjogánál *közbirtokossági erdőt* nem szerepeltetett. Uo. 482.)

Az *arányosítás* alapfeltétele a *területek felmérése* volt. Ezt követte a résztulajdonosokra eső birtokhányad megállapítása, mely az *arányosítási per* útján ment végbe. Tehát, egyfelől a «mérnöki», másfelől az «ügyvédi» költségek terhelték a vagyonszösség tagjait. Ezért a vasút megjelenése előtt a „havasos erdők és legelők nem sokkal [érték] többet, mibe az arányosításuk kerül[t]” /Ellenzék, 1880. X. 16./.

Ezzel is magyarázható, hogy az arányosítás rendkívül

lassan haladt. *Kozma Ferenc* 1879-ben megjelent könyvében írta: „Csik megyében ez ideig csupán annyi történt, hogy az arányosítás iránt a kereset 12 községben megindult” /A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota, 1879. 157./.

Az arányosítás rendkívül összetett kérdéseinek egyik legjobb ismerője *Sebess Dénes* (Marosvásárhely, 1869-1963, Bp.) volt, kit az utókor agrárpolitikai íróként tart számon /Magyar Irodalmi Lexikon, II. Bp. 1969./, mert főként földbirtok-politikai tárgyú irodalmi tevékenységet fejtett ki.

Sebess Dénes jogi tanulmányainak befejezése után bírói pályára lépett. Alig 32 éves, mikor Marosvásárhely országgyűlési képviselőnek választotta. Hírnevet olyan Marosvásárhelyt kiadott füzetekkel is szerzett, mint A székelység pusztulása /1902/, A székelyföldi tagosítás és arányosítás. Képviselői beszéd /1903/ stb. Ez utóbbiban közzétett zabolaiak leveléből egy részletet és a hozzá fűzött véleményéből idézünk: „Kegyelemre nincs szükségünk, hanem igenis [...] igazságra, a melyt világosan ki kell, hogy mondja, hogy a közös erdők csak azok között oszthatók meg, a kik azt közösen használták, úgy a nemzeti családok, valamint a katona és részben a volt úrbéresek közt, a kik nem használták és vagy még nagyobb terjedelmű erdősegeik vannak, mint a felosztandó terület, ha községi lakos is, a felosztandóból nem részesülhet, mint pl. a zabolai *nagybirtokos* úr, van neki 10.000 hold magán erdeje és miért akar a felosztandó 4.000 hold erdőből erőszakkal részt venni, mikor a felosztandó 4.000 hold erdőt idáig közösen használta 3000 lélekből álló község lakossága, azonkívül, hogy a nagybirtokos úr soha a közöst használta volna [...]»”.

Hogyan történhetett meg ez az abszurditás és érthetetlen dolog, tette fel a kérdést a képviselőháznak Sebess Dénes. A választ ő maga megadta. Az 1871. évi LV. tc.-re - az *arányosítási törvényre* - hivatkozott, kifejtve, hogy ebben az *aránykulcsot* nem állapították meg pontosan: „A törvény az *antiqua sessziót* [régi telket] említi, de hogy mi az, vajjon csak a belsőség, vagy a hozzá tartozó szántók-e, vagy az erdők is, ezt külön nem írják. Ebből keletkezett a zavar, keletkeztek egymásnak ellenmondó intézkedések [...] *történt olyan bűnös és könnyelmű intézkedés*, hogy nemcsak a belsőség és az ehhez tartozó szántóföldek vétettek mint *antiqua sessziót* az arányjogosultság alapjául, hanem nagy kiterjedésű havasok is, a melyeket [...] olyan idegenek vásároltak, a kik nem is tartózkodtak e földön, nem is használták soha e közhelyeket, nem is tudtak róla, hogy valaha ilyen közhelyeket kaphatnak” /uo. 8./ (Ezt az anomáliát, hogy az arányosítási per során „erdők után ugyancsak erdőt adtak a részesnek” a tusnádfürdői kongresszuson is szóvá tették.)

Balogh Edgár 1972-ben megjelent egyik írásában /Itt és most a közművelődésben. Korunk 1972. 9:1293./ megemlíti, hogy számára *Bözödi György* fejtette meg annak a nyomornak a titkát, melyet a harmincas-negyvenes években *Vargyason* tapasztalt. Feltárva előtte „a múlt századbéli *arányosítás* és tagosítás *fifikái* nyomán támadt életforma-torzulások”-at.

Ilyen „*czifra dolog*” volt a „*papolczi közhely*” felosztása is, melyről szintén *Sebess Dénes* idézett füzetje tájékoztat: „*Papolcz* község évtizedeken át össze-

vásárolta a földesuraktól a maga részére, a köznek céljaira a közhelyeket és azt hitte, hogy a jogállapot rendezve van, hogy a telekkönyv biztosította számára a tulajdonjogot és ez a község. Akkor történt az, hogy egy nagyváradi fakereskedő vett ott magának egy kisebb terület arányrészt és kérte az arányosítást a község nevében, - a hiteles okiratokat láttam [mármint Sebess Dénes], különben nem hinnék el ilyen dolgokat - hét ember a falusi bírónak és a jegyzőnek tanácsára is és vezetése alatt, egységet kötött vele, a mely egyezség szerint egyszerűen átbocsátották három jó nagy havas részt ennek a fakereskedőnek. Egyezség útján tették ezt, a község nevében, meghatalmazás nélkül és azután ezt az egyezséget a telekkönyvi hatóság följegyezte fahasználati jog gyanánt. Az arányosítás most ki fogja deríteni ennek az egyezésnek az abszurditását, tarthatatlanságát, teljesen törvénytelen voltát [... de] az a bizonyos fahasználati jog, a melyet előttem érthetetlen módon jegyzett fel a telekkönyv, ennek a cégnek elég biztosítéknak látszik, hogy az erdőt letarolhassa. A legújabb időben is több mint 15.000 forint értékű fát vágtak le és most is vágnak rohamosan a cégnek javára. Mikor majd le lesz vágva a fa, a puszta kopár terület visszakerül a székely atyafiak tulajdonába [...] /uo. 10./.

És hány ilyen „czifra ügy”-ben halászott a mindenre képes fakereskedő, kihasználva a falu megvesztegethető elemeit, a telekkönyvi hivatal személyzetének felületes munkáját! „Három jó havas” ismét nem szolgálta egy falu népének érdekeit, ami ismét nem az „erdő” rovására írandó.

Az arányosítási törvényre - teljes nevén: 1871. LV. tc. az arányosításról és tagosításról, az ország erdélyi területének városaiban, szabad és volt úrbéresekkel vegyes községeiben - és annak végrehajtásának igazságtalanságaira számosan, de - sajnos - megkésve hívták fel a közvélemény figyelmét. Ezek közé tartozott Sebess Dénes is. Ennek a részbirtokosok döntő többségének érdekeit mellőző állapotnak betudhatóan történhetett meg pl. az, hogy a „bebíró”-k [külbirtokos, akinek belsősege nincsen] is részesültek a közös erdőből, vagyis nem tettek különbséget a kül- és belbirtokosok között. Esetenként a külső birtokba beszámították a legelőket, havasokat és erdőket is. (Volt eset, hogy erdő után a részesnek ugyancsak erdőt adtak.)

Tekintettel arra, hogy az arányosítási törvény megengedte a „havas”-ok felosztását - de nem írta körül, nem határozta meg a havas fogalmát -, a közbirtokosok a felosztani kívánt területet „havas”-nak nevezték akkor is, ha erdő volt. Rengeteg erdő vált csak azért havassá, hogy felosztható legyen. Így jártak el Kibéd, Szováta, Etéd, Kisgalambfalva, Málnás stb. közbirtokosainak esetében.

A kilencvenes években elkezdődött az ún. újraarányosítás korszaka, mikor egyes élelmesebb illetményesek az arányrészeket tömegesen összevásárolták, és ily módon teremtettek maguknak 100 holdon felüli illetményeket, amelyeknek azután - az 1871. LV. tc. 8. §. 2. alapján - kérték az elkülönítését.

A visszaélések, amelyeket az arányvásárlók elkövettek, országosan ismertek lettek. A „csoportfők” mögött, akikre színleges vásári szerződésekkel egyes csoportok illetményeiket, az ún. arányjogaikat átruházták, ügynökök állottak, kik aztán óriási haszonnal adták tovább az összevásárolt jogokat, rendesen na-

gyobb fakereskedő cégeknek vagy részvénytársaságoknak. Az eredetileg egypár liter pálinkával, harisnyával, pár krajcárért megvett jogok sokszor 5-6 kézen mentek át, amíg összekerültek egy kézbe, az átadta egy cégnek, aki aztán nagy nyereséggel kitermelte az arányrészekben levő faállományt.

Összegezve a kutatott terület erdőarányosításainak jellemzőit - mely mindenütt be sem fejeződött -, megállapíthatjuk, hogy azt a *nagybirtokosok* és a tőkésék igényei szerint vitték végbe, sorvasztva ezáltal a közbirtokosságokat, azt a támaszt, melyet a kisgazdák érdekében hozták létre.

Honnan adódtak a feltételek, hogy mindezek megtörténhettek? Miért alkalmaztak egy olyan törvényt, mely azáltal, hogy a valódi tényállást nem vette figyelembe, csak igazságtalanságokat szülhetett? A törvény helytelen és pontatlan megfogalmazásából, és abból, hogy - amint említettük - nem a szegényparasztság és a középparasztság egyes tagjainak az érdeke volt a döntő, hanem az erdőt eladni akaró nagy- és középbirtokos osztályé, a gazdagparasztság tagjaié, és az erdőt felvásárló *kapitalista cégeké*, kiket támogatott a megvesztegethető földmérők és hivatalnokok serege.

Napjaink történése az erdőarányosítások ismertetését, annak hangoztatását, hogy „ekkor *vándorolt el* az illető vidék föld nélküli népének egy része”, nem mulasztja el. (Vö. *Egyed Ákos*: A parasztság Erdélyben a századfordulón. Bukarest, 1975. 58-61.) Ehhez kiegészítésképpen csak annyit fűzhetünk hozzá: A kutatott terület népének *elvándorlása* - váltakozó intenzitással - 1880.(az erdő-törvény életbelépése) és 1944.között tovább tartott; e sokrétű jelenség boncolgatásánál sokan rendszerint az *iparosítás* fontosságára utaltak, a költők pedig valami másra, amit egyszerűen *hűségnek* nevezhetünk:

„... így így jó feleim
hűséges Ábel-népem
hiába kelünk mi át az Óperenciákon
ha a kapaszkodó dombokat a faluvégről
a gyermekkor öreg diófáit
a szűkmarkú köves szántókat
a margarétás vadszegfűs réteket
a téblábaló kicsi patakokat
magunkkal nem vihetjük el!”

/Molnos Lajos: Farkaslaki mondatok. 1983./

Közgazdasági leírások értékei

„1900. november 18.169 taggal és 200, egyenként 50 koronás üzletrésszel megalakult a Marosvásárhelyi Ipari Hitelszövetkezet, melynek faipari szakcsoportja 1902. június 1-én kezdi meg működését.”

/Barabás Endre, 1907./

Imreh István Agrártörténetírás és a székely múlt megismerése /Aluta, 1970./ c. dolgozatában írja, hogy az „agrártörténetben különböző medrekből folynak együvé az ismeretek”, és ebben „térbelileg szétszórt és időben nem kapcsolódó adatokra építünk” Mindez érvényes az *erdészettörténetre* is, melynek művelői akkor járnak el helyesen, ha olyan hasznosítható forrásra is támaszkodnak, mint *Barabás Endre* (Középajta, 1870–1945) közgazdasági leírásai.

E monográfiák szerzője tanítóképzőt Nagyenyeden, a Polgári Iskolai Tanítóképzőt Budapesten végezte. 1904-ben adta ki *Székelykeresztúr*, majd ugyanazon évben *Udvarhely megye*, 1907-ben pedig *Maros-Torda megye* és *Marosvásárhely közgazdasági leírását*, melyek számos értékes erdészeti- és faipar-történeti kérdést taglalnak és adatot szolgáltatnak.

Az 1879. évi erdőtörvény életbeléptetése után sokat vitatott kérdés volt az *erdei legeltetés* ügye. Ez előtt is számos intézkedés történt az *újulat védelme* érdekében. Például 1788-ban az erdélyi főkormányország körrendelettel megtiltotta a szarvasmarha erdei legeltetését - „mely helyeken az nevedékeny élőfák a marhák miatt kárban mehetnének” -, de mindezek végrehajtása nehézségekbe ütközött, elsősorban a megfelelő *erdőrendészeti* szervek hiánya miatt.

Mindkét tábor - az erdei legeltetést szabályozóké, és azt minden korlátozás nélkül szabadon engedélyezőké - számos érvet hozott igazának alátámasztására. Egyfelől a *fahiány* még a Kárpátok tövében is valóság volt, ezért nem egy faluközösség kénytelen volt szigorú *fatakarékossági* intézkedéseket hozni. Ide tartozott pl. *Szemerja* hátomszéki falu is, hol 1727-ben már csak egy szabadhasználatú erdő volt /SzO VII. 331-336./ . Továbbá az is kedvezőtlenül hatott, hogy az *erdők eloszlása* a székely székekben sem volt arányos. (Az EO III. 7-9.-ban megtaláljuk annak a 34 udvarhelyszéki falu felsorolását, melyeknek 1808-ban nem volt erdejük, míg ugyanakkor és itt 32 helységnek olyan sok erdeje volt, hogy a szék bizonyos részeken az irtást megengedhetőnek találta.) A *szegénység* pedig kétségtelenül mindig az erdővel nem rendelkező falvakban volt a legnagyobb: „Az *erdőszegény* részekben küzdött a nép a nyomorúsággal” - írta a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara az 1907. évre szóló jelentésében.

Az erdő fontosságát hangoztató, egykori erdélyi újságcikkek közül, kétségtelesenül *Barabás János* Néhány szó a' honi erdészet körül /Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 1842. május 24./ c. írásának megbecsült helyet kell elfoglalnia: „Nem megilletődött szívvel tapasztalja-e a' szemlélő utazva az úgy nevezett *mezőségen* keresztül, hogy a' lakosok nagyobb része sárból egybehányt kunyhókban laknak, trágyát éget, melly szántóföldjét nagy haszonnal termékenyebbé tehetné? A' székely hon egy résziben találunk még több erdős helyeket, de itt is nem ápoló, hanem mostoha kezek közt vannak, [...]”, olvashatjuk az erdőt féltő gondolatok egyikét.

Másfelől, számos *havasi gyeplegelő* fenntartásának elmulasztása beerdősülésükhöz vezetett, melyeket aztán az 1853. évi *kataszter* csaknem mindig erdőként vett fel. Az erdő és a havasi legelő elkülönítése is sokáig elhúzódott, elsősorban Háromszéken, hol az 1884. évi összeírás 422.068 k.hold „erdő” mellett csak 22.936 k.hold legelőt tartott nyilván. Ezért fogalmazta meg *Bedő Albert* országos főerdőmester a már ismertetett módon (→ Erdőtisztek a Székely Kongresszus előkészítésében c. fejezetet) az erdészeti hatóságoknak a legeltetésnél alkalmazott politikáját: megértés az állattartás gondoljait iránt. Ezt pedig *Vitos Mózes* a Csíkmegyei Füzetekben így fejlesztette tovább: „Én úgy gondolom a kérdést [a marhatenyésztés terén mutatkozó visszaesést] úgy kell megoldani, hogy választanók ki az arra alkalmas, szelíd lejtésű, vagy éppen lapályos területeket s mondjuk ki rájuk, hogy legelő. Ha ezek a fa elvétele által legeltetésre alkalmassá váltak, nézzünk utánna, hogy mint ilyenek, jó karban tartassanak [...] s ha az előbbi t.i. a legelő megvan, nem fog a birtokosnak nehezebbé esni, erdejének 1/8-1/10-ed részét [mely a felújítás érdekében legeltetési elő- és utótilalom alá esik] legeltetéstől megkímélni [...], hogy a levágás után ismét gyorsan új erdő keletkezzék” /596./

Az *erdei legeltetés* méltányos megoldása lassan haladt előre, ui. pl. 1902 és 1907 között a kutatott területen összesen csak 24.472 k.hold kiterjedésben engedélyeztek *legelőerdőt*. (Maros-Torda megyében 33, Csíkban 20, Udvarhely megyében 36 és Háromszéken 58 közbirtokosság erdejében.) *Barabás Endre* is azok közé tartozott, kik sürgették e kérdésnek az állattenyésztés érdekeinek figyelembevételével történő megoldását.

Amennyire határozottan nyilvánított véleményt *Barabás Endre* az erdei legeltetéssel kapcsolatosan, ugyanolyan kategorikus volt annak elítélésében, ahogyan - elsősorban a marosvásárhelyi iparosság és vezetőik - az 1886-ban megnyílt *székelyföldi iparmúzeummal* kapcsolatosan eljárak. Ez az intézmény, mely az iparosság iskolája kellett volna, hogy legyen, lassú sorvadásnak indult, végül is azzá vált, ahogyan azt *Barabás Endre* 1907-ben leírta: „[...] az intézet egyáltalában nem felelt meg hivatásának; gyűjteményei rendszertelenek és elavultak, ipari célú egyáltalában nem szolgáltak, úgyhogy fentartása az eddigi módon teljesen céltalan. Ezt az intézetet most a kereskedelmi kormány veszi át a Székely-Egylettől 21.000 K-ért és a *marosvásárhelyi Állami Fa- és Fémipari szakiskolával* kapcsolatba hozta s így teljesen az *iparfejlesztés* szolgálatában

fog állani” /Maros-Torda vármegye és Maros-Vásárhely közgazdasági leírása. Bp., 1907. 100./.

Törhetünk-e pálcát a múzeum egykori irányítói felett anélkül, hogy ne gondoljunk arra a századfordulói Marosvásárhelyre és vidékére, mellyel *Petelei István* megrajzolásában az olvasó is találkozhatott? Például A tegnap a ma ellen c. elbeszélésében azzal a makacs és értetlen gazdával, aki a *vasút*ban nem a fejlődés eszközét látta, hanem csak egy új „szekérut”-at, ahol majd az urak „spacíroznak”.

A kispolgári életeszmenyek üressége, a pénz- és rangkórság, a kasztszellem természetesen nem kedvezett egy átfogó megújulásnak, mely jótékony hatással lehetett volna az iparosság gondolatvilágára, életkörülményeire. Hogy a múzeum élére nem került egy olyan férfiú, mint pl. az egykori marosvásárhelyi iskola tanára, *Baranyai Decsi János, Czimor* (Decs, 1560 k. -1601, Marosvásárhely) - kire mindig büszke lehet e város lakossága -, kinek volt tudása és szervezőkészsége, hogy kultúránkat a messzi Svájcban, az 1598-ban megjelent tizenegy nyelvű szótárban képviselje, ezáltal a magyar nyelv általános történetén belül, az *erdészeti szaknyelv* múltjának megismeréséhez is becses adatokat szolgáltatva és megörökítve, az csak sietette az intézmény társadalmi irányításának megszüntetését.

Barabás Endre Marosvásárhelyre vonatkozó leírásában adatokat találunk az 1892. nov. 13-án megnyílt *marosvásárhelyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola*-ra vonatkozóan is. Megtudhatjuk ebben azt is, hogy az intézet 10 tanárral és 20 rendes, valamint 12 rendkívüli tanulóval indult. Jellemző volt az iskolára, a *tanulók alacsony számán* kívül, a magas állami ráfordítás. (1895 és 1904 között az állam az iskola fenntartására 478.837 koronát fordított.)

Az iskola alacsony látogatottsága elsősorban a faipari szakra volt jellemző. Például az 1905-6-os tanévben a 18 végzett rendes tanuló közül csak 4 volt asztalos /Kamarai Jelentés, 1906. 36./.

A Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara 1892. évre szóló jelentéséből pl. az is kitűnik, hogy az idézett szakiskola megnyitásának évében, a kamara kerületében 13 „*tanműhely*”-ben folyt ipari oktatás, melyek közül 7-ben (54 %) a fafeldolgozással kapcsolatosan. Mindez a faiparnak a marosvásárhelyi kamara területén betöltött jelentőségét bizonyítja.

Barabás Endre a marosvásárhelyi *állami erdőhivatal* tevékenységére vonatkozóan is közölt adatokat. Ezek szerint pl. 1903-ban a hivatal kerületében 7 *csemetekert*, 71,8 hektár kiterjedéssel működött. A Maros-Torda vármegye *közigazgatási erdőészeti bizottságának* pedig egy korábbi - az 1892. évre szóló - jelentéséből az tűnik ki, hogy a megye területén a jelzett 7 csemetekerten kívül a görgényi állami erdőuralom, az *Ósmarosszék Havasgazdaság* és a Bánffy-uralom is rendelkezett csemetekerttel. Vagyis a múlt század végén a csemetével történő erdősítés már általános volt. A *kopárfásítás*nál előszeretettel alkalmazták az *akácot*. Mindez azt igazolta, hogy a *fátlansággal járó szegénység* elleni küzdelemben az erdészek is kivették részüket. (Barabás Endre tanúsága szerint Maros-Torda vármegyében az állam által kezelt kopárokon 1903-ban

251 ezer akáccsemetét ültettek, egyéb lombfacsemetét 43 ezret stb. /Uo. 81./ A Maros-Torda vármegyei alispáni jelentés pedig arról tanúskodik, hogy 1903-ban 51 birtokos kapott összesen 638.500 db erdei facsemetét *ingyen*, amellyel beerdősítettek 83,95 k.hold területet.

„Mí oly szegények voltunk, hogy az már szinte nevetséges volt!
Nagyanya az utcán minden korhadt faágért lehajolt,
egy szalmaszálért lehajolt. Megesett, hogy főzés közben a tűz
egyszerre kialudt
s a család ifjabb tagjai egy kis csutakért beszaladták a félfalut.”

/Illyés Gyula: Oly szegények voltunk... 1934./

Megkésvé született törvény és vontatott végrehajtása

„[...] a közbirtokosságok kellő szervezkedésének hiánya megakadályozza az erdőgazdaság eredményes ügymenetét, a hatóság törvényes eljárását.”

/Csegezy Pál, 1909./

A *közbirtokosság* (compossessoratus) a társas birtoklás egy neme, az erdőközösség legfejlettebb formája volt, melynek első világháború előtti székelyföldi történetét az *arányosítási* (1871. évi LV. tc.), az *erdő-* (1879. évi XXXI. tc.) és a *közbirtokossági* (1898: XIX. tc.) törvények együttes alkalmazása két jól elkülöníthető korszakra osztottak.

Az arányosítási törvény végrehajtása előtt ugyanis a közbirtok használata - mihelyt valaki a faluban belsőséget szerzett - általában minden család számára biztosítva volt, az arányosítás keresztülvitele után azonban a közbirtokot csak a továbbra is közösségben maradt tulajdonosok a magánbirtokuk arányában vehették igénybe. A föld nélküli rétegeket, mint birtokosokat, ugyanakkor kizárták a közbirtokosságokból. Ezeknek aztán a legtöbb esetben az ágfajuttatással be kellett érniük. Továbbá: az erdőtörvény az addigi szabad használat helyett, *üzemterv szerinti gazdálkodást* írt elő, az 1898. évi XIX. tc. pedig a közbirtokosságok gazdasági ügyvitelét szabályozta.

A fentiekben röviden „közbirtokossági törvény”-nek nevezett 1898. évi XIX. tc. - teljes nevén: „1898. évi XIX. törvénycikk a községi és némely más erdők és kopár területek állami kezeléséről, továbbá a közbirtokosságok és a volt úrbéreszek osztatlan tulajdonában lévő, közösen használt erdők és kopár területek gazdasági ügyvitelének szabályozásáról” - alapján nyerték el a közbirtokosságok kvázi jogi személyiségüket. Ekkor történt az *új típusú közbirtokosságok* megalakulása, mely folyamat elhúzódott egészen az első világháborúig, az *arányosítások* befejezéséig. E törvény rendelte el a közbirtokosságoknak a jóváhagyott „*Szabályzat*”-ok szerinti működését.

Szükséges volt-e a kormánynak a közbirtokosságok ügyvitelébe való beavatkozása? Kérdésünkre elsősorban a *törvény indoklása* /Magyar Törvénytár, 1898. 102./ és az egykori szaksajtó ad választ: „A *szervezetlen közbirtokosság* [vagyis az, amely nem a fenti törvénycikk alapján működik] anyagiakban is jelentékeny kárt szenved; a *közterhek viselésére* képtelen, adósságokba merül [...], a *közös birtokosok* jelentékeny részét arra készíti, hogy *jogosultságuktól meneküljenek* [...], mely *magántulajdon* lévén [...], ennél fogva a birtokossági tag *jogosultságát* el is adhatja” - olvashatjuk Csegezy Pál A székely közbirtokossági erdők ügykezelése c., 1909-ben megjelent írásának 757. oldalán. Szak-

cikk, melyet megelőzött a szerző Közbirtokossági erdők vagyonkezelése a Székelyföldön, és követett az Erdőgazdasági ügyek a közigazgatásban c. írása, mindhárom az *Erdészeti Lapok* 1909. évfolyamának hasábjain.

Az idézett elítélő véleményt a székelyföldi közbirtokossági állapotokról az 1898: XIX. tc. életbelépése után 10 évvel írták. A kiindulási helyzet pedig az volt, amit a törvény indoklása állapított meg: „Jelenleg [1898] ugyanis ezen [közbirtokossági] erdők túlnyomó részének kezelésénél és hasznosításánál a legnagyobb szabálytalanságok fordulnak elő. Sok esetben még maga az ingatlan is lassú elkalodásnak van kitéve, mert a határok biztosításával senki sem törődik, s a foglalások úgy a külső széleken, mint az erdő testébe beékeltek kétes származású *idegen tisztások* körül napról-napra előre haladnak. [...] Az eladásra szánt faanyagoknak sem mennyiségét, sem értékét nem becsülik meg a birtokosok, hanem minden becslés nélkül, s többnyire a nyilvános árverés kizárásával, kéz alatt adják el a fölösleget [...]” /uo. 102./

Összegezve a tényállást, láthatjuk, hogy az állami beavatkozás szükségességéhez nem fért kétség, a lassan működő igazgatási apparátus elmarasztalása pedig szintén indokolt volt.

Csegezy Pál írásaiban mindenekelőtt elégedetlenségét fejtette ki az 1898. évi XIX. tc. életbeléptetése óta eltelt tíz év eredményeit illetően. Ennek lényegét az alábbiakban foglalhatjuk össze: a közbirtokosságoknak a törvény értelmében készült szabályzat szerinti megszervezése nem fejeződött be, minek következtében számos közbirtokosság még mindig „költségelőirányzat” nélkül - azaz tervszerűtlenül - működött. A hatósági ellenőrzés, a vagyonfelügyeleti jog gyakorlása sem folyt kellő módon. Jellemező volt az is, hogy az eladásra szánt faanyagot nem nyilvános árverezéssel értékesítették stb.

Csegezy kitért a *pénzhiány*, a *forgótöke* nem létének káros hatására is, melyek - a közigazgatás lassú ügyintézése mellett - mind hozzájárultak ahhoz, hogy a közbirtokosságok szilárd alapokon történő megszervezése késsen, és még gyermekbetegségeit élve kerüljenek az első világháború utáni, kiélezettebb kapitalista termelési viszonyok karjai közé.

Az idézett „vészharangot meghúzó” írások időszakában a *statisztikai adatok szerint* /M. Stat. Közlemények 1908. évben, 39. kötet. Bp., 1913. 158./ 1908-ban a kutatott területen összesen 141 közbirtokosság volt, melyből 40 Maros-Torda, 39 Háromszék, 38 Csík és 24 Udvarhely megyében. Nagy eltolódás volt a négy megye közbirtokosságai között nemcsak számukat tekintve, hanem vagyonuk értéke szerint is. (→ Csíki helytörténész az erdészettörténet szolgálatában c. fejezetet is.) Hasonlóképpen az erdő és a legelő közötti területi arányt illetően is nagy volt az eltérés. Például Csík megyében a legelő a közbirtokosságok összterületének 28,01 %-át tette ki, míg Háromszéken csak 14,17 %-ot /Antal Imre: Kísérletek a székelyföldi közbirtokosságok megreformálására. Korunk 1979. 488./

Néhány statisztikai adat közreadása után, térjünk vissza az 1898: XIX. tc. *vontatott végrehajtására*. Tudnunk kell ezzel kapcsolatosan azt is, hogy e törvény ún. *jóléti törvény* volt, vagyis nem helyezett kilátásba büntetések alkalma-

zását. Továbbá, a közbirtokosságok megszervezése a *megyei közigazgatási bizottságnak* - és nem az illetékes erdőhivatalnak - a feladata volt. (Ez utóbbi a törvény által megszabott erdőgazdasági teendőknek az ellátását végezte.) (→ A székely sors könyve c. fejezetet is.)

Az alábbi levéltári adat jól szemlélteti azt a rendkívül nehézkes ügyviteli rendszert, amely megelőzte a közbirtokosságok, a mi esetünkben a *Kebelei szabad székely* erdőbirtokosság megalakulását, habár ennek kiterjedése csak 0,58 k.hold, azaz 3337 m² volt.

A „tenyényi” - 100 m hosszú és 33 m széles erdő - birtokszabályozási és gazdasági ügyviteli munkáját, mely kezdődött az *arányosítással*, folytatódott a *rendszeres gazdasági üzemterv* elkészítésével és befejeződött a *szabályzat jóváhagyásával*, véghez kellett vinni. Éppen úgy, mintha többszáz holdas erdőbirtok lett volna. A gazdasági ügyvitelről szóló szabályzat jóváhagyásával az új típusú közbirtokosság megszervezése befejeződött, igaz, hogy mindez csak 1908-ban, 31 évig tartó folyamat után. Érdemes feljegyezni azt is, hogy a gazdasági üzemtervet, illetve magát a 0,58 k.hold kiterjedésű birtokot - melyről 1899 és 1908 között csak 8 m³ fát termeltek ki - üzemátvizsgálási munkálatoknak is alávetették, melyet, mint az erdészeti albizottság elnöke, maga a főispán hagyott jóvá /Állami Levéltár - Marosvásárhely, 48. sz. alap./.

Indokoltnak tartottuk adatunk megemlítését azért is, mert a közbirtokosságok fennállásáig szüntelenül olyan vélemények is elhangzottak, amelyek kérték *felosztásukat*, a közösségek megszüntetését - de nem a vagyon községesítését -, ami természetesen lehetetlenné tette volna a sok-sok kis magánbirtok államerdészeti felügyeletét, ami feltehetően azok erdő jellegének megszűnését eredményezte volna, hozzájárulva ezzel a lakosság *elszegényedéséhez*.

A közbirtokosságoknak az 1898: XIX. tc. alapján történő átszervezése bizonyára annak betudhatóan is lassabban ment végbe, hogy nem minden tag lelkesedett a törvényben lefektetett *két alapelvért*: a közös birtokosok törvényes formák közötti szervezkedése, a vagyon kezelése és használata a jóváhagyott *szabályok* alapján, és a hatósági felügyelet, mely az *állami erdőkezelés* által valósult meg. Ez lényegében az erdőbirtok felmérését, az üzemterv elkészítését, a használatok kijelölését, az értékesítés alá kerülő fakészlet becsértékének megállapítását stb. jelentette, de nem érintette az erdővagyon állagával és hasznával való szabad rendelkezés jogát. (Vö. 1898: XIX. tc. 5. §.) Tehát, pl. a birtokosságok határoztak afelett, hogy az erdőgazdasági üzemterv szerint esedékes évi fatömeget saját maguk termelik-e ki, vagy azt „lábon állva” eladják.

Végül késleltette a közbirtokosságok célszerű megszervezését az is, amit *Csegezy Pál* így fogalmazott meg: „Azonban daczára annak, hogy e törvény [az 1898. évi XIX. tc.] tíz év óta áll fenn, annak nemes elvei a Székelyföldön legkevésbé sem fogantak meg a nép lelkében [...]” /EL. 1909. 397./ Mindez pedig kedvezett a közös birtokosok ún. *hatalmasainak*, kik „most is azon hitben vannak, hogy a közvagyon egyszersmind közpréda is, melyet törvény figyelembevétele nélkül tovább lehet rongálni, pusztítani; [...]” /uo. 398./.

A *hatalmasok* - a sok szavazattal bírók - uralma a közbirtokosságokban valóság volt, mert az ügyek intézését a közös birtokosok gyűlésén - egyes esetektől eltekintve - a jelen levő közös birtokosok arányrészeik szerint számított szavazatai alapján hozták. A törvény biztosította a gazdagok befolyását, a *szegénység* pedig küzdött érdekei megvédéséért. Akik az új viszonyokhoz igazodva éltek az erdőt, bízva annak eltartóképességében - hasonlóan, mint elődeik:

„Míg az erdön bikkfa terem,
Szeretém én a kedvesém,
Míg *szuszék* lesz e bikkfából,
Eltartom őt az árrából.
Hej-haj, hujja-haj,
Nincsen mostan semmi baj!”

/Siklódi táncdal *Kriza János* Vadrózsák,
székely népköltési gyűjteményéből/

Író-bölcs, mesemondó és népnevelő

„... *Olyan, mint a legtisztább jellemű Jókai hősök ...*”

/Kacsó Sándor: Fogy a virág, gyűl az iszap.
II. kiadás. 1984. 179./

Balogh Edgár jellemezte így *Benedek Eleket* (Kisbacon, 1859-1929, uo.), annak A százesztendőös jövendőmondó c. kötetének előszavában. De ugyanitt a romániai magyar irodalom úttörőjének, a népi demokratikus irányzat mesterének, ellenzéki politikusnak, népbarát publicistának is nevezte. És ezeken kívül a nagy mesemondó számos lap létrehozója, szerkesztője is volt, mindenekelőtt azonban a magyar gyermekirodalom egyik megalapítója és az *erdészek, az erdő barátja*.

Életrajzát *Édes Anyaföldem !* Egy nép s egy ember története c., kétkötetes, a korviszonyokat kitűnően megvilágító munkájában írta meg. Ebből idézzük *Benedek Elek erdőszeretetét* bizonyító sorait:

„Oh, erdő, erdő, sűrű rengeteg,
Nem tud betelni a lelkem veled!
Szép vagy, ha fáid daltól hangosak,
Legszebb vagy télen, mikor néma vagy.” /uo. 158./

Később pedig így fakadt ki: „*Erdőnek, fának szépségét nem látja a nép, mert az iskola e látásra nem tanítja meg*” /uo. II. 120./ Majd: „- Valóságos gyermek a nép, - sóhajtom el magam. - Lázás gyönyörűséggel vágja ki a fát, lanyhán, közömbösen és gödröt a csemetének” /uo. II. 121./

Benedek Elek - mindnyájunk édesapja, *Kacsó Sándor* szavaival élve - naptárak szerkesztője is volt. Az 1902-ik évre kiadott *Székely-Egyesületi Képes Naptár és Évkönyv* is az ő munkás életének gyümölcse. Ebben a kiadványában helyet szorított a fenti gondolat kifejezésének is: „*Kíméljük a fákat. Némely embernek gyöngéje az, hogy nem szereti a fát, az erdőt. [...] Némely vidéken a fák iránti kíméletlenség annyira rossz szokássá vált, hogy nemcsak a vásott suhancz, de akárhány élemedett ember is, ha az útszélre kiültetett fiatal csemete mellett elmegy, nem állja meg, hogy le ne vágja ostornyélnak vagy meg ne rongálja csupán kedvtelésből.*”

Az *útmenti fásítások* pusztításáról halhatatlan művének Marosszékre vonatkozó kötetében *Orbán Balázs* is panaszkodott, de ő azt azzal magyarázta, hogy mivel az „*útszélek beültetését*” a Bach-rendszer erőszakolta, a nép még a jót sem akarta elfogadni „*a hon elleneinek kezéből*” /IV.k. 1870. 31./

E káros jelenség - a védtelen fa barbár rongálása, csonkítása - elsősorban az erdészeknek vált visszatérő panaszává. Jellemző volt, amit *Imre Dénes*, Csík megye vezető erdőtisztje, *Vitos Mózes* felkérésére a *Csíkmezei Füzetek* 596.

oldalán írt: „Erdőségeink legfőbb veszedelme a tűz, a korlátlan legeltetés és a fejsze. [...] A harmadik ellenség t.i. a fejsze alatt nem azt a fejszét értem, a melynek segítségével a fa okkal-móddal eltávolíttatik az erdőből és haszonra fordíttatik, mert hiszen az erdő arra való, hogy használjuk, hanem azt, a mely gyermekes viselkedésből, kicsiny és nagy gyermekek által minden útbaeső fához hozzávágatik s azt eredményezi, hogy mikor az erdő kinőtt s el kellene adni, vagy felhasználni, minden 10-ik fa hibás.”

Benedek Elek egy életen át nevelte olvasóit az erdő megbecsülésére. Családi hagyomány is élt benne: Benedek Huszár István, „Elek nagyapó” apai nagyapja - ki huszonnégy évig szolgálta a császárt - Franciaországból a sok háborús emléken kívül egy juharfa magját is magával hozta, amiből aztán terebélyes, nagy fa nőtt, ékesítve kisbaconi szülőfaluját. Ebben a bensőséges környezetben gyermekként megtelítkezett mindazzal, amit *Kriza János* dala oly szépen fejez ki:

„Erdővidék az én hazám,
Székelynek szült édesanyám.
Zöld erdő zúgásán,
Vadgalamb szólásán
Nevelt fel jó apám.”

És sok más, az erdőhöz kötődött emlék élt benne. Ezek közül nemegy bekerült az 1920-ban megjelent *Édes anyaföldem* c. kötetébe is. Ide, Benedek Elek legkedvesebb könyvéhez pedig - a kimeríthetetlen forráshoz - nyúlnak (nagyon helyesen) napjaink tankönyv- és irodalmi szöveggyűjtemény szerkesztői, mint pl. *P. Dombi Erzsébet* az 1980-ban kiadott Irodalmi kistükör szerkesztésekor. A *Vadgalamb szólásán* c. részlet közreadásával mindjárt a kötet első oldalán a szerkesztő nemcsak azt érzékelteti, hogy a romániai magyar irodalom Benedek Elekkel kezdődött, hanem eleget tett egy természetes követelménynek is: gyerekek olvasóinak egy, az erdővel kapcsolatos maradandó élményt nyújtott.

A természetkedvelő Benedek Elek megtelítkezve a sötét erdő zúgásának emlékével, tevékeny író-újságíró korában sem feledkezett meg faluja erdejéről. Így pl. 1894-ben, az *Erdély* c. „turistasági, fürdőügyi és néprajzi” folyóiratban, az *Erdőzúgás* c. prózában írt költeményében e szavakkal emlékezett meg róla: „Hallom a zúgásodat, erdő, édes kicsi falum erdeje. Tomboló vihar volt tán, mikor elindult, csöndes, andalító zúgás, mire ide ért. Mindegy nekem, csakhogy ide talált, a messze idegenbe. Mindegy nekem csak a te zúgásod legyen, erdő, édes kicsi falum erdeje!” /64./

Amikor pedig végleg hazatért *Kisbaconba*, és a *Cimbora. Jó gyerekek képes hetilapja* szerkesztésével tovább folytatta áldásos tevékenységét, ebben az erdővel, a fával, a fából készült tárgyakkal kapcsolatos írások megbecsült helyet kaptak. Említhetjük az 1924. évi 39. számból a *székely kaput* ismertető sorait: „Az én gyermekkoromban ritka volt az a székely ház, mely előtt ne ékeskedett volna remekbe faragott kapu. Dehát ez rég volt, igen rég s ma már a galambdúcos, virágokkal, mindenféle díszekkel ékesített kapu ritka, mint a fehér holló. Pedig mily szépek, szemet, lelket gyönyörködtetők voltak ezek a kapuk! Rend-

szerint a kapukon ékeskedett a gazdának és a feleségének neve s az esztendő, amikor a kapu épült [...]”.

Máskor az *erdőben csintalankodó gyermekre* leselkedő veszélyekre figyelmeztette olvasóit /Öcsike lovagol, 1924. 35. szám/, vagy csak egy kis versikével „bosszantotta” a halász-vadász hajlamokkal megáldott kis pajtásait:

„Halász, vadász, madarász,
Üres tarisznyába kotorász:
Örök idők óta,
Így szól a nóta.
Lám, mégis vadásznak,
Halásznak, madarásznak
Örök idők óta,
Bármit mond a nóta”.

Benedek Elek erdőszeretete a fának a székely nép életében betöltött szerepének bemutatásában is jelentkezett. *A régi székely falu* c. írása - az általa szerkesztett Székely-Egyleti Képes Naptár 1896-ban jelent meg - helytörténeti ismereteket ad át. Az ún. *guberniális korszak* világába vezeti olvasóit, mikor az 1763. október 8-án aláírt *osztrák rendszerű határőrség* szabályzata tág teret nyújtott a katonai kizsákmányolás különböző formáinak. A „Kompagnie parancsolat” időszaka volt ez - írja Benedek Elek -, amikor a közteher szinte elviselhetetlen volt, és annál csak a *rend* volt nagyobb. Éjjel-nappal strázsák voltak kirendelve, ezeknek közös őrházuk volt minden faluban. „Szinte csudaszámba jő egy-egy régibb szokásjognak érintetlen fennmaradása a falusi önkormányzatban - olvashatjuk -. Némely faluban például szokásban volt, hogy, ha valaki a házat egészen föl nem építette s több éven át födetlen állott az épület, a község az *épületfát*, mit az illető amúgy is ingyen kapott annak idején a község erdejéből, eladhatta, de azzal a kikötéssel, hogy ha később az utódok ismét házat akarnak építeni, ezeknek is *ingyen* adott fát. Ilyen félbemaradt ház nagyon sok volt minden faluban, a mit a szüntelen való háborúskodások eléggé megmagyaráznak...” /43./.

Benedek Eleknek *A régi székely falu* c. írása vidámabb dolgokat is felelevenített. Szólt benne ugyanis a *lakodalmi fáról*, ami a falu „nászajándéka” volt, és a sörfőzésre adott fát jelentette. Ugyanis még az író gyermekkorában is a „székely házaknál kedves ital volt a háznál főzött édes ser s a régi időben meg a legények mikor tánczra összekerekedtek, maguk főzték az édes sert, ezt iszogatták a «szünórák» alatt.” (Csak mindezek ismeretében érthetjük meg, hogy a *komló* miért játszott oly jelentős szerepet a Marosvásárhelyt 1843 és 1947 között kiadott Székely Naptár hasábjain.)

És ha már a vidám dolgokat említettük, az alábbi Benedek Elek-írás felelevenítésével - megjelent az *Ellenzék* 1886/1. számában - bizonyára mindnyájunkban csak még kedvesebbé válik Elek nagyapó emléke. *Erdei történetet* olvashatunk, melyből kitűnik, hogy „a székely általában hallgatag természetű, nem szereti a sok hiábavaló beszédet [...]”.

„Erdőn hált az öreg székely a fiával. Nagy tüzet raktak s mellé heveredtek. Az öreg háttal feküdt a tűznek s egyszerre csak tüzet fog a bunda. Megszóal a fiú: - Apó! / - Mi a, fiam? / Valamit mondanék! / Gondold meg jól, fiam, melőtt mondanód. / Jól van, a fiú hallgat. / Ismét megszóal egy kis idő múlva./ - Apó! / - Mi a, fiam? / - Valamit mondanék! / - Gondold meg jól, fiam, mielőtt mondanád. / Persze a tűz nem gondolkozott s csakhamar tolmácsolta a gyerek mondanivalóját.”

1984-ben vehettük kezünkbe a romániai magyar elbeszélők antológiáját. A kétkötetes válogatás első oldalain *Benedek Elek*nek egy, az erdőhöz kötődött írásával találkozunk, *erdőszeretetének* egy újabb dokumentumát fedezve fel: „Úgy kell lenni, lélek lakozik a fában: éktelen tárgynak megpillantása nem szokta megdobogtatni szívünket, de ím, amint messziről megpillantottam az ösvény szélén szomorkodó vén cserjét, szívem hangosabban ver, s önkéntelenül üdvözlöm: Isten jó nap, vén *cserefa*. Szeretettel nézem a tövét, derekát, az ágait, a legtöbbször még dús a lombja, de már kiszürkéllik közülük egy-egy száraz, meztelen ág; már csak a harkály kopogtat rajta, más madár nem száll reá” /Egyszer mindenkit szólítanak. I. k. A vén hámosos. 21./.

Nem emlékeztünk meg Benedek Elekről, *a nagy mesemondóról*. De erről mindnyájan tudunk. Arról már kevesebben, amit *Seres András* Háromszéki mesemondók c. írásában /Művelődés 1981/ 8-9./ így fogalmazott meg: „A mesemondás az erdőn dolgozó munkások körében még ma is szokásos. A jelenlegi gyűjtés során minden számottevőbb mesemondó volt erdei munkás.” És talán az sem általánosan ismert, hogy a ma embere - mikor divatos szólamokat hangoztat a természet- és környezetvédelem témaköréből - olyan mesemondók adósa, mint *Benedek Elek*.

Orbán Balázs 1850-1860-ban, az Erdőszentgyörgy és Havadtó között létesített *útszéli fásítást* látva e szavakat írta le: „mily szép lenne, ha ezen útszéli beültetést másutt is megtennék” /IV.k. 1870. 31./.

Sajnos, a *népnevelés* hiányában az utazó nem sokáig gyönyörködhetett a látványban, melyhez hasonlóak ihlették *Mihai Eminescu*-t halhatatlan sorainak megírására. (*Benedek Elek* ebben a fák kímélésére nevelő népoktatásban adta a legnagyobb segítséget az erdészeknek.)

„Sokszor jártam a nyárfasort
Magamban, csöndesen;
Ösmert minden s mindenki ott,
Csak egyedül te nem”
/Sokszor jártam a nyárfasort.
Kiss Jenő fordítása./

„Nem éppen mai verskellék,
a költő is belátja,
újabb valamit illenék
keresni, mint e nyárfa,”
/Kányádi Sándor: Nyárfa. 1963./

Egy folyóirat nyújtotta segítség

„*«Milyen balgák is azok az emberek mondja Humboldt -, akik elpusztítják a hegyvidéki erdősegeket s ezzel egyszerre fosztják meg magukat a fától és a víztől»*”

/Kapusy Imre, 1920./

Erdély utóbbi másfél évszázada bővelkedik sajtótermékekben. Erről tanúskodik *Váczy Leonának* a *Korunk Évkönyv* 1974-ben megjelent összeállítása, és maga a kötet is, amelynek alcíme: *Tanulmányok a romániai magyar sajtótörténet köréből*. Sokatmondó adat az is, hogy 1919-1944 között 130 megjelent erdélyi magyar nyelvű lapot vagy újságot tartanak számon.

Hol jelenhettek meg az erdészeti és a faipar kérdéseivel kapcsolatos írások? - kérdezheti olvasónk. Bizonyára közel valamennyi sajtótermékünk hasábjain, hiszen az olyan szépirodalmi jellegű „félhavi szemle”, mint a Marosvásárhelyen 1919-1921 között, az irodalmár-orvos, *Osvát Kálmán* szerkesztett *Zord Idő* sem zárkózott el az erdővel kapcsolatos cikkek közlésétől. Itt jelent meg ugyanis *Kapusy Imre Erdőpusztítás* c. írása /1920. 522-531./ . Ez a tollforgatók szép kiállása az erdészek tevékenysége mellett, merész leleplezése a *kapitalista fakitermelés* célkitűzéseinek, abban az időben, mikor a tőkés - rendszerint külföldi érdekeltségű - erdőipari vállalatok legnagyobb erővel szervezkedtek a kutatott terület még mindig gazdag erdősegeinek gyors és minél nagyobb profitot biztosító letarolására.

A cikk szerzőjéről, *Dr. Kapusy Imréről* annyit tudunk, amit a *Dr. Osvát Kálmán* szerkesztette *Erdélyi Lexikon*-ból kiolvasható. Szászrégenben született 1886-ban, a marosvásárhelyi kereskedelmi iskola tanára volt, fontos cikkeket írt a közgazdasági nevelésről és a szociológiai problémákról.

Az „Erdőpusztítás” közzétételével az a hagyomány folytatódott, melynek egyik jeles képviselője nem kisebb személyiség volt, mint *Orbán Balázs*, ui. A Székelyföld leírása Csíkszékre vonatkozó, második kötetben a *felégetett erdő* hiteles képét hagyta ránk: „E hegytetőről [Tárhavasról] meredek hosszú lejtőn a *Tatros völgyébe* szállunk le, mely kopár, unalmas egyhangúságban egymás után következő hegységek között északi irányban vezet, pedig nem rég ideje, hogy e hegyeket oly fenyves rengetegek boríták, melyekből árboczfákat szállítottak - Tatrosra le egészen a tengerig; még most is a hegyoldalak, sőt még a völgy is kipusztított erdőromokkal van beborítva, levágott, elperzselt, rothadásnak indult vastag fatörzsek borítják a vidéket, s annak gyászos, szomorú színezetet adnak; és miért e gyászos, e rendszeres pusztítása az erdőknek? honnan e vétke fellázadása az embernek a tenyészet ellen? [...] mert a völgyben, ho! még

kaszálók keletkeznek az irtások nyomán, hol az eke, a földnek ezen polgárosító eszköze megjelenhet, ott még van értelme, de a meredek, csaknem megmászhatatlan hegyoldalokon az ily *pusztításnak* semmi, még pillanatnyi haszna sincsen; [...]” /II.k. 1869. 77./ (1848 után az erdőért is adózni kellett, abban a korszakban mikor az erdőségeknek egy része nem jelentett pénzben érzékelhető hasznot. Ezért gyakran az adózó nép felgyújtotta, mert a használhatatlan területet nem kellett adót fizetni.)

Kapusy írása Orbán Balázs idézett sorai után 51 évvel jelentek meg, mikor az állam már képes volt az erdőknek tűzzel történő *pusztítását* megakadályozni, és a *rendszeretlen szálalást* - mikor csak egyes, kivételesen értékes törzseket termeltek ki - sem alkalmazták. Rávilágít a *kapitalista erdőhasználat* lényegére: a *többtermelés* - a növedéket meghaladó - kíméletlen erőszakolása, anélkül, hogy tekintettel lenne az erdő természeti és szociális rendeltetésére. „Azok a vállalkozók, akik ezt a termelést irányítják, nem látják a fától az erdőt” - írja. „A havasi fenyves nekik csak óriási *fakészlet*, ami arra való, hogy a közgazdaság terén szerzett «érdemekért» milliós nyereséget és báróságot biztosítson «életrevaló» idegen kapitálistáknak.” (*Groedel Zadig* fiai - Ármin, Bernát és Albert -, az *Erdélyi Erdőipar Rt.* tulajdonosai 1905-ben Ferenc Józseftől bogdáni és gyulafalvi előnévvel kapták meg a magyar báróságot.)

A fennálló viszonyok vázolását *Kapusy* így folytatta: „A gazdasági liberalizmus gondolatában gyökerező törvény [az 1879. évi XXXI. tc., mely Erdélyben érvényben volt 1923-ig] még mindig megengedi, hogy közfontosságú javakról, erdőségekről, magángazdaságok közérdek ellenére is szabadon rendelkezhessenek, azokat bárkinek eladhassák, letarolhassák.” (Az idézett erdő-törvény az üzemterv szerinti gazdálkodást a *magánerdőkre* nem írta elő, de a feltétlen erdőtalajon álló erdők irtása ebben az esetben is tilos volt.)

Ami pedig az erdők rendeltetését illeti, *Kapusy* ezt így fogalmazta meg: „De a tudomány is bizonyítja megdönthetetlen érvekkel, hogy az erdő természeti erőforrás, amely egyidejűleg három irányban válik hasznára a társadalomnak, s a közgazdaságnak: anyagokat, javakat ad, amelyek csaknem annyira nélkülözhetetlenek mint a táplálék; szabályozza a környék éghajlatát s a patakok vízbőségét és folyását; gyönyörködtet, felüdít, esztétikai élvezetet nyújt. Az erdőnek erről az utóbbi jelentőségéről, arról az érzésről amit egy hatalmas fenyves minden igazán művelt emberben fakaszt, az erdő beszédjéről: csöndjéről, suttogásáról, harsogásáról, az erdő levegőjéről, illatáról, az erdőről mint a természet csodás templomáról mit szóljunk olyan országban, amelyben csaknem büntetlenül szabad szép és hasznos élőfákon fejszét kipróbálni [...]”.

A megcsontkított, eltorzított fák erdeje pedig hallgat úgy, ahogyan a költő érezte:

„Az erdő hallgat. Megdőbbenve
ejt egy-egy néma levelet.
- Dac, vagy megadás? Mi lehet?
kutatom amíg állok benne.”

/Horváth István: Az erdő hallgat. 1977./

Alapélménye a természet volt

„Ma is tisztán érzem: képzeletem legelső sugallatait Rapsonné erdejének és várának köszönhetem.”

/Áprily Lajos, 1965./

A *parajdi gyufagyár*at 1858-ban Hafner alapította, majd később a *Reiter testvérek* vették át /*Téglás Gábor*: A székely sóvidéken. Fővárosi Lapok, 1874. 208. sz./.. A korszerű gépekkel felszerelt, de tűzveszélyes gyár 1874-ben húsz-huszonöt millió csomag gyufát termelt, munkaalkalmat biztosítva 60-80 felnőtt dolgozónak és számos gyermeknek, kikről a tudósítás megjegyezte: „[...] egy helyiségben hat-tíz éves gyermekek gyakorolják magukat”. (Árnyalt megfogalmazása a kapitalista kizsákmányolásnak, két évvel az 1872: VIII. tc. - az első *ipartörvény* - megjelenése után; helyzetkép, melyhez a tudósítás szerzőjének nem volt semmi mondanivalója.) A gyár emléke Parajdon még ma is él. (Az 1890-es években költöztették át Kolozsvárra.) „Fehérfoszforos gyufát gyártottak itt, nem a vörösfoszforos, svéd gyufát. Ez meggyúlt a székely «harisnyá»-ján végighúzva” - adta tovább a gyermekkorában hallottakat *Márton Zoltán* adatközlő.

Reiter egykori parajdi gyufagyára bebizonyította: *lehetséges volt a Székelyföldön is életképes faipari vállalkozást létesíteni, mert a székely alkalmas gyári munkára is. Becze Antal*, csíki alispán álláspontja, melyet ő „igaz szólásnak” nevezett, és lényege az, „hogyan [ipari munka] nem egyez meg a székelység felfogásával, véralkatával” /Erdély, 1901. 80./, téves és rendkívül káros volt.

További elévületlen érdeme a gyárnak az a nyereség is, amit a *természetvédelem*, az erdő megbecsülésének gondolata *Jékely Lajos*, gyufagyári tisztviselő fiának, *Áprily Lajosnak* költészete által kapott. Parajdon eltöltött gyermekévek „Áprily Lajosnak egész életére megtermékenyítették a lelkét” - írja *Vita Zsigmond*, a költő méltatója, Áprily Lajos c. kötetében /Bk., 1972. 14./.. A közel 40 évig Parajdon működő gyufagyárnak köszönhetően Áprily Lajos a naggyobb-részt alföldi, dombvidéki magyar költészetbe első ízben hozta be, művészetileg megelevenített világlátásban, a hegyek, az erdő világát, mellyel felbecsülhetetlen szolgálatot tett az erdész munka népszerűsítésében. Áprily Lajost (Brassó, 1887-1967, Budapest) úgy tekintjük, mint a magyar irodalom első szívvel-lélekkel természetjáró költőjét. Ismerte az erdőt, szeretett benne barangolni, élményeket gyűjteni, melyeket aztán a költészetére jellemző formaművészettel adta vissza:

„Selymit a barka
már kitakarta,
sárga virágját bontja a som.

Fut, fut az áram
a déli sugárban
s hőkken a hó a hideg havason.”
/Március. 1923./

Olvasta-e a költő *Apáthy István*nak, a kolozsvári egyetem egykori európai hírű professzorának Az erdő hajnali imádsága /Erdély, 1908. 116-119./ c. írását, mielőtt a *Győzelem* verssorait leírta volna? Mindkét írás rokonvonása ugyanis az erdő tagjainak, az ott élő fajok egyenlő szerepének bemutatása ami Apáthynál a kölcsönös segítő kapcsolat részletes magyarázatával párosul: „Nincs félelem, nincs irigység. A bükk derekát szorosan öleli a repkény, s a fa nem sajnálja tőle élete nedvét. Borbolyabokrok alján a szamóca ért gyümölcsét szívesen kínálja; drága hímport, mézet a méhtől egy virág sem tagad meg.” Majd: „«Te éretted nőtt föl óriásra a bükk, elvénuült törzse korhad, csak azért, hogy rajta teremhess. A lombsátor csak arra való, hogy elfogja előled a gyilkos napsugarat.» És a reves fagomba elhiszi ezt” /118./

Áprily a *Győzelem* című négy sorosában pedig az erdő szerves részét alkotó érnek habjai csak azért járnak diadalmi táncukat, hogy a nyír tövében a gyöngyvirágok erős közössége megjelenhessék:

„Az ér megáradt. Hol jársz már, öreg tél?
A hab játéka: diadalmi tánc.
S a nyírfáink tövében új sereg kél:
zöld dárdás, bátor gyöngyvirág-phalanx.” /1965./

Máskor a *vadászles* izgalmait, a *vadászatban rejlő tragikumot* öntötte versbe:

„Hat óra. Kürtszót küld egy messzi gyár.
A rigó füttye halkul, egyre jobban.
Rejtett madár most édes nászra vár.

Fegyver feszül az izgatott marokban...
Most. Jönnek... Boldog, büszke mátkapár.
S forró szívükre gyilkos puska robban.”
/Szalonka-les. 1920./

Tankönyveink az ifjúságnak úgy tanítják, hogy „a magyar költészetben Áprily iskolát nem teremtett, de olyan életművet hagyott hátra, amely dacolni fog a múlt idővel.” Ebben pedig része van annak is, hogy költészetének éltető eleme, kiapadhatatlan forrása a *természet*, az *erdő* volt:

„Csudáltalak ezer szemmel,
ezerszemű szerelemmel.
Édesanyám kék szemével
ezelőtt jó ötven évvel.”

/Természet. 1957./

Élete céljául a tanítást és a nevelést választotta

„Simó Géza nem tartozott a legendás «vezérek» és «hősök» közé, bár volt valami benne mindkettőből.”

/Fuchs Simon, 1966 /1975./

Az erdőnek sok meghatározása ismeretes. Egyik régebbi definíció szerint általában olyan földterület, amelyet vadon termő fák (és cserjék) borítják. A korszerűbbek életközösségnek, társulásnak tekintik, benne élő növényekkel, állatokkal, szoros kapcsolatban a szerves és szervetlen anyagokból alakult talajjal és a környező éghajlattal.

Tagja-e az ember ennek a magasrendű életközösségnek? A mai erdőnek - a szó tágabb értelmében - kétségtelenül, hiszen az egykori őserdővel (amelyben az emberi beavatkozás elhanyagolható volt) ma már igen ritkán találkozunk. *Az ember munkája* az, amely a mai erdő képét meghatározza, és hogy ez a beavatkozás mennyire vált üdvössé a társulásba egyesült fák számára, az a dolgozó embert nevelő, oktató „tanítómesterek”-től is függött. (Könyvünkben szereplő mintegy száz személyiség - írók, költők, közírók, erdészek - írásaik révén mind ide sorolhatók.)

Simó Géza (1870-1946, Marosvásárhely) élete Etédről - abból az Udvarhely megyei régi településből, hol sokáig virágoztak a régi mesterségek, és még ma is él az *orsókészítés hagyománya* - indult el. Állami polgáriskolai tanár, ki 1912-től (ekkor került Marosvásárhelyre) szoros kapcsolatban volt a kutatott terület munkásságával. Már ebben az évben ugyanis az írástudatlan munkások részére tanfolyamot indított, mert tudatában volt annak, hogy a felemelkedést jelentő *iparosításnak* az analfabétizmus egyik legfontosabb kerékkötője. (A *tanoncoktatás* nehézségeiről a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara 1911. évi jelentése számolt be, megemlítve azt, hogy vannak osztályok, ahol 70-100 tanulóval foglalkozik egy oktató.)

Simó Géza részt vett az akkor létesített Városi Könyvtár szervezési munkálataiban is. Bizonyára az ő befolyásának is köszönhető, hogy a *könyvtár állományába* kerültek az *iparfelügyelők tevékenységéről szóló évi jelentések*, az első világháború előtti évek gazdasági-szociális életének fontos forrásanyaga. Ezek a kiadványok ui. munkavédelmi kérdésekről tájékoztatnak, az inasképzésről adnak tárgyilagos helyzetképet, a fiatal munkások törvénytelen foglalkoztatásáról nyújtanak adatokat; a munkabér helyett adott vásárlási utalványokról, az ún. Jancsi-bankóról olvashatunk itt stb.

A Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara 1912. évi jelentése arról tájékoztat, hogy *Simó Géza* népnevelői munkássága kiterjedt az ingyenes elő-

adások tartására is. Az 1918-as polgári forradalom idején a marosvásárhelyi Nemzeti Tanács titkára, 1921-ben pedig a Román Kommunista Pártnak (RKP) egyik alapítója és egyben annak marosvölgyi titkára. Részt vett az 1920-as romániai általános sztrájk szervezésében, ezért tanári állásából elbocsátották.

1920. szeptember 5-én *Simó Géza* szerkesztésében jelent meg a *Marosvölgyi Munkás*, szocialista hetilap, majd annak betiltása után két más munkáslapot szerkesztett. A majd' minden számban „fehér hasáb”-okkal megjelenő *Marosvölgyi Munkás* I. évfolyamának 4. számában /1920. szept. 25./ a református kollégiumban megnyíló szabadiskoláról olvashatunk. A tanfolyam egyik előadója *Nyarády E. Gyula*, a neves botanikus, a későbbi akadémikus volt. A 32. szám /1921. aug. 7./ pedig a *famunkások* sikertelen harcáról tudósít: „A munkáltatók szervezettsége legyőzte a teljesen szervezetlenül és előkészület nélkül harcba indult munkásságot. *Húsz százalékos bérleszállítással* kénytelenek voltak a fejtelenségben hagyott és sok telepen szétszórt proletárok munkába állni.” (Hogy mit jelenthetett a húsz százalékos bérleszállítás, azt megmagyarázza az 1921. május 1-jén megjelent 18. számban közölt összehasonlító adat: a *palotailvai fűrésztelep* 4 lei 50 bani órabérrel fizette a szakképzett munkásait, miközben egy kg cukor a „konzum”-ban 22 lej volt.)

Az RKP betiltása után *Simó* a forradalmi irányzatú Egységes Szakszervezet marosvölgyi *kerületi titkára* 1930-ig, a szakszervezet betiltásáig. Közben az 1928-as kolozsvári nagy kommunista per vádlottja is volt. Az ekkori megpróbáltatásoktól terhes napjairól a kolozsvári *Keleti Újság* 1928. szeptember 23. számában olvashatjuk: „A felfüggesztett tanár [...] *Simó Géza* [...] - És miért függesztették fel? kérdezte az elnök. - Azt én is kérdeztem a közoktatásügyi minisztertől, de mindmáig nem kaptam reá választ. Különösebb oka pedig nincs reá a miniszternek, mert hiszen a románnyelvű vizsgát már évekkel ezelőtt sikerrel letettem.” (Egy későbbi számában ugyancsak a *Keleti Újság* közölte azt is, hogy *Simót* a kommunista perben felmentették.)

Simó Géza tanár, a „demokrácia nagy harcosa” nemcsak tanította a munkásokat egy életen át, hanem képviselte a vidék dolgozóinak érdekeit is. Például a marosvölgyi *famunkások* 1923. augusztus 12-én megtartott kerületi értekezletén. A hálás utókor nem is feledkezett meg róla: utolsó lakhelyén *emléktábla* őrzi nevét, utal munkásságára, hová *Juhász Gyula* alábbi sorai is felkíváncsoltak:

„Én őt dicsérem csak, az élet anyját,
Kitől jövőndő győzelmünk ered;
A munkát dalolom, ki a szabadság
Útjára visz gyász és romok felett.”

/A munka. 1920./

Csík megye erdőbirtok-politikusa

„[...] a közbirtokossági birtokokban való jogosultság minden idők óta magántulajdon volt,”

/Pál Gábor, 1928./

Mikó Imre a nemzetiségtudomány szakemberei közé sorolta dr. Pál Gábort (Csíkvárdotfalva, 1883-1968, Csíkszereda), a két világháború közötti Csík vezető politikusát /Mikó Imre: Akik előttem jártak, Bk., 1976. 129./ Kacsó Sándor pedig „jóhiszemű, becsületes embernek” tartotta /Fogy a virág, gyűl az iszap, 1984. 150./ Az országos híru parlamenti képviselő mindezekon kívül erdőbirtok-politikus, erdészettörténész is volt, számos harcos írás szerzője, melyekkel mind a csíki nép erdőhöz kötött jogaiért küzdött.

A megye közösségben levő erdőterületei birtokviszonyának további fenntartásáért folytatott két évtizedes küzdelmének egyik szellemi színtere az a „nemzetpolitikai szemle” volt, melyet az 1963-ban elhalt, Európát járó gyakorló politikus, Jakabffy Elemér szerkesztett és Lugoson adott. Itt a Magyar Kisebbség hasábjain jelent meg Pál Gábor erdészettörténeti jelentőségű írásainak egy része, melyek közül kitűnik a *Készülődés a közbirtokosságok és úrbéres közbirtokosságok reformjára* c., jogtörténeti és birtokpolitikai tanulmánya /1928. évf. 4-6. sz./ Előzményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

Alig heggedhettek be a közbirtokosságok testén az 1921. június 30-án kihirdetett földreformtörvény okozta mély sebek (pl. csak Csík megyében 1923 dec. 1-jéig 66.391 k.holdat sajátítottak ki, minimális díjat fizetve); és kezdte a csíki társadalom elszenvedni a *Magánjavak* elkobzásával keletkezett sérelmet, máris egy újabb, az előbbieknél súlyosabb veszedelem előjelei bontakoztak ki. A vészharangot Kacsó Sándor a *Brassói Lapokban* megjelent riportjával húzta meg, melyről Fogy a virág, gyűl az iszap c. önéletrajzi visszaemlékezésében így írt: „Azt hiszem, semmi túlzás nem volt a riport címében: *Egész Székelyföldön végigvágott a rémület!* Hiszen igaz, sok belső viszálykodásra, erkölcsi eltévelyedésre, visszaélésre szolgáltat alkalmat a *közbirtokossági vagyonkezelés*, de mégiscsak ez az ottani székelyek igazi és úgyszólván egyetlen aratása. Az évenként osztott vágterületet termelik ki, szeletelik a kis hegyi patakokra szerelt fűrészeiken deszkává s hordják azt szekereiken le Marosludasig is, hogy kukoricára, búzára cseréljék be. Mi lesz hát velük, ha ettől a keresettől is megfosztja őket a liberális kormány? Hiszen akkor végképpen a bankok prédái lesznek, mind elárverezik őket, még adósságaik kamatját sem tudják fizetni majd!” /104./

Szükség volt tehát a közbirtokosságok további fennmaradására, mert jelentőségük az volt, ahogyan azt *Egyed Ákos* napjainkban megfogalmazta, azokban a falvakban ahol jól működött, az átlagosnál jobb gazdasági helyzetet biztosított a falvak népének /A parasztság Erdélyben a századfordulón, 1975. 59./ (→ Csíki helytörténész az erdészettörténet szolgálatában c. fejezetet is.)

A közbirtokosságok reformjával kapcsolatos javaslatot a kormánynak *Hodor Victor* közigazgatási vezérfelügyelő terjesztette elő. Ebben három követendő utat ajánlott:

- az állami kezelést, mely eddig a közbirtokossági erdőknek csupán technikai ügykezelésére vonatkozott, felügyeleti jellegű volt, terjesszék ki a gazdálkodás belső adminisztrációjára és „gazdasági kiaknázására”;
- a közbirtokosságok vagyónát osszák fel azok tagjai között;
- harmadik változatként pedig *Hodor* azt ajánlotta - és ez volt legszélesebb -, hogy a közbirtokossági erdőket az állam sajátítsa ki azon községek javára, melyekben az illető birtokosság tagjai illetékességgel bírnak, vagyis az állam nyilvánítsa ezeket az erdőket *községi erdőknek*.

A közbirtokosságok „ügyének” előzményei tehát ezek voltak, mellyel kapcsolatosan - a jelzett tanulmányában - *Pál Gábor* lényegében az alábbiakat fejtette ki:

A *székely közbirtokosságok* eredete nem királyi adomány, azt a székelyek ősjogon bírták. Ezekről eltértek az *úrbéres birtokosságok*, melyeket a szerző külön is tárgyalta. A székely közbirtokosságoknál a részesek az őket megillető aránynak az ősi alakulás óta szabad tulajdonosai, azaz a *közbirtokossági birtokban való részesedési jogosultság minden idők óta magántulajdon volt*. A községi erdők a közbirtokossági erdőkből, azok *adományai*ból fejlődtek ki és nem fordítva. Habár volt olyan eset, hogy a közbirtokosságot megfelelő szervezet hiányában a községi előljáróság kezelte, illetve a közbirtokosságot a szabályszerű megalakulás hiányában a község vezetősége képviselte. A közbirtokosságok magánjogi közösségek, a községiek közjogi alakulatok voltak. A közbirtokossági vagyon elidegeníthető volt, az öröklés tárgya lehetett, ellenben a községi vagyon nem, az előbbiben egyéni részesedés, tulajdoni arány volt, a községi vagyonban mindezek nem léteztek stb. Mindezekkel a szerző a *közbirtokosságok községesítésének* jogszerűségét akarta bizonyítani, fejtegetését az alábbi érveléssel is alátámasztva: „A székelyföldi közbirtokosságok gazdasági jelentősége összehasonlíthatatlanul nagyobb és a *megélhetés elősegítésére* jelentékenyebb segítséget nyújtó, mint más közbirtokoságnál. A művelhető föld aránylag csekély terjedelme és silányabb minősége sokkal jobban reá utalja a földműveseket a közös birtokok haszonrészesedésére.”

Pál Gábor *Hodor* másik két javaslatát is elvetette, hivatkozva arra, hogy „félezer évre visszamenőleg ismert írott és betartott törvények védelmezték a közbirtokosságoknak a *részesek között közös, de másokkal szemben kizárólagos magántulajdonát*”. Az elutasítást azzal is indokolva, hogy az *állami kezelésnek* a közbirtokosságok gazdasági életébe való mélyebb beavatkozás éppen ezeket a

jogokat sértené, a birtokosságok szabad rendelkezési jogát akadályozná. Vagyis: az állami kezelés korlátozódjék továbbra is azokra a teendőkre, melyek elvégzéséhez erdészeti szakismeretek szükségesek. Kiemelte a székely közbirtokosságok *önálló rendelkezési jogát*, mert az „szerencsétlen, csapásoktól lesújtott családokat emelt fel a kétségbeesésből újra, *tette ragaszkodóvá az ősi földhöz*”. Azaz: fát tudott adni a leégett házak újjáépítésére, adóterheket tudott átvenni stb., melyek mind megszűnnének, ha az „önálló rendelkezési jog” nem működhetne.

Ami pedig a *birtokközösségek fenntartását* illeti, dr. Pál Gábor erre vonatkozóan is tanulságos történeti áttekintést nyújtott. Kiemelte, hogy különösen a székelyföldi birtokközösségek feloszthatatlansága célszerű, mert azt a múlt és jelen eléggé igazolta és a külföldi példák is alátámasztják.

Pál Gábor érdemei közé tartozik az is, hogy a későbbiek során szintén hasznos felvilágosító munkát fejtett ki a közbirtokosságokkal kapcsolatos vélemények kialakulásában. Egyik cikkében például /Keleti Újság, 1936. nov. 1./ részletesen előadta, hogy „a székely közbirtokossági vagyonok *felosztása* szörnyű veszélyt rejtene magában”, és csak felelőtlen, nemtörődöm elemek izgathatnak a szétosztás érdekében; megmagyarázva azt is, hogy miért lenne célszerűtlen és veszedelmes a *felosztás*. Ezt ui. csak természetben lehet végrehajtani, és csak a bíróság mondhatja ki; engedélyezése és végrehajtása milliós költségeket emésztve fel, általános leszegényedéshez vezetne. Továbbá: a jobb területért való tülekedés a tagok között rendkívül káros feszültségeket okozna.

Végül is a közbirtokosságok az 1948-ban bekövetkezett államosításukig gyökeres változáson nem mentek át. Velük kapcsolatos egyik lényeges intézkedés azonban az volt, melyet *Czikó Lőrinc* 1948. január 10-én a *Romániai Magyar Szóban*, az érvénybe lépő, 132/1947. sz. miniszteri rendelet ismertetése során fejtett ki. Ezek szerint a közbirtokosságokban alkalmazott „*jogok*” szerinti faosztás megszűnt, hasonlóképpen az eddigi bárcarendszer is, azzal, hogy a jövőben minden közbirtokossági tag reális szükségletei arányában kap tűzifát, épületfát.

Ismeretes, hogy 1923. február 26-án a 11. sz. határozattal a *Csiki Magánjavak* minden ellenérték nélkül állami tulajdonba kerültek. A 62.064 k.hold területre kiterjedő hatalmas közvagyon - ebből 54.515 k.hold erdő - elkobzását a helyi közvélemény az akkori idők legnagyobb agrárpanamájának tartotta „a törvény mezében és a leleplezés meztelenségében” /Kacsó i.m. 156./. Ez ugyanis eredetileg a határszéli falvak *közösségének vagyona* volt, melyet aztán a csíki „széjjbéli” helységektől a XVIII. sz. elején *erőszakos foglalások* által vettek el. Később, 1869. év február 16-án Ferenc József király a székely határőr-családok által bírt összes ingó és ingatlan javakat a székelység kulturális és gazdasági érdekeinek előmozdítására *visszaadta* és nem adományozta. (→ Apa és fia; A pénz bősége Csíkban c. fejezeteket is.) *Sérelmes volt az is*, hogy az összes, 18, volt osztrák rendszerű határőrezred kötelékébe tartozottak közül egyedül a Csík megyei székely családok vesztették el óriási értékű közös vagyonukat - teljesen törvénytelen módon.

A *Csiki Magánjavak* visszaszerzése ügyében *Pál Gábor dr.* és *Balogh Artúr dr.* irányítása mellett hosszadalmas per folyt. Az 1929-ben beadott panaszt a Népszövetség 1936-ban véglegesen úgy „intézte el”, hogy a 62 ezer holdas területből 12 ezer holdat és egy pár, leltáron szereplő középületet vissza kell adni az eredeti tulajdonosoknak. Az átadás és a Magánjavak ügyének rendezése azonban csak 1946 őszén történt meg, mikor a *Groza-kormány* a 765-ös sz. törvényerejű rendelettel a *negyedszázados sérelmet* ügy orvosolta, hogy Csík megye közönsége visszakapta a *Csiki Magánjavak* vagyonkomplexumának nem egész felét (azaz kb. 30 ezer k.holdat). A vagyonkomplexumot az 1948. június 11-én bekövetkezett *államosítás* csak később érintette. (Jogilag úgy kezelték, mint a naszódi és karánsebesi volt határörök vagyont.) Megszűnése lényegében 1948. október 14-én ment végbe, amikor Csík megyében is a már korábban megalakult Állami Fakitermelő és Fafeldolgozó Vállalattal (az IPEIL-lel) összevonták. /László Gábor doktori értekezése. 1947-49. Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár./

„Jaj, mondjam el, hogy engem megütöttek,
meg, meg nagyon, és hogy kínom killessék,
szörnyeteg fülük szívemre helyezték,”

/Salamon Ernő: Példa a hangszerfáról. 1941./

Két üzemismertetés haszna

„A Maros felső folyása mentén, 1911 és 1927 között a kitermelt fatömeg az erdők növedékénél háromszor nagyobb volt.”

/A. Gociman, 1929./

Kemény bírálattal illette *Jakó Zsigmond* A magyarpataki és a kalini hamusír-huta története c., 1956-ban megjelent tanulmánya bevezetőjében *Aurel Gociman* 1929-ben, majd 1931-ben kiadott faipari és fakereskedelmi munkáját. /Prof. Dr. A. Gociman: *Industria și comerțul lemnului din bazinul Mureșului superior*. Cluj, 1929. és Prof. Dr. Aurel Gociman-Oituz: *Industria și comerțul lemnului în județul Trei-Scaune*, 1931./ „*Vérszegény üzemismertetés*”-nek nevezte mindkét kiadványt - az első a Maros felső folyásának, a második Háromszék megye faiparát és fakereskedelmét írta le, bőséges erdészettörténeti bevezetéssel -, melyek valóban „többnyire nem a tudomány, hanem az erdőállományt valósággal megtizedelő kapitalista rablógazdálkodás érdekében készültek”, és „a régebbi korokkal foglalkozó fejezeteik” [...] „kompilációk közismert összefoglaló munkákból” /uo. 6./

Tagadhatatlan, hogy Gociman idézett két ismertetésében - elsősorban annak erdészettörténeti részében, melyet bevezetésként állított össze - gyakran találkozzunk olyan munkákból átvett részletekkel, mint *Szabó Károlynak* „A régi székelység”-e, vagy a *Pótsa-féle nagymonográfia*. De az is igaz, hogy a könyvek címei nem utalnak *történeti* munkára - ebben az erdészeti jelleg megemlézése hiányzik is -, és maga a szerző sem volt történész. (Kezdetben a szászrégeni állami erdő- és fűrészipari vállalatnál közigazdasági teendőket látott el, majd a kolozsvári Kereskedelmi Akadémia tanára lett, doktorátusát pedig az 1929-ben megjelent, az előbb említett, viszonylag terjedelmes munkájának köszönhette.)

Azt is meg kell említenünk - már csak a tárgyilagosság kedvéért is -, hogy az 1956-ban leírt szigorú kritika óta eltelt több évtized alatt sem jelentkezett senki egy olyan kiterjedt vidék erdészeti- és faipartörténetének megírására, mint a Maros felső folyása vagy Háromszék. Még a *Tagányi Károly* erdészeti oklevelei székelyföldi anyagának egy külön kiadványban történő, szakszerű magyarázatokkal ellátott ismertetése sem történt meg!

Gociman két *üzemismertetése* - fogadjuk el *Jakó Zsigmond*nak ezt a besorolását -, bőséges *üzemgazdasági* és *technikatörténeti* adatainak betudhatóan, hiányosságainak ellenére is (a tudományos kiértékelések mellőzése; a nagy külföldi fakitermelő cégek által folytatott rablógazdálkodás kellő hangsúllyal történő bemutatásának elmaradása; az erdő otthontartó szerepe méltatásának hiánya stb.) használható forrásanyag.

Segítségével a szakmája története iránt érdeklődő olvasó egy-egy faipari központ „első” fűrésztelepéről tájékozódhat, vagy olyan összeállítások végezhetőek el hosszadalmas levéltári kutatások nélkül, mint az alábbi:

Fűrésztelepek Marosvásárhely és Madэфalva között,
valamint Szovátán

Helység megnevezése		Fűrésztelepek száma		Keretfűrész- gépek száma		Megjegyzés
		1900	1914	1900	1914	
		években				
0	1	2	3	4	5	6
1.	Maros- vásárhely	2	4	7	13	Az 1890-ben alakult Farkas Mendel cég 1910-ig 840.000 m ³ rönköt fűrészelt fel.
2.	Szászrégen (Herbus is)	4	5	13	29	A legmodernebb és a legnagyobb (10 gatteres) az 1910-ben létesült <i>Foresta</i> üzem volt.
3.	Déda- Bisztra		1		6	1906-ban létesült 6 keretfűrészszel.
4.	Ratosnya		3		9	Legnagyobb az 1906-ban létesült 5 keretfűrész Cseh Iparbank tulajdonát képező volt.
5.	Szalárd		1		6	1909-ben létesült.
6.	Palotailva	1	1	6	10	1895-ben létesült, 1907-ben leég, átadják a Grassel bécsi cégnek, majd „ <i>Bangra</i> ” üzem.
7.	Toplica (Maroshévíz)		4		19	A 10 gatteres „Marosvölgyi Erdőipar” 1907-1910 között 300.000 m ³ -t fűrészelt fel.
8.	Galócás		1		12	Nasici, később <i>Lomás</i> cég 1912-ben létesült, 1150 LE-vel.
9.	Salamás		1		6	Székpatak RT., 1913-ban létesült.

0	1	2	3	4	5	6
10.Hágótó			1		3	
11.Rez (?)			1		4	
12.Gyergyó- tölgyes és környéke			5		20	Legnagyobb a Sötét-Putna-i erdei fűrésztelep volt. A Marer Benő és T.-sa 7 kerettel 1913-ban létesült.
13.Borszék			1		3	Eizig Jakab, 1906.
14.Gyergyó- holló			2		5	Klein és Reichfeld, 4 keret, 1910; Smilovits 1 keret 1912.
15.Ditró			1		3	Ditrói Faipar, 1914.
16.Szárhegy			2		4	Székely és Margittai, 1903 Végh Náthán, 1910.
17.Gyergyó- szentmiklós és környéke	2		4	3	25	Az Alfalui RT. 13 kerettel, 545 LE-vel, 1907.
18.Tekerő- patak			1		1	
19.Vasláb és környéke			2		11	A Vasláb-Libán-i fűrésztelep 9 kerettel, 550 LE-vel.
20.Csikszent- domokos			1		2	
21.Szováta		1	1	3	3	
Összesen:		10	43	32	194	1900-ban átlagosan 3,2 keret-fűrészgép működött egy fűrésztelepen, míg 1914-ben már 4,5.

Gociman idézett munkái jól kiegészítik az 1898-as és az 1906-os iparstatisztikai adatokat /A Magyar Korona Országainak gyáripara az 1898. évben, IX. füzet. Faipar, Bp., 1901. és uo. az 1906. évben, II. k., II. r./:

Fenyőfűrészipar a kutatott területen
(a jelzett iparstatisztika szerint)

Megye	Fűrésztelepek száma	
	1898-ban	1906-ban
Csík	7	18
Háromszék	5	19
Maros-Torda	4	12
Udvarhely	3	4
Összesen:	19	53

Néhány szó az „első” gőzfűrészekről

A vizsgált terület első gőzfűrésztelepe 1880-ban létesült *Szászrégenben*. *Müller János* tulajdona volt. A vasútállomástól kb. 3 km-re, a Dextrád utcában üzemelt 1922-ig /N. Petra - M. Szabó, 1973. adata/. *Ágoston Ágoston* „Első gyergyói fűrésztelep”-e *Csomafalván* működött 1885-től /Gociman, 1929. adata/. Háromszék megye első fűrésztelepét *János Dávid* 1887-ben építette, a Máthé Pál-hegy közelében, Gelencétől 30 km-re /Gociman, 1931. nyomán/. A kutatott terület *első állami fűrésztelepe* 1888-ban, Régenben létesült /N. Petra - M. Szabó, 1973. nyomán/. Ugyancsak 1888-ban létesült a Keleti-Kárpátok között, a Ménes-bérc alján, a Baszka-völgye egy alkalmas helyén, a *Horn és Morpurgó* cég vállalkozásaként, *Gyulafalva* újonnan alakult fatelepen Háromszék első nagyarányú fűrésztelepe, melyről már megemlékeztünk (→ Egy faipari szakiskolai tanárra emlékezve, valamint Szubjektív monográfia c. fejezeteket is).

Gyergyószentmiklóson az első gőzgéppel hajtott keretfűrészgép 1890-ben kezdett működni. Ugyancsak ebben az évben kezdett vágni *Marosvásárhely* első „gőzfűrészmalma”, *Farkas Mendel* vállalkozása, „a felsővárosi vasúti indoházon felül, mintegy 2000 lépésnyire” /Erdélyi Híradó, 1890. XII. 31./.

Ennek a fűrésztelepnek az üzembe helyezését a tudósító e sorokkal „örökítette meg”: „Egyszerre csak nagy vehemenciával működésbe jöttek a hatalmas gőzgépek, ott állottak a *vasmarkú derék munkások* az erő irányítására, a munkavezetők meg éles tekintettel méregették az áldozatra szánt hatalmas fenyőgerendákat [így, nem rönköket!], hogy a kegyetlen élesfogú fűrészek egyforma vastagságú deszkákká hasogassák szét.” (Itt jegyezzük meg azt is, hogy Marosvásárhelynek sohasem volt jelentős fűrészipara. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint fűrészáru-gyártással csak 58 személy foglalkozott, míg asztalos 369 volt.)

1890 körül létesült *Udvarhely megye* első fűrésztelepe, feltételezhetően a *Fábián József-féle*, mely az 1898. évi iparstatisztika szerint ekkor Kénoson működött, 1906-ban azonban már *Székelyudvarhelyen*. (A karcfalvi *Orbán-* és a kézdivásárhelyi *Bajkó-fűrésztelep* az 1948-as államosítást is megérte.)

Szovátán 1900-ban id. *Éltető Albert*, régeni földbirtokos és társa létesített fűrésztelepet. Ugyancsak *Aurel Gociman* könyve tájékoztat arról is, hogy 1905-ben *Goldfinger és Teplánszky* cég az állam területén, Szászrégenben felépíti a kutatott terület *első korszerű bükk fűrészüzemét*. Lényeges iparfejlesztés valósult meg ezzel, ui. eddig *a fenyőerdők erőltetett kihasználása és a bükkösök túltartása* általánosan jellemző volt a székelyföldi erdőgazdálkodásra. (Az 1898. évi *iparstatisztika* adatai szerint a Keleti-Kárpátokban egy fenyőfűrésztelepre átlagosan 11.385 ha, a tölgytelepekre 69.408 ha és a bükkfűrészüzemekre pedig 177.652 ha erdő jutott.)

Aurel Gociman szakírói tevékenységének köszönhetően betekintést nyerhetünk a marosvölgyi fűrésztelepek 1914-es felszereltségére, belső szerkezetére vonatkozóan is. A helyzetképből kiderül a „gyárak” igen eltérő technikai-gazdasági felszerelése, mely abból is kiténik, hogy az idézett évben 16 fűrésztelepnek saját *erdei vasútja* volt.

Gociman munkáinak *technikatörténeti* jellegét hasonlóképpen igazolják a *drótkötélpályákra* vonatkozó ismertetései. Szerző ui. többek között tárgyalta az 1898-1904 között működő, Zernyét Murdánnal összekötő, 13 km hosszú sodronykötélpályát.

Az újbárá Groedel szomszédságában, a háromszéki mágnások közül gr. *Mikes Ármin* létesített korszerű erdőgazdaságot és fűrésztelepet a család tulajdonában levő erdőségek kitermelése és fatömegének felfűrészélése céljából. A *Háromszék vármegye - Emlékkönyv* adatai szerint /182./ „mintegy 600 vasúti kocsi fenyő-szelvényárut és gerendát” termelt évente. A XX. sz. első éveiben a vállalkozás még virágzott, föllendülését az 1906. évi iparstatisztika is igazolja. Ekkor *Gelence* község területén két Mikes-féle fűrésztelep működött, a „Putnavölgy”-i és a „Zernye-alja”-i. A cég egy 17 km hosszú *erdei vasúttal* is rendelkezett, mely Zabola-Páva és Imecsfalva között létesült Zabola-fűrésztelep megállóhoz csatlakozott. A faipari vállalkozásokba tevékenyen bekapcsolódó Mikes Ármin az ősi *zabolai Mikes-kastély* köré szép dendrológiai kertet is létesített. (Hasonló „botanikai hagyaték”-nak köszönhetően maradt fenn *Molnár Józsiás* és dr. *Csiky Dénes* neve, az előbbi Kézdivásárhelyt, az utóbbi Gyergyószentmiklóson létesítve dendrológiai kertet.)

Gociman idézett első könyvében említést tett az 1908-1925 között működő, Vasláb-Libán-i, 15 km hosszú *sodronypályáról* is, melyet a Bleichert, lípcsei cég épített /102-103./ A kötélpálya nemzetközi hírnévnek örvendett, amit bizonyít az is, hogy korának ismert erdőhasználattan tankönyve, a K. Gayer, L. Fabricius: *Die Forstbenutzung*, Berlin /280./ is ismertette. (Az említett, költséges erdészeti szállítóberendezést a kutatott területen mások is követték, igazolva azt a nagy értékét, amit az itteni, kitűnő minőségű fa jelentett.)

Visszatérve *Gociman* könyveinek bevezető, erdészettörténeti jellegű részére, az itt fellelhető bizonytalankodásaiért egyértelműen nem ítélnénk el, mert pl. a *birtokpolitikai kérdésekben* sem mindenben létezett egységes felfogás. Ő - bizonyára azzal a hátsó gondolattal, hogy a székely közbirtokosságok *községiítését* előmozdítsa és igazolja - azok táborába állott, kik azt hangoztatták, hogy ezeket a közbirtokokat az 1871: LV. tc. (az *arányosítási törvény*) alapján, a *községi erdők* átalakításával létesítették /1931. 6./. Pedig ha kellő tárgyilagos-sággal vizsgálta volna pl. a Háromszék megyére vonatkozó, 1896-ban közölt *közbirtokossági erdők* neveit /Bedő Albert, 1896. IV. kötet, 496-535./, a *változó elnevezések* meggyőzték volna arról, hogy az itteni közerdők hosszú, évszázados folyamat eredményeként alakultak ki. Ezek közül megemlíthetjük az alábbiakat: Baróthi *erdőbirtokosság*, Bodosi *közbirtokosság*, Böllöni *volt kétág katonaság*, Fotosi *kisebb birtokosság*, Málnási *vásáros birtokosság*, Kőkösi Molnár József és társai, Altorjai *székelyek*, Feltorjai *vagyontalanok*, Pávai Marti család *közbirtokossága* stb.

Erdészeti névtani elemzések hozzásegítenek a csíki közerdők bonyolult eredetének felismeréséhez is. Jó támpont egy ilyen természetű vizsgálat elvégzésére az a *kimutatás*, melyet a csíkszeredai levéltár őriz, s 1884-ben állították össze, és felsorolják benne azt a 87 közerdőtulajdonost, kiknek - birtokukat *állami kezelésbe* adva - felmérési és kezelési költségeket kellett fizetniük. Habár a kimutatás 3. oldalának fejléce „*az erdőtulajdonos község*” megnevezést viseli, ez formai jellegnek is tűnhet, hiszen mint tulajdonos több esetben a „*birtokosság*” megnevezés is szerepel, néhol a „*székely*” jelzővel. (Pl. Csíkszépvíz, Sztmiklós, illetve Borzsova *községek székely birtokossága*.) Megjegyezhetjük azt is, hogy birtokosként a „*közönsége*” szó is előfordul, de a „*közbirtokosság*” megnevezés nem, minek az a magyarázata, hogy az ezek szervezését elrendelő törvényt csak 1898-ban alkották meg /F. nr. 78. 57./.

Az említett kimutatásban találkozunk a „*tízes-birtokosság*” megnevezéssel is, mint közvagyontulajdonossal. A *tízes* a székely falu alapegysége, a faluközösség igazgatási egysége volt, mely „a polgári életrendben a hajdani *communitás* [faluközösség] sok-sok funkcióját vette át” /Imreh István: A törvényhozó székely falu, 1983. 68./.

Találkozunk több *tízes* közös birtokosságba való tömörülésével is (pl. Csíkszentgyörgy háromtízes birtokossága). *Pál Gábor* pedig A székelyföldi közbirtokok és az arányosítás c. írásában magyarázatot talál arra is, hogy a tízesek tulajdonában levő erdők miért alakultak át községi erdőkké: „Némely községben a tízesek önerejükből az erdei falopásokat megakadályozni nem lévén képesek, az erdők használatát a községnek engedték át, mely átválalta a tízesek adóját és az erdőhasználat fejében a tízesnek használati díjat fizetett, de a tízesek tagjainak is *faizást* engedett” /6./.

Összegezve véleményünket *Aurel Gociman* két *üzemismertetéséről*, pontosabban egy kiterjedt vidék sok faipari üzemének ismertetését felölelő két, a fentiekben tárgyalt kiadványról: Ha ezek nem is tesznek eleget egy erdészeti- és faipartörténettel szemben felállított követelménynek (elsősorban a kritikátlan

szemléletüknek betudhatóan), a napjainkban már igen körülményesen fellelhető adatainknak köszönhetően, azokat *hézagpótló* munkáknak tekinthetjük.

„Haza ez a nép,
melynek mélyéből kinőttem,
mint könnyű nád, aztán mint *nyárfa*,
s öregségemre *tölgy* lett belőlem.”

/Zaharia Stancu: Haza. 1972.
Szemlér Ferenc fordítása/

A SZÉKELYFÖLD TERMÉSZETI KINCSEI ÉS CSODÁS RITKASÁGAI.

IRTA:

BÁNYAI JÁNOS

geologus tanár.

I. KÖTET.

MEGJELENT A SZÉKELYSÉG MELLÉKLETE GYANÁNT
A V—VI—VII—VIII. ÉVFOLYAMOKBAN.

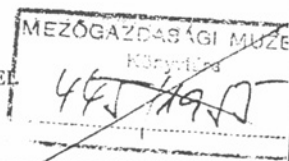
(1935--8.)

O D O R H E I

1 9 3 8.

KÖNYVNYOMDA R.-T. ODORHEI

A fáradhatatlan természetkutató és tudományészerűsítő

„[...] az igazi cserefút (*Quercus cerris*) a Székelyföldön soha nem láttam!”

/Bányai János, 1931./

Több mint száz tudományos és ismeretterjesztő szakdolgozatnak, jelzéssel vagy névtelenül megjelent mintegy félezer közérdekű írásnak szerzője, *Bányai János* (Kézdivásárhely, 1886-1971, Székelyudvarhely) korának legtermékenyebb szakírói közé tartozott. Élete legtevékenyebb időszakát *Székelyudvarhelyen* élte le, hol 1931 októberétől - tanári és geológusi tevékenysége mellett - 1944 nyaráig a *Székelység* c. folyóiratot (annak megszűnéséig) szerkesztette.

Az ásványtan és őslénytan *doktora* volt. 1938-ban megjelent a Székelyföld kincsei és csodás ritkaságai c. munkája, majd 1944 után kiadták a Magyar Autonóm Tartomány hasznosítható ásványi kincsei c. művét.

Udvarhelyre helyezésekor ott találta *Haáz F. Rezsőt*, a nálánál alig három évvel idősebb tanárkollégát, kiről Osvát Kálmán *Erdélyi Lexikona* már 1928-ban megörökítette: „Székely néprajzi gyűjteményt alapított, melynek anyagát az 1927. évi berlini »Erdélyi Népművészeti Kiállítás« keretében bemutatta. Képei többnyire székely tárgyúak, néprajzi szempontból is figyelemreméltók.”

A festő és néprajzi gyűjtő tanáron kívül Bányai pályatársa volt - hiszen mindketten szerkesztői munkát is végeztek - *Tompa László* (1883-1964), a népének nehéz küzdelmes életére szüntelenül figyelő, természetszerető költő. Valamint itt élt a mindhármuknál fiatalabb *Tomcsa Sándor* író is (1924-1940 között a Brassói Lapok munkatársa), kinek műveiben szintén találkozunk az erdővel kapcsolatos témákkal.

Szükségesnek véljük Székelyudvarhely két világháború közötti szellemi életét igazoló „nagyjai”-ra hivatkozni, hogy annál élesebbnek tűnjék az a *gazdasági elmaradottság*, mely jellemezte a várost, és ez megnyilvánult pl. a faipar fejletlenségében is. Ugyanis ha az 1930. december 29. népszámlálást rövid vizsgálódás alá vetjük, kitűnik, hogy *Udvarhely megye faipara* a kutatott terület átlaga alatt volt, *a földművelésből élők pedig a legtöbbben voltak*:

Megye	Összlakosság	A faiparban foglalkoztatott összlakosság (keresők és eltartottak) és az összes népesség %-ában kifejezve
Háromszék	136 122	6 678
	100,0 %	4,9 %
Csík	145 806	6 719
	100,0 %	4,6 %

Maros	289 546	8 342
	100,0 %	2,9 %
Udvarhely	130 282	1 587
	100,0 %	1,2 %

/Recensământul general al populației României din 29 dec. 1930. vol. V. Bc. pg. XVI. és XVII./

Székelyudvarhely 8518 lakosa közül faiparból csak 383-an éltek (ebből kereső 187), míg Kézdivásárhelyen 356-an, de csak 5107 lakosból.

Arra is célszerű felfigyelni, hogy a vizsgált négy megye közül a jelzett időben a földművelés után faiparból Csík és Háromszék megyében éltek legtöbben, míg a másik két megyében a textil- és manufaktúraiparból.

A kutatott vidék *gazdasági elmaradottságát* természetesen nem a faiparban, hanem *az iparban és a kereskedelemben foglalkoztatottak* részaránya jellemzi. E mutatót véve figyelembe Udvarhely, Csík és Maros megyék az országos és az erdélyi átlag alatt voltak. Háromszék a maga 7,5 %-os arányával messze túlhaladta Udvarhely megyét, hol az összlakosságból csak 3,6 % dolgozott az ipari és kereskedelmi vállalatokban /Anuarul Statistic al României, 1939 ei 1940. 42. és 380./ Ugyanakkor a 7 évnél idősebb lakosok közül országosan 42 % *analfabéta* volt, míg Udvarhely megyében a fenti lakosoknak csak 14,9 %-a nem tudott írni és olvasni. Tehát, a lakosság műveltsége és az iparosítás közötti egyenes kapcsolat nem mindig mutatható ki /uo. 92./.

Székelyudvarhely két világháború közötti fokozott gazdasági leromlását a fentiekén kívül össznépeségének csökkenése is jelzi. Húsz év alatt ui. lakosainak a száma 10.244-ről a már említett 8.518-ra apadt. (Sepsiszentgyörgynél éppen fordított jelenséget tapasztalhatunk: népességének a száma 1910-ben 8.665 volt, 1930-ban pedig 10.818.)

Láttuk a város gazdasági életének néhány jellemzőjét. És most tallózzunk a „*Székelység*”-ben, melynek példányai gazdag erdészeti-vadászati népszerűsítő irodalmat őriznek. De megtaláljuk itt a *vízifűrészekre* vonatkozó írásokat is. Ezek közül a VI. évfolyam 3-4. számában megjelent *A megkövezett fűrész* c., humoros történetben a szerkesztő bizonyosan azt igyekezett kifejtetni, hogy az egyszerűnek vélt szerkezetek kezelésénél is szükséges a józanság: *a munka elvégzése előtti poharazgatás megbosszulja magát.*

Idézzünk néhány mondatot az élvezetesen megírt elbeszélésből:

„Szép derült reggelre viradt Szent Anna napja. Ekkorra tervezték - a Gálistvérek - a családias felszentelő ünnepséget.

Bé a lovakat a hámba, ki a kapun s a zabos sárkányok csak úgy poroztak [...]

Az erdő alatt lecsapó hideg levegő miatt-e, vagy másért, de a «háziszóttés»-es üveg hamar elékerüle a saroglya szénájából. Amire az *új fűrész* melletti rétre kitérnek már mindenikének erősen csillog a szeme. [...]

Az asszonyok meg az elemózsiát pakolták ki, erősen készült a berbécs nyáron sült [...] Az asszonyok kezdik noszogatni a férfiakat, hogy jöjjenek már, mert mind elszárad a jó falat.

A férfiak meg kínlódnak, tesznek-vesznek, de mintha az Istennilya ütött volna belé, csak nem akar megindulni a nagy kerék. Pedig már ugyancsak nem győzik törölni izzadt homlokukat.

Egymást kezdik okolni [...]"

És az írás záró mondatai:

„A méreg dolgozott-e vagy az előlegezett jó szilvoriom, elég az hozzá, hogy tehetetlenségükben egyszerre nagyon dühösen ott hagyják a teljes parádében álló s munkára előkészített fűrész s elmentükben mintegy hirtelen ötlettől megkapva visszafordultak s a kezeügyükbe eső kövekkel jól megdobálták az őket megcsúfoló, csökönyös fűrész s.

Így lett az előre kitervezett felszentelő lakomából a Gálok fűrésznek halotti tora.”

Szintén a „meccők” világába vezeti az olvasót az 1939-es évfolyamnak *A székely észjárás sokszínűségéről* c. írása, melyben bőségesen szerepelnek az olyan *szaktájszavak*, mint a *szegveli, szindeszka*: „- Hát, akkor legyen jó s futtassa sza meg ahajt azt a vastagabb *tóké*t, hogy lám a *szindeszka*kon küjjel, hány *csűrpadlás deszka* lesz belőle, mert én ennek a «meccőnek» nem hiszek, [...]” /uo. 91./.

Bányai folyóiratában *Székely szótár* cím alatt erdészeti-faipari népi szakkifejezéseket is közölt, pl. a *Mezőgazdasági eszközök részei Székelymuzsnán*, vagy *A növények népi vonatkozásai* című közleményekben. Góbéságok, vidám történetek előadására, félresikerült vadászatok kigúnyolására is sor került, nem felejtközve el a szomorú valóság bemutatásáról sem:

„- Mit főz vacsorára, szomszédasszony?

- Túrós puliszkát főznék, ha lisztem volna, de a túróm es elfogyott.”

/Közli: Albert István. Székelység II. 1932. 3-4. sz./

A szerény köntösben megjelent folyóiratban olyan kiadványok méltatására is sor került, mint a *Dr. Csiby Andor* által írt *A székely közbirtokossági vagyonyok eredete, történelmi és jogi fejlődése [...]* c. tanulmány /Gyergyószentmiklós, 1939./.

Ebben a szerző kifejtette, hogy a *közbirtokosságok* a használat és kezelés tekintetében közösségben hagyott magántulajdonok, melyekre jellemző:

- nem szolgáltak és szolgálnak községi közjövödelmi forrásokul, hanem a közösségben maradt egyes tulajdonosok érdekeit szolgálják;
- egyéni ingyenhasználat tárgyát képezték és képezik, ami azt jelenti, hogy az egyes résztulajdonosok minden ellenszolgáltatás nélkül élvezték és élvezik a közös nagyon használatait;
- bizonyos esetekben arányosításnak és felosztásnak tárgyát is képezték /uo. 18.,19./.

Az értékelés /Székelység, VIII. évf. 12. sz./ továbbá kiemelte a tanulmány azon részét, mely azt a téves felfogást cáfolta, miszerint a közbirtokosságok községi vagyonnak tekinthetők.

A *Székelység* 1939. évfolyama megemlékezett a Székelyföld első részletes leírójáról, *Lakatos István*ról, illetve annak latin nyelvű, a XVII. században ké-

szült munkájáról /39./ A III. évfolyam /1933/ pedig felelevenítette *Scheint G. Dániel*, medgyesi szász orvosnak 1833-ban Pesten kiadott *Das Land und Volk der Szeckler in Siebenbürgen* [...] c. könyvét, melyben a szerző egy külön fejezetben ismertette a székelyföldi erdőket: a *Rika-t*, a *Mikó erdőt*, a *Pisztrángos és Vadas-t*, az ún. *Nagy-Erdő-t* stb. /9-10. sz./

Bányai János folyóiratában látott napvilágot *Imreh István* egyik fiataalkori írása, *A székely közbirtokosságaink kialakulása* c. dolgozata is /1944. május/, melyben a szerző a „közös” néven emlegetett székely vagyon történelmi útját kísértc végig.

Természetesen maga *Bányai* is közölt a Székelységben. Például a *Lucs tó mejjéke Csíkban* c., természetvédelmi jellegű írását, ismertetve Erdély legnagyobb havasi lágját. „Innen írta le - idézzük a szakcikkból - a terület alapos átkutató botanikusa, *Nyarády Gyula* az égerfa egy új változatát (*Alnus incana* var. *minorifrons*) egy törpe növésű nyír (*Betula humilis*) s fekete ribiszke (*Ribes nigrum*) kíséretében. [...]” /IV. évf., 1934. 11-12. sz./

„A székely nép ünnepelte múzeumának jubileumát” olvashatjuk a *Keleti Újság* 1929. szept. 18-i számában. Az emlékünnepeyre pedig *Csutak Vilmos* szerkesztésében Sepsiszentgyörgyön megjelent az *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára* c. kiadvány, a két világháború közötti korszak magyar szellemi életének egyik legjelentősebb tudományos munkája, melynek szerzői között ott találjuk *Bányai Jánost* is.

Az *Emlékkönyvből* csak első látásra hiányzik az „erdő”, a „fa”, mert írásának egyrésze erdészeti- és faipartörténeti jelentőségű is. *Dr. Moesz Gusztáv* Gombák a Székelyföldről c. írása például a vidék erdőinek jobb megismerését is szolgálta, *Szakács Péter* közleménye (A Székelyföld ipara) pedig a faiparról is tájékoztatást ad. Meg kell említenünk *Bogáts Dénes* Háromszéki helynevek c. dolgozatát, melyben a szerző *irtásneveket* közölve, az egykori *magánerdők* létezését igazolta. Hasonlóképpen szólnunk kell *Kós Károly* gazdagon illusztrált dolgozatáról (*A székely ház*), mert ennek alapanyaga a fa, és amit erről írt, az maradandó értékű: „Külseje méltóságosan egyszerű, becsületes szerkezettel, kevés fajta anyaggal felépítve, cifrázkodás nélkül komoly; belseje színes, de nem rikító, vidám, de nem léha, gazdag de nem hivalkodó” /659./

Fejezetünk bevezetéseképpen megemlítettük Székelyudvarhely - és egyben a kutató vidék - gazdasági életének pangását *Bányai János* odaköltözésekor, kinek elévülhetetlen érdeme, hogy ilyen körülmények közt is honismereti folyóiratot tudott huzamosabb ideig szerkeszteni és kiadni, melynek értékéből semmit sem von le az, hogy *Váczy Leona* idézett összeállításába nem vették be. Azt pedig, hogy - az akkor dühögő gazdasági válság hatásának is betudhatóan - a város fejlődése leállt, kicseng *Szemlér Ferenc Udvarhely* c. versének alábbi sorából is:

„Csak percek teltek és nem évek,
s tudtam, ha egyszer visszatérek,
semmi sem változott.”

„A fő aratás azonban a fa volt”

„A jövőért nem aggódni, hanem dolgozni kell...”

/Kacsó Sándor, 1933./

A fejezetcimként szereplő, erdőt dicsérő idézet *Kacsó Sándor* (Mikháza, 1901-1984, Kolozsvár) - a harmincas években Románia legnagyobb magyar újságírója - írta le, nyárádreemetei gyerekkorára visszaemlékezve, Virág alatt, iszap fölött címmel megjelent visszaemlékezésében. És mert e szavak igazát nemcsak átérzte, hanem magáévá is tette, íróként, újságíróként (majd főszerkesztő korában) támogatta a nép érdekeit az erdővel kapcsolatos kérdésekben. Erre a szolgálatra pedig a *Brassói Lapok*-nál eltöltött, 1927-1940 közötti évek alatt sok lehetősége és alkalma volt, mellyel Kacsó Sándor élt is.

Cikkezett *Papolc* község jogaiért „báró Groedel, a nagyúr” ellen - ki a *komandó környéki erdőkben* egyedül csak a családja fényűző, tobzódó életéhez szükséges anyagi javak biztosításának eszközeit látta -, megőrizve közben tollának becsületét. Szívén viselte a fából élő, *elszegényedett Gyergyó* ügyét, ahol az erdőeladásokból befolyt pénz csak a bankárok tőkéjét növelte, mit aztán azok a népnek uzsorakamatra kiadtak. Együtt érzett a „Pist’ apó”-kkal, kiknek halála előtt el kellett szenvedniük erdejük igazságtalan elvételét. (Utalunk *A Nagyerdő halála* c., 1923-ban írt egyik első novellájára, mely elárulta az alig huszonnégy éves író kitűnő elbeszélőkéességét.) Lelkes publicisztikájával a *fakitermelő szövetkezetek* meghonosodását és elterjedését szorgalmazta, mert remélte, hogy ezek által az erdő valóban szolgálhatja a közbirtokossági tagok érdekeit, és nemcsak szűkös napszámot, hanem jólétet is biztosíthat számukra.

A harmincas évek elején a *Papolc község* és az Erdélyi Erdőipari Részvénytársaság között dúló harcot (a cég valójában a Groedel család vállalata volt) *Kacsó Sándor* a *Brassói Lapok*ban megjelent két riportjában írta meg, egy harmadikban pedig magát a telepet mutatta be. Itt Groedel a közigazgatási hatóságok közreműködésével, *Papolc* kárára községet akart létesíteni mert: „Megvan már hozzá az «impozáns kaszinó», a «stílusos vadászkastély», vannak futball- és tenispályák... aztán fából összerótt iskola, szűk munkáslakások, tízórás munkaidő, huszonnégy-hatvanöt lejes napibér, és [...] /Fogy a virág, gyűl az iszap, II. 1984. 350./.

Mielőtt dióhéjban ismertetnénk az ún. „Gyergyói ügye”-et - melyet az olvasó *Kacsó Sándor* idézett könyvének a „Furcsa advent Gyergyóban” és az „Első nagy csatám” fejezeteiből ismerhet meg -, bevezetésként az alábbiakra térünk ki: A vasútvonal Gyergyószentmiklósig csak 1907-ben ért fel, mikor is átadták a forgalomnak a „nagyközséget” Madéfalvával összekötő vonalszakaszt.

(Nagyközséget említünk, mert bármennyire hihetetlennek tűnik, amikor Bereck és Ilyefalva város volt, Gyergyószentmiklós nem, és csak 1908-ban lett azzá, holott már 1870-ben 5645 lakosa volt, mikor Csíkszeredának - a szék, majd megye székhelyének - a népessége csak 1247 volt.)

Jelentős tényező volt Gyergyószentmiklós életében, hogy a vasútvonal létesítését 17 évvel megelőzte az *első gőzüzemű fűrésztelep* felépítése. Ennek az a magyarázata, hogy a fűrészáru elszállítása tutajfelteherként - valamint deszkatutaj formájában - a Maroson biztosítva volt. Rohamos fejlődésnek azonban a fűrészipar csak 1907 után indult - a vasúti szállításnak köszönhetően. 1908 és 1944 között a gyergyószentmiklósi állomás közelében lévő területen nyolc fűrésztelep működött, ezek közül a „Gyergyói Erdőipar”-nak *iparvasútja* is volt, fel egészen a Kis és Nagy György patakáig. /A gyergyószentmiklósi Erdőipari és Szállítási Egység 1903-1973. 9./

Mekkora fatömeg állt Gyergyó fűrésziparának rendelkezésére? *Bedő Albert* 1896-ban kiadott erdőstatisztikájából tudjuk, hogy a Gyergyói járásban 146.435 k.hold *erdő* volt, aminek *fakészletét* - ugyancsak *Bedő* adatait felhasználva - több mint 16 millió m³-re becsülhetjük. Ezt az erdők évi növedékéből származó fatömeget meg a fáslegelők és az erdei kaszálók törzseit vágta - ott, ahol annak kitermelése gazdaságos volt - Gyergyó fűrészipara, mely *A. Gociman* szerint 1914-ben 50 keretfűrészgépből állt.

Meddig tartott a *fabőségnek* köszönhetően a „gyergyói jólét”? Hogyan vélekedtek Gyergyószentmiklós megkérdéztet előkelőségei az 1927-ben *Kacsó* által tapasztalt helyzetről? Mindezekre a választ az író önéletrajzi visszaemlékezéseinek második kötetében így írja le:

„*Makkay Domokos ügyvéd* [...]: - A város csakugyan nagy nyomorúságban van - mondta - , de ennek az oka a jelenlegi gazdasági válság, s még inkább a *korábbi rablógazdálkodás*. Nagyon megfogytak az egykor milliárdokat érő fenyőerdők, a magáncégek jórészt beszüntették az erdőkitermelést. *Gyergyó jórészt a fából élt*. A falvak különösen. A város iparos és értelmiségi lakossága pedig - a falvakból. Most aztán, hogy *fogyatékján a fa* - s immáron munkaalkalmat sem igen ad, már-már általános a nyomorúság, az *elszegényedés*. És az eladósodottság! Gyergyó 36-42 százaléka kölcsönökkel taszigálja tovább magától az elkerülhetetlennek látszó összeroppanást. Megkezdődött a *kivándorlás* is.[...]” /81./

„*György Géza* a közbirtokossági kérdéseket ismerte jól, *Adler Sándor* az erdőkitermelést és ennek kereskedelmi vonatkozásait. Közös véleményük volt, hogy hát hiszen *erdőkben még komoly értékek fölött rendelkezik a gyergyói nép*, ha a közbirtokosságok maguk szervezhetnék meg a kitermelést, tán meg is élhetnének belőle. De pénz ilyesmire? Az nincs. A vidék bankjai kölcsönök kihelyezésével foglalkoznak. Ez a legkönnyebb és a legjövödelmezőbb számukra: gátlástalanul emelhetik a kihelyezési kamatlábat. *A közbirtokosságok tőrárt kapnak a fáért az eladott vágterületen, ez meg a visszaélések, megvesztegetések, szörnyű nagy panamák forrása...*” /82./

„*Puskás István* bankigazgató (»az a vérszipó Pista«) [...] - Tudja ön - kérdezte emelt és zengő hangon -, mi az, ami ma Gyergyóban van? Egy hosszú, vidám és felelőtlen farsang megérdemelt böjtje. *Mert olyanok ezek a székelyek*, nem bírnak magukkal, ha egy kicsit jó dolguk van. *A nagy erdőkitermelések idején* annyi volt itt a pénz, hogy harisnyás közbirtokossági elnökök ezerkoronás bankjegyeket ragasztottak a cigány homlokára a Laurentzy kávéházban. Hamar elfelejtkeztek róla, hogy azelőtt bocskorban jártak erdőlni [...] Hozzászoktak a sok pénzhez. Most aztán nem tudnak pénz nélkül élni [...] Most kölcsönért szaladnak a bankba, ha egy pár csizmára van szükségük, [...]” /100./

Hogyan reagált mindezekre az író? Idézzünk Kacsó könyvéből: „Erkölcsvédő pátosza ugyan nem tévesztett meg, de az a megállapítása, hogy a gyergyói székelyek talán túlságosan hozzászoktak a pénzbőséghez, s ezért nem tudják most jobban állani a megpróbáltatásokat, ez elgondolkoztatott. [...] /101./ Nem, ezek nem is bankárok! *Ezek uzsorások*. A legterméketlenebb szerepre kényszerítik a pénzt. Elveszik egyik kézből olcsón, s átadják egy másik kézbe drágán. *S közben még ki is vonják az eredményes termelésből, pedig ez volna a pénz egyetlen hasznos szerepe a társadalom életében* [...]” /102./ (→ A pénz bősége Csíkban c. fejezetet is.) Majd az idézett második fejezetben ezt olvashatjuk:

„A következő, másnapi cikkemben pedig nem takarékoskodtam a szenvedélyes személyeskedéssel sem. *Járjatok bocskorban, székelyek!* - irtam címnek, s aztán megírtam és *folytattam azt a vitát*, amely első látogatásom idején [1927. december] kezdődött Puskás Istvánnal s folytatódott a későbbi találkozásokon” /144./ (Kacsó cikkei a gyergyói uzsorakamat ellen vihart kavartak, aminek elcsitításában maga *Tamási Áron* is részt vett. → Kétféle makk c. fejezetet is.)

A „gyergyói ügy”-gyel természetesen nem csak a *Brassói Lapok* foglalkozott. A *Keleti Újság* 1927. XI. 6-i számában ezzel kapcsolatosan szintén részletes beszámolót olvashatunk: „*Ötvenezer ember éhezik Gyergyóban*. Csak Gyergyószentmiklóson hat nagy faipari cég szüntette be teljesen, vagy redukálta minimumra a munkát, így a *Schnergel cég*, [...], az *Erdőipar Rt* [...], a *Foresta* [...]. A kormány adó-, szállítási és vámpolitikája, a termeléssel járó legitim s a még súlyosabb illegitim költségek, kétségessé tesznek minden vállalkozást.” Előzőleg pedig az *Ellenzék* 1927. június 1. száma a gyergyói gazdasági élet egy más természetű bajáról számolt be: „Bár a nagy fatelepek teljesen leépítkeztek a Marosmentén s az *erdőkitermelés*, amelynek jövedelmezősége miatt a gyergyói székelygazda elhanyagolta a mezőgazdálkodást és elhanyagolta az állattenyésztést is, [...] még sem fordult a gazda fokozott erővel a földművelés felé, hanem *földjét parlagon hagyja*.” (Itt említjük meg, hogy a Pesten megjelent *Hetilap*-ban közreadott igen részletes beszámolójában - „Tutajászat Erdélyben” - *Lombosy* is felróta Gyergyó népének a földművelés elhanyagolását: „tavasszal, mikor a földművelés évi alapja letétetik, ugorlás, tavaszi vetés stbnek ideje van, akkor mind a tutajra mennek [...]” 1847.1245-1248. hasábk.)

Gyergyó felé irányította a közvélemény figyelmét *egy gyilkos bombamerénylet* is /Keleti Újság, 1931. júl. 6./, melynek indító okát a riporter az erdőki-termelés szünetelése okozta általános nyomorúságban látta. *Ávéd János* gyergyóalfalusi ügyvéd meggyilkolása pedig jóval később *Ambrus András*nak témaként szolgálhatott *Gyergyó c. regényének* megírásához /Bp., 1959./. Ezzel egy „közbirtokossági regény”-nyel gazdagabb lett irodalmunk, melyre nem csak a szakszerűség jellemző, abból kicseng a szülőföld - annak összes nyomorúságával - iránti szeretet is:

„- Űristen, ez lehetetlen! - jajdult fel hangosan. - Tegnap még derékig ért a gabona s térdig a zab! [...]

- Virágjában érte a vetést! [a fagy és a hó] [...]

- Hogy mit? Le a szászokhoz szőlőkaróval, léccel, deszkával. Hozunk zabot, árpát, az még beérik, s lesz árpakenyér s abrak a lónak [...] S dolgozunk a Forestának, mihelyt lehet” /213./. (A fagykártól sújtott gyergyói falunak így segített az erdő fája!) (→ Csíki helytörténész az erdészettörténet szolgálatában c. fejezetet is.)

Kacsó Sándor régi gondolata volt a közbirtokossági vagyonok jövedelmezőbb hasznosítása. Egyik 1928-ban megjelent cikkében pl. helyet adott annak a javaslatnak, melynek célja volt: termelő tőkévé tenni a székelység meglévő pénzalapját - összehozni bankjait és közbirtokosságait -, hogy ezáltal *munkaal-kalmat biztosító üzemek* létesülhessenek /144./. Az *Ellenzék* 1928. II. 14-i számában arról értesítette olvasóit, hogy a gyergyói járásban 17.000 munkanélküli van. Mégis a *fakitermelő szövetkezetek* a kutatott területen nem honosodtak meg. *Románia Statisztikai Évkönyvei* tanúsága szerint számuk országos szinten is lepadt: az 1922. év végén létezők az 1929. év végére 41 %-ra csökkentek; a Székelyföldön megalakult kettő pedig hét évvel később már nem szerepelt a statisztikában.

Újabb fellendülés a *szövetkezeti mozgalomban* csak a harmincas évek elején következett be. Mielőtt erről a kedvező fordulatról *Kacsó Sándor* visszaemlékezései alapján íránk, szólnunk kell a nagy fakitermelő cégek sugallta bomlasztó erőről is, melyek célkitűzése így foglalható össze: megmaradni a nekik kedvező, kialakult állapot mellett, vagyis olcsón megvásárolni a közbirtokosságok évi vágásterületeit. Így írt erről a kérdéstről a kolozsvári *Ellenzék* 1927. okt. 15-én - miáltal a fás cégek érdekeit szolgálta -: „Demagógikus jelszavakba burkolódzó egyéni érdekek nyomására egymásután elvették [a Mócvidéken] az erdőségeket a rendszeres kitermelésre berendezett vállalatoktól és odaadták ezeket az ujonnan alakult *szövetkezeteknek*, amelyek a kitermeléshez sem kellő *tőkével*, sem *szakértelemmel* nem rendelkeznek. Nem is boldogulnak, a havasi lakosság pedig elvesztette kenyérkeresetét, amelyet addig a vállalatok [...] állandó döntési, közelítési munkák stb. által nyújtottak.” (És természetesen, ami a Mócvidékre érvényes volt, az a Székelyföldre is vonatkozott.)

Arról sem feledkezhetünk meg, amit *Gyárfás Elemér* szenátor az új erdőtervény vitájában a kérdéssel kapcsolatosan, 1930. február 28-án kifejtett: „[...] az erdőkitermelési *szövetkezetek* [...], amilyen ma kb. 500 működik [...] Elvi

szempontból nem is lehetne kifogást emelni e szövetkezetek ellen, a gyakorlatból tudjuk azonban, hogy tényleg *e szövetkezetek leple alatt* kapitalisták, sőt kapitális nélküli emberek rejtőzködnek, kik jogosulatlan hasznot húznak azokból az előnyökből, melyeket szociális szempontból s e szövetkezetek támogatása érdekében engedélyez az állam [...]” /Magyar Kisebbség 1930., 220./

Ezek voltak lényegében azok a jelenségek melyek megelőzték az *Első Székely Fakitermelő Szövetkezet* 1933 tavaszán végbement megalakulását. Szervezői között ott találjuk *Sztankó Zoltán* erdőmérnököt, a szövetkezeti mozgalom régi harcosát. (*Kozán Imre* az 1978-ban *Fekete ugar* címen megjelent visszaemlékezéseiben *Sztankót* kitűnő szakembernek és fakereskedőnek tartotta, ki az első világháború után - megválva hivatali állásától - tevékenyen vett részt Csík megye gazdasági életében.)

Kacsó Sándor nagy lelkesedéssel üdvözölte a négy csíki közbirtokosság tagjaiból alakult szövetkezetet. Helyeslő véleményéből az alábbiakat idézhetjük: „Végre megtalálták Csíkban azt a formát, amivel megmenthetik a közbirtokossági vagyonekat és kenyeret tudnak adni [...] az éhező székelység kezébe” /uo. 352./, majd „a szövetkezeti rendszerből egyetlen közbirtokosság se maradjon ki;” /uo. 352./.

Sajnos, *Kacsó Sándornak* az üggyel érzelmileg is teljesen azonosuló cikkei a *Brassói Lapok* hasábjain, vagy az olyan képviselői beszédek, mint az *Abrudbányai Edéé* - melyből az alábbiakban idézünk -, keveset nyomtak a latban: „a szövetkezetek számára biztosítani kell a kezdeményezés és cselekvés szabadságát és az önkormányzatot [...], a szövetkezeti forma a jövő gazdasági formája, amely hivatva van a kapitalista termelés kizsákmányoló tendenciáit letörni a szövetkezeti termelés profitjának közössé tétele által” /Keleti Újság, 1935. márc. 7./.

A közbirtokosságok fakitermelő szövetkezetei nem tudták felvenni a nagy kapitalista monopóliumokkal a versenyt, és csak ott működtek eredményesen, hol a vezetőség kellő szakképzettséggel és gyakorlattal rendelkezett, valamint talpig becsületes volt. (→ A székely sors könyve és Csíki helytörténész az erdészettörténet szolgálatában c. fejezeteket is.)

Kacsó Sándornak már huszonkét évesen „1923-ban életévé, személyes ügyévé vált a közügyiség, a másokért való gond és felelősség”, olvashatjuk *Izsák Józsefnek* a szerzőről írt sorait a *Válogatott írások* /Bk., 1970./ c. kötetnek előszavában. A *Kacsó* közösségére kiható általános érdekű ügyekből pedig, amint láttuk, nem maradtak ki a kutatott terület közbirtokosságainak sokrétű problémái, az itteni pénzügyi helyzetek helytelen és káros - a helyi lakosság iparosodását akadályozó - politikája, és a nép ragaszkodása erdőjéhez. Ezért foglal el *Kacsó Sándor* igen előkelő helyet erdészettörténetünk személyiségei között.

Finta Zoltán egyidőben munkatársa volt *Kacsó Sándornak*. Idézzünk a költő *Erdősongás* c., 1939-ben írt verséből - a közelgő vést előre jelző sorait -, melyek bizonyára *Kacsót* is meghatották:

„Vén ez az erdő... A bükkök, tölgyek
Korban s erőben nem szükölködnek.

Néznék a múltba - jövőbe látnak:
Ósi szokása ez a fáknek.

Árnyékuk alatt megáll a költő,
Zsong a lombok közt száz emberöltő:

...
Árnyéka alatt mereng a költő:
- Mik lesztek, vén fák?
... Kereszt ... Vagy bölcső?”

A székely népi erdőgazdálkodás megismerésének forrásai

„*Itt-ott eregetők fehérlő, kicsiszolt vonala kígyózik le ezüst szegélyként a hegyoldalak zöld szőnyeges lejtőin. Eregető, de hát mi az? [...]*”

/Orbán Balázs, 1869./

Tekinthetjük-e *Kovács Ferenc* Erdei famegmunkáló eszközök Gyergyócsomafalván c. dolgozatát /Erdélyi Múzeum, 39. k., 1934./ úgy, mint a székelyföldi népi erdőgazdálkodásra vonatkozó legrégebbi forrásanyagot? Habár az írás hosszú hallgatás után jelent meg, természetesen, hogy nem, mert már *Orbán Balázs* halhatatlan művében - A Székelyföld leírásában - az erdő nyújtotta termékeknek a nép által történő kitermelésével, hasznosításával számos leírásban találkozunk. És ha az erdőben található összes természeti javak - ezek lehetnek növényi, állati és ásványi eredetűek - használata teljesen nem is meríti ki az *erdőgazdálkodás* fogalmát (ennek feladata nemcsak az erdők sokirányú hasznosításának biztosítása, hanem telepítésük, felújításuk, fenntartásuk is), az a felbecsülhetetlen értékű *erdőnéprajzi anyag*, amit Orbán Balázs művében megtalálhatunk, méltán jelenti a XIX. sz. hatvanas éveiben gyakorolt székelyföldi erdőgazdálkodás hű képét.

A jelzett terület népi erdőgazdálkodásának megismeréséhez azonban még mélyebbre kell nyúlnunk: a *falutörvények*hez, segítségül véve *Imreh István* magyarázatait. (→ A törvényhozó székely falu, 1983. Az erdőhasználat rendje.) Megtudhatjuk ezáltal például azt, hogy a falvak a fakitermelés mindkét szokásos módját használták, azaz vagy lábön osztották ki a levágandó erdőt, vagy együtt történt a döntés, a gallyazás, a „kaszalyba” (rakásba) hordás, és azt osztották ki a lakosok között.

Sokat elárulnak a *népi erdőgazdálkodásból* a begyűjtött *szakmai tájszavak*, hiszen nem egy mögött a „történelem” húzódik meg. Példaként megemlíthetjük a *Kovács Ferenc* cikkében is szereplő „várda belől” valódi szakszót, mely az egykori német katonai szolgálati nyelv emléke, és döntés előtt figyelmeztetésül kiáltották (kiáltják ma is). (Die Warte: várta, őrhely szóból ered.) A „baláncs” (felhajtófa, terhelőfa) szakszó pedig *V. Arvinte* szerint a francia „balance”, az olasz „bilancia”, a német „Balancier” szavakkal kapcsolatos, mely azt igazolja, hogy az erdőkörnyéki, a havasalji népünk állandóan mozgásban volt, sokféle erdei munkással érintkezett.

Visszatérve az idézett erdőnéprajzi dolgozatokra: *Kovács Ferenc* írása után kilenc évvel, de már nem az Erdélyi Múzeumban, hanem a *Néprajzi Értesítő* hasábjain jelent meg *Tagán Galimdsán Fakitermelés és szénégetés Székelyvárságon* c., részletes ismertetése a népi erdőhasználatnak. A nagy szakértelemmel

és ügyszeretettel összeállított dolgozat igen gazdag ábraanyagával, arra a segítségre utal, amit az erdészettörténet az erdőnéprajztól kapott. Hálával kell gondolnunk az *etnográfusokra*, kik a modern élet hatása alatt pusztuló erdészeti-faipari kultúránk maradványainak megmentésében sokat tettek és tesznek ma is.

A *Székelykeresztúri Múzeum* 1974-ben kiadott Emlékkönyvében jelent meg *Molnár Kálmán* ismertetése a Hargita népi erdőgazdálkodásáról. Ebből idézzük az alábbi - *A részesedés népjogi és gyakorlati alapja* c. fejezetből vett - részt:

„A tízes beosztáson alapuló osztási mód a következőképpen történt: *Kápolnásfalu* négy *tízesre* (falurészre) volt és van felosztva. [...] Minden tízhez 145-150 házszám tartozott, illetve tartozik most is. A *közbirtokosság vezetősege*, amikor a fakitermelés ideje elkövetkezett, az osztás előkészítésére meghívta a *közgyűlést*. Ezen alkalommal minden tízes választott egy *osztót*. A választás szótöbbséggel történt. Ezután a négy osztó kiment a meghatározott erdőrészbe és az abban található fákat a már említett osztályozási szabályok szerint felleltározta. [Az erdőrészesedéskor adott ún. részfák vastagság szerinti osztályozása gyakorlat alapján, szemre történt]. (*Gyérelés* alkalmával a 15-20 cm átmérőjű fák kimaradtak a leltározásból.) A négy osztó közül egyik volt a *listyás*, aki felírta a fanemeket, másik kettő *viszonértékelt* a fákat, azokat *fészivel* sorra *megcsapta* (megkopogtatta), majd egy lehasított kéregfelület helyére ráírta a megfelelő számot vagy betűt. A negyedik osztó viszont azt ellenőrizte, hogy egyetlen fa se maradjon ki a leltárból - tarvágás esetén -. (*Gyérelés* alkalmával azt ellenőrizte, hogy a 15-20 cm-nél kisebb átmérőjű fák ne kerüljenek leltárba) [...].

Miután az erdőréssz leltározásával végeztek, a *listyát* a közbirtokosság vezetőségének átadták. Az elnökség ennek alapján állapította meg, hogy a kijelölt erdőrésszben az egyes fafélésegekből mennyi áll rendelkezésre.

Ezt követően *elrészparciálták* (elosztották) a fát. A falu lakosságáról házszám szerint listát készítettek, s minden család, vagy minden személy után beírták, hogy a különböző osztályú fákból kinek - kit hány darab illet.

Egy nap alatt 50-60 részt osztottak ki. A kijelölt napon mindenkinek át kellett vennie a maga részét, és a fáira egy fejszével a saját fajegyét rá kellett *kocantsa*. [...]”

Molnár Kálmán Adatok a Hargita népi erdőgazdálkodás c. dolgozatát más, szintén a kutatott terület falusi erdei munkáit ismertető írás követte. Szerzői: *Tarisznyás Márton* (A gyűjtögető gazdálkodás hagyományai Gyergyóban), *Csergő Bálint* (A vörösfenyő Küküllőkeményfalva népi növényismeretében), *Garda Dezső* (Gyergyóremetei erdőmunkások tegnap és ma) és mások számos, a kutatott terület erdőhasználatának íratlan szabályairól emlékeztek meg. /Tarisznyás és Csergő idézett cikkei a *Népismereti Dolgozatok* 1978-ban jelentek meg, Garda írását pedig a *Változó valóság*, 1978 közölte./

Ide, az erdei népi hagyományok közé sorolhatjuk a fakitermelés, az erdei gyűjtögetés sikeres végrehajtásához szükséges, az időérzék és tájékozóképesség gyakorlására vonatkozó szabályokat is, melyekről *Garda Dezső* idézett tanulmányából megtudhatjuk: „Az erdőben az égtájakat a fán lévő moha segítségével határozták meg. Reggel a madarak csiripelése, délben a nap, éjjel pedig a

«hetevények» a Nagy- és Kisgöncöl járása után tájékozódtak. Nyáron a madarak reggel négy órakor kezdtek csiripelni. Éjszaka, amikor a csillagok délen voltak, akkor volt éjfél, ha pedig «leszentülőben» vagy «búvófélben» voltak, akkor hajnali 4 óra.”

Kiemelkedő dokumentuma az *államosítás* előtti korszak népi erdőgazdálkodásának *Gazda József* Így tudom, így mondom c., 1980-ban megjelent a régi falu emlékezetéről tudósító könyve. Munkájának számunkra különösen „Az ingyen táplálék vót” és az „Erdőlők” c. fejezetek jelentenek rendkívül sokat, de „Ahogy a fecskék rakják a fészkeket”, vagy a „Kapuállítók” soraiból is kicseng az erdő, a fa megbecsülése, jelentősége a havasalji nép életében:

„Valamikor gyermekkoromban édesapámtól hallottam: kovásznai viszonylatban *az erdő arany volt*. Me az erdőt nem kellett kapálni, a jég nem verte el. Kovásznának az erdő búza volt. Ha például egy gazdának máról holnapra szüksége volt pénzre, [...] levágott egy tere fát, estére hazahozta, bevitte a gyárba, s abban a pillanatban kapta a pénzt a kezibe” /269./.

A költőnek pedig féltő gondolatokat sugallt a „tűz”:

„Te tűzre gondolsz, ugye, kislíam?
Én ilyenkor a fákra gondolok.
Fa az erdón s a hegyen annyi van.-
S ma éjjel mind fejszével álmódott.”

/Horváth Imre: Fázó kislíúhoz. 1942./

KEMÉNY JÁNOS

Víziboszorkány

Regény

IRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1965

„Ki a havasok erdőrengetegét az olvasólámpák fénykörébe lopta”

/Sütő András, 1971./

**„Látván, hogy falrahányt borsó a szava,
[Sándor József erdőmérnök] beletemetkezett
munkájába s nem törődött mással, mint
hogy minden üzemterve világító példája le-
gyen annak, hogyan kellene okosan gazdál-
kodni azzal a hatalmas nemzeti vagyonnal,
amit az erdők, a havasok képviselnek.”**

/Kemény János: Vadpáva, 1958. 94./

Csak dicsérhetjük Nagy Pált, az Egyszer mindenkit szólítanak - Romániai magyar elbeszélők c. antológia szerkesztőjét, hogy a gyűjteményben Kemény Jánostól (Pittsburg, 1903-1971, Marosvásárhely) az *Ítéletidőt* (1936) közölte. Ebben a novellájában ugyanis a „valamikori havastulajdonos” - Sütő András szavaival élve - egy nagykiterjedésű erdei tüzet olyan hűségesen, annyi szaktudást eláruló módon írt le, hogy azt szakmai szempontból is remeknek tekinthetjük: „Mint veres kupola, borulnak össze a menekülők fölött a lángok. Alig van már oxigén a levegőben. Akinek zsebkendője van, azt, akinek nincsen, ingéből leszaggatott rongyokat márt futtában a patakba, s orrába, szájába gyümöszöli. Ezen keresztül szívja a levegőt, hogy a füst kiszoruljon a lélegzetéből [...]” /208./

Hasonló élményben részesülhetünk Kemény János kortársának, Nyírő Józsefnek erdei témákat leíró írásainak olvasásakor is. Nyírőnek az *erdei vihar*ról alkotott képe szintén megragadó látvány: „Szörnyű ha az erdő megharagszik. A fenséges szálfák úgy törnek ketté, mint a gyufaszál, mások tövestől felrepülnek a levegőbe és mindent összezúzva zuhannak ismét vissza a földre. Recseg, ropog minden. A villámok szüntelenül cikáznak, egyik a másik után, mintha hatalmas aranykígyókat kötöttek volna össze a farkuknál fogva. [...]” /Uz Bence, 1936. 82./

Mint annyi más írónak, Kemény Jánosnak is vannak feledésbe merült írásai. Ezek közé tartozik az *Erdélyrészi Hangya Naptár* 1942-ben megjelent *Vasútépítők* c., kétoldalnyi megemlékezése az *erdei vasutak* építő- és fenntartó munkásairól. Bizonyára már ők sem tudják - számuk napjainkban igen megfoghatkozott -, hogy pár évtizeddel ezelőtt egy havasbirtokos fejedelmi sarj így írt róluk: „Tisztelem az [erdei] vasúti munkásokat s a szívem nagy melegséggel telik meg, amikor a pöfögő, szuszogó iparvonatról kalaplengetéssel viszonzom köszöntésüket!” (E könyv szerzőjének az ötvenes évek végén említették a marosvécsi pályamunkások, hogy a báró úrnak nehéz volt előre köszönni.)

Majd megbecsülését írántuk e szavakkal toldotta meg: „A vasútépítő munkás a legelőkelőbb a havasi munkástársadalomban. [...] Nélkülök üzemet fenntartani nem lehet, tudja a munkaadó: a vasúti munkás kezében száz meg száz ember életének biztonsága” /53./.

A „*Vasútépítők*”-ből megtudhatjuk azt is, hogy mit jelentett az *erdei vasúti pályamunkás*nak a „*Havas*”: „[...] s a legény a Havason szokja meg a rendszeres munkát, a felelősséget és gyakorolja az ügyeskedést, [...] Havason szerzi a legény az új házépítési költségeket [...]”. Rangot is jelentett az itteni munkásközösséghez tartozni: „Csak úgy a legényhez, ki a havasi munkát még nem kóstolta meg, ki adná szívesen oda lányát?” - olvashatjuk ugyanott Kemény János szerető sorait, kitől azt is megtudjuk, hogy a pályamunkásnál fontosságban, tekintélyben, legnagyobb volt a „*Vezér úr*”, az erdei vasúti mozdony vezetője. A mozdonyt pedig igaz, hogy csak gépnek vagy káváérlőnek titulálták, de közte és a vasúti személyzet között bensőséges viszony alakult ki. „*Jön a Rózsí*” - kiáltották a baktai erdei vasút emberei, mert mozdonyuk hamar - már 1927 körül - ezt a nevet kapta, és megőrizte az államosítás után is. (Csak 1962-ben nyerte a négyes számot. → *Boldizsár Károly*, gépészmérnök visszaemlékezései.)

Az iskolában úgy tanítják, hogy *Kemény János* véglegesen beköltözött a romániai magyar irodalom történetébe, kinek legnagyobb és legmaradandóbb műve az *Erdélyi Helikon* írói munkaközösségének létrehozása volt. *Sütő András* mindezt megtoldotta azzal is, hogy ő a természeti világ bolyongó szerelme volt, ki a havasok erdőrengetegét, viharaival és fűszálneszeivel megismertette olvasóit. Mindezeket az erdészek talán azzal egészíthetik ki, hogy *Kemény János* lelkében született meg a kapitalista viszonyok között dolgozó *eszményi erdőmérnök* alakja: „Szép szál, deres hajú férfi *Sándor József erdőmérnök*”, ki „nem szerződött sem állami, sem magánkézben lévő uradalomhoz, nem kötötte életét egyetlen fakitermelő részvénytársaság szekeréhez sem”, meg tudott élni műszaki munkák (üzemtervek, erdőtérképek, erdősírtési tervek stb.) elkészítéséből, és szenvedéllyel úzhette a vadászatot, nem tagadva meg „az erdővédelmi eszmét, amelynek szolgálatára készült fel annak idején, az erdészeti főiskolában”. (Pedig szakmai berkekben úgy tartották - tesszük hozzá -, hogy „a jó vadász, rossz erdész”.) /Az idézet helye: Vadpáva, 93-98./

Kemény János egyik legismertebb regényének, a *Víziboszorkánynak* /1965, majd 1979/ tárgya a *marosi tutajozás* fénykora és hanyatlása. Segítségével megismerhetjük az elfelejtett *tutajos kifejezések* (fertáj, transzport, vezértutajos, ladás terhe stb.) mellett azokat a veszélyeket is, melyekkel az akkori tutajozás járt: „Ismét keresztben áll a *malom* [hajósmalom], mozdulatlanul. Olyan keményen áll, mintha vasmacskát vetett volna egy láthatatlan víz alatti szikla oldalába. Jobbról vagy balról elevezni mellette nem lehet [...] A víz sodrása erősebb hatalom az emberi hatalomnál: úgy vágja hozzá a terhét a malomhoz, hogy az dübörögve pozdorjává török És az emberek? Hová lettek az emberek? [...] Aztán egy fej bukkan fel a malom alól, s két keményen csapódó kar! [...]” /1965. 236./.

Hogyan vélekedett az *Erdészeti Lapok* cikkírója az 1877-ben közölt, *A Maroson gyakorolt tutajozás és ennek akadályai* c. írásában ugyanerről a veszedelemről? „Ha a *hajómalmosoknak* kevés az örölni valójuk vagy vasárnaponként igen sok vendégük van, s mulatságot szerez nekik a tutajozás idejében *egy pár székelly tutajost megsarcolni*, a Maros mentén levő hajómalmosok állomás helye nem lévén a közigazgatási hatóság által határozottan megjelölve, ha inni akarnak vagy kedvük van egy pár deszkát szerezni, feltolják a hajómalmot a víz legközelebbi kanyarodásáig, jól ismervén a helyi viszonyokat, úgy állítják a hajómalmot a víz sodrába, hogy midőn jönnek a tutajok, a kanyarodásoknál nem lévén rá elkészülve, ember legyen a tutajos a talpán, hogy képes legyen ott elhaladni és hajómalomba ne ütközzék, de jaj annak a tutajosnak, a ki a hajóhoz ért, rögtön üldözőbe veszik előre elkészített kavicszapporral, kikötni kényszerítik, vele alkudozásba bocsátkoznak s szerencséről beszélhet, ha fele rakományától meg nem fosztják [...]” /227., 228./.

Az erdésztársadalom nemcsak azért lehet hálás *Kemény Jánosnak*, mert tevékenységükről elismerőleg írt, hanem azért is, mert a nagyközönség figyelmét „motorizált” világunkban az annyi károsításnak kitett *erdő* felé irányította. És ez a szolgálat nem lebecsülendő segítség, amihez hasonlót íróink, költőink közül a *természet* csak *Áprilytől* kapott:

„A zápor sűrű cseppekben szakadt,
fácán futott az odvas bükk alatt.
A mókus nézte félig álmosan
s szólt: Boldog itt, akinek odva van.”

/Áprily Lajos: Erdei jelenet. 1966./

BÖZÖDI GYÖRGY

Székely bánja

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

A székely sors könyve

„Maga a Bözödi-kötet igazán mintája volt a helyszíni ismereteknek, a Székelyföld táj- és néprajzának, méghozzá nem a nosztalgias odaadás, hanem a kegyetlenül leleplező társadalombírálat jegyével.”

/Balogh Edgár: Szolgálatban, 1978. 87./

Ezt a címet adta *Bányai László* 1938-ban *Bözödi György* (Bözöd, 1913-1989, Bp.) a frissen megjelent, *Székely bánja* című történeti és szociográfiai munkájához írt bírálatának /Korunk, 1938. 711-713./ . Ebben a kötetében ugyanis az alig huszonöt esztendő fiatal író, új és meglepő szempontoktól vezérelve, nem csak tudományos alapossággal, de kíméletlen tárgyilagossággal tárta fel a *Székelyföld* sok romantikus legendával övezett múltjának és jelenének valóságát. Továbbá a kordokumentumnak is beillő, terjedelmes tanulmány mindkét részében - mind a *történelmi visszatekintésben*, mind a *helyzetképeiben* - a *székelység sorskérdéseit* elemző író nem feledkezett meg az erdőnek, a faiparnak népe életében betöltött és betöltendő szerepéről, *Bözödi György* mindmáig e legjelentősebb műve, erdészeti- és faipartörténeti szempontból is értékes forrás.

„Egyetlen faluban [Felsősófalva, 1938-ban] 500 ember kenyér nélkül! Ezek napszámra járnak, *főleg erdőmunkára*. Óriási távolságra elmennek munka után” /159./ . Ezt írta például az erdő általa tapasztalt szerepéről - a munkaalkalom egyik legjelentősebb biztosítékáról.

Hogyan vélekedett az erdő jelentőségéről a *történelmi visszatekintésben*? Hasonlóképpen, a valóságot kinagyítva: „A közigazgatási és *erdészeti hatóságok* tétlenül nézik [elsősorban az erdővel kapcsolatos] földbirtokspekuláció sorozatát, amely rövid idő alatt átalakította a Székelyföld társadalmi és gazdasági helyzetét” /79./ . A két idézet egyben azt is érzékelteti, hogy a *Székely bánja* számunkra elsősorban annak az arányosításról, a közbirtokosságokról, az erdőbirtokosságok szövetkezetesítéséről, a népi faiparról írt részei által vált fontossá, mert ezekkel kapcsolatosan olvashatunk az erdő nyújtotta kenyérgyártási lehetőségekről és az erdőbirtokkal folytatott visszaélésekről.

Könyvünk több fejezetében (→ elsősorban A zabolaiak leveléből, a papolci közhelyről c.-t) foglalkoztunk az *erdőarányosítással*, megemlítve azt is, hogy *Bözödi György* érdemei közé tartozik ennek a rendkívül káros birtokrendezési folyamatnak egy új megvilágításban történő bemutatása. Szerző „segélykiáltó könyv”-ének történelemrajzi részében már a székelység múltjáról és jelenéről igyekezett egy olyan társadalmi rajzot nyújtani (pl. azzal, hogy szétoszlatta az

„egységiesen szabad székely társadalomról alkotott évszázados tévhitet”; gondos elemzéssel kimutatta, hogy a két világháború közötti székely kiscgazda-társadalom pusztulása már a feudalizmus idejében megkezdődött és a kapitalizmusban már csak kibontakozott), mely lehetővé tette az *arányosítás*kor bekövetkezett visszaélések *hátterének* megértését. Ez pedig a „*Székely bánja*”-nak köszönhetően vált általánosan ismeretessé és jelentette: egyfelől a helyi vezető rétegek áruló politikáját, mely kihasználva az 1871: LV. tc. - az arányosítási törvény - helytelen és pontatlan megfogalmazását, lehetővé tette az erdő- és fűrészipari cégek, a földbirtokosok, az ügyeskedők, az üzérek meggazdagodását; másfelől a félrevezetett, jóhiszemű kisbirtokosok becsapását, elszegényítését.

Egy *székely falu* életében pedig ez olyan formán történt, ahogy azt *Balogh Edgár* 1942-ben megírta, és a *Vargyasi változások* c. könyvéből a mai nemzedék is megismerhette:

„Egy kortanú, az öreg László Mihály, mondta el bizalmasan a *vargyasi erdő szomorú történetét*. Lassan, révedezve beszél, sohasem szól többet a kellenél, [...]

- Az én gyerekkoromban még úgy volt - kezdi beszédét az öreg László Mihály -, hogy a báró úr csordája is a *közös erdőben legelt*. Ma az erdő egynekéde sem a közbirtokosságé. A báró úr az arányosításkor annyit összeszedett, hogy ezer holdon felül lett az erdeje. Aztán a többi földbirtokos, meg a nagygazdák... Nincs is többé három ökör csordánk és két tehéncsordánk, mint régen, csak mindegyikből egy. [...]

- Ha valaki a szántóját eladta, utána kanyarították az erdejét is, ha meg az *erdőjogát* gazolta el valaki négy vagy öt forintért, akkor a szántót se tudta soká tartani, mert nem legeltethetett többé. [...]” /30./

Visszatérve az erdészeti hatóságoknak az arányosításkor betöltött szerepére vonatkozó Bözödi-idézetre, felvetődik az a kérdés, hogy mennyiben hibáztatható az első világháború előtti *erdészeti közigazgatás* az arányosítás rendkívül lassú, költséges és igazságtalan végrehajtásáért. (Ennek aztán következménye volt a közbirtokosságok elkésett megszervezése, a hajdani székely közösségeknek csak csonka maradványaivá való válása.) Tudnunk kell mindenekelőtt azt, hogy az (erdő)arányosítás végrehajtása, valamint a közbirtokosságoknak az 1898: XIX. tc. alapján történő megszervezése - ez utóbbi gyakorlata, bármenynyire hihetetlennek tűnik - nem tartozott az államerdészeti szervek (erdőfelügyelőségek, erdőhivatalok, erdőgondnokságok) teendői közé, mert hatósági jogkörük erre nem terjedt ki; ennek végrehajtása a megyei *közigazgatási erdészeti bizottságokra* hárult. (Az arányosítási törvény nyolc évvel megelőzte az erdőtörvény kibocsátását, melynek alapján történt az államerdészet megszervezése is.)

A megyénként létrehozott közigazgatási erdészeti bizottságnak az ott működő állami erdőtisztek (erdőmérnökök) *hivatalból* (kötelezőleg) nem voltak tagjai, egyedül az erdőfelügyelő volt meghívott, állandó „vendég”. Ez azt jelentette, hogy a szakmai kérdésekben kikérték a véleményét, de szavazati joggal nem rendelkezett. A bizottságok elnökei rendszerint földbirtokosok voltak (általában

az alispán), a kormányzat ezzel is biztosítva a „gazdagok” uralmát a megye erdővel kapcsolatos teendőiben. Mindez nagyrészt felmenti az államerdészet szakembereit az utókor bírálata alól, mert feladatuk elsősorban a műszaki-felügyeleti jellegű teendők elvégzésére terjedt ki, nem pedig a birtokpolitikára.

Bözödi „*Székely bánja*”-ban behatóan tárgyalta a közbirtokosságok múltját és időszzerű kérdéseit. Betöltött szerepükről, sok vívódás után, véleményét végül is így összegezte: „Az erdők és legelők *közössége* ha teher is volt, de állandó használatot biztosított a részeseeknek, ami nagyjelentőségű volt a községek társadalmi és kulturális életében” /80./ Majd kötetének második felében ő sem hagyta - és nem is hagyhatta - megemlítés nélkül a sajtó által annyit szellőztetett közbirtokossági visszaéléseket: „Legnagyobb bajt mégis a vezetés lelkiismeretlen volta okozza, *alig van közbirtokossági ügykezelés visszaélés nélkül*” /218./.

Valóban ez volt-e a tényleges helyzet, vagy Böződi is - mint annyian mások - szó szerint vették az újságírók szenzációt hajszólo tudósításait? Kétségtelenül az igazságot kereső utókor számára sokat nyom a latba egy olyan összefoglaló dolgozat, mint az *Antal Imrée* /Néhány adat a csikmegyei erdőpanamákról 1921-1944, Acta Hargitensia I, 1980. 141-160./, melynek tárgyilagosságát levéltári adatok is igazolják. De ugyanekkor ismét idéznünk kell *Kacsó Sándor* Fogy a virág, gyűl az iszap c. önéletrajzi visszaemlékezéseiből is: „Ezek [a közbirtokosságok évi vágásterületeit felvásárló fakitermelő vállalatok] nem sajnálták a vesztegetési pénzt a közbirtokossági vezetőségtől, ha a megvásárolt terület felmérésénél a cég javára tévedtek. *Sztankó* erdőmérnök [az *Első Székely Fakitermelő Szövetkezet* egyik vezetője] utálta a panamázó közbirtokossági vezetőséget, de bűnösöknek a céget tartotta. Ó, hiszen olyan nehéz ellenállni a csiki nyomorúságban a könnyen jött pénznek” /353./.

Bözödi *Székely bánja* c. könyvének megjelenési évében tette közzé *Fodor Pál* a kolozsvári *Hitel* 1/1938. számában A székely közbirtokosságok néhány időszzerű kérdései c. írását. Ebben több tapasztalati tényt összegezett, történeti visszapillantást adott, és megmagyarázta, miért nem lehet a közbirtokosságokat felosztani: „De aztán képzeljük csak el, hogy mit jelentene a székely kiscgazdáknak, ha kapna a Hargita tetején vagy a Békás patak völgyében 100 négyszögöl erdőt és 50 négyszögöl legelőt s ezzel szemben ki volna zárva a községhez közelebb eső legelők használati jogából s a téli tüzelő fáját 30-40 km távolságból kellene haza hordania. *Az ősök annak idején jól tudták, hogy miért nem osztották fel az erdőket és havasi legelőket egymás között, s miért csak a szántóföldeket és kaszálókat.*”

Fodor Pál cikkében a Carpatpress 1936. évi, 6. sz. alapján statisztikai adatokat is közölt. Ezek szerint:

Maros megyében	47 közbirtokosság	8.725 taggal
Udvarhely "	70 "	5.900 taggal
Háromszék	96	13.400 taggal
Csik	54	32.104 taggal

működött. (Csik megyében az egész termőföldnek majdnem fele erdő volt, és ennek majdnem fele 1936-ban is közbirtokossági terület!)

Megszívlelendők voltak *Fodor tanácsai* is, melyeket ha alkalmazzák, a *viszsaélések* táptalaja lényegesen csökkent volna. Ezek a *házi kitermelés* meghonosítására, a fakereskedőknek az erdőből történő kizárására, a közbirtokossági vezetők számára megfelelő fizetés biztosítására stb. vonatkoztak.

Bözödi idézett könyvében, *helyzetleírásai* során, a vigasztaló jelenségek között megemlítette a *szövetkezeti eszme* kibontakozását. Egy fejezetet szentelt az 1935-ben alakult, erős faipari jellegű csíkszentdomokosi *Victoria Általános Szövetkezet*nek. Elsősorban vezetőjének, *Karda Ferenc*nek köszönhetően, ez a közös vállalkozás mintaképül szolgált. Maradandó értékűek azok az elismerő szavak is, melyeket napjainkban írtak e jeles szövetkezeti szakemberről: „Igaz, hozzá - mármint a Victoria szövetkezetéhez - hasonló nem is volt az egész Székelyföldön, ahogyan *Karda Ferenc*hez hasonló vezető ember sem termelt minden bokrban” /Kozán Imre: Fekete ugar, 1978. 81./

A sodró erejű könyvben a *fakitermelő szövetkezetekkel* kapcsolatosan is olvashatunk. E típus is rendkívül lassan terjedt el a kutatott területen. Bözödi szóvá is tette, hogy Udvarhely megyében 1938-ban belőlük csak egy volt, és a második alakulóban, Oláhfaluban.

Bözödi György verseskötetét - melyből az 1937-ben írt *Erdőmérés* c. költői művét idéztük - 1979-ben adták ki. Megjelenése alkalmából *Izsák József* lényegében egész életpályáját összegezte: „Írói pályádat novellaíróként kezdted, nemsokára versekkel folytattad. A *Székely bánja* című könyveddel, mint szociográfus szereztél nevet és elismerést. Közben közzétettél két regényt. Közismert a székelység történetére vonatkozó kutató munkád. [...]” /Vörös Zászló, 1980. I. 20./ *Katona Szabó István*mal folytatott beszélgetésében pedig az akkor 70 éves Bözödi György történelmi tevékenységével kapcsolatosan jegyezte meg: „[...] a közhasználatú Székely Oklevéltárban 799 oklevél szerepel; az én gyűjteményemben eddig 2914 oklevél van nyilvántartva.” Kérdésünk ezzel kapcsolatosan mi más is lehetne: vajon ebből mennyi vonatkozik a kutatott terület erdészettörténetére?

A „*Nap és árnyék*”-ből vett ifjúkori vers is azt sugallja, hogy az *erdő* valamilyen formában végigkísérte Bözödi pályafutását, tehát történelmi, nyelvészeti kutatásaiban is megtalálható:

„Csörgött a láncc Szakadát tetején, jeleket
vertünk a földbe, aztán nekivágtunk a mélynek,
fák között bujkáltunk, ágakon, bokrokon vesződtünk által,
megálltak néha ők, öregek, egyezkedtek, és újra
mértük az erdőt, a földet, a fát, a virágot [...]”

/Bözödi György: Erdőmérés. 1937./

A pénz bősége Csíkban

„[...] mint régebben, mikor még ha birtokát elárverézték is, végső menedékkül megmaradt a közöshöz való jogosultsága. Ha keresményéből egy pár marhat tudott szerezni, a közös erdő és legelő használatában újra lábrakapott.”

/Bartalis Ágost, 1901./

Érdeklődéssel vizsgálhatjuk *Dr. Endes Miklós* jogász, egykori kúriai bíró *Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig* c., 1938-ban megjelent munkájának erdészeti- és faipartörténeti anyagát, hiszen egy olyan vidék nagymonográfiája áll előttünk, melynek területét a múlt század végén 47 %-ban erdő borította - ennek majdnem fele az 54 közbirtokosságé volt 1936-ban is -, az egy lakosra eső erdőterület (4,02 k.hold) pedig szintén rendkívül magas volt és ma is az.

A jelentős helytörténeti munka szerzője - a szék történetében számottevő szerepet játszó család leszármazottja - hosszú évtizedeken át foglalkozott szülőföldje történetével, és közölt kutatásai eredményeiből. Ezek közül említésre méltó az 1903-ban megjelent *Donatio a Székelyföldön* c. erdészettörténeti jelentőséggel is bíró dolgozata is. (→ Székely felkelés. 1595-1596, Bk., 1979. Jakó Zsigmond tanulmánya.)

Endes idézett nagymonográfiájában behatóan tárgyalta *a megye közvagyonának történetét*, éspedig az alábbi csoportosításban:

I. Közbirtokosságok, II. Revendikált havasok és Csíki Magánjavak, III. Negyedfelmegye, IV. Szentpéter-egyházmegye erdeje, és V. Borszéki közbirtokosság. Ezek közül fejezetünkben ismét rátérünk közbirtokosságaink első világháború utáni elszegényedésének okaira, a csíki közerdők (közbirtokosságok, Csíki Magánjavak) faállományának eladásából származó *pénzbőségre* - innen a fejezet címe is -, és, mint erdészettörténetünk egyik sajátos közhavasával, a *Negyedfelmegye* közbirtokával is foglalkozunk.

Endes könyvében abban a vitában, mely a közös erdők községi vagy közbirtokossági jellegét igyekezett eldönteni, az olvasót tárgyilagosan tájékoztatta. Közölte ugyanis *Csík vármegye 1890. okt. 30-án kelt, a legelőkre és erdőkre vonatkozó „közbirtokosság-ellenes” feliratát*. (Ezt a képviselőházhoz és egyes minisztériumokhoz intézett fölterjesztést *Vitos Mózes* is bevette a „*Csík megyei Füzetek*”-be.)

Az idézett felirat a közerdők községi jellege mellett érvelve, az *arányosítás* jogosultságát támadta. Az ennek végrehajtása során jelentkezett törvénytelen-

ségek - pl. Csíkszentimrén 1889-ben, melyről *Nagy Benedek* értekezett az *Acta Hargitiensia*, Csíkszereda 1980. 97-106. oldalain - orvoslása, illetve megelőzése érdekében, a fölterjesztés szövegezői kérték „az erdők és erdei közös legelők *községi közvagyon* természetének elismerését, örök feloszthatatlanságának kimondását, az abból folyó jövedelemnek a községi háztartásra való fordítását” /Endes i.m., 379./.

A feliratban a javaslat indoklásaként megemlítették, hogy az *arányosítás* már egyszer megtörtént: „[...] már az első szerzés alkalmával az egyes vagy a család a közhelyekből kikapta a részét s nagy jogtalanság volna most azokhoz újra társnak erőszakolni s éppen földesúri jogon részesíteni” /uo. 378./ (Ezt az indokot Böződi György „Székely bánja”-ban magáévá tette és részletesen ki is fejtette.)

Az *arányosítás* elvét annyiban tartotta fenn: „, hogy kinek-kinek *birtokarányában* házi szükségletéhez és a használat alatti erdők mérvéhez képest a közigazgatási hatóság által jóváhagyott tőárban a szükséges famennyiség kiadassék [...]” /Vitos i.m. 519./.

Mielőtt választ igyekeznénk adni, hogy *Csikmegye felirata* az egyesek vagy a közösség érdekét szolgálta-e, szükségesnek tartjuk feleleveníteni *Bolyai Farkas*nak 1820-ban, az *erdők közös kezeléséről* vallott elveit: „Ha külön apróbb részek volnának, azokat egy egészszé kell tenni, azaz mindenik birtokos betéve mintegy társasági kasszába a maga részét, azon jogáról, hogy a magáét s maradékáét elpusztíthassa, mondjon le, oly tervvel, mely szerint mind a jelen s mind a jövőendő szüksége biztosíttassék s a helyett, hogy a gyümölcsfa levágattassék, évről-évre termése minél bőbben szedessék” /Bolyai Farkas Csonka erdészeti munkája, 1820. 11./.

Ennek az elvnek a betartása pedig feltételezi azt, hogy az *állam* olyan intézkedéseket hoz, mely mind az erdőbirtok-közösség, mind a résztulajdonosok érdekét védi.

Csikmegye felirata közösségi elveket hangoztatott, de a valóságban ezek csak akkor szolgálták volna a falu összlakosságának érdekeit, ha a *községesített erdők* jövedelméből többek között fedezték volna az egykori résztulajdonosok köz- és adóterheit, és - ami a legfontosabb - nagyon olcsó nyersanyag szolgáltatásával támogatták volna a házi faipart, hozzájárulva ezzel a falu közösségének megélhetéséhez. De azzal, hogy a községi erdők jövedelmét az első világháború után más kiadások fedezésére fordították (pl. a megye adminisztratív költségeinek kifizetésére) a „*közbirtokosság szerencsétlen fogalma*” (a felirat szavait idézve) volt az, amely a falu javára volt. (→ *Csikmegye erdőbirtokpolitikusa* c. fejezetet is.) (Itt jegyezzük meg, hogy az *Ósmarosszék közbirtok*nak megyei erdővé való válásával, jövedelme már ennek érdekeit - és nem az egykori tulajdonos falvakét szolgálta.)

A *Negyedfelmegye havasáról Orbán Balázs* is részletesen tájékoztatta olvasóit /II. k. 42-43./: „[...] *Negyedfél megye pedig azért*, mert azt 3 és fél egyházmegyét [egyházközséget] alkotó 7 falu bírta, névszerint Ménaság, Mindszent és Sz.-Lélek, Delne és Pálfalva, s végre a fél megyét alkotó Csobotfalva és Csomortány. [...] 1858-ban *községenként felosztották* a nevezett havasokat, kivéven a Moldvát

ba folyó Szulcza vízén levő 20 fűrészmalmot, melyeket, hogy örökösen közösen használjanak és soha fel ne osszanak, változatlanul elhatározták.”

A *Negyedfelmegye rendtartása* 1620 körül való /EO I. 343./. Ebből kitűnik a vagyonközösség vezetői és egyes társadalmi rétegek tagjai számára nyújtott előny „a kaszálás rendiben”. „Az *havas* bírái és prókatori [szószólói] *ötöd* magukkal, lófő ember *negyed* magával, veres drabant és szabad székely *harmaddal*, az ős jobbágy *másod* magával, és ki nem örökös jobbágy *egyedül*” kaszálhatott. Feltételezhető, hogy a „hét község havasa”-nak erdőlése is ilyen arányban történt. (A későbbi használatról *Duka János* sok szeretettel megírt sorai - Népismereti Dolgozatok 1978. 190-191. - tájékoztatják a csíki múlt iránt érdeklődő olvasót.)

Endes könyvének erdészeti adatai és ismertetései között tallózva a *csíki tilalmas erdők*re vonatkozó alábbi megállapítását idézhetjük: „Csík erdeiben sok tüzelő és épületfa van, de a régi időkben szakadatlanul hordották, tilalmasokat csak 1856-ban hagytak meg” /uo. 465./. Mindez azonban csak általánosságban érvényes, mert az 1676-ban kelt *Csíkszenttamás falutörvénye* szerint: „Első, hogy a falu határja közös. *Tilalmas csere erdőköt* senki ne vágja [...]” /SzO VI. 358./. Mindez elszigetelt intézkedés lehetett, mely csak a tölgyest védte. A közeli erdők keményfahiányára mutat a falutörvénynek az a rendelkezése is, hogy a „külső falubeli kerekese embereket” eltiltották erdeik használatától.

Hasonlóan sokatmondóak Endesnek a *csíki pénzintézetek*re vonatkozó megállapításai is. Itt is éreztetve olvasóival azt, hogy a szülőföldjétől elváltató „megszépitő messzeség” tényezőt igyekezett kiiktatni (→ „A fő aratás azonban a fa volt” c. fejezetet is.):

„Az 1901. évben Csíkban még csak 4 pénzintézet volt 300.000 korona alaptőkével és nem sokkal több betéttel, ennél fogva a pénzintézeteknél 10 év alatt kilencmillió korona jelentkezett, *ami kétségtelenül a vasútvonal kiépítése folytán fellendült erdőipar gyümölcse volt*. A pénzintézetek nyeresége az 1910. évben 294.936 korona, vagyis az alaptőkének 16,2 %-a volt. Az 1911 évben [...] a nyereség 1,8 millió alaptőke mellett 1.127.728 korona volt, ami 63,7 %-os nyereségnek felelt meg [...]. Szomorú megemlíteni, hogy a nagy nyereségből *jótékony és kulturális célra* [...] az 1911. évben a pénzintézetek mindössze összesen 1.215 koronát fordítottak” /uo. 479., 478./.

Endesnek az *erdőeladásokból* befolyt jövedelem célszerű felhasználására vonatkozó fejtegetései elvezetnek ahhoz a gondolathoz is, hogy a *Csíki Magánjavak* vagyonkomplexum - levéltári adatok szerint 1881-ben 70.739 k.hold és 1.587 négyszög öl területtel bírt - mennyiben felelt meg az alapszabályzatában lefektetett azon követelménynek, hogy „Csíkmegye területén a földművelés, kézmű, gyáripar, bányászat, kereskedelem és népoktatás” ügyét előre vigye. Endes helytörténetében erre a kérdésre megnyugtató választ nem adott. Kétségtelen, hogy az *erdőeladásokból befolyt jövedelmet* - a Csíkmegyei Füzetek adatai szerint csak a gyergyói erdőségekből 1889 és 1894 között 176.418,47 m³ faanyagot adtak el - az igazgató tanácsok nem fektették *stabil ipari létesítményekbe*, a szülőföldhöz hű műszaki-közgazdasági értelmiség kialakulásához

nyújtott ösztöndíjak száma is alacsony volt. Például Csíkvármegye Magánjavainak Igazgató Tanácsa Csíkszereda Sz. 666-1912. számú hirdetményéből az tűnik ki, hogy 2 erdőmérnök-hallgató és 2 erdőőri szakiskolai tanuló számára hirdettek ösztöndíjat.

Mi történt az erdőeladásokból befolyt pénzzel? - tette fel a kérdést az egykori sajtó is. „Csík vármegye az 1900-1913-ig terjedő 13 év alatt 25,15 millió koronát vett be erdő-eladásokból. Körülbelül ennek kétszerese, vagyis 42-45 millió korona volt az az összeg, amihez a lakosság az erdőkihasználás munkas és fuvardíj címén juttatta. Kétségtelenül megállapítható, hogy Csík vármegye e 13 esztendeje alatt mintegy hatvanmillió koronával gazdagodott a fellendült erdőipar folytán”, idézhetjük *Endes Miklós* sorait /uo. 480./. (A helyzetképet kiegészíti az a statisztikai adat is, hogy 1905-ben az *eladósodottság* erdélyi listavezetője Csík megye volt. Erről bővebben A fenyőfűrésztelep az erdők réme c. fejezetben.)

A „*produktív alapítások*”, a termelő befektetések szükségességének hangoztatása visszatérő gondolata volt a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara jelentéseinek is. „*Pénz van bőven és mégis a kivándorlás soha ekkora mértéket nem öltött, mint tavaly és tavalyelőtt [...]*” /1911. XI./, olvashatjuk egyik füzetében. Sajnos, a jóindulatú figyelmeztetés nem volt elégséges. A takarékos életforma nem volt vonzó, az iparosításhoz szükséges tőkét pedig a lakosság csak úgy tudta volna összehozni, ha nem nyúl az erdőeladásból befolyt pénzhez. Hogy ez miért volt így, arra a választ *Endes* maga adja meg: „... s alig volt csíki család, amelyből valaki ne ment volna máshová és lakhelyén mindenik kiküzdötte az érvényesülést” /uo. 496./. A „szellemi elit” elvándorlása pedig megbosszulta magát, nem volt, aki előrevivően hasson a nép gondolkodásmódjára, vagyis *stabil*, (biztos, állandó) *ipart* létesítsen.

„Lombok közt ily dínomdánom
Nem volt sohasem!
Ha nem jön a rokonságon
Kivül senki - tenger nép gyűl!
Hát még így, hogy anyyi rétrül
Jött sok idegen!”

/George Coşbuc: Erdei lakodalom. 1902.
Deák Tamás fordítása /

A székely népélet rajongója

„[...], a silány és kicsi terjedelmű szántóföldekkel bíró székely községeknek létszükséglete a közös erdő és legelő”.

/Vámszer Géza, 1938./

Halálát követő évben jelent meg *Vámszer Géza* (1896-1976) *Életforma és anyagi műveltség* c., néprajzi dolgozatait, gyűjtéseit, adatait magában foglaló kötete, mellyel - félévszázados néprajzos tevékenység után - végül is bekapogtatott a maradandóság kapuján. Erdészettörténetünk „halhatatlanjai” közé azonban elsősorban *A székely vagyón- és földközösség* c. dolgozatával (és más kisebb, az erdőt népszerűsítő írásával) lépett be, mely a dr. *György Lajos* szerkesztette „Az Erdélyi Múzeum Egyesület Tordán 1938. augusztus hó 28-30. napjain tartott tizenötödik vándorgyűlésének *Emlékkönyv*” hasábjain jelent meg.

Vámszer Géza idézett kötetének borítólapján magáról így vallott: „A két világháború között mindennapi tanári munkám mellett valóságos szenvedélyem volt a *népélet* mindennapi megnyilvánulásainak nyomon követése, mindennek, ami azokkal kapcsolatos, szorgalmas feljegyzése.” *Néprajzi vonatkozású mozgalmak Csíkban a két háború közti években* /Népismereti Dolgozatok, 1976. 41-46./ c. írásából pedig megtudhatjuk, hogy Székelyudvarhelyen az 1926-29. években, Csíkszeredában pedig 1929 és 1941 között működött, ez utóbbi helyen mint „a még kezdeti stádiumban levő *Csíki Múzeum*” egyik megalapítójaként is.

Székelyudvarhelyi éveire visszagondolva írta az 1976-ban megjelent cikkében: „*Haáz F. Rezsőtől* igen sokat tanultam, és nagyrészt az ő példáját követve, rövid idő alatt kerékpárral magam is sok falut felkerestem, sokat lerajzolva és lejegyezve a látottakból. Ha eddig mint *festő* néztem a szép tájakat, ettől kezdve a székely népélet rajongója és néprajzának kutatója szemével kerestem a rajzban megörökítésre érdemes tárgyakat” /Népismereti Dolgozatok, 1976. 41./.

Lelkesedéssel járta a falvakat, hol a csíki szőnyegek festőanyagáról is sokat megtudott. Tapasztalatait *Bányai János* folyóiratában, a *Székelységben* is közlétette /II, 1932. 25-26./, melyben a kutatott terület *erdei fáinak és cserjéinek* felhasználására is utalt: „*Sárga* szint nyertünk nyírfalevélből, akácvirágból [...], vadalmafa héjából és leveléből [...], zöld dióhéjból, égerfahéjból. *Zöld* szint ad: az orgona levél [...]. *Barnát* ad: a diófa levél, a vadkörtefa gombája, vadalmafa héja. *Vöröses barnát* ad: a vadkörtefa és vadalmafa levele. *Vöröset* ad: a berzseny forgács [...] és fenyőtohoz, mikor még egészen friss, piros. *Feketét* ad a gubacs [...]”

Vámszer Géza A székely vagyon és földközösség c. tanulmánya történeti összefoglalásában foglalkozott az erdőirtások jelentőségével, a nagy közös erdőbirtokokkal, megemlítve az olyan nagy egységeket mint: a Marossszék „Székhavasa”, Udvarhely megyében a „Tizenhét falu havasa”, Bardóc-szék „Hatod havasa”, Csíkban a „Hétközség havasa” stb. Jellemzésül pedig, hogy milyen lehetett régen a közös nagy havasbirtok gazdaságirányítása, kezelése, Kánya Imre 80 éves öreg adatközlő elbeszélése alapján leírta a „Csíki Hétközség havasá”-nak kezelési módját és felosztását.

Tanulmányában kitért a nép szegénnyé válásának okaira is, és véleményét így összegezve: „Bizonyos, hogy a székelység elszegényedését a szaporodástól eltekintve, nagyrészt a közös birtokok felosztása és a magántulajdon aránytalan elterjedése okozta”. Ehhez járult a kiváló néprajztudósnak az első világháború utáni időkre utaló sorai is - innen választottuk fejezetünk mottóját -, melyekkel mind jó szolgálatot tett a közbirtokossági rendszer fennmaradásáért küzdők táborának. Ebben a mindennapi felvilágosító munkában olyan szellemi tekintélyekhez csatlakozott, mint Pál Gábor (→ Csík megye erdőbirtokpolitika c. fejezetet), Kacsó Sándor (→ „A fő aratás azonban a fa volt” c. fejezetet is) és mások, figyelemmel kísérve bizonyára az olyan felpanaszoló újságcikkeket is, mint az Albert István tollából, a Keleti Újság 1931. okt. 17-i számában megjelent, Megrendült a közbirtokossági nagy vagyonok létalapja címűt. És mert Vámszer Géza is kiemelte, hogy „az egyéni érdekek érvényesülése miatt a közbirtokossági vezetők általában nem tudnak e közös vagyonnal célszerűen és becsületes módon a köz javára gazdálkodni”, szükségesnek tartjuk ismét megemlíteni azokat a gazdasági sérelmeket, melyek a közbirtokosságot érték, mert az utókor könnyen abba a tévhitbe kerülhet, hogy a bajok egyedüli okozója a megvesztegethető, az egyéni meggazdagodást mindenek fölé helyező, „vezetőség” volt. Ezzel szemben a valóság az, hogy az 1921. évi agrárreform nem vette figyelembe a közbirtokossági erdők és legelők népeltartó jelentőségét; „nemzeti célok” címén azokból hatalmas területeket sajátítottak ki, azok sérelmes végrehajtását pedig hosszadalmas és igen költséges perek követték, melyek költségeit a közbirtokosságok fedezték.

Csíkban a közbirtokosságok katasztrófális elszegényedéséhez hozzájárult az is, hogy a fakonjunktúra idején szerzett jövedelmet a Csíkszeredai Takarékpénztárba helyezték el, melynek aztán bekövetkezett bukása igen sok közbirtokossági készpénzvagyont nyelt el.

Albert István írása feleleveníti azt is, hogy a közbirtokosságokat az állam hatalmas adóval sújtotta. A fakonjunktúra elmúlásával is - ekkor a faárak majdnem egyharmadára estek - a régi adóalapot tartották fenn, ebből pedig még az adminisztratív kiadásokat sem vonták le. (Ezt a vállalatoknál és intézménynél leütötték.) Így előfordult az az eset is, hogy az adók összege megközelítette a közbirtokosságok egész évi költségvetését.

A közbirtokosságok kiadásait növelték a több százezer lejes bírságok, amit a hatóságok különféle címen róttak ki, elsősorban azért mert a járatlan vezetőség

(egyszerű kisbirtokosok) „bizonyos törvényes dátumot” elfelejtett, vagy *hamis adóbevallás* ürügyén. (A *Keleti Újság* 1931. szept. 21-i száma arról értesítette olvasóit, hogy csupán 1931-ben a Csík megyei közbirtokosságokat ezen a címen 25 millió lejes pénzbírságra ítélték.) Számottevő terhet jelentett az *erdőgazdasági üzemterveknek* magánmérnökökkel való összeállítása is, amit az erdészeti hatóságoknak díjtalanul kellett volna elkészíteniök. (*Gyárfás Elemér* a szenátus 1930. február 28-iki beszédében ezt a sérelmet szóvá is tette, kifejtve, hogy a közbirtokosságok által fizetett erdőkezelési „taxa” fejében az üzemtervek ingyenes elkészítésére kell kötelezni az erdőhivatalokat.)

A *sérelmek* közé tartozott az *1910. évi erdőtörvény* - melynek hatáskörét 1923-ban terjesztették ki a kutatott területre is - végrehajtásából eredő, a közbirtokosságok jogkörét megszükitő azon intézkedés, mely a közgyűléseik vezetésére járásbírói rendelt ki. Évek folyamán aztán a székelyföldi közbirtokosságok jogkörének korlátozása oda fajult, hogy már vagyonsbiztonságuk és zavartalan birtoklásuk is veszélyeztetve volt. A *Keleti Újság* 1932. ápr. 14-iki száma közölte *Pál Gábor* parlamenti képviselőnek azt a *memorandumát*, mely ezzel a témakörrel foglalkozott, kérve az illetékes minisztertől a hatékony jogorvoslatot. A felpanaszolt sérelmek a felügyeleti szervek túlkapásaira, a bürokrácia káros megnyilvánulásaira, a rosszindulatú ügyintézésre hívták fel a figyelmet. Például arra, hogy 1931-ben a *csikszentmártoni erdőgondnokság* a körzetébe tartozó közbirtokosságoknak elrendelte, hogy 11-féle nyilvántartást vezessenek, olyan ügyekre vonatkozóan, melyek ellenőrzését a szövetkezeti törvény és az erdőtörvény szövetkezeti szervek felügyelete alá irányította. Hatósági túlkapás jellemezte a járásbírók tevékenységét is, kik jogkörük alá nem eső ügyekkel is foglalkoztak.

A közbirtokossági vezetők felett mások is basáskodtak. Elsősorban a községi jegyző és a csendőrmester. Nem véletlen aztán ha pl. a *háromszéki Hilib közbirtokossági jegyzőkönyvében* /Hilib/ ezt olvashatjuk: „1936 [...] Elnök a gyűlés tudomására hozza az ozsdolai csendőr ormester urnak szobeli kérését amelyben *egy néhány* szekér tűzi fát kér a közbirtokosság erdejéből” /47./, vagy: „1937 [...] a kovásznai erdő mérnök ur kijelölte a helyet ahol a *hilibi állami iskola* építés céljaira jóváhagyott 200 m³ fát föl lehet vételezni [...]” /54./.

Sok-sok hasonló adat birtokában, négy évtized távlatából, a közbirtokosságoknak a harmincas évek elején már bekövetkezett gazdasági hanyatlásukért egyértelműen nem a vezetőségeket tesszük felelőssé, hanem hajlunk annak elfogadására, amit *Venczel József* már ebben az évtizedben így fogalmazott meg: „Az *erdőkérdés* [...] az utóbbi időben súlyos válságba került, mert a *közbirtokossági szervezet* a *belső egyenetlenedés, de különösképp a külső nyomás* folytán elvesztette régi gazdasági jelentőségét [...]. Az adó- és erdőügyi hatóságok támasztotta nehézségek, a kitermelés körüli visszaélések, a szervezet békés működését megakadályozó személyi küzdelmek azonban erősen kikezdték ezt a sajátos, az ősi időkre visszamutató intézményt” /Venczel József: Az önismeret útján, 1980. 45./.

A hegyek a harmincas években már sok helyen letaroltan állottak. A fűrésztelepek egy részét is leszerelték, kevesebb lett ezzel a *fűrészpor*, melynek láttán a költő az egykori szálerdőre gondolt:

„Fűrészpor hever az udvaromon,
s én csak a betűket rovom, rovom.

Pedig tudom, szép szálfák voltak nemrég,
s helyükbe szálfának el is mennék,

állani a rengetegben rendületlen,
rengeteg hittel a szivemben,”

/Bözödi György: Fűrészpor. 1957-1958./

Doktori értekezés, mely egyben tankönyv is

„Amilyen mértékben pusztul a fa, változik az életforma, a kivésző erdővel kivész a famegmunkálás számos ősi megnyilvánulása, hogy helyet adjon az új anyagokkal kapcsolatos új életformának.”

/Fél Edit, 1942./

A második világháború áldozataként, fiatalon veszítette el a székelyföldi népi faiparkutatás és erdőnéprajz *Haáz Ferencet* (Székelyudvarhely, 1913-1944, Szibéria), Haáz Ferenc Rezső kisebbik fiát, kinek *Udvarhelyszéki famesterségek* c., 1942-ben Kolozsvárt megjelent munkája tankönyv mindazok számára, akik érdeklődésükkel a Székelyföld egykori népi faipara felé fordulnak.

Haáz Ferenc az otthon folytatott faiparnak egy-egy jelesebb megnyilvánulási formáját még az eleven gyakorlatból közölte, igazolva azt, amit 1829-ben *Szigethy Gyula Mihály* az udvarhelyszéki sokféle mesterségekről leírt: „[...] majd minden gazda alkalmas holmi mezei s házi eszközeinek kicsinálására *fából*; szekere, szánja, boronája, lajtorjája, váluja, ülőpadai s egyebek készítésére” /*Jakab-Szádeczky: Udvarhely vármegye története, 1901. 553.*/, vagy amit *Benedek Elek* az itteni „specializált” falukról említett, kifejtve, hogy jóformán minden Udvarhely megyei helységnek ősidők óta megvolt a külön házi ipara.

Könyvének a Székely famesterségek keletkezése c. részében, *Haáz* feleleveníttette azt az ismert mondást, hogy „az erdőből arat a székely”, hangoztatva azt is: „az itt élő lakosság tudatában van annak, hogy a fa és az erdő az ő számára nélkülözhetetlen életfeltétel” /59./.

Mit is jelentett *az erdő a székelység életében?* Élelmet, védelmet és kényelmet. És mert a három nagy szükségletcsoport közül az előbbihez sorolható mindaz, amivel *Haáz Ferenc* könyvében elsősorban találkozunk (varsági faedények, siklódi és varsági szuszék, siklódi kéregvéka, mert ezek az élelmiszertárolásra szolgáltak; továbbá eladásuk vagy élelmiszerre történő becserélésük által lényegében táplálékot jelentettek) az alábbiakban a *faedények* készítését említjük meg.

A népi kádáripár a kutatott terület egyik legjelentősebb iparága volt. „Számptalan székely községnek majdnem egyedüli megélhetési forrása ezen iparág”, olvashatjuk az *Erdélyi Híradó* 1891. február 6-án kelt - némi túlzással megfogalmazott - beszámolójában.

Kozma Ferenc is (→ Egy tevékeny közgazdasági író c. fejezetet) kiemelt jelentőséget tulajdonított a népi kádározásnak, 184 székelyföldi háziiparos fa-

edénykészítőt említve, és 115 olyan személyt, ki időnként foglalkozott e mesterséggel.

Haáz Ferenc idézett könyvében /37-44./ a *varsági kádározást* mutatta be, ahogy ő azt 1942 előtt látta. A nagy szakértelemmel megírt leírását pedig az alábbi helyzetképpel zárta: „A legtöbb jó kádár - ezek mind fenyőfából dolgoztak -, aki nemcsak meg tudja csinálni a csebret, hanem jól is csinál, *Oroszhegyen* van: 27; de rajtuk kívül még sokan értenek hozzá, azután *Varság* és *Szentkirály* következnek: 18 kádárral [...]” /44./

Napjainkban *Kristó Tibor* gazdagította a csíki népi famesterségekre vonatkozó ismereteinket. A Csík megyei faedénykészítés egyik központjáról, *Csikszentdomokos* e házifaiparáról írt, hol *Kozma Ferenc* szerint 1879-ben 10 kádár működött.

Haáz Ferenc kötetében az elődökről sem feledkezett meg. Hivatkozott *Nagyajtai Kovács Istvánra* is (1799-1872), ki 1831-ben a *Nemzeti Társalkodó* hasábjain, udvarhelyszéki statisztikai adatokat közölve *Zetelaka* és „a' két *Oláhfalu*” házi faiparát méltatta, kiemelve külön az előbbi helység *ácsainak* ügyességét: „*Zetelaka* még rak fából egész házokat, istállókat, pajtákát, mellyeket az alföldiek [fában szegényebb síkvidékiek] megvén, elbontanak 's kalákás szekereken elhordanak, magok telkekre, az hol újra, felépítik azokat” /82./

„A *szuszék* a magyar paraszt-bútor legrégibb darabja. Egyetlen használatban levő bútor, mely minden részletében megtartotta sokszáz éves alakját, [...]” - idézi *Haáz Ferenc* könyvében Cs. *Sebestyén Károlyt* /45./

Ezekhez a sorokhoz pedig odakívánczik *Szinte Gábor* /Erdély, 1901. 21./ alábbi kiegészítése is: „Udvarhelymegyének népies iparából önállóságra tett szert: a *szuszék készítés*. [...] Ez semmi más, mint kisebb-nagyobb faláda (1 hl-től 20 hl-ig űrtartalom), melyben lisztet, gabonát tartanak s különösen a mezőségen nagy kelendősege van. 8-20 ily ládát összepakol a székely kis szekere s indul vele a vásárba [...]. Falukon is házálnak vele, mely esetben készpénz helyett gabona *cserevásárt* csinálnak.” Így vált régebben a bükkfa közvetlenül élelemmé, a székely családok közül nem egy esetben eltartóvá.

Haáz Ferenc könyvében olvashatunk a *fenyédi számról* [az erdőlésre használt kis *bakszámról*], a telekfalvi favilláról és gereblyéről, és természetesen a *székelykapuról* is, famesterségünk alkotásai közül arról, amelynek legnagyobb az irodalma, túlélte valamennyit és napjainkban reneszánszát éli:

„Én fa voltam, Nagyerdő fája,
zöld csendben nesztelen várva
- kapu sorsom rég sejdítem.
És egyszerre ős - nehéz ütemre
fűrészt ölelt meg, sirt a penge
- így tanultam meg beszélni.”

/Magyar Lajos: Kapuállító /

Egy feledésbe merült erdészettörténet

„Csak az a nép védi erdejét és földjét, mely közösséget vállal saját jövőjével és élni akar.”

/Marin Drăcea 1885-1958, egyetemi tanár, kiváló erdőművelő/

Az erdők államosítása előtti két évtized egyik legtermékenyebb erdészeti szakírója *dr. Vasile Sabău* erdőmérnök volt. Munkái közé tartozik az 1931-ben megjelent *erdőstatisztika* /*Statistica pădurilor din România pe anul 1929.*/, egy erdőgazdasági üzemszervezés /*Organizarea producției forestiere în cadrul unei politici economice naționale, 1937.*/ és sok más szakkikk. Nevének fennmaradását azonban elsősorban *Az erdőgazdálkodás kialakulása Romániában* /*Evoluția economică forestiere în România/ c.*, 1946-ban megjelent, számottevő *erdészettörténeti* munkájának kell biztosítania. Ez a jogos elvárás pedig eddig csak részben valósult meg, ugyanis az 1981-ben kiadott nagyszabású tanulmánykötet, a *Románia erdői* /*Pădurile României/ c.* műben szereplő válogatott forrásjegyzék V. Sabău munkásságáról nem emlékezik meg. Hasonlóan nem hivatkozik V. Sabău erdészettörténetére a hasonló témát tárgyaló *D. Ivanescu* sem. (→ Egy erdészeti- és faiparttörténész műszaki doktor c. fejezetet is.) Mind ez annál inkább méltánytalanságnak tekinthető, mert Erdély első világháború előtti, több évszázados gazdag erdészettörténetének a román szakközönsséggel való megismertetése V. Sabău érdeme. (C. Giurescu akadémikus erdészettörténetében - *Istoria pădurii românești, 1976* - V. Sabăura való utalással többször találkozunk.)

Az erdőgazdálkodás kialakulása Romániában c. kötet szerzője egy alfejezetet szentelt a vizsgált terület erdészettörténetének bemutatására. A bevezető, általános ismereteken kívül közléseit *Tagányi Károly* Magyar Erdészeti Oklevéltárból merítette. Hivatkozott az 1639-ben kiegészített „Csík-Szent-Mihály székely falu” törvényére, a Kornis család 1668-ban kiadott utasítására, az 1717-es szacsvai falutörvényre. Megemlítette a széki szabályzatok közül a *Maros-székét* /1718/ és az *Aranyos-székét* /1723/. Az *erdővidéki* falvak erdőlési rendjei közül említést tett a bodosi /1774/, a szárazajtai /1775/, a középajtai /1775/ és a baróti /1775/ *falutörvényekben* ismertettekéről.

Részletesen foglalkozott a *Marosvásárhely városa erdőfelügyelőjének utasításával* /1764/. „Az erdő inspectora instrukciója” 11 pontban szabályozta Marosvásárhely erdejének kezelését. Cél a tölgy épületfa védelme, a „szoros [szigorú] vigyázás”-a volt, nehogy bekövetkezzék azon idő, mikor „a város

közönséges [rendes, mindennapi] épületére drága pénzen kelletik máshonnan szerezni” épületfát.

A *fatakarékosság* érdekében az *utasítás* előírta a fának „assignatió”, azaz fautalvány mellett történő kiadását, elsősorban a kiszáradt fák értékesítését, az „aszufa” [feküfa] hasznosítását, az épületre való fákat bizonyos „limitata taxa” - megszabott díj - mellett adva el, „hogya városnak is legyen egy kis haszna, a városiaknak se kerüljön drágán.” (Érdemes felfigyelni arra is, hogy az épületfa díját már méretük figyelembe vételével állapították meg, vagyis még nincs szó *köbözésről*, de a faanyag megmérésének a szükségessége már jelentkezett.)

V. *Sabău* erdészettörténetében találkozunk az 1787. február 14-én kelt, „Háromszéknek a székely határörezreddel közösen megállapított határozatai az erdők hathatósabb megóvásáról” c. erdészeti oklevéllel is. Munkája függelékében pedig 28 erdészeti dokumentumot közölt, melyeknek több mint a fele a Magyar Erdészeti Oklevéltárból és az 1540-1848. évi erdélyi törvényekből, illetve a Magyar Törvénytárból származik. Részletesen ismertette a *Csiki Magánjavak* körüli, 23 évig (1923. február 26. - 1946. szeptember 28.) tartó vitát is. Ismertetése azonban nem mentes a tárgyi tévedésektől, ugyanis többek között azt állította, hogy eredetileg a revendikált havasok nem voltak a határszéli falvak tulajdonában /235./.

V *Sabău* idézett munkáját a tíz évvel később megjelent *J. Filipovici - C. Lăzărescu* Erdőgazdasági kérdések /Probleme de economie forestieră/ c. kiadvány követte, mely értékes adatokkal egészítette ki a két világháború közötti romániai erdészeti- és faipartörténetet. Érdeme az is, hogy a kapitalista erdőgazdálkodás és faipar számos árnyoldalára rávilágítva, teljesebbé tette *A. Gociman* (→ Két üzemismertetés haszna c. fejezetet) és *V. Sabău* munkáit. Számos országos érvényű megállapítással, adattal találkozunk itt, melyek érvényesek a kutatott területre is. Ezek közül kiragadunk néhányat, mert jól jellemzik az akkori viszonyokat.

Hogyan játszották ki a nagy kapitalista fakitermelő vállalatok az *erdőgazdasági üzemtervek* előírásait? Az „Erdőgazdasági kérdések” c. kötet 131. oldalán egy alkalmazott módszer leírásával találkozunk. A példában szereplő cég egy 10 000 hektáros öreg erdő faállományát vásárolta meg. Az üzemterv 100 éves *vágásfordulót* alkalmazva, évenként csak 100 hektár fatömegét termelheték ki. Ez természetesen a mohó vállalatnak nem volt ingyére. Ezért megvette az öreg erdő melletti 20 000 hektáros fiatalost, természetesen egészen olcsó áron, hiszen semmi hasznot sem jelentett. A már 30 000 hektáros birtokra új üzemtervet készítetett, aminek az évi vágásterülete már 300 ha volt. És ha sikerült *rendkívüli vágást* is kieszközölni, akkor egy évben már 600 ha fatömegét is kitermelhette, ami azt jelentette, hogy a 10 000 hektáros öreg állományt nem 100, hanem már 17 év alatt levághatta. Ez pedig már igen előnyös üzletnek bizonyult.

A *J. Filipovici - C. Lăzărescu* szerzőpáros arról is beszámolt, hogy 1926-ig a *fakitermelő részvénytársaságok* rendkívül alacsony tőáron vették a faállományt.

Nem volt ritka az az eset sem, amikor 0,50 - 5 lej/m³-ért vásárolták a lábon álló fát, amikor egy köbméter fűrészárut 1000 lej körül tudtak eladni /129./.

A faállomány ilyen körülmények között természetesen rohamosan fogyott, és gyakori volt az az eset, hogy a nagy költő valamely utódja üdvözölni akarván gyerekkorának erdejét, helyette egy kopár hegyoldallal találkozott.

„Erdőcském, azt kérdezem:
Még vagy-e még kedvesem?
Azóta, hogy láttalak,
Hej, sok évünk elszaladt,
Azóta, hogy útrakeltem,

Messze tájra, messze mentem.”
/Mihai Eminescu: Viszontlátás. 1879.
Franyó Zoltán fordítása /

KURKÓ GYÁRFÁS
NEHÉZ KENYÉR

REGÉNY
MÁSODIK KIADÁS

KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1970

Az igazat, a ténszerűt, a valóságosat mondjuk ki a magunk sajátos szellemében önmagunkról

„Jól meg tudtam magamat érteni Kurkó Gyárfással. Benne ismertem meg végre az irodalomból régen sejtett, de húsban-vérben, gondolkodásban csak most elém álló székely embert. [...] székely kiejtése ugyanekkor a faluról érkezett új városi honfoglalót árulta el, alkalmazkodása és lobbanékonyasága, óvatos [...] türelme és önfeláldozó merészsége a végletek feszengéseiből ígért pályáivet.”

/Balogh Edgár, 1978./

És írjuk! E szavakat - melyek életelvnek is tekinthetők, és fejezetünk címét is adják - *Méliusz József* 1970-ben, *Kurkó Gyárfás* (Csíkszentdomokos, 1909-1983, Brassó) *Nehéz kenyér* c. regényének újrakiadásakor, annak bevezetőjében írta, mint a szerző tulajdonképpen s megszívlelendő üzenetét. Ez pedig a romániai magyar irodalom e remekében az erdővel kapcsolatos részletekben is megtestesült. Vagyis *Kurkó Gyárfás* mindazt, amit az erdőlés, a házi faipar, a közbirtoklás nehézségeiről írt, a valóságnak megfelelően tette. És végül, mert mindezt a felső-csíki *nép szaknyelvének* alkalmazásával valósította meg, a *Nehéz kenyér* jelentősége erdészettörténeti szempontból is felbecsülhetetlen.

Kurkó regényében - első kiadása 1949-ben jelent meg - a proletár-szegény-paraszt szemléletét képviselte, mely kitűnik az *erdőjogok* elherdálása első világháború előtti időszakának felelevenítéséből is: „A közösség keretein belül is vándorolt a «jog». A szegény embernél gyakran előfordult, hogy nem látva értelmét a papíron levő jognak, pár deci pálinkáért lemondott róla. [...] Így fajult el a *közbirtokosság*, és a tagok mintegy nyolcvan-kilencven százaléka, akiknek nem volt csak 1-5 joga, arra kényszerült, hogy a saját tulajdonát lopja. Ez a lopás azonban törvénybe ütközött s pénz- és börtönbüntetéssel járt” /114., 115./ (Az előbbi fejezetben megemlített *J. Filipovici - C. Lăzărescu* kötet az 1925-1936 közötti *erdei kihágások* országos számát 226.000-re becsülte, ami az összes kihágások 40 %-át jelentette /127./.)

Mennyire eltér ez a helyzetkép attól az idealizált áttekintéstől, melyet *Szinte Gábor* - az első világháború előtti idők neves néprajzosa - a székelységről 1903-ban közölt: „Minden falu népe egymásba van kapcsolva az erdő, legelő közössége, meg a munkaszeretet által!” /Szinte Gábor: Marossszék. Erdély 1903. 20-26./

Hasonlóan reális faluképet ábrázolt Kurkó a *közbirtokossági választásról* szóló visszaemlékezésében is. Ez a regény utolsó történetét, a családi háztól

való elválást időben megelőzve, mintegy összegzi azt, ami 1922-ben egy csíki közbirtokosság életében a legfontosabb volt, és a szegényparaszt családból kiszakadó gyerekek magával kellett vinnie: harc az egyenlő jogokért, olyan közbirtokosság megteremtéséért, hol „az ötven jogosnak es csak egy szavazata legyen, ne ötven”. Mindezt kiegészíti az alábbi kifakadás is: „[...] -, de most a nagygazdákat kell megbuktatni, [...] -, s ha nem vigyázunk, a közbirtokossági vezetést még jobban megkaparintsák. Eddig legalább hírmondónk volt, s láttuk a disznóságait, de most, ha nem ügyelünk, még azt is kiszorítsák” /294., 289./.

Méliusz József a regény előszavában a filológus, a néprajzos számára kiemérelhetetlen kincsesbányának nevezi Kurkó munkáját: „Reggel korán keltünk. Az *egészvágás szekér* most került először szolgálatba, mert csak gabona- és szénahordásra használtuk” /223./.

Majd azt is megtudhatjuk, hogy mennyire igényes volt a *kerekesmesterség* elsajátításában a szigorú apa: „- Én úgy látom, András, hogy a kerek nem kerek. Megmértétek-é? Úgy néz ki, mintha tojás lenne. Vagy az én szemem csalna? Alig hiszem. Hozzatok csak egy tengelyt ide. A kereket tengelyre tettük, s édesapám forgatni kezdte, majd a kezét egy székre helyezve, ceruzával előbb oldalból, majd fentről a kereket megérintette. - No, lássátok-e, hogy így nem kerek, s úgy görbe, [...] -, s szabad időtkben négy új kereket fogtok csinálni. Azok majd jobbak lesznek. Az ilyen kerék fél teher. Megértettétek? - Meg” /221./

A *Nehéz kenyér* „valóságirodalom” mivolta kitér a mindennapi élet annyira lényeges kérdésének, a *táplálkozásnak* bemutatásakor is. Csíkban, hol sok a krumpli a *túrós ptyókaleves* használatos étel. Elkészítési módját Kurkó leírásában láthatjuk: „Míg a ptyókát hámoztam, az üstben melegedett a víz. Hámozás után összeaprítottam és két léből kimostam, hogy tiszta legyen és odatettem főni. [...] Időközben a ptyóka fellobbant, s a földes kősótól szürkés habját lekanalaztam. A félkupás kannába ujjnyi túrót morzsoltam szét, és egy szelet kenyeret aprítottam bele, rászűrtem a ptyóka levét, és kész volt a túrós ptyókaleves”, mely az *erdei munkás* étele is /141./.

Ennél kedveltebb volt - és ma is az - a *túrós puliszka*, de nem egy pástorkodó gyerekek meg kellett elégednie jóval kevesebbel is: „- Hát akkor mit esztek? - kérdezte két társától a gyermek Kurkó Gyárfás. - Frustokra [reggelire] sóspityókát, délebedre árvalevest s estére ptyókalevest” /132./.

Nem sokkal derűsebb az a kép sem, melyet az író *falujának fűrésztelepéről* ábrázolt: „A gyártelepen hét-nyolc éves gyermekek hordják a cándrát [deszkahulladékot] és mosztot [fűrészport]. [...] A rönkkel rakott szekerek sorra odaállnak az iroda elé. Kijön a vállalat alkalmazottja, ő is mérővel a kezében. Gyorsan kapkodja a V alakú mérőt [a hosszmérőfakörzöt], amely le-lecsúszik a rönkről. A fuvaros észreveszi, hogy arrébb tette ...” /189./, vagyis kevesebbet mért. Ebből aztán hangos szóváltás támadt, végül pedig a csaló úrfit, aki „mindétig kibabrált” néhányan a károsultak közül megverték.

Kurkó gyermekkori emlékei között kutatva a takarékos szegényebb rétegről is megemlékezett, melynek tagjai - az 1858-ban létesült *parajdi gyufagyártól*

nem is oly távol - gyerekkorában még használták a „szikra-vas”-t, a „békasó”-t és a taplót, segítségükkel hamar tüzet ütve.

Szerző emlékezett arra is, hogy gyermekkorában az erdőre *bocskorral* mentek. Télen pedig, a nagy hidegben ismerni kellett annak helyes viselését:

„- Fázik-é a lábad, hé?

- Beléütött a hideg, már nem érzek vele.

- Hát mért nem tettél lábujjkapcát?

- Tettem én azt is.

- Hát lábujjgyapjat?

- Az is van.

- Akkor lehet, nem volt megtépve jó apróra, vagy lehet, nem volt száraz.

- Dehogynem, ejjize az a baj, hogy sokat tettem, szorítsa a bocskor a lábamat” /122./.

Végül idézzük azokat a sorokat is, melyek a *nehéz erdei munkával* szerzett pénz elkocsmázását emlegetik, az olvasóban azt a gyanút ébresztve, hogy az erdő „rendeltetése” sokszor éppen az italozáshoz szükséges pénz fedezése volt. (Havasalji népünknek ezt a népbetegségnek tekinthető rossz szokását többen felrötták, amire könyvünkben többször utaltunk is.)

„Férfiak dülöngéltek jobbra-balra, az ital ráment az agyukra, s amit hosszú hónapokon keresztül [az erdőben] kerestek a téli puliszkára, zsebükből becsúsztott a pudli hasadékán” /256./.

Tény, hogy a kocsmárosok pultjának részén annak fiókjába sok pénz folyt, sokkal több, mint a hitelszövetkezetek pénztáraiba. (1895-ben pl. a kutatott terület 71 hitelszövetkezete közül Csík megyében csak 2 volt.) Pedig, az *otthonmaradás* feltételeihez - az *iparfejlesztéshez* - a nép csak így járulhatott volna hozzá: takarékoskodással, saját érdekében.

„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne!”

/Tamási Áron, 1934./

TAMÁSI ÁRON

ÁBEL
A RENGETEGBEN

CICERÓ

Kétféle makk

„És itt áll addig is, és talán örökkévaló nyomatékként ez a hatalmas kő, melybe a kiváló Szervátiuszok az Ön világát, világunkat vésték, nyomatéknak áll e földön, őrizvén, hogy valamiképpen alólunk ki ne csússzon, álmainkat semmiféle szél el ne fújja.”

/Farkas Árpád: Levélféle Tamási Áronhoz. 1972./

Tamási Áron (Farkaslaka, 1897-1966, Budapest) a *Bölcső és Bagoly* c. gyermekkoráról szóló könyvében /megjelent 1953-ban/ írta, hogy kétféle makkot kellett szednie: „mert szedtünk embernek való makkot, vagyis *bükkmakkot*; s szedtünk állatnak valót is, ami *csere-makk* volt. Azért a kicsi barna s háromszögű bükk-makkért messzire kellett elmennünk, főleg egy «Bálinté» nevű nagy és igazi erdőbe, [...] Egykor bizonyosan valami Bálint nevű emberé volt az erdő, mert a neve erre vall. [...] A mi makkozásunk idején a falusi közbirtokosság erdeje volt, [...] /191./. A csere-makkot már zsákokkal hordtuk haza s a szénafüvek [kaszálok] cserefái [tölgyfái, kocsánytalan -] alól szedtük, de főleg egy «Bükkfü» nevű óriási erdős-füves helyen, amely különös természetű hely volt: ugyanis mert nemcsak fü helyett termett mohát, hanem azzal is visszaskodott, hogy Bükkfü léte csupán cserefái voltak. Otthon a csere-makkot halomba gyűjtöttük s tartogattuk arra az időre, amikor a disznót már *mindenféle módon* hizlalásra vettük” /193./.

Szerző kitűnő megfigyelő- és emlékezőképességének is köszönhetően, mennyire gazdagon ismertette falujának életét! Megtudhatjuk mindezeknek köszönhetően pl. azt, hogy a falujában, Farkaslakán is volt *magánerdő* a *község erdeje* mellett, és az átalakulhatott közbirtokossági erdővé. A *fafajcserére*, valamint az erdő térhódítására is utalt. De arról sem feledkezett meg, hogy a tölgymakkal való hizlalás vegyesen történt, mert így annak jellegzetes szaga az állat levágása után a húson kevésbé volt érezhető.

A *magánerdő* székelyföldi létezésének egyik első emlékével a *Barabás Samu-féle*, 1934-ben közzétett *Székely Oklevéltárban* találkozunk. Ebben olvasható, hogy 1493. november 5-én özvegy Bolyai Pongrácné Anna asszony a maroszeiki Lőrincfalván levő „Nagy erde” nevű erdejét a lőrincfalviaknak zálogba adta. Ez a latin nyelvű oklevél bizonyítja, hogy már a középkorban is - elsősorban lakott helyek közelében - az erdő zálog tárgya lehetett, mert értéket jelentett /156./.

A makkoltatásnak, a makkgyűjtésnek a kutatott területen kivételes jelentősége volt. A *Székely Oklevéltár* számos irata - így pl. az 1583-ból származó 715. számú - az egykori makkos erdők fontosságát igazolja. Szerepüket Erdély gazdasági életében abból a *becslési tarifából* is tudjuk, melyet *Werbőczy* az ő Hármaskönyvében felsorolt. E szerint legnagyobb értéke a makktermő erdőnek volt, ez adta a legbiztosabb jövedelmet.

Idézhetünk a „*Kászon széki falusi perek jegyzőkönyve*”-ből /*Kászonújfalui* is. Az 1785-ből kelt bejegyzés ugyanis a makkoltatást végző pásztorok kötelesegeire utal: „[...] közönséges [közös] egyesegünkben tulajdon Makos erdőinkre egynehány Számbol allo Serteseinket S. v. hizlalni 3 uj Szalonara egyeztünk fogadot Pásztorainkkal eszerint melyről is kezet adánk egyik a másiknak” /193./

Tamási Áron gyermekkorában azt is megfigyelte, hogy a „Bálinté” nevezetű *közbirtokossági erdőben* a kivágandó törzsek megjelölése hogyan történt: „Egy nyilvántartási nagy lapos könyvvel, óriási ácsplajbásszal és egy tenyeres élű faragófejszével vonultak az utakon és a ciheres [bokros, bozótos] ösvényeken az erdő felé [a közbirtokosság vezetősége], és mentükben olyan bölcsek voltak, hogy három napig még a hely is okosabb lett, ahol elhaladtak. Az erdőben aztán a tenyeres fejszével megvágták a fákat s a könyv útmutatása szerint a vágott helyre betűket írtak, ami a gazdáknak kétszeres munkát jelentett, mert először ki kellett a betűk alapján találni, hogy kié lesz ez a fa és amaz; s másodszor pedig le is kellett vágni a fát” /191.,192./

A némi malíciával megírt sorok nem azt jelentik, hogy *Tamási* ellenszenvet érzett volna a közbirtokossági rendszerrel szemben. Ismerte azt a veszélyt, mely a „*hatalmasok*” - a nagygazdák - uralmának velejárója volt. Egyik, 1936 körül született novellájában, igaz, hogy „hasas elnök”-ről írt. Ugyanazon kötet /*Rendes feltámadás - Válogatott novellák Bk.*, 1968./ egyik korábbi elbeszélésében azonban már nagy elismeréssel szolt arról, amit a *közbirtokossági erdő* nyújtott a népnek: „Elmondja [a jó gazda, aki a második réteget képviseli a faluban], hogy minden likra törvény van most, de legkivált az erdőre, mert abból él most a nép egyedül, búzát a háznak és törökbúzát, zabot a majorságnak, petróleumot a lámpának és dohányt a pipának csak abból lehet venni, mert egyéb kereset nincs” /200./ Ez a kereset pedig *nehéz erdei munkát* jelentett, melyről *Szülőföldem* c., 1939-ben írt kötetében e szavakkal emlékezett meg: „Mert itthonról kell élelmezni az ilyen favágó munkásokat, akik négy- vagy ötheti munka után sem hoznak annyi pénzt haza, hogy valamit indítani lehetne azzal” /36./

Akármenyire fáradtságos és veszélyes volt az erdőkitermelésekben vagy a fűrésziparban dolgozni, a két világháború között Erdély magyarsága igyekezett - bizonyára jobb híján - a „fából élni”. Erről tanúskodnak az *1930-as népszámlálás* adatai is: Erdély 68 697 *faiparból* élő személyéből 30 597 (44,5 %) magyar nemzetiségű volt, holott az egész lakosságnak csak 24,4 %-a volt magyar. (Ebben a számban természetesen a nagyszámú erdei idénymunkás nincs benne.)

Tamási Áron erdészeti-fakereskedelmi ismereteit bizonyára elsősorban az *Ábel a rengetegben* c. regényében hasznosította, miközben humorát is csillog-

tatta: „- A *hullafa* ára szekerenként harminc lej, a *hasogatott fáé* ötven. Különben itt van egy táblázat, ami mindent megmagyaráz”, oktatták az erdei tűzifaraktáros Ábelt, ki főnökének arra a megjegyzésére, hogy a táblázatot ki is függesztik, ezzel irodajelleget kölcsönözve szerény erdei szálláshelyének, nagy magabiztonsággal jelentette ki, hogy mindez neki is jó, „ha a táblázatnak jó” /1985-ös kiadás, 68./.

Tamási Áron vallomása az Ábel-trilógiáról c. írásából /uo. 268-269./ megtudjuk az erdővel kapcsolatos ismereteinek a forrását is. Ez pedig a gyakorlat, az egyéni tapasztalat volt: „Gyakran ott is háltam az erdőben, sőt egy ízben még szemet is égettem apámmal. Ez nagyon emlékezetes dolog volt, mert apám jó közepes gazda lévén, nem értett a *szénégetés mesterségéhez, mely a szegényebbek foglalkozása volt.* [Hogy a szénítés mennyire mesterség, arról bárki meggyőződhet, ha figyelmesen elolvassa *Tagán Galimdsán* Fakitermelés és szénégetés Székelyvárságon c. kitűnő dolgozatát, a Néprajzi Értesítő 1943. évfolyamának 32-55. oldalain.] Bizonyára úgy gondolkozott, hogy majd a helyszínen én kitanulom ezt a mesterséget is. A vége az lett, hogy öt napig az erdőn töltöttük az időt, majd a hatodikon a porrá égetett és használhatatlan szemet földdel betakartuk, s szépen hazamentünk. Később is, mialatt a gimnáziumot jártam, nyári szünidőben nagy gazda voltam otthon, s így sok mindent megtanultam, amire aztán később én is magtanítottam Ábelt.”

Hogy az erdőnek egyéni tapasztalás útján való megismerése mennyire volt elégséges Ábel számára, miközben a „rengeteg”-et járta? Válaszképpen idézzünk a regény egyik igen szép részletéből: „Vagyis egy olyan erdőrészen mentem keresztül, ahol egyformán tanyázott a bokor, a sarjúerdő [a sarjerdő] és az óriási fa [idős magfák]. Volt ott többféle bodzabokor és többféle áfonyasarj, csipkerózsabokor [gyepürózsa, közönséges vadrózsa] és berkenyebokor, dárdás fűzfa és egy-egy nyomorék boróka; beljebb elvegyesen [elegyesen] bükkfa, cserefa, gyertyánfa, nyírfa és többféle fenyőfa. S mindezek között *egy-egy kőriska és juharfa kértek engedelmet a növésre*” /uo. 77./.

Egy elegyes, többszintű, váltakozó összetételű erdő képe áll előttünk, olyan fa- és cserjefajokból, melyek a Hargitán megtalálhatók. Mintha leírásából az is kitűnnék, hogy „*az erdő összetett jelenség, minden tényezője külön-külön és együttesen kölcsönösen hat egymásra és a környezetére is*”. Természetesen, túlzás lenne *G. F. Morozov -1867-1920 - Az erdő élete* c., 1912-ben megjelent, világhírű művében lefektetett erdőelméletét Tamási sorai közt keresni, de a „*kértek engedelmet a növésre*” mégiscsak egy életközösségre utal.

Tamási Áron írásaiban felelevenítette az erdőnek a háborúk idején betöltött szerepét is. Egyik legszebb ifjúsági regényünkéből, a „*Hazai tükör*”-ből idézhetjük az erre utaló szavait: „A lakosság erdőbe futott s egy kicsi békességért imádkozott” /13./ Bujdosásra kényszerülve, az erdőben „tekeregték” a Moldvába menekült kurucok is, ahogy erről *A Csíkszentkirályi Sándor család levéltára I. c.* kiadványban olvashatjuk: „[...] hogy ha gratiat [kegyelmet] adnak, ő [a bujdosó] is csak kijő, mert megunta már a tekergést” /1711. 207./.

Szólnunk kell végül arról a *nyelvkincsről*, melyet irodalmunk egyik legszeben író művelőjétől, *Tamási Árontól* szülőföldjének erdészet- és faipartörténete örökölt, mert minden *szaktájszó* - és a hozzá tartozó szöveg, a példamondat - egyben egy információ, melyre építeni lehet.

Dicsérhetjük továbbá a költőt is, mert a nagy író sírjára szánt versében arról a fafajról sem feledkezett meg, mellyel kapcsolatosan fejezetünk mondanivalóját elkezdtük:

„Kívánhat-e ember többet:
derékaljnak szülőföldet
s két cserefa tömött árnyát
szemfedőnek.”

/Kányádi Sándor: T. Á. sírjára. 1966./

Arról, amit az erdészeti- és faipartörténetünk egy néprajztudóstól kapott

„[...] meglátogattam az öreg Sütő Bélát is műhelyében [...]. A műhely most [1956] sívár, népművésznők ablakkereteket tákol és házzámokat fest a néptanácsnak.”

/Balogh Edgár, 1956/1979./

Talán a *Kászoni székely népművészet* c., 1972-ben megjelent könyve áll a legközelebb az erdészekhez; az asztalosoknak azonban biztosan a legkedvesebb az ugyancsak ebben az évben, a vargyasi festett bútorról, a *Sütő családról* írt munkája. Véleményünknek az erdészekre vonatkozó részét körülményesebb volt megfogalmazni, mert a szerzőnek páratlanul szép és részleteiben is kidolgozott, pontosan ábrázolt néprajzi grafikája minden írásában, első látásra megnyeri az olvasó tetszését. Az egykori székely erdészettel-vadászattal is foglalkozó - mindig megnyerő stílusban írt - néprajzi munkáinak száma pedig igen jelentős. Vagyis, dr. Kós Károly (Sztána, 1919-1996, Kolozsvár) életműve gazdag erdészeti-faipari vonatkozásban is, van miből válogatni.

A harmadik kötetében például, amelyre szintén hivatkoznunk kell, a *Népelet és néphagyomány* /1972/ c. könyvében az erdő szomszédságának is köszönhető specializált falvak bemutatásával érzékeltette annak eltartóképességét. Ugyancsak itt összefoglaló képet is nyújtott a *tutajozás* jelentőségéről, hangsúlyozva azt, hogy Erdély legnevezetesebb vízi útja a Maros volt: „A Maros szállította évszázadokon át a Gyergyói-, Kelemen- és Görgényi-havasok s lennebb a Hunyad megyei erdőségek fáját s a nevezetesebb erdélyi sóbányák termékeit az alsó, erdőtlen, sóban szűkölködő vidékek felé” /15./

Dr. Kós Károly magával hozta a minden területen maradandó értékű alkotó apa, az építész, író, néprajztudós, lapszerkesztő, demokrata politikus, Kós Károly szellemét és tehetségét, ami a hűség különféle megnyilvánulási formáiban is jelentkezett. Idesoroljuk például az erdővel, fával kapcsolatos tárgyak, munkaeszközök, mesterségek szakszerű megfigyelését, a tapasztaltak tudományos, lelkiismeretes visszaadását.

Idézzünk a már említett *A vargyasi festett bútor* c. könyvből: „Vargyas. Az udvarhelyszéki Erdővidék e szép falujában tovább élt a festett bútorok divatja, és ugyanekkor ez a község az erdélyi festett bútorok egyik legrégebbi, magas művészi színvonalú termékeket előállító központja, ahol a legnevezetesebb bútorfestőasztalos-család egyik élő tagja, idős Sütő Béla személyében egyaránt kitűnő mesterét és hagyományörzőjét találni az itteni festettbútor-készítésnek” /6./

Dr. Kós Károly idézett könyvében *Imreh István: Adatok Gábor Áron életrajzához /Kelemen Lajos Emlékkönyv, Kvár. 1957. 349-360./* c. írására hivatkozva, megemlékezett a berecki „*Asztalostársaság*”-ról is, hol 23 éves korában *Gábor Áron* asztalos képesítést nyert. Az ő szakmai tudására jellemző, hogy festett „*kaszent*” [kihúzható fiókokkal ellátott szekrényt], „*thékát*” [könyvszekrény, faliszekrény, sarokszekrény] és más, hasonlóan igényes bútorokat készített: „Asztalos tehát, akit 1848 első időszakában társai is gyakran «mészter uram»-nak neveznek” /*Imreh I. i. m. 257./*

*Gábor Áron*nak erről az időszakáról szól a költő is:

„Végre civil volt hát újra,
s törhette a fejét mostmár:
hogyan s mint lesz ezután? -
Végül annyi hányódtatás,
mesterlegény-út után
Moldvában,
egy nagybojár udvarában
kötött ki, mint *asztalos*.”

/Molnos Lajos: *Gábor Áron. 1979./*

Nem kevésbé értékesek, instruktívak *dr. Kós Károly* könyveinek egyes fejezeteihez fűzött jegyzetei is, melyekben szerencsésen összefonódik a néprajz a helytörténettel, és több esetben értékes erdészeti-faipari adatok látnak napvilágot. Ilyen jellegű például a *Kászoni székely népművészet* c. kötetnek a *vízifűrészek* történetére vonatkozó kiegészítés /uo. 90./

Az egykori erdővel kapcsolatos ismereteinket számos értékes adattal gazdagítják *dr. Kós* kisebb terjedelmű dolgozatai is, melyek közül nemegy a *Művelődés* hasábjain jelent meg. Ezek közül kiemelkedik a *Backamadaras gazdasági élete a XVIII. században* c. /*Művelődés 1977/5./*, melynek alábbi sorai a székelyföldi *szabad vadászat*ról tanúskodnak: „De a Vadászatnak Jussa [joga] eleitől fogva *mindenekkel köz lévén* és az (: azt az üdöt kivéven, melyben néhai nagy és örök emlékezetű Felséges II József Császár uralkodásának vége felé ki adatott kegyelmes Parantsolattya szerént az Vadászat Árendában [haszonbérletbe] Adatni rendeltetett volt :) *soha is tilalom alatt nem tartván* olly közönséggé [közössé] lett, hogy nem tsak az idevaló Lakosok *mindenszemély válogatás nélkül*, sőt az távul való Hellységbéliek is eljönnek és azhol tetszik szabadosan vadásznak.”

A *székelyföldi szabad vadászat*ról szólnak az „*Urbarialis Conscriptio*”-k, az úrbéri összeírások is. Ezek közül, pl. a szárhegyiében, 1820-ból az alábbiakat olvashatjuk: „A Halászat, vadászat, kortsomárlás, [...] az itten teremni szokott Gombaknak, és Vad Gyümölcstöknek Szedhetése, a Parasztoknak egy átalyában Szabados Szokott lenni.”

Az 1791-ből származó, backamadarasi gazdasági jellemzés 6. pontja meggyőző emléket állít az „erdőnek”, bizonyítva a nép életében betöltött jelentősé-

gét: „6-dik. *Haszna és jósága ez helynek a környékben lévő és tsaknem szomszéd erdős és havasos helységekből származik, [...]*”- olvashatjuk. Hasonlóképpen értékes dokumentuma a közleménynek a *közös erdők* használati módjáról írt rész is: „[...] fel szokott osztatni *ilyen proportioval: az bébíró Magnas Possessoroknak* adattatik kétszer annyi rész mint edgy *Egyházi Nemes* [egytelkes nemes] vagy *Szabad embernek*, ennek ismét két annyi, mint edgy *Jobbágnak* vagy *Zsellérnek*.”

A fenti szövegből kitűnik, hogy a *közerdő* „egyéni ingyenhasználat tárgya” volt, mely azonban ugyanakkor „a községi szükséglet fedezésére is” szolgált. Innen az a bizonytalanság, mely uralkodott a XIX. sz. végén és a XX. sz. elején végbement *erdőarányosítás* során. Az 1871: LV. tc. - az arányosítási törvény - szerint ugyanis *községi erdőnek* azt tekintették (többek között), mely „egyéni ingyenhasználat tárgya nem volt”, és „okiratilag a községi szükségletek fedezésére rendeltetett”. Az idézett szöveg folytatása pedig, ugyanarra a szabad használatú erdőre vonatkozóan, így szól: „Ennek felette ezekből szoktak vágattatni az *közönséges* [közös] *szükségelekre kívántato fák*, u.m. az *Hidakra* [...]”.

Hasonlóképpen gondolatébresztő közleménye *dr. Kós Károlynak* az 1869-ből származó *Feljegyzések Csíkmadaras gazdasági életéről* /Művelődés, 1977/2./ c. írása, mely szintén sikeresen szolgálja a kutatott terület erdészeti- és faipartörténetének megismerését. Ismételten szólnunk kell végül az 1976-tól megjelenő *Népismereti Dolgozatok* témánkat érintő közleményeiről, hiszen a sorozat egyik szerkesztőjének, *dr. Kós Károlynak* köszönhető, hogy szakmánk múltjának ismertetése ezekben a kötetekben méltó helyet kapott.

„.... fent a havasokban
hatalmas csendjében az estnek
most épp lobogó tűz köré
heveredtek le
a törődött testű favágók
kézügyben
mintha ájultan
hevernek fűrészek fejszék botok”

/Molnos Lajos: Favágók este. 1978./

DIN ISTORIA
SILVICULTURII
ROMÂNEȘTI

Dr. Ing. DUMITRU IVĂNESCU

EDITURA "CERES"

București

Egy erdészet- és faipartörténész műszaki doktor

*„Ha nem volnék, te sem volnál,
én sem volnék, ha nem volnál.
Vagyunk ketten két szép nyárfa,
s búvunk egymás árnyékába.”*

/Kányádi Sándor: Két nyárfa. 1958./

Nem véletlenül választottuk fejezetünk mottójaként *Kányádi Sándor* négy sorát a kétlaki nyárról írt verséből, melyben a porzós egyed a termős virágú taggal egymásba hajol, egymás árnyékába búvik, egy egységes párt alkotva. A két nyárfa példány ugyanis a költőnél a férfi és a nő sorsát jelképezi, könyvünk ezen fejezetének élén pedig a nyersanyagot termelő *erdőművelést* és a feldolgozást jelentő *ipart* személyesíti meg, melyek egységét a *dr. ing. Dumitru Ivănescu* 1972-ben megjelent erdészet- és faipartörténetének összevont címe /*Din istoria silviculturii românești*/ is jelképezi.

Nem választottuk mottóként *Dsida Jenő* harminc évvel korábban írt, alább idézett, *Jegenyék* c. versének valószínűbb sorait. Hiszen a szél egy időben csak egy irányból érintheti a két nyárfát, és azok így nem borulhatnak össze. Az *erdőművelés* (a könyv címében szereplő „silvicultură” szó szerinti fordítása) és a *faipar* eszményi céljai mégiscsak megegyezők: folytonos faellátás biztosítása által (a szükségletek kielégítése mellett) munkaalkalmat nyújtani a népnek. Vagyis, az erdőművelés sem volna a faipar nélkül (eltekintve egy kezdetleges házi tevékenységtől, mert annak költségeit csak egy fejlett faipar fedezheti), mindkettő - mint Kányádi nyárfái, egymáshoz hajolnak -, egy egységes egészet képeznek. Még akkor is, ha a második világháború előtti évtizedekben elkeseredett küzdelem folyt a fatermesztést irányító, a meglévő erdőt védő *becsületes* erdészek és csak a minél nagyobb hasznot kergető kapitalista cégek emberei között.

„Figyelted-e
szélben a fákat?
A két jegenyét
nézd csak a kert
közepén, ama két
nyúlánk jegenyét

Jobbra az egyik,
jobbra a másik,
balra az egyik,
balra a másik:

egyforma ütemre
ringanak ők.
A légben, a szélben,
fent, odafent
egyszerre tagadnak
s intenek igent
és - jaj, sose tudnak
összeborulni ...”

/Dsida Jenő: Jegenyék. 1928./

Ivănescu könyve első részének tárgya az erdő, vagyis *erdőtörténet* jellegű. (Itt Románia erdeinek különböző korokban való változásával foglalkozik.) A második rész az *erdőművelés* (felújítás, vágásvezetés, állományápolás, kopár-fásítás), a *vadpatakszabályozás*, a *vadgazdálkodás*, a *pisztránytermelés* és az *erdei mellékhasználatok* történetéről tájékoztat, míg a harmadik rész az *erdőipar* (fakitermelés és szállítás), valamint a *faipar* kérdéseit taglalja. Ugyancsak ebben a részben találunk egy külön fejezetet, mely a *munkaerőnek* az erdőművelésben, az erdőhasználatban és a faiparban történt alkalmazását ismerteti.

A könyv negyedik része hasonlóan érdekes témákkal foglalkozik: a kutatás, a tervezés, a műszaki dokumentáció és az oktatás megjelenésén és fejlődésén kíséri végig az olvasót. Végül a román erdőművelés és erdőipar 12 reprezentatív személyiségének bemutatásával zárul a jelentős erdészeti- és faipartörténeti munka.

Érdekességre tarthat számot annak a megjegyzése is, hogy a szerző a *forrásjelzés*nél nem említi a korábban megjelent, hasonló tárgyú kiadványokat, pl. *Dr. Vasile Sabău* 1946-ban megjelent erdészettörténetét (→ Egy feledésbe merült erdészettörténet c. fejezetet), vagy a történeti részt is felölelő, az erdőgazdaság kérdéseivel foglalkozó, megelőzően kiadott irodalmat (pl. az előbbieken már ismertetett *J. Filipovici - C. Lăzărescu*-kötetet). *Dr. Ivănescu* nem hivatkozott levéltári anyagra sem. Legfontosabb hazai forrása a szakfolyóirat /*Revista Pădurilor*/ 1881 és 1970 között megjelent írásai és az Erdőgazdasági Minisztérium statisztikai adatai.

Könyvünk olvasóit természetesen elsősorban az érdekli, hogy *D. Ivănescu* erdőmérnök könyvében közvetlenül a kutatott területről mit, mennyit és hogyan írt, vagyis e szakmunka révén a leendő erdő- és faipari mérnökök - mert a kötet elsősorban oktatási célt szolgál, egyetemi segédlet - mennyiben egészíthetik ki a kutatott területre vonatkozó történeti ismereteiket.

Az erdőtulajdon és erdőhasználati jog történetéből közölt ismereteket vizsgálva, meglepően észleljük, hogy a felemlített négy *erdélyi határőrezred* egyikének székhelyét Marosvásárhelyre tette /45./, holott a székely határőrszolgálat Marosszékét (és egyben Marosvásárhelyt) nem is érintette. Az erdélyi határőrezredek megszűnése sem történt egységesen 1870-ben, mint ahogy említi, hanem különböző időkben. (Legkorábban, 1848-ban a székely határőrezredek szűntek meg.)

Az erdélyi erdészeti jogalkotás történetére vonatkozóan *D. Ivănescu* hivatkozik *Werbőczy* 1514-ben alkotott „*Hármaskönyv*”-ére mely Erdélyben *Decreta* néven 1848-ig érvényben volt - azzal, hogy a tilalmas erdőkben a vágás csak a községi hatóságok engedélyével és az erdőőrök jelenlétében volt elvégezhető /77./, ami ilyen formában előadva nagyon általánosnak tekinthető.

Szerző hivatkozik egy 1653-as törvényre is /77./, amely bizonyára az akkor kiadott *Approbatae Constitutiones*, vagyis „azon törvények rendbeszedett gyűjteménye”, melyeket 1540 és 1653 között az erdélyi országgyűlésben hoztak. Mivel e törvénygyűjteménynek tulajdonítja a szerző pl. azt, hogy általa a hűbéruraknak az erdőre vonatkozó teljes birtoklásuk megerősített - ami a székely székekre nem vonatkozott -, az alábbiakban az *Approbatae*-knak néhány, csak a kutatott területre vonatkozó, erdészeti jellegű rendelkezéseit ismertetjük (ami *D. Ivănescu* könyvéből hiányzanak).

Az *Approbatae Constitutiones* III. rész. 29. címe az 1653 előtti idők *faluk közötti közösségek és a faluközösségek* létezését igazolja. A közhatárok (közerdők) használatát pedig a „*régi telkek*” szerint írta elő: „*juxta quantitatem et numerum sessionum antiquarum*”, vagyis a régi telkek mennyisége és száma alapján, meghagyva, hogy „*kiki maga rata portiójával [ráső birtokrészével] légyen contentus [megalégedett].*”

Jó példa e jogszabálygyűjtemény erdészettörténeti fontosságának igazolására az a tény is, hogy 1831-ben az *Approbatae Constitutiones* rendelkezéseire hivatkozva tagadta meg a marosvásárhelyi kir. tábla a háromszéki *zágoni közhegyek arányosítását*, azaz a közös legelők és havasok egyéni felosztását. (→ a Lötsey-féle, 1837-ben kiadott oklevelek 78-95-ig.)

Az *Approbatae Constitutiones* a székelyek szokott helyeken való *vadászatát* továbbra is megengedte /III. R. 76. Cím. 2. szak./, de megtiltotta a „*mások marhájában kárt tehető eszközökkel, törökkel, csövekkel [vadászfegyverekkel], kaptákkal [csapdákkal] vadászni oly helyeken, a hol kártól félhető*” /1540-1848. évi erdélyi törvények. 141. és 232./.

Dr. Ivănescu könyvében megemlítette az 1781. május 30-án kelt, 53 pontból álló, ún. II. József-féle *erdőrendtartást*, az állam első általános erdészeti intézkedését, mellyel az erdők gondozása - *Tagányi Károly* megfogalmazása szerint - közügyé vált.

A rendtartás gyakorlati intézkedéseket tartalmaz, mint pl. azt, hogy a fa döntésénél a *fűrész* is használtassék, éspedig az eredeti magyar szöveg szerint az alábbi indoklás alapján: „*Hogy ha továbbá a fejsze helyett fűrészszel vágatik a fa, mind a munka könnyebb, mind a fában sokkal több haszon lesz, mert mindön a fák vágattatnak, darabonként a forgács szélyel szökdesvén, sok semmiben mégyen és vész el belőlük*” /EO II. 451./.

D. Ivănescu megemlékezett az 1791: XXX. törvénycikkről is, *Erdély első erdőtörvényéről*, melynek címe: Az erdők fenntartásáról (*De conservatione sylvarum*). A jogszabály egyrészt kimondta, hogy az *erdők tulajdonjoga egyedül a földesurakat illeti meg* - „*proprietate sylvarum solis dominis terrestribus*” -, mi által lehetővé tette a parasztok erdeinek, a *községi erdőknek elvételét*

foglalások révén, valamint ezek használatának korlátozását. (Lényegében e téren nem hozott semmi újat, a való állapotot rögzítette.) Másrészt, a törvény az 1769. évi, „bizonyos pontok”-ra hivatkozva, kötelezte a földesurat, hogy jobbágyainak a *faizást* és a *legeltetést* megengedje /78./.

Szerző hasonlóképpen ismertette az 1812-ben kihirdetett 1811. évi XXXIV. *törvénycikket*, az „erdőlés rendjéről”, Erdély második „erdőtörvény”-ét, mely ugyan nem vált törvénné - mert az uralkodó nem értett egyet teljes szövegével -, de azért a gyakorlatba átment /78./.

Rendelkezései szerint a parasztok *erdőirtásokat* csak a földesurak írásbeli engedélyével végezhettek. *Erdővédelmi* intézkedései közül legfontosabbak a saját tulajdonú *erdők meggyújtásának* eltiltása és szigorú megbüntetése.

Az erdészettörténet más területére kalandozva, D. Ivănescu munkájában az *erdőstatisztikával* is találkozunk, anélkül azonban, hogy megyékre lebontott adatokkal szolgálna. Erről az 1927-ben megjelent, V. N. Stinghe és D. A. Sburlan által szerkesztett *Agenda forestieră* /Erdészeti zsebnaptár/ c. kiadvány tájékoztat.

Erdősültség és az egy főre eső erdőterület a kutatott területen
/Stinghe-Sburlan, 1927./

Sor- szám	Megye	Össz- terület ha	Erdőterület az erdei tisz- tások nélkül ha	Erdő- sültség % %	Lakosság száma	Egy főre eső erdő- terület ha
1.	Csík	506.500	218.435	43,12	141.421	1,54
2.	Háromszék	388.900	222.684	57,26	145.531	1,53
3.	Maros-Torda	420.300	188.121	44,76	245.941	0,76
4.	Udvarhely	293.900	97.005	33,00	122.697	0,79
Országos átlag:				22,12		0,38

- x -

Az erdészeti igazgatás beosztása a kutatott területen
/Stinghe-Sburlan, 1927./

Megye	Erdőigazgatóság		Erdőgondnokság	
	Neve	Székhelye	Neve	Székhelye
Csík	XII. Brassó	Csíkszereda	Alfalu	Gyergyószentmiklós
			Csíkszentmárton	Csíkszentmárton
			Csíkszereda	Csíkszereda
			Gyergyószentmiklós	Gyergyószentmiklós

Háromszék	XII. Brassó	Csíkszereda	Barót	Barót
			Bereck	Bereck
			Kézdivásárhely	Kézdivásárhely
			Kovászna	Kovászna
			Nagyborosnyó	Nagyborosnyó
			Sepsiszentgyörgy	Sepsiszentgyörgy
			Zágon	Zágon
Maros	XI. Kolozsvár	Kolozsvár	Herbus	Görgényszentimre
			Iszticsó	Görgényszentimre
			Laposnya	Görgényszentimre
			Marosvásárhely	Marosvásárhely
			Régen	Régen
			Szováta	Szováta
Udvarhely	XII. Brassó	Csíkszereda	Korond	Székelyudvarhely
			Oklánd	Oklánd
			Székelykeresztúr	Székelykeresztúr
			Székelyudvarhely	Székelyudvarhely

Hasonlóan csak országos adatokat találunk *D. Ivănescu* könyvében a két világháború között *kitermelt fatömegre* vonatkozóan is, mely a tetőzés időszakában (1923-1927) elérte az évi 25.000.000 m³-t, ezzel kb. 10 millió m³-rel haladva túl az évi növedéket. Természetesen a *túltermelés* nem volt egyenletesen elosztva, mert ott, ahol az *erdőfeltárás* viszonylag előrehaladottabb volt - mint pl. a Maros, a Küküllők és az Olt felső folyásánál - a kitermelt fatömeg 1920-1940 között 2-3-szor volt nagyobb az évi növedéknél /181./. (Idesorolhatjuk *Nemes Károly* erdőmérnök visszaemlékezését is, ki az *Erdészeti Lapok* hasábjain 1941-ben úgy nyilatkozott, hogy a háromszéki gőzfűrészek a legutóbbi 45 év alatt az őserdőkben legalább 35 millió m³ fatömeget emésztettek fel.)

Dr. D. Ivănescu erdészeti- és faipartörténetében a tárgykör valamennyi ágából közölt adatokat, összefoglaló ismertetéseket. Könyve érdekesítő olvasmány az erdővel rokonszenvező kultúrált személy számára is - nem csak a szakmája múltja iránt érdeklődő erdészeti-faipari szakember szempontjából.

Sokuk számára *erdőszeretetük* az, mely a kötet felé irányítja figyelmüket, vagy azok a gyerekkori emlékek, melyek egy-egy erdővel kapcsolatos vershez fűződnek:

„Erdőn sárga vizirózsák
Nyilnak kék vizén a tónak,
Fehér fényű gyűrűzések
Sűrűjében ring a csónak”

/Mihai Eminescu: A tó.
Áprily Lajos fordítása /

A Nagy-folyón végzett tutajozás utolsó korszaka

„Az állami vasútvonal elkészült, el lehet jutni rajta egészen a Nagy-folyó forrásvidékére. Ki gondol ma már a vízi út használatára?! A vasúti szállítás egyszerűbb, biztonságosabb. Néhány év alatt úgy elszaporodtak a havasalji fűrészüzemek, hogy a rönkkel megrakott vasúti kocsi ritkaságnak számít, mert a Havas most már deszkának feldolgozva vándorol a világ négy égtája felé!”

/Kemény János: *Víziboszorkány*, 1979. 248./

Kemény János *Víziboszorkány* c. regényében /második kiadás, 1979./ adta a Marosnak ezt a megtisztelő nevet, melyet a fa és a só szállításában betöltött évszázados szerepét tekintve, ki is érdemelte. Annál is inkább, mert azt is figyelembe kell vennünk, hogy a Maros Erdély legnagyobb folyója, és amíg vízgyűjtőterületének erdős vidékeit elsősorban öreg állományok képezték, legfelsőbb szakaszát eltekintve, aszályos időkben sem zsugorodott pataknyi vízfolyássá.

Mindezek ismeretében érthetjük meg azok elgondolását és reményét, kik több nemzedéken keresztül javasolták a *Maros hajózhatóvá tételét* egész Marosvásárhelyig. E tárgyban még az első világháború után is meggyőző újságcikkek jelentek meg - pl. a marosvásárhelyi *Tükör*, 1924. ápr. 20., a kolozsvári *Keleti Újság* 1929. dec. 4. számában -, pedig a *Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara* 1912. évi jelentése az érdekelteket óvatosságra intette: „Bár beláthatatlan az idő, amikor a Maros folyón gőzhajók fognak jární egészen Marosvásárhelyig [...]” /13./

A Marosi tutajozás napjainkban is visszatérő témája az erdészettörténetnek, az erdőnéprajznak. Ez utóbbi művelői közül kiemelkedő, a korabeli sajtó írásaira támaszkodó tanulmányt közölt az *Ethnographia* 1969. évi 2, 3, 4. számában *Czeglédy János* *Tutajozás a Maroson a múlt században* címmel, majd *Palkó Attila* *Tutajozás a Maroson c., érdekes cikke* jelent meg az *Élet és Tudomány* 1973. évi 42-es számában, illetve a *Korunk Évkönyv* 1979-ben. Ez utóbbi terjedelmesebb írásában már történeti visszapillantást is adott - pl. megemlékezett a tárgyra vonatkozó, 1632-ben kelt, eddig ismert legrégebbi adatunkról -, kitért a magyarrégeni *Éltető család*nak a tutajkereskedelemből való gyors meggazdagodásra, mely erdészettörténeti tény feltehetően a *Víziboszorkány* tutajosasszonya alakjának megformálásában mintául szolgált.

Palkó Attila 1979-ben közzétett tanulmányában *Varga István Jánosé*, magyarói tutajosnak állított emléket, ki az *1920-as* évek végén *Zsigmond József*

Marcival két gyergyóremetei tutajos életét mentette meg. Ekkor nőtt meg a vállalkozásban részt vevők, de különösen Varga István Jánosé tekintélye, ki aztán 1945 májusában Marosvásárhelyt még vakmerőbb tetre vállalkozott, a kiálló betontöredékek és vashuzalok (a háború során felrobbantott betongát maradékai) között tutajjal először ment le.

1930 körül a cégek egyes esetekben a marosi tutajozást Szászrégenig még folytatták. *Portik János*, egykori fás tisztviselő ezzel kapcsolatos emlékeinek egy töredékét így összegezhethetjük: „A tutajozáshoz tartozott a festés is. A *Foresta* két piros csíkot használt, elől is, hátul is 1 m-re a végektől. A «szignó», a vállalat kezdő betűje, mindegyik tutajfába be volt vésvé. (F a *Foresta* cég tulajdonát jelentette.) A szignó mögött bevéselt szám pedig a fa köbtartalmát jelentette *köblábban*. Az összköbláb a «széria» után volt bevésve. Ez a tutajtábla sorszám volt, melyet a középső fába véstek be.»

Gazda József 1980-ban megjelent Így tudom, így mondom c. kötetében - kivételes erdészettörténeti értékéről már szóltunk - a harmincas évek marosi tutajozásába is betekintést ad, éspedig elsősorban annak veszélyéről: „Vótak *rakások* - emlékszik vissza *Kocsis István*, egykori magyarói tutajos -, hát nálunk is vót rakás a Marosba, én mán meg vótam nősülve, 1933-ba, 34-be, olyan rakás vót, hogy tíz méter magasságra vótak a fák, a gerendák. Osztán oda legény kellett aki aztot megmozgatta. Persze. Hát megakadt egy tutaj olyan helyt, hogy keresztülállt valahol, s osztán a többiek reá. [...]” /279./.

A tutajosélet felelevenítésében napjaink sajtója is részt vállalt. Például a marosvásárhelyi *Vörös Zászló* 1984. febr. 5-i számában jelent meg *Bakó Zoltán* Fenyők hátán c. riportja, melyben *Vajna János* régi idők hosszú víziútjaira emlékezett vissza: „gyerekként kezdtem a tutajozást, '14-ben, amikor az első világháború kitört, akkor mentem először. [...] Felmentünk Régenbe négy-öt gazdával (mindenik fogadott tizenkét tutajost), oda érkeztek a havasból a tutajok. A *fertályok*, ahogy mi mondtuk. 9-12 fenyő volt összefogva egy fertályba, attól függően, hogy mekkorák voltak a rönkök [...] Kezdetben kötéllel, csak később jött a sodrony, meg a vaskapocs. Azokkal úsztunk le Vásárhely irányába. Radnóton aztán összeállítottuk a *terüt*, négy-négy ilyen tutajt kötöttünk össze, mert itt már akkora volt a víz, [...] Aztán így úsztunk lefelé Zámig [...]”.

A *marosi tutajozás* mellett a fenyőszálfának összekötött állapotban való szállítása - igen jelentős mértékben - a *Kis-Besztercén* is folyt. Erről az 1853-ban megjelent könyvében már *Benkő Károly* is tudósított. A két világháború között *A. Gociman* közölt adatokat az itteni tutajozással kapcsolatosan, részletesen kitérve a használatos tutajfélésegekre, melyek nevüket az egykori török tutajkereskedőktől nyerték. Ami Gocimannál „*catarge*”, azt Orbán Balázs „*katarcs*”-nak nevezte, a „*trinker*” tutajféléseget pedig Gociman „*trencheti*”-nek említette.

„....

Nagy méltósággal, mint a hattyuraj,
a fordulóban úszik hat tutaj.

S tűnnek, haladnak, szürke hat madár,
hét napja és hét éjszakája már.”

/Áprily Lajos: Tutajok. 1920./

Fuchs. Simon

munkás-
mozgalom
a
maros
völgyében

Válogatott írások

KOCSIÁNY LÁSZLÓ
előszavával

POLITIKAI KÖNYVKIADÓ
Bukarest 1975

Munkásmozgalmi helytörténet

„A telepről [Komandó] elűzött munkások, a sztrájk vezetői, más üzemekben értékesítették első levert sztrájkuk tanulságait. Sokan közülük az illegális párt harcosai lettek, majd tíz-húsz évvel később, szerte az országban, a szocialista építés hőseiként szereztek dicsőséget Komandónak.”

/Árvay József, 1971./

Egy erősen faipari - helyesebben fűrészipari - jellegű vidék munkássága osztályharcának hű képe került az olvasó asztalára 1975-ben, mikor megjelent *Fuchs Simon* (Madéfalva, 1907-1972, Marosvásárhely) válogatott írásainak gyűjteménye, *Munkásmozgalom a Maros völgyében* címen.

A kötet segítségével betekintést nyerünk a *Foresta*-, az *Ofa*-, a *Lomas*-konsernek és más fűrészüzemek dolgozóinak forradalmi osztályharcába, bérmozgalmába, melyek szervezett módon a Maros völgyében az első világháború után vették kezdetüket. Jó tájékozódást kaphatunk az egykori sajtó révén is az akkori munka- és életkörülményekre vonatkozóan. Erre jó példa a *palotailvai famunkások*nak az a memoranduma, melyet a marosvásárhelyi *Székely Napló* 1919. dec. 21-i száma közölt.

A palotailvai „gőzfűrészgyár” alkalmazottjai követeléseiket az alábbiakban foglalták össze:

„- A munkáslakások rendbehozása dupla ablakkal és kályhával felszerelve, padlás megtapasztása.

- A körlettisztogatás, az udvarok javítása, klozetek újjáépítése vagy tisztogatás, minden második ajtóköz szemétládaival ellátandó, a lakások között és előtt levő árkok áthidalása.

- Munkások elbocsájtása vagy felvétele csakis bizalmiférfi útján történhetik.

- Tizennégy éven aluli gyermekek munkába fel nem vehetők.

- A munkások részére munkásotthon létesítendő. A *kantinok* árainak szabályozása, ellenőrzése és a munkabérek óránként 4-7 koronás alapon való rendezése.”

A memorandum összeállítását megelőző szervezkedés sem ment végbe minden nehézség nélkül, amint erről *Fuchs Simon* könyvében olvashatunk: „Másnap [1919 szeptembere] egy őrnagy vezetésével Szászrégenből egy szakasz katona érkezett, hat gépfegyverrel, akik az egész telepet körülfogták. Miután a megszállást befejezték, az iroda elé rendelték az összes munkásokat, ahol az őrnagy megkérdezte, ki nincs megelégedve a helyzetével. Erre, mint a vihar

zúgott fel a tömeg: Senki! Ekkor az őrnagy közölte, hogy este 8 óra után senki sem hagyhatja el lakását, mindennemű csoportosulás és gyűlés tilos [...]” /131./.

A marosvölgyi fűrészipari munkások hosszas harcok eredményeként 1920 márciusában a Gyáriparosok Szövetségével 26 vállalatra érvényes *kollektív szerződést* és 38 százalékos béremelést értek el /uo. 133./.

1922 márciusa sem volt a vizsgált területen *munkásmozgalmi eseményekben* szegény. Ezekről a marosvásárhelyi *Székelyföld* 1922. III. 21. száma olvasóit az alábbiakban tájékoztatta: „Az új *kollektív szerződés* megkötését egy hétig tartó tárgyalás előzte meg, melyben részt vettek: *Malai Ioan* munkaügyi felügyelő, a munkaadók részéről *Sipos Marcel* a *Foresta* központi igazgatója, *Stöckel Elemér* az *Országos fatermelő központ* kiküldöttje, *Scherf Salamon*, *Biedermann Viktor*, *Büchler Gyula*, *Szende Lajos* üzemi igazgatók és dr. *Lakatos Imre*, a *Munkaadók Szövetségének* titkára, a munkások részéről pedig: *Barta*, a *Romániai Famunkások Szövetsége* kiküldöttje és *Tamás* titkár.”

A marosmenti fűrészek alkalmazottai és a munkaadók közötti szerződés kiemelkedő eredménye volt a nyolcórás munkaidő előírása, a túlórázásért fizetendő külön 25-100 %-os bértöbblet, a ruhasegélyről szóló rendelkezés stb.

A következő évben az új *kollektív szerződés* megkötését négyhetes nehéz küzdelem, a *marosvölgyi fűrészipari munkások 1923-as eredményes bérharc* előzte meg, melyben *mind a 34 fűrésztelep* mintegy 8000 munkása sikeresen vett részt. Hatvan évvel az események után a marosvásárhelyi *Vörös Zászló* ápr. 20-i számában *Grün Ferenc* és *Valter István* *Mozzanatok a marosvölgyi fűrészipari munkások 1923-as nagy sztrájkmozgalmairól* c. írásukban emlékeztek meg az eredményes harcokról. 8 órás munkanap, a bérek 28 százalékos emelése, a munkakörülmények megjavítása jelentették elsősorban a jó eredményeket.

Az 1924-es évről a *Tükör* c., szintén Marosvásárhelyt megjelenő napilap március 30-i száma már mérsékeltebb sikerről számolhatott be, ui. a marosmenti famunkásoknak a 30 %-os béremelésre vonatkozó követelése végül is a munkabéreknek csak 8 %-os javítását jelentette.

Könyvünk korlátolt terjedelmében természetesen csak utalhatunk az egykori sajtóban megjelent munkásmozgalmi tudósításokra, *Fuchs Simon* könyvére, vagy az olyan, könnyen hozzáférhető írásokra, mint a *Rokaly József* *Toplica és fája* c. dolgozata /*Hargita Kalendárium*, 1980. 44./, mely többek között megemlékezett az itteni, 1928-as „munkásparlament”-ről is.

Az államosítás előtti évtizedekben a marosvölgyi fűrészipari munkások helyzetét a „fabárók” általi súlyos kizsákmányolás jellemezte. A korabeli hírlapok azonban más, olyan kisebb vállalkozók túlkapasáiról is tudósítottak, kik - sokszor éppen tökeszegénységüknek betudhatóan - még rosszabb élet- és munkakörülmények mellett dolgoztatták munkásaikat, mint a nagy kapitalista cégek. (A marosvásárhelyi *Szabad Szó* - a *Dolgozók Lapja* - 1947. június 18-i számában pl. a *Stern Henrik* tulajdonában levő csinódi fűrésztelepen levő élelmezési, ellátási hiányosságokra hívta fel a közvélemény figyelmét. Megelőzőleg a *Szabad Szó* más természetű panaszokat tett szóvá: „Annál több hiba

fordul elő Alcsíkon, ahol például [...] *Spitz Sándor* tusnádnagyfalusi fűrész-
lajdonos munkásait az ekonmátba nem jelentette be. [...] Még súlyosabb pana-
szok érkeztek a szakszervezetekhez [...] a kászoni fűrészgyáros ellen, aki üze-
mét szünetelteti, holott telepén 5000 köbméter fa vár feldolgozásra. A karcfalvi
ládagyáros [...] ugyancsak szünetelteti üzemét, arra való hivatkozással, hogy a
feldolgozott anyagra nincs vevője. Ezzel szemben az az igazság, hogy van ér-
deklődés gyártmányai iránt, csak nem akarja eladni” (1946. dec. 12-i szám).

Az *Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest* gondozásában 1968-ban jelent meg a
Halálúzó. Kortársak Salamon Ernőről c. kötet, melyben egykori munkatársa,
Ruffy Péter a költőre így emlékezett vissza: „Néhanapján, ha egy-egy régi,
megőrzött *Népújságban* rálapozok a nevére és fettel [kövér betűkkel] szedett
versére, mindjárt, azon nyomban megjelenik *Salamon Ernő* vállas, testes, ha-
talmos, szinte *fadöntő alakja*” /67./ *Fuchs Simon* pedig ugyanebben a kötetben
kiemelte, hogy költőnk „verseinek minduntalan visszatérő motívuma a gyári te-
lep, a *fűrészgyári munkásság élete és harca*” /144./ Hogy milyen volt egy mun-
kásalakás a gyergyószentmiklósi „kolónián”? Erről a *Salamon Ernőre* emlékező
könyv egyik fényképe tájékoztat, mely alatt a költő négy sorát olvashatjuk:

„Szülőházam is itt volt, az ifjúságon itt volt,
magas, erős fiúvá testem is itt szökött,
meztlen fázó gyermek, kit anyja sem vigasztal,
fázott a talpam váltig rongy s a sár között.”

**NÉHÁNY ADAT A CSÍKMEGYEI ERDŐPANAMÁKRÓL
(1921—1944)**

Az 1921 és 1930 közötti években fokozódott a termelőerők fejlődése, ami nagy befolyást gyakorolt az ország gazdasági-társadalmi életére.¹ A fejlődés ellenére Románia továbbra is agrár-állam maradt. Országos viszonylatban alacsony színvonalú és aránytalan területi elosztottságú az ipar. A volt Csíkmegye az iparilag különösen fejletlen megyék közé tartozott. A hivatalos statisztika szerint 1931-ben Csíkmegye lakosságának száma 146 584. Ebből az iparban foglalkoztatottak száma 6804 s ezen belül a fafeldolgozó (fűrészek és fűrészgyárak) iparban 2487 munkás dolgozott.² Bár a világháború után a gazdasági élet fellendült, növekedett a munkaerő iránti kereslet, tehát kenyérkereseti lehetőség is, mégis a hazai proletariátus helyzete olyan nyomorúságos, hogy az a legelkeseredettebb ellenállási formákat váltja ki.

Az akkori társadalmi helyzet teljes felméréséhez szükséges a parasztság sorsával is foglalkozni, amely a proletariátus természetes szövetségese. A csíkmegyei dolgozó parasztság gyenge minőségű és kevés földdel rendelkezett. Az 1921-ben végrehajtott földreform hozzájárult ugyan a föld igazságosabb elosztásához, de nem oldotta meg a parasztság alapvető kérdését. Csíkmegyében a föld megosztásával kapcsolatos statisztikai adatok közül csak egyet emelnénk ki: 1929-ben a megművelhető terület nagysága 65 201 ha. Ezt a területet 41 271 tulajdonos birtokolta. Ebből 38 755 (93,9%) földműves 5 ha-nál kevesebb földdel rendelkezett. Az 5 ha-nál kevesebb földdel rendelkezők közül pedig 11 625 (28,1%) családnak semmi, vagy félholdnál is kevesebb vagyona volt.³ Ezzel magyarázható, hogy e vidék mezőgazdasági dolgozói a földművelés és állattenyésztés mellett erdővágásra, húzatásra, fuvarozásra és fűrészgyári munkára is rákényszerültek.

Közismert, hogy e vidéken a gazdaságszervezésnek egy sajátos régi formája is létezett: a közbirtokosság. A volt csíkmegyei közbirtokosságok 104 000 ha erdő- és legelőterületet foglaltak magukba.⁴ A közbirtokos-

Csiki helytörténész az erdészettörténet szolgálatában

„Egyetlen megoldás mutatkozott: a közbirtokosságok szövetkezetekbe tömörülése [...]”

/Antal Imre, 1979./

Az olvasó, ha érdeklődésével a csiki közbirtokosságok két világháború közötti története felé fordul, bizonyára dr. *Antal Imre* (Gyimesközéplek, 1931) csíkszeredai helytörténésznek e témával kapcsolatos munkáit tanulmányozza. Ezek közül több a *Korunk* hasábjain jelent meg /pl. Kísérletek a székelyföldi közbirtokosságok megreformálására. 1976/6, 488-492./, mások múzeumi kiadványok dolgozatai /pl. Néhány adat a csíkmezei erdőpanamákról, 1921-1944. Acta Hargitensia, Csíkszereda 1980, 141-160./

A csiki közbirtokosságok két világháború közötti történetéről szóló értekezésével doktori címet szerzett szakember kutatásaival a megye államosítás előtti három évtizedének egyik legjelentősebb kérdésére is igyekezett választ adni: hogyan tettek eleget a közbirtokosságok annak a nemes hivatásuknak, melyet *Pál Gábor* dr. 1923-ban, a *Magyar Kisebbség* c., lugosi folyóiratban megjelent írásában - eddigi tevékenységüket mérlegelve - az alábbiakban összegezte: közlegelővel a főfoglalkozást képező állattenyésztést elősegíteni, a lakosságot tüzi- és épületfával ellátni és a készpénzben nyert jövedelmekből a közterhek viselését megkönnyíteni /5./.

Említettük már, hogy *Csik megye 54 közbirtokossága* 32.104 tagjával, 104.000 hektár legelő- és erdőterületével a két világháború között is még mindig a megye leglényegesebb gazdasági tényezője volt. Itt 1908-ban a közbirtokossági vagyon értéke az összes községi vagyon 527,0 %-a volt, míg Háromszék megyében ez csak 37,4 %-át tette ki. Ugyancsak érdekes annak a statisztikai adatnak a felelevenítése is, hogy ugyancsak 1908-ban Csík megyében az egy főre eső közbirtokossági vagyon koronában kifejezve 401,0 volt, míg ugyanez Maros-Torda megyében csak 14,8. Az 1908-as statisztikai adatok *hatalmas átlagos csiki közbirtokossági vagyonokról tanúskodnak!* Ennek értéke 1 248 944 korona volt, míg az erdélyi átlag csak 86 353 koronát tett ki. Ugyancsak nagy eltérések voltak az *évi átlagos jövedelem* tekintetében is. (Ez Csíkban közbirtokoságonként elérte a 7 781 koronát. Az erdélyi átlag azonban csak 470 koronát tett ki.) (→ Megkésve született törvény és vontatott végrehajtása c. fejezetet.)

Hogyan történhetett meg, hogy két-három évtizeden belül a gazdag csiki közbirtokosságok kiélték magukat? - tesszük fel újból a távolról sem könnyen megválaszolható kérdést -, és a gazdasági válság korában már a tönk szélén álltak!? (→ A székely népelet rajongója c. fejezetet is.)

A „*Monotorul Oficial*” 1921. június 30-án kihirdetett *földreformtörvény - Bánya László* szavaival élve - „megnyirbálta a székelyföldi közbirtokosságok főleg legelőkből és erdőkből álló birtokalapjait is”. /Közös sors - testvéri hagyományok, 1973. 224./ Csík megyében csak erdőkből ez a *kisajátított terület* mintegy 60 000 k.holdat tett ki. Mindez azonban csak kezdet volt. Ehhez járult a rendkívül alacsony kisajátítási ár, mely az állományok értékének alig 2-10 %-át jelentette. („Kinőtt faállományokkal bíró erdők holdja, melynek értéke ma 10-12000 lej, 200, 500, 900 lej kisajátítási árért vétetett el.” Idézet Pál Gábor: A székelyföldi közbirtok és az agrárreform. MK 1923, 46-57 c. írásból.)

Sérelmes volt az 1921. évi *agrárreform* végrehajtása más szempontból is. Csíkban ugyanis nem vették figyelembe a törvénynek azt az előírását, mely szerint ott, ahol a lakosság *házi faiparból* is él, családfőként hét k.hold erdő megtartandó /Pál G., uo. 10., 11./.

A bajok azonban nem csak kívülről jöttek. (→ A székely népelet rajongója c. fejezetet.) *Antal Imre* 1980-ban közzétett dolgozatában több oldalon át mutatja be - mint kirívó esetet - a belső viszályoknak áldozatul esett *gyergyóalfalusi közbirtokosságot*, melyet az *agrárreform* egyébként is rendkívül károsan érintett. A 15 189 k.hold közbirtokossági vagyomból a földreform utáni birtokba helyezés során már csak 5 764 k.hold maradt. És ez egy olyan havasalji községben történt, ahol a *fajutalékból* származó jövedelem az elszegényedéstől menthette volna meg a lakosságot! A községben kialakult ellentétes érdekű csoportok élére egy-egy ügyvéd került: Ávéd János és Barabás János, kik röpiratok felhasználásával, a sajtó bevonásával folytatták az ádáz harcot. Végül is Ávédot megölték, Barabást tizenöt évre ítélték, mindebből pedig a fakitermelő cégek, ügyvédek, kocsmárosok húzták a hasznot - eltekintve az áldozatok családjától -, az egyedüli károsult maga a nép volt, mert azt a veszteséget, mely a tagságot érintette, senki sem térítette meg. (Az események kapcsán az utókor számára született a már említett közbirtokossági regény: *Ambrus András* Gyergyó c. munkája. Ennek megírásához ui. az alap gondolatot ezek a tragikus történések szolgálhatták. Itt is a bankárt - Dévai ügyvédet - bombamerénylet éri. Ami azonban az író jóvoltából a regényben több, mint a valóságban, az *Fehér Mihály erdőgazda* rendkívül rokonszenves alakja.) (→ „A fő aratás azonban a fa volt” c. fejezetet is.)

A csíki közbirtokosságok két világháború közötti helyzetének felmérése megkívánja a működését befolyásoló, valamennyi jelentős káros tényező ismeretét. Ezek közé tartozott az államnak a közös erdőgazdaságokat érintő hátrányos *adópolitikája*. A közbirtokosságok 1930 körül minden egyes eladott köbméter fáért kapott összeg után 51-52 % „tényleges adó”-t fizettek, olvashatjuk *Antal Imre* 1979-ben megjelent, idézett írásában.

A közbirtokosságokra sérelmes *adómegállapítását* az állam a későbbiek során is alkalmazta. Az 1947. április 13-14-e között Csíkszeredában megtartott *erdő- és közbirtokossági kongresszus* egyik követelése is éppen az volt, hogy az erdőbirtokosságok is részesüljenek a kistermelők részére biztosított adókedvezményben.

A *Magyar Népi Szövetség* kezdeményezésére, a csíkszeredai vármegyeháza nagytermében, több mint 300 erdészeti, gazdasági, közbirtokossági és szervezeteti szakember jelenlétében megtartott kongresszuson beszédet mondott *Kurkó Gyárfás* is. Hangoztatta annak szükségességét, hogy a „kiszakított erdőt vissza kell juttatni a közösségeknek”; a közbirtokosságok a falu egész társadalmának - szegénynek, gazdagnak - közös tulajdona, melyekkel az elesetteket fel kell karolni.

A csíkszeredai kongresszus munkálataiban tevékenyen részt vettek erdőmérnökök: Klózel Oszkár, Berecz János, Nagy György, Aladics Zoltán, László Gábor, a Csíki Magánjavak közigazdásza, kinek a későbbiek során jelentős szerepe volt a Székelyföld korszerű iparosításában; szervezeteti szakemberek, mint pl. *Karda Ferenc dr.*, a csíkszentdomokosi szervezet elnöke. Utóbbi beszédének alap gondolatai voltak: a „*fekete piac*” megszüntetése „mely semmiféle közmunkából részét ki nem veszi, a maga hasznára dolgozik és a szervezetek tekintélyét igyekszik aláásni, melyek pedig az állammal szemben, valamint a kulturális és népi kérdésekben a terhet elvállalták”; a *nyilvános árverezések rendszerének a felszámolása*, vagyis a közbirtokosságok által történő *háziilagos fakitermelés* általános bevezetése. „*Szakember kell és forgótőke. A hitel alapja a szervezet*” - hangoztatta az államosítás előtti időszak e kiváló gazdasági vezetője.

A népes tanácskozásnak nagy visszhangja volt. A kolozsvári *Utunk* 1947/10. számában *Székely Dávid Gyula* tájékoztatta az eseményekről a folyóirat olvasóit: Tisztázni kell a közbirtokosságok jogi helyzetét - írta -, s ezzel kapcsolatosan törekedni kell az *arányjogok igazságos elosztására*. Az erdőkitermelést és faértékesítést új, lehetőleg *szövetkezeti alapokra* kell fektetni, és iparilag feldolgozni oly módon, *hogy ezután ne csak a fa tőára, hanem az abból eredő minden néven nevezendő haszon a nép, a tagság érdekeit szolgálja.*

Visszatérve az *állam sérelmes adópolitikájára*, mely sokban hozzájárult ahhoz az állapothoz, melyet *Antal Imre* az *Acta Hargitensia* 1980. tanulmánykötetben megjelent dolgozatában e szavakkal jellemezte: „A közbirtokosságok hivatása az volt, hogy hozzájáruljanak a dolgozók anyagi és szellemi helyzetének felemeléséhez. *Ezt a hivatásukat ebben az időszakban [a két világháború közötti korszakban] már nem tudják betölteni.* Ugyanis a kapitalista termelési viszonyok karjai közé került közbirtokosságok az első világháború után bomlásuk végső szakaszát élik” /142./ A kortárs, *Fodor Pál* egy másik írására is hivatkozunk. (→ A székely sors könyve c. fejezetet is.) Hogy mi mindent kellett fizetnie a harmincas évek végén a közbirtokosságoknak, arról ugyanis *Fodor Pál* 1939-ben az alábbiakban számolt be: „Eladni [lábon fát] azonban, ismételten, csak azt engedjük, amit mi magunk [a közbirtokosságok tagjai] semmiképpen sem tudunk haza hozni. Mert az árából ma már ugysem látunk semmit, az *mind elmege adóba*, erdőőrzésre, erdőkezelésre, üzemtervre, csemete árába, bírságokra, erdőőr lakbérbe, gazdasági felügyelőség illetményébe, ügyvédi költségre, sőt nem egyszer községközi vagy iskola építésére is” /Erdélyi Gazda, 1939. január 1./.

„A kapitalista termelési viszonyok karjai közé került közbirtokosságok” fennmaradásukért végül is mindenkivel hadakoztak, és ahol a vezetőség nem állt hivatása magaslatán, a küzdőteret vesztésként hagyták el. Legfélelmetesebb ellenségük a minden ravaszsággal és összeköttetéssel felvértezett *fakereskedő*, a teljhatalmú *főtisztviselő* volt. Ezek közül az idézett, 1980-ban megjelent dolgozatában *Antal Imre* felélesztette *Herman Rosenfeld* Bacău-i fakereskedő és *Aurel Dobrescu* földművelésügyi államtitkár üzelmeit, miután más írásában /Közbirtokossági visszaélések Csík megyében /1934-1940/ Korunk, 1976, 124-127./ a már említett *belső bajok* felelevenítéséről sem feledkezett meg. Például olyan esetről, mikor Csíkszenttamáson az *erdőgazda* kitöltetlenül adta át a bárca-tömböket a gyárosoknak, hogy majd ezek segítségével igazolhassák az erdőlopásokat.

Egyetlen megoldás mutatkozott - írta *Antal Imre* 1979-ben, több más egykori közíró, közbirtokossági ügyekben jártas szakember véleményét magáévá téve -: *a közbirtokosságok szövetkezetekbe tömörítése.* (→ „A fő aratás azonban a fa volt” c. fejezetet is.) Ezzel megszilárdulhatott volna a belső gazdasági fegyelem, nőtt volna az erdő nyújtotta jövedelem, annak eltartóképessége, mert az erdő nemcsak *fajtalékot* jelentett a szövetkezeti rendszerben, hanem a fa feldolgozásával kapcsolatos munkaalkalmat.

A munkaerő jobb és gazdaságosabb felhasználásának egy másik módjára *Fodor Pál* idézett cikkében hívta fel a *közbirtokosságok* figyelmét. Szorgalmazta ebben a „*saját házi szükségletre*” történő fakitermelést, vagyis azt, hogy a közbirtokossági tag saját maga hozza be udvarára a közösből kapott *bárca*fáját és azt ott dolgozza fel. Ebben az esetben a tagoknak faanyaguk után, ha azt eladták, semmiféle kereskedelmi vagy forgalmi adót sem kellett fizetniük. Lényegében egy régi, jól bevált értékesítési módot ajánlott: *szétszedhető faházak készítését*, a fenyőfának ebben a formában történő eladását.

Fodor Pál írásában - számos gyakorlati tanács mellett - azt is javasolta, hogy a Székelyföldön alakítsanak egy *közbirtokossági uniót*, egy hatósági jelleggel felruházott érdekvédelmi szervet, mely elsősorban a hivatalokkal szemben védte volna a közös erdőgazdaságok érdekeit.

Hogy a *fakitermelő szövetkezetek* végül is miért nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket? Leginkább azért, mert ezek irányításában hiányoztak a megfelelő felkészültséggel és gyakorlattal rendelkező szakemberek, ami elsősorban a már előzőekben is említett *szellemi elvándorlással* magyarázható. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ott, ahol a vezetőség a követelményeknek megfelelt (→ a csíkszentdomokosi Victoria általános szövetkezetet) és abban a pár évben, mikor a kapitalista monopóliumok (pl. *Foresta*) bomlasztó ereje megszűnt, nem lettek volna a kutatott területen virágzó fakitermelő és fűrészipari szövetkezetek. A „*Felcsíki Erdőipari és Általános Gazdasági Szövetkezet*” Csíkszentdomokos központtal 1947 végén 3 ezer taggal és 3 millió stabil lejjel működött!

Történeti áttekintésünk során többször és többféle megvilágításban tárgyaltuk - a szűkre szabott kereteken belül - a vizsgált terület *közbirtokosságainak történetét, jelentőségét* a nép életében. Szerepükkel kapcsolatosan záróvéleményünk végül is az, ahogyan erről *Egyed Ákos* Falu, város, civilizáció c., 1981-ben megjelent könyvében írt. És mert a történész nézetét mintegy kiegészíti a „nép” fiának - Antal Györgynek - a Kászonimpéri Közirtokossághoz intézett kérése, a kérdés szakemberének „ítélet”-e után közöljük a kérvény szövegét is: „Az ilyen közirtokosságok, közönségek, bár számos visszaélést jegyeztek fel róluk a források például a közös erdővagyon kezelését illetően, *alapjában véve hasznos, demokratikus intézményei* voltak a falunak. Ha idővel ki is szorult belőlük a teljesen föld nélküli parasztság, a gazdatársadalom számára mindig megtartó keretet jelentettek. S alapjai voltak a hagyományos életmódnak is” /252./ (→ Csík megye erdőirtokpolitikusa c. fejezetet is.)

A következő sorokat pedig egy bajbajutott kászoni székely írta a második világháború után, bizonyítva azt a szoros kapcsolatot, mely a nép és az erdő között mindig megvolt és a háborúk után tetőzött: „Kérés. Alul írt alázatal kérem a irtokosság vezetőit és egy ben a telyes irtokoságot kérésem meghalgtatni szives kedjen és a menyiben jónak lásák fájdalmaimot segítsenek rajtam. Kérésem volna a irtokoságtól ha szivesek lesznek egy csüre való fát ki utalni mert teljesen tönkre van menve és csak ugy nem birom ki szerezni a nehéz viszonyok miat azt nem monhasa senki hogy én ki használtam ez ideig az erdőt s azért kérem minden egyes tagját a irtokoságnak legyenek egy kicsi segítségemre mert senkit meg nem sértek kérésemel. Kelt impér 1948 Márczius 1 én Remény telyes bizalomal kérésem el fogadásával maradok tiszteletel idős Antal György” /a szerző gyűjteményében/.

Fejezetünkben elsősorban a *csíki közirtokosságok* utolsó három évtizedének történetével foglalkoztunk. Nem véletlenül, mert - habár az erdővel szembeni ellenszenv itt jelentkezett, pontosabban csak a csíki-gyergyói megnyilvánulásokról vannak írásbeli adataink -, abban az időszakban, mikor az erdőt pénzzé lehetett tenni, itt alakultak ki a leggazdagabb, legtöbb jövedelmet biztosító közirtokosságok. Tehát, az erdőgazdálkodásnak és a faiparnak - elsősorban az *állandó munkaalkalom* megteremtésével - ebben a megyében kellett volna leginkább hozzájárulniuk a jólét tartóssá tételéhez. Hogy miért nem történt ez így, annak okai rendkívül széjjelágazóak, és a vizsgált terület erdészeti-és faipartörténetét kutató számára „kifogyhatatlan” témát jelentenek.

Egy igen kedves hangvételű kérvényt is idéztünk. Ebben a *fenyőnek*, a csűr fájának értékét láttuk. A költő alábbi versében más erdők - bizonyára kisebb közirtokosságok - *öreg tölgyfáinak* sorsára emlékeztet, olyan *magfákra* gondol, melyek rendeltetése az erdő felújítása volt:

„Te, vén cserfa, kit kiégetett a villám,
és közeledsz végedhez,
hamvadol,
ne sajnáld hajdani,
sötétzöld gazdag lombodat,
ami most szőnyegként
terül el lábadhoz,
ha ledőlsz, békében alhatol.”

/Olosz Lajos: Vers a vén cserfához. 1970./

Egy akadémikus történész a román erdőről

„A magyarok az égernek »eger«-t mondtak, innen az egeres, éger erdőcske, ahonnan az »Aghireş« erdélyi helynév; hasonlóképpen egerbegy, égeres, ami a mi »Agîrbiciul«-unkat adta.”

/C. Giurescu: Istoria pădurii româneşti, 1976. 31./

Négy évvel dr. D. Ivănescu erdómérnök erdészeti- és faipartörténetének megjelenése után, 1976-ban tették közzé Constantin C. Giurescu hasonló tárgyú - de jóval szélesebb tárgykört felölelő - munkájának második kiadását, *Istoria pădurii româneşti /A román erdő története/* címen. A közismert akadémikus-történészprofesszor vizsgálódásai ugyanis a szokásos témákon kívül kiterjedtek az erdőnek a kartográfiával, a heraldikával, a pecsétannal való kapcsolatára is, valamint egy-egy külön fejezetet szentelt a román erdészeti helynévkutatásnak, az erdő és a szépirodalom - illetve a szépművészeti alkotások - közötti kapcsolatok bemutatására. Hasonlóképpen nem feledkezett meg a fa és a román civilizáció viszonyának taglalásáról sem. Mindezt egy szabadon választott sorrendben közölve, hamarabb tárgyalva a fűrészipar múltját, mint az egykori erdei ültetéseket; a szállítást jelentő tutajozással később foglalkozva, mint a fakereskedelemmel stb.

Amennyire nem jellemző C. Giurescu akadémikus erdészettörténetére a témáknak logikus sorrendben történő tárgyalása - ami D. Ivănescu munkájára elsősorban vonatkozik -, annyira szembetűnő a nagyfokú dokumentáltság, az állandó hivatkozások, lábjegyzetek. (Ezzel viszont a másik erdészeti- és faipartörténetnél nem találkozunk.) Mindezek a megjegyzések természetesen semmit sem vonnak le a munkák értékéből, és csak azt igazolják, hogy egy szakma történetének a megírásánál nem szükséges valamely sémához mereven ragaszkodni.

Sokrétű történelmi anyag egyféle foglalata C. Giurescu munkája, melynek összeállításakor a szerző természetesen elsősorban hatalmas általános történelmi tudását mozgósította annak érdekében, hogy minél több szépet és érdekeset mutathasson be a nagyközönségnek hazája erdejének múltjáról. Bizonyára ennek köszönhetően hivatkozott pl. II. Endrének (1205-1235) a nemesség jogait törvénybe foglaló oklevelére, az *Aranybullára*, mellyel a *nyestbőr* erdélyi jelentőségét akarta hangsúlyozni. Ebben ugyanis a király elrendelte, hogy az adónak nyestbőrök által történő fizetésekor a *Kálmán király* (1096-1115) által meghonosodott szokást kell továbbra is követni /259./.

Ismeretes, hogy a középkorban az erdő hasznosítása elsősorban vadászata által történt, vagyis akkori fontosságát - eltekintve *tartalékföld* jellegétől - ebben láthatjuk. Ennek ismeretében *Constantin C. Giurescu* egy külön fejezetet szentelt a vadászat hazai történetének a megírására, nagyon találóan „Az erdő a vad háza és éléskamrája” /„Pădurea e casa și masa vînatului”/ jeligét választva /258./ A jelzett fejezetben a szerző kitért az 1504. évben kelt, *II. Ulászló-féle V. törvény* 18. cikkére is, melyben a jobbágyok vadászati és madarászati jogát korlátozták. (Vonatkozott a „székelyföldi nemtelenekre” is.)

A fenti korlátozás indokolását a *Magyar Erdészeti Oklevéltárban* olvashatjuk: „Minthogy a jobbágyok szőleik és földjeik művelését elhagyva csupán vadászat- és madarászatból élnek s még istennek szentelt ünnepeken is azt üzik s így a munkától elszokva vagy koldulásra, vagy tolvajlásra s rablásra adják magukat [...]” /EO I. 31./ Ami pedig a korlátozás mértékét tekinti, *C. Giurescu* nagyon tárgyilagosan kiemeli: a vadászat eltiltása az ún. *dúvadra* (farkas, medve stb.) nem vonatkozott, a törvény megengedte a nyest vadászatát és büntette a földesurat is, ha elmulasztotta végrehajtani a törvény előírásait vagy a jobbágyával egyetértett /268./

II. Ulászló vadászati korlátozására a későbbiek folyamán a törvényhozás többször visszatért, igazolva ezzel azt, hogy végrehajtása a gyakorlatban nem mindig a törvény szellemében történt. Erre vonatkozóan idézhetjük az *erdélyi főkormánysszék 1700-ban kelt vadászati tilalmát* /Magyar Gazdaságtörténeti Szemle VI. 1899. 288-289./, vagy hivatkozhatunk az országgyűlés tizennégy évvel későbbi határozatára, mellyel azt a régi rendszabályt újították fel, mely a jobbágyok fegyverviselését megtiltotta /*Jancsó Benedek: Erdély története, 1931. 201.*/

A parasztnak a vadásztól való eltiltása gazdasági megfontolásból történt. *Erdély áruforgalma 1701-ben* c. írásában *Tagányi Károly* a vadbőr keresettségére mutatott rá. Ebből Erdélybe összehasonlíthatatlanul többet hoztak be, mint amennyit kivittek. Például a jelzett évben rókabőrből a behozatal 1191 db, a kivitel csak 113 db volt.

A vadászat történetéhez tartozó *solymászatról* *C. Giurescu* idézett könyvében szintén nem feledkezett meg /168., 178./, ami arra biztathat, hogy dióhéjban szóljunk a *székely solymárokról* is.

Honnan a solymárok kivételes megbecsülése? Onnan, hogy a szultánok az arannyál, az ezüstnél is többre becsülték a jól betanított vadászsolymot. Ezért, a jó szó mellett, Erdély fejedelmeinek diplomatái magukkal vitték a székelyek által betanított sólymokat.

A legrégebb ismert solymárkiváltság 1602-ből származik. Ekkor ugyanis *Báthory Zsigmond* erdélyi fejedelem a *gelencei solymároknak* teljes adómentességről szóló kiváltságlevelet adott. Ismeretes az is, hogy az 1699-ben kelt, *Lipót-féle oklevél* alapján az *erdélyi főkormánysszék* a csíki és a gyergyói solymárok régi kiváltságleveleit megerősítette /SzO VII. 39./ Számuk a nemzeti fejedelmek alatt fokozatosan nőtt: 1614-ben az egész Székelyföldön csak 27

solymár volt, míg 1701-ben egyedül Sófalván 58 /*Biás István: A székely solymárok, 1914. 7./*.

Ismeretes, hogy az egykori fahasználat egyik jellegzetes módja a *hamuzsír-főzés* volt. *C. Giurescu* a XIX. sz. közepének erdélyi hammászatáról írva 62 hamuzsír-főző berendezésről tett említést, melyek közül a kutatott területen az alábbi helységek környékén működtek ilyen telepek: Székelyudvarhely, Vargyas, Sepsiszentgyörgy, Zágon és Erdőszentgyörgy /194./.

A *hamuzsír-főzés* műveletei a következők voltak: a hamu előállítás, a hamu kilúgozása, a lúgnak elpárologtatása és a nyers hamuzsírnak kiégetése, vagyis kalcinálása. Mindezekről értékes írás jelent meg 1846-ban, a *Vasárnapi Újság* 627. számában, „Hamu” címen, *Bíró Pál* hammásztiszt tollából. Hasonlóképpen említésre méltó az a tájékoztatás is, mely a *Székelység* 1938-as évfolyamában található meg és a *Komandó* környéki, egykori hamuzsír-főző-helyekről szól /VIII. 70./.

És végül még annyit jegyezhetünk meg, hogy a hamuzsír-főzést az első világháború küszöbén is folytatták. Ugyanis a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara 1913. évre szóló jelentése 3 hamuzsír-főzőről tesz említést, ami olyan erdőségek létezéséről tanúskodik, melyeket csak ezen eljárás segítségével lehetett értékesíteni.

A *famesterségek* történetének *C. Giurescu* professzor egy külön fejezetet szentelt, melyben a *kerekesmesterségnek* fontos szerep jutott. Megemlítette többek között azt is, hogy a nagyszebeni Miklós kerekest - *carpentarius-t* - a város 1407-ben a magyar királyhoz azért küldte, hogy kérje polgártársai kiváltságainak megerősítését /198./.

Bizony jóval későbbi eredetű, 1601-ből - a *nemzeti fejedelmek* korából való - a *marosvásárhelyi kerékgyártó-céh* legrégebbi kiváltsága. De ez a céh sem lehetett népes, mert *Szádeczky Lajosnak* A czéhek történetéről Magyarországon c., 1889-beli székfoglaló értekezése szerint 1607-ben a *marosvásárhelyi kádárok* egy céhet alkottak a kerekessel és asztalosokkal. Hármuk közül talán a kádárok jelentősége volt a legnagyobb, amit az a tény igazol, hogy a vár egyik bástyáját róluk nevezték el /Orbán B., IV. 1870. 121./.

A gyergyóiak különleges házi faiparáról is olvashatunk *C. Giurescu* erdész- és faipartörténetében, mégpedig a *szétszedhető faházakról*, melyeket aztán a helyszínre a Maroson, tutaj formájában szállították /201./.

Giurescu akadémikus nagyjelentőségű műve nem maradt folytatás nélkül, ugyanis a szakma olyan európai hírű tudósának, mint *C. Chiriță* irányítása mellett 1981-ben megjelent a „*Pădurile României*” c. reprezentatív kötet, majd a „*Viața românească*” irodalmi folyóirat kiadta az „*Almanahul pădurii 1985*”-öt, egy rendkívül változatos, mindnyájunkhoz szóló erdészeti évkönyvet. Ezzel mind a szakma legkiválóbb művelőinek egy csoportja, mind egy folyóirat szerkesztősége - megjelentetve számos kiváló író és költőt -, hozzájárult az erdész-faiparos társadalom egykori tevékenységének megismertetéséhez, bővítve ezáltal az erdészettel, a faiparral szimpatizálók taborát is. Ez pedig nem elhanyagolható segítség a mai erdő kímélése, óvása szempontjából sem.

Természetesen a két kötet olvasótábora nem ugyanaz, mert az előbbi elsődleges célkitűzése a szakma mérnökeinek továbbképzését elősegíteni, az utóbbié pedig a nagyközönség erdővel kapcsolatos általános műveltségének kiterjesztése. Ez pedig legcélszerűbben a költők nyújtotta segítségadással történhet, felelevenítve az erdőről tanult legszebb sorokat:

„Vén vadon, miért ringatod
Lombodat a földre már?
Nincs eső és szél se jár!”

/Mihail Eminescu: Vén vadon
Franyó Zoltán fordítása /

A havasolás

*„Az iskolát még el sem végeztem
A havasi munkát már akkor meg kezdtem”*

/Szomorú Miklós, Magyaró, 1941./

Igen, munkahely volt az a „*havas*”, ahová a magyaróiak - sok más erdőalji fadöntő társukkal - dolgozni jártak. Távoli erdő (legelő és egy-egy elkerített kaszáló) volt ott, hová rövidebb-hosszabb időre ki kellett költözni, mert az egy-napi járótavolságnál mindig távolabb terült el.

Erről a havasjárásról, az itteni erdőkitermelésről *dokumentumnak* tekinthető dolgozatot írt *Havasolás* címmel *Zsigmond József* (Magyaró, 1919), a *Korunk Évkönyv* 1979-be /213-226./, felhasználva ehhez a Felső-Marosvidéki Magyaróra vonatkozó számos adata mellett egykori emlékeit, erdőnéprajzi gyűjtéseit, valamint levéltári kutatásainak eredményeit is. Mindezeknek együttes alkalmazása tette lehetővé azt a komplex vizsgálódást, mely írásának értékét elsősorban meghatározza.

Szerző korán megismerte az erdőmunkások életét, megtanulta mindazokat a munkákat, melyek hozzá tartoztak a havasoláshoz, mint szakmának a gyakorlásához. Tizenegy éves korában már barakkőr - azaz a szokásos szóhasználat szerint, *kájmán* volt. Azután csemeteültető, cserkészút-készítő, rúdvágó, mérő-átvételező; majd capinnal dolgozó csákányos legény eregetésnél, kocsi-terhelésnél és üritésnél; vezetett 32 emberből álló csapatot mint munkavállaló (partifiller). Tudásvágya, állandó önképzésre való hajlama végül is alkalmassá tette arra, hogy a szovétai erdőipari vállalat igazgatójaként fejezze be a gazdasági életben folytatott tevékenységét.

Érdekességre tarthat igényt más, az államosítás után vezető beosztásba került szakember pályafutását felmérni, a betöltött munkakör megnevezésével. Például *Szócs István* 1915-ben, 13 éves korában *kalapácsos* (számozó kalapáccsal bélyegző) volt, majd *mérő* (kluppás, hosszalóval és kluppával - azaz átlalóval - mért, 14 évesen), 17 éves korában *rönkterhelő*, 20-dik évétől pedig *vízicsatorna-kezelő*. A katonai szolgálat után *görpályakezelő* (fasinpálya-), 1926-tól *vágterkezelő* (patakefelelős, manipuláns), majd *segéderdőkezelő*. 1928-1929 között *iparvasúti állomásfőnök*. Az 1929-1932 közötti időszakban egy leállított fűrésztelep *őrségfelügyelője*. 1932. dec. 13-án balesetet szenvedett, terepi munkára alkalmatlanná vált. Ennek következtében átképezte magát és „*fás*”, azaz fűrészipari tisztviselő lett.

Zsigmond József idézett dolgozatában eddig közöletlen adatokkal gazdagította szülőfalujának történetét: „Az fyrysz malom felől végeztetett miért, hogy közös földön, az erdeje is köz[ös] és a jobbágyok kik építették köz, azért az

malomnak egyikét becsültessék meg ...”. A szöveg értékét az is bizonyítja, hogy a már 1568-ban létező két magyarói vízfűrész igazolja /uo. 225./.

A marosi tutajozással kapcsolatosan a szerző kutatásai elsősorban az *Első Szászrégeni Tutajkereskedő Társulat*, az ún. *Floss-kompanie* történetére vonatkoznak. A. Gociman adatai szerint a cég megalakulása 1866-ban történt. /Vö. *Industria și comerțul lemnului din bazinul Mureșului superior*, 1929. 55-59./ *Zsigmond* írása pedig a társulat múltjára vonatkozó ismereteinket azzal egészíti ki, hogy azt a marosvásárhelyi Állami Levéltár birtokában levő „Társas Czég-jegyzék” 5/354. lap, 262/1. fsz szerint 1908. január 24-én Szászrégeni Erdőipar Részvénytársaság néven jegyezték be. Később más elnevezés alatt is szerepelt, de a Maros felső folyásán élő nép továbbra is *Kompánia* néven ismerte.

Említettük, hogy *Zsigmond József* dolgozata különféle módszereket együttesen alkalmazó kutatások eredménye. Ennek köszönhetően azonkívül, hogy írása segítséget nyújt a két világháború közötti *kapitalista fakitermelés* megismerésében, számos egykori, népi erdei szokást is leír. Ezek közé sorolhatjuk a dolgozatnak az *étkezésre* vonatkozó részleteit. Mielőtt azonban rátérnénk a „*Munka- és életkörülmények*” cím keretében ismertetett táplálkozási kérdésekre, az egykori sajtónak a fakitermelő vállalatok és fakereskedők érdekeit szolgáló írásaira hívjuk fel az olvasó figyelmét. Ezek közül az *Ellenzék* 1927. december 2-án megjelent cikke arról igyekszik meggyőzni a közvéleményt, hogy a *szövetkezeti úton való fakitermelés*, megfelelő technikai felkészülés és anyagi eszközök hiányában, nem versenyezhet a „rendszeresen kiépített nagy favállalatokkal”. Ezért helyteleníti a „vállalatok megszorítását”, mert ezzel végeredményben a havasi lakosságnak okoznak kárt, mert ezek elől elragadják a munkaalkalmat.

A *Keleti Újság* 1928. ápr. 12-i és dec. 31-i száma egy-egy *fakereskedő* panaszokkal teli írását közölte. Ezekben felrótták a termelési engedélyek megszerzésének nehézségét, a vagonhiányt, a pénztelenséget, az építkezések megcsapponását /minek következtében csökkent a fűrészáru iránti kereslet/, a magas vámokat és vasúti fuvardíjakat, a súlyos közterheket és adókat stb.

Teljesen más természetű *Páter Ernő* erdőmérnöknek, a Gödemesterháza Uradalom és Grassel Erdőipar Rt. Palotailva cég igazgatójának, az *Erdészeti Lapok* 1941. évfolyamában megjelent dolgozata. Ebben rövid áttekintést kapunk két évtized erdélyi fenyőtermelésének fejlődéséről. A szakcikk tárgyilagosságára vall szerzőjének az a megállapítása, hogy az erdélyi fakitermelésre jó hatással volt a bukovinai gör. keleti egyházi alapítvány fejlett és rendszeres erdőgazdálkodása. Páter a továbbiakban ismertette a kialakult nyári, őszi és téli, valamint febr.-ápr. havi *fenyődöntést*, kitérve a „háromféle vágás” alkalmazásának előnyeire. A *tőtől való vontatással* kapcsolatosan pedig megjegyezte: „Ebben is a székely fuvaros bizonyult a legtanulékonyabbnak” /158-164./.

Visszatérve *Zsigmond József* Havasolás c. dolgozatára, abban a *munka- és életkörülmények* ismertetésére a történeti bevezetés, az „Iparosodó erdőkitermelés”, „A munkaszervezés formái, alakzatai”, „A havasológ munkaeszközei” és az „Egy vágter kitermelése” című részek tárgyalása révén került sor. Itt a szerző

részletesen ismertette az energiaigényes fakitermelés megkövetelte *túrós puliszka ételek* készítése módját: „Frustukra leginkább *csomót* csináltak, mert gyorsabban elkészültek vele. A keményre főzött puliszkát fészek alakúra formálták, aljába egy rend túrót morzsoltak, arra került az apróra vágott hagyma és újra egy rend túró, azután két marokba fogva a széleit összenyomkodva gömbölyűre formálták, miszerint kívül került a puliszka és belül maradt a túrós töltelék;” /uo. 223./.

Zsigmond József saját tapasztalatára támaszkodva, írásában nem feledkezett meg a cégek *kantinjairól* sem. Ezeket - írja - magánkereskedők tartották vagy bérelték: „és hogy minél nagyobb hasznot élvezhessenek, gyenge minőségű, sok esetben romlott élelmiszerral látták el a havasolókat. Gyakori volt a dohos puliszkaliszt, a megnyüvesedett csípős túró és az avas szalonna. [...]”.

A kantinokkal kapcsolatos visszaélések általánosak voltak. Zsigmond József soraival egyidőben idézhetjük *Kemény János* véleményét is, ki nem egy írásában ezeket az üzem tulajdonát képező kocsmának nevezte, hol a munkás hitelbe megihatta a nehezen megkeresett bérét.

„Prémondázás után [vagyis a heti élelmiszer-fejadag felvételének befejezésével] teljes lett a havasoló ember pakkja. A kitömött átalvető mellé vállra került a fahúzócsákány, ennek nyelére húzva a karéjba kötött keresztvágófűrész és a csákány nyelét tartó karra akasztva a fejsze. Ilyen megterheléssel cammogtak fel a patakok mentén a *havasi munkahelyekig*” - olvashatjuk *Zsigmond József* dolgozatában -, melyek egy *vágásterület* közelében, de mindig jóval lejjebb voltak, mint a költő által leírt alábbi táj:

„Itt nincs virág már, csak egy-egy gyopárszál.
Fent a fenyőknél fentebb sasmadár száll.
Lent zuhanó víz csörtet vad zúgókba,”

/Tompá László: Havasi tájékon. 1918./

Látó Anna

Honvágyam hiteles története

Szubjektív monográfia

Kriterion Könyvkiadó
Bukarest 1981

Szubjektív monográfia

„Fölfelé menet balról van a «gépház», ami talán nem is fõdi a fogalmat, mert gépet sehol sem látni, csak kétfogantyús kereket, amelynek tulajdonképpen két-két pár féket, hol szorosra húznak, hol megengednek.”

/Haszmann Pál a komandói sikló felsõ állomásáról, 1971./

Mit tud a nagyközönség Komandóról? Sokkal többet, mióta 1981-ben megjelent *Látó Anna* Honvágyam hiteles története c. könyve, fedõlapján a komandói sikló fényképével és a szerzõ elsõ vallomásával hõsérõl, Komandóról: „Komandónak, mint a végtelen (vagy véges?) tér valamennyi parányának, sajátos a története, érdeme nem óriási, dicsekedni vele nincs miért, de szégyenkezni sem kell miatta, csupán tárgyilagosan feljegyezhetõ, hogy tájainkon, a haladás nagy európai vonulataitól távolabb, hatalmasabbak árnyékába szorultán, tetemes késéssel ugyan, *de ott a hegyek tetején létesült elõször faipar.* [...]”.

Honnan is tájékozódhatott volna a kíváncsi olvasó, ha érdeklõdésével Komandó, a Délkelet-Kárpátok belsõ hajlatának elsõ faipari létesítésének múltja felé irányult? Elsõsorban az 1899-ben megjelent *„Háromszék vármegye Emlékkönyv”*-bõl (az ún. Pótsa-féle nagymonográfiából) (→ Háromszék nagymonográfiája c. fejezetet), *Kacsó Sándor* Fogy a virág, gyûl az iszap c., 1974-ben megjelent könyvébõl (→ „A fõ aratás azonban a fa volt” c. fejezetet), valamint régi és újabb tudósításokból (→ Egy faipari szakiskolai tanárra emlékezve c. fejezetet), tanulmányokból /pl. Árvay Józsefnek az Aluta 1971. évi kötetében megjelent írásából/, újságcikkekbõl, melyek közül kiténik *Haszmann Pálnak* - a Csernátoni Múzeum megalapítójának - *Komandó* c. írása /Megjelent a Megyei Tükör 1971. V. 8-i számában/.

Látó Anna Komandó létesítésének kezdetét 1882-tõl számítja. Ekkor jelent meg ugyanis a vidéken *Horn Dávid*, budapesti fakereskedõ, a „zömök, keménykötésû kis ember”, ki azzal, hogy *Zathureczky Gyula* papolci erdõbirtokossal az ismeretes faüzletet megkötötte, létrehozta *Gyulafalvát*. Ennek „József” fûrésztelepe 1888 októberében kezdett mûködni. Az erdõvásárt követõ gyárlétesítés iparosok ide telepítését tette szükségessé. Az újonnan érkezettek közé tartozott *Haszmann József* gépész is, kinek Pál fia *Gyulafalván* 1902-ben született. „Brassóban még gázzal világították az utcákat” - írja *Látó Anna* - és *Gyulafalván* már villannyal világítottak. Az alapító nagyvonalúságát pedig még

azzal is megtoldotta, hogy 1889-ben magániskolát alapított, hol az első tanító (Bartha Károly) negyven gyermeket oktatott.

Horn Dávidot - amint már ezt Háromszék megye emlékkönyvéből is tudjuk - ambíciója nem engedte, hogy Gyulafalvával, és a telepet Papolccal összekötő *szekérúttal* megelégedjék: 1890-ben az első fűrészüzemétől mintegy öt kilométerre, a Komandó nevű helyen újabb fűrésztelepet létesített, és még ugyanebben az évben be is fejezte a *komandói vasúthálózat* legfontosabb szakaszát. Ez a kovásznai „Térrét”-től kezdve a „Gábor” (Komandó) és a „József” (Gyulafalva) fűrészekig egy sikló - nem a napjainkban is üzemben levő ún. *Komandói sikló* - közbeiktatásával vette kezdetét. Ugyancsak 1890-ben épült Bartha és Porzsolás havasokon át, Szélsőkapu tetőig egy másik erdei vasútvonal is.

A komandói „Gábor” fűrészüzem 1890. november 20-án történt hivatalos megnyitására a kolozsvári *Erdélyi Híradó* 1890. nov. 24-i számából értesülhetünk: „A meghívott és nagyszámban összegyűlt vendégek *Vajnafalván* [ma Kovászna egyik része] a vállalat irodájában találkoztak. [...] A reggeli után a vállalkozó [...] vezetése mellett *vasutra ülve*, a *gőzsikló* [Így! A mostani sikló kéthátasú fékpálya, a lefelé menő terhes kocsi húzza fel az üres vagonokat.] alá jutottunk, honnan - mert a *gőzsiklón a személyszállítás tilos* - részint lóháton a hegy tetejére haladtunk. Itt készen vártak a feldíszített *vasuti kocsik*, melyekre elhelyezkedve, feledhetetlenül szép úton a gőzös fűtvei közben egy *félórát* haladva, elértük a «Gábor» gőzfűrész telepét [Komandót], hol egy percze megállva, az egész társaság ennek eltelte után a vonaton tovább a «József» gőzfűrész telepre [Gyulafalvára] ment.”

Haszmann Pál a „telep”-nek nevezett egykori *komandói fűrészüzemről* - mely 1893-tól a *Groedel család* tulajdonát képező *Erdélyi Erdőipar Részvénytársaságé* volt - idézett cikkében arról is tájékoztat, hogy ott mi minden hol volt: „már a *telepen* vagyunk, balról az *öntőde*, a *fűtőház*, jobbról a *rönktér*, a *kovács*-, *esztergályos*-, *kerekes*-, *asztalosműhely*, ezek szomszédságában az *anyagter*, tovább a *gyár*” [azaz a fűrészcsarnok, melyről már az Egy faipari szakiskolai tanárra emlékezve c. fejezetben megemlékeztünk]. „A sínek és a deszkaplacc közötti téren zajlott az élet. Vártuk a vonatokat, Kovászna felől a friss zöldséggel érkező kofákat, vendégeket, délután a postát” - olvassuk *Látó Anna* könyvében az annyi megbecsüléssel írt sorokat. Mi mindenre is emlékszik vissza az író nőgyerekkora élményei közül! És milyen nehéz ezekből a legszebbet kiválogatni! Talán folytassuk idézeteinket az édesapjáról írt, rendkívül rokonszenves sorokkal és majd egy tanulságos erdei „betét”-tel zárjuk a mindenki számára ajánlható, páratlan erdész-fás olvasmányt:

„Apám - aki fiatalkorától mérnök volt Komandón, és heteket, hónapokat töltött az erdőben egy-egy nagyobb vasútépítésnél [...] *Vasárnap örömmel jött haza pihenni*, és sohasem áradozott a természet szépségeiről, csak éppen élni nem tudott az erdő nélkül. Öreg korára bekényszerült a városba, és szomorú ember lett belőle. Hiába ült ki télen, nyáron a kerti fák alá, tudta, hogy hitegeti magát, ez nem az ő világa” /39., 40./.

„Aztán [Balázs Antal ...] - Nézze csak, kisasszonyka - mondta még az öreg utolsó oktatásként, talán imádság helyett -, látja ott azt a *csemetét*, azzal jól kell bánni, kímélni kell. Figyelje csak, hogy húzódik be a bükk lombja alá, gyenge még, az erősebbnél keres menedéket. A bükk vigyáz rá, ápolja, gyámolítja. Amíg kicsike, ott növekedik, elszívja a nevelője elől a drága nedveket, de ha megnőtt, megerősödött, kidugja fejét a bükk lombja alól, s ha egyszer megkóstolta, mi a napfény, a szabadság, többé nem ismer kíméletet, ránő a nevelője fejére, fölbe kerekedik... és a bükk senyedni kezd, megbütykösödik, reumás öreg lesz belőle. *Hála nincsen a természetben sem*” /39./

A növényfajok közötti harcot bizonyítani akaró sorok - amit az erdészettudomány csak egymás létfeltételének korlátozása révén kialakult, „kedvezőtlen kapcsolat”-ként ismer el -, már találóbbak a Groedelék és az ország számos sarkából Komandóra települt munkásság viszonyában, ugyanis *Groedel Zadig* (1874-ben telepedett le Máramarosszigetre) *fiai* (Ármin, Bernát és Albert, kik már 1905-ben, alig 13 éves komandói uralkodás után már megkapták Ferenc Józseftől „bogdáni és gyulafalvi előnévvel” a magyar báróságot), és *unokái* valóban nem ismerték a *hálát*. Ezt már elismerten bizonyítja *Árva Józsefnek* A komandói faipari munkások 1936. évi sztrájkja c. dolgozata /Aluta, 1971. 79-85./, melynek záró sorai arról szólnak, hogy habár „a munkásság elnyomatásának akkori nehéz időszakában nagyon jelentős eredmény volt a napi munkaidőnek egy órával való csökkentésének kiharcolása, Komandó 600-nál több régi, és mintegy 150 új munkása számára”, mindez túl nagy áldozatokkal járt: 165 dolgozó (elsősorban a sztrájk vezetői) *Komandó elhagyására* kényszerült.

Pár évvel később egy *városi fűrésztelep* szülöttje pedig egyik legszebb és könyvünkhöz nagyon közelálló versét így fejezte be:

„Ne sírjon, akit ütnek, ne kiáltson,
vagy hogyha sír, botozója ne tudja,
a gazkedv derül a minél több gyászon.

Biztos kívágnak, lebukom forogva,
de aki megöl, nagyon is vigyázzon,
rádölkök én és úgy hal tiporodva.”

/Salamon Ernő: Példa a hangszerfáról. 1941./

TARISZNYÁS MÁRTON

GYERGYÓ TÖRTÉNETI
NÉPRAJZA

TÍZ TANULMÁNY

KÓS KÁROLY
ELŐSZAVÁVAL

KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1982

Az erdő és az ember viszonyának alakulása

„Tarisznyás Márton Apácztaival együtt vallotta: az igazi dicsőség tettekre épül, nem ingatag hírnévre.”

/Dr. Kós Károly, Korunk 1981/5./

Még megérhette az általa létesített *Gyergyói Néprajzi Múzeum* fennállásának negyedszázados évfordulója alkalmával, 1977. november 26-án rendezett tudományos ülésszakot. És azt is, hogy a *Művelődés* 1978. júniusi száma méltóan emlékezett meg három évtizedes néprajzi muzeológusi tevékenységéről, közölve a *Cseke Péterrel* folytatott terjedelmes beszélgetését. De a fukar sors már megakadályozta *Tarisznyás Márton* (Ditró, 1927-1980, Gyergyószentmiklós) történelemtanárt abban, hogy a *Gyergyó történeti néprajza* /1982./ c. munkáját - tanulmányait kötetben összefoglaló első könyvét - kézhez vehesse. Életének 53. évében, múzeumi munkahelyén, tragikus hirtelenséggel hunyt el.

Életművéből sokan meríthetnek. Mindig nagy türelemmel és segíteni akarással osztogatta tanácsait mindazoknak, akik érdeklődésükkel az erdő és az ember kölcsönös kapcsolata felé fordultak. Maradandóak éppen ezért az erdészettörténettel foglalkozók számára az alábbi, intellemtnek is felfogható szavai: „- *Az erdő néprajza, az erdőgazdálkodás története*. Erre szakosítottuk múzeumunkat, hiszen adottságaink és feladataink egyaránt erre köteleznek. Bármennyire is szerteágazónak tűnik tevékenységünk, voltaképpen mindenik gyűjteményünk és mindenik kutatási területünk ezekkel az alapkutatásokkal áll nagyon szoros kapcsolatban. A klasszikus *néprajzi* kutatási formák mellett ugyanakkor alapos *történeti, levéltári, műszaki, etnobotanikai, sőt nyelvészeti és régészeti* kutatások is szükségesek ahhoz, hogy teljességében értékelhessük *az erdő és az ember viszonyának alakulását* a történelmi századokon át a mai gondokig [...]”.

A gyergyói múzeum kivételes megbecsüléssel adózik a *marosi tutajozásnak*. Nemkülönben *Tarisznyás Mártom*ak is kedvenc kutatási területei közé tartozott ez a témakör. (Maga a neve is kapcsolatban van a régi tutajosvilággal, a „tarisznyás” szó ugyanis kisebb tutajkereskedőt jelentett, ki feljött Vincitől fogva Régenig s Gyergyóig.) Bizonyára azért is, mert az elődök közismert írásai hatással lehettek rá, mint például *Doktor Fodor András* és *Bocskor János* közleményei, melyek a *Nemzeti Társalkodó* 1838. évfolyamában jelentek meg, illetve *Lombossynak* részletes tanulmánya a *Hetilap* 1847. évi hasábjain.

Tarisznyás kitarító és céltudatos bűvárkodásának köszönhetően ismerjük a gyergyói tutajozásra vonatkozó legrégebbi írásos emléket: „«A Fejérvári katolikusok templomának tornya hogy leroskatt volt minden fáját megküldöttem az vízén»”. Adat, mely 1638-ból *Ferenczy György*, gyergyószentmiklósi plébános-

tól származik, és a szerző *Gyergyó néprajzi megismerésének múltjából* /Korunk Évkönyv 1979, 290-298./ c. írásában jelent meg.

A marosi tutajozás rendkívül vonzó és gazdag története napjainkban mások tudományos érdeklődését is felkeltette. *Palkó Attila* közleményein kívül (→ A Nagy-folyón végzett tutajozás utolsó korszaka c. fejezetet) *Garda Dezső* és *Binder Pál* dolgozatai tanúskodnak erről.

Amint nemegyszer hivatkoztunk az előbbi fejezetekben a *tutajozás nehézségeiről*, *Garda Dezső* Gyergyói tutajosok a XVII-XVIII. században c. írásából is /megjelent a Művelődés 1981/5. számában/, egy hasonló tárgyú részt idézünk, mely szintén azt igazolja, hogy a telhetetlen gáttulajdonosok túlkapásai ellen a hatóságok a gyergyói tutajosok védelméről képtelenek voltak gondoskodni: „Amint Laczkó István 50. életévét betöltő primipilius [székely lovas katona] 1714-ben elmondja: «Vagyon harminczöt esztendeje, hogy tutajozni kezdtem. *Molnosfalván* ennek előtte vámot nem adtak. Az akkori időben, lehet húsz esztendeje, hogy vámolni kezdenének. *Disznai* gáton egy vámot adtunk. *Fel-falum* a Karda Úr Gáttya nem volt, azt most nemrég kezdték, mondják most vámot kell adni. Az *Abasási* Gátakon vám ennek előtt nem volt, most ott is vámot vesznek. Azt is tudom, hogy a *Sárpataki* Úr Gáttán ez előtt vám nem volt, most tíz esztendő alatt két vámot vetettek rajtunk. A *Gernyeszegi* Gáton egy vámot adtunk. [...] *Sok-sok szegény Tutajosokat ott meg tartoztattak és meg vertek. [...]*»”.

Garda Dezső másik írásában, A Gyergyóremetei tutajosok a XIX. században c. tanulmányában /Acta Hargitensia 1980. 85-95./ abból indul ki, hogy a XIX. század első kétharmadában a lakosság elsősorban a tutajkészítésből, tutajozásból és nem a földművelésből élt. Erre utalnak az 1820-as összeírások is, melyek közül az alábbi idézetet a Marosvásárhelyi Állami Levéltár Gyergyóalfalura vonatkozó „*Conscriptio*”-jából vettük: „A Communitás [a faluközösség] Erdeje osztatlan lévén határozatlan, annak erdölése, úgy hogy *a fát hordani Tüzre vagy menyi el adni tetszik, annyit hordhat, nem különben tutaj fat is határozatlanul vágni és el adni, mellye a szántás vetést fellyül halagya*” 13./.

Nem kevésbé értékes része *Garda* utóbbi írásának az, amely a tutajozással kapcsolatos munkamegosztást összefüggésbe hozza a gyergyóremetei lakosság gazdasági-társadalmi helyzetével. Ezek szerint a *tutajosok* (a béresek) törpe- és kisbirtokosok voltak, a gyalog katonák közé tartoztak, míg a *tutajkészítők* a kis- és középbirtokosokból kerültek ki, és az osztrák rendszerű határőrszolgálatban ők voltak a gazdagabb gyalog katonák és huszár katonák. Végül *Garda* arra enged következtetni, hogy a *tutajkereskedők*, valamint a tutajozást irányító gondviselők a kialakulásban lévő polgárság tagjai voltak, gazdasági helyzetük szerint pedig a tehetősebb gazdákhöz és szász származású kereskedőkhöz (a XIX. sz. első felében), míg a század második részében örmény és székely kereskedőkhöz tartoztak. (Ez utóbbiak közül a remetei *Mélik* és *Puskás* családok 1895-ben a község legnagyobb birtokosai voltak.)

Tarisznyás Márton a tutajozáson kívül sok más gyergyói erdőgazdasági, birtokpolitikai kérdéssel is behatóan foglalkozott. Nem tartott semmit felesle-

gesnek, ami a gyergyói erdők és az ottani lakosság történetére vonatkozott. Így például a *Részletek a gyergyói határhasználat múltjáról* c. dolgozatában az 1869-ben véghez vitt ditrói *foglalásokról* és *irtásokról* tájékoztatja az olvasót. Ez utóbbira vonatkozó, 1869-ből származó adata annál is inkább jelentős, mert az *1852. évi osztrák erdőtörvény* - melyet 1858. I. 1-jén Erdélyben is bevezettek - 4. §-a előírta: „Az erdőt pusztítani, azaz akkép kezelni, hogy ez által a további fatenyésztés veszélyestessék vagy teljesen lehetetlenné tétessék, tilos” /EO III. 631./.

De nem csak a *történeti erdőnéprajz* olyan jelentős művelője, mint *Tarisznyás Márton* tájékoztat az egykori irtásokról. Az *erdészeti helynévkutatás* is értékes adatokat szolgáltat e témával kapcsolatosan. *Képviselői*: Szabó T. Attila professzor, Janitsek Jenő, Tibád Levente, Imreh Barna, Árvay József, Bogáts Dénes, Berde Mária stb. számos olyan irtásnévvel gazdagították ismereteinket, melyek révén vázolható egy vidék erdeinek régebbi elterjedése. (Elsősorban *Janitsek Jenő erdővidéki helynévkutatásaira* kell gondolnunk.)

Ismeretes, hogy *alldiális*, vagyis a földbirtokos saját kezelésében levő erdőbirtok a székely székekben is voltak. *Tarisznyás Márton* 1974-ben közölt, 1773-ból származó adata arról tanúskodik, hogy a *Lázár család* a Verőfény nevű „helyben” házi kezelésben levő erdőbirtokkal rendelkezett.

Tarisznyás Márton behatóan foglalkozott a „*deszkametszés*” történetével is. Számos értékes adatot közölt ezzel kapcsolatosan, miközben féltve őrizte a múzeumának védnöksége alatt álló *Vasláb-Heveder*-i korongos fűrész, valamint a *Remete-Eszenyő*-i vízfűrész. Mindezekről, a vízfűrész-molnárságról alapos tanulmányt írt posztumusz kötetében, a „*Gyergyó történeti néprajza*”-ban, A *deszkametszés múltjából* c. fejezetben abból az alap gondolatból indulva ki, hogy „míg a lisztelőmalmok kizárólag helyi szükségletre termeltek, addig a *fűrészmalomok egy része kivitelre*, kereskedelmi célokra is dolgozott [...]” /134./.

Szerző miközben az olvasót végigvezette a vízfűrészek különböző típusain - a legkezdetlegesebb *szimpla* vagy „*egyszerű*”-tól, a *korongos* vagy *velencei* vagy *talián*, illetve a *turbinás* és *vízi „műfűrészek”*-ig -, nem feledkezett meg a *deszkafajtákról* és azok értékesítéséről sem. Ezzel kapcsolatosan tett említést az 1880-as években épült *Szurduk-völgyi úsztatócsatornáról*, mely a Békási-szoroson át Gura-Békásig 30 km-en szállította a Kis-Békás és Szurduk patakán vágott deszkát. Ezzel a vidék egyik *technikatörténeti* nevezetességéről számolt be, mellyel a Gyergyói Néprajzi Múzeumot felkereső látogató ott is megismerkedhet.

Egyik utolsó közleménye, *Az erdő néprajzi kutatásának kérdéseiről* c. írása abban az Acta Hargitensia 1980-ban jelent meg, melynek szerkesztésében *Tarisznyás Márton* is tevékenyen részt vállalt. Itt olvashatjuk azokat a tanácsként, útmutatásként is felfogható szavait, melyeket mindazok számára intézte, kik követői akarnak lenni: „*A legtöbb gyergyói vonatkozású okmány, könyv, valamilyen formában foglalkozik az erdővel.*” És hogy segítse - mert ez volt az alaptermészete - a Gyergyó erdészettörténetét megismerni akarókat, mindjárt meg is adta (1581-től kezdődőleg) a legfontosabb forrásanyagot /217./.

segítségnyújtáshoz számíthatjuk Hargita megye múzeumainak első együttes évkönyvének, az Acta Hargitensianak *védett természeti értékeit* felsoroló fejezetét is, mely tartalmazza *a megye évszázados fáinak* megnevezését. Ezek pedig:

- az énlaki öreg hárs, Énlaka falu, Etéd község;
- Petőfi körtefája, Székelykeresztúr;
- Tamási tölgyfái, Farkaslaka község;
- a székelyudvarhelyi hősök temetőjében levő tölgy;
- a csíkszentléleki hárs, Csíkszentlélek falu, Csíkszentkirály község /495./.

Mindezt pedig azért, mert végül is *Tarisznyás Márton* erdészeti- és faipartörténeti írásainak végső célja az erdő, a fa megbecsülésének népszerűsítése, az erdő szeretetének tudatosítása volt. Ezek egyik „gyakorlati” megnyilvánulási formája pedig az *erdősítés*:

„Az öregebbik favágó
kidőlt.
A társak
estére
jó mély gödröt
ástak,
s visszaadták
testét
a földnek,
melyből vétetett.
Fejszóját feje alá tették.
Más kézben már
nem esne úgysem jó fogása.
A sírra egy csemetét ültettek.
Ne menjen halála se kárba.”

/Molnos Lajos: Szertartás. 1978./

A székely falu krónikása

„A népi erdészeti kultúra kiépülése szép rendet teremtett s okos szabályokkal fékezte azokat, akik veszélyeztették az utódok életlehetőségeit.”

/Imreh István, 1973./

Méltán állította követendő példaként *Jakó Zsigmond* történészprofesszor A magyarpataki és a kalini hamuzsír-huta története c., 1956-ban megjelent dolgozatában dr. *Imreh István* (Sepsiszentkirály, 1919) kolozsvári történész, egyetemi előadótanárt, mint erdészettörténetünk kiemelkedő művelőjét. És nem minden ok nélkül, mert Imreh Istvánnak már ekkor megjelent néhány, a témával kapcsolatos, reménykeltő írása: 1944-ben, a *Székelység* hasábjain *A székely közbirtokosságokról* c. dolgozata, 1947-ben a *Székely falutörvények* megnevezéssel egy önálló füzet. 1956-ban pedig a *Majorsági gazdálkodás a Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején* c. tanulmány hatott biztatólag: lesz, aki a Székelyföld erdészeti múltjáról tájékoztasson, az ottani falvak egykori erdőléséről beszámoljon.

Az azóta eltelt három évtized *Imreh István* gazdag történészi pályafutásáról tanúskodik, ebben a tiszteletet ébresztő életműben pedig az erdészeti- és faipar-történet méltó helyet kapott. Ez viszont azt is jelenti, hogy egyes agrártörténeti írásaiban maga az erdő került a központba, mint például a *Földközösség Aranyosszéken* /Korunk 1976, 120-123./ c. dolgozatában, melyben az ottani szabad erdőről az olvasó beható ismertetést kap.

A *Székely Oklevéltár* tanúsága szerint 1538-ban „*Szapolyai János* király Felvinc mezőváros és az *Aranyos széki székelyek* közt, királyi táblája előtt folyt, erdőhasználattal kapcsolatos perben ítéletet” mondott /SzO II. 52./, megállapítva a *Hidas, Csákó és Örményes*, Aranyos széki helységek, fölött levő erdő használatára vonatkozóan annak *széki közerdő* jellegét.

Az idézett oklevélre *Orbán Balázs* is hivatkozott, kiegészítve azt a széki erdőre vonatkozó későbbi perek ismertetésével /A Székelyföld leírása, V. kötet. 122./.

A *Magyar Erdészeti Oklevéltár* sem maradt adós a kis Aranyosszék erdészeti viszonyainak ismertetésében. Közölte - többek között - az 1699-es *szabályrendeletét* a szék szabad erdejéről (→ Corpus I. 106-107. is), mely a székely székek legértékesebb erdészettörténeti dokumentumai közé sorolható alábbi, az erdőt a szántófölddel egyenrangúnak elismerő szavakat tartalmazza:

„Mivel penig az nemes székeknek mint az mezőre úgy az erdőre is egyenlő szüksége vagyon, végeztetett [...], minden személy válogatás nélkül, a nemes

szék híre és engedelmé nélkül az *szabad erdőt* irtani, ásni, égetni, és vágni oly véggel, hogy szántó föld, rét vagy mező legyen belőle, ne merészelje; [...]” /EO I. 622./.

A székely faluközösség emlékirataként nyújtotta át *Imreh István* 1973-ban *A rendtartó székely falu* c. kötetét. Szerző ebben a krónikájában az 1848 előtti évszázad közerdejére vonatkozóan - a *Tagányi Károly* által közreadott székelyföldi erdészeti oklevelek után -, a tárgykör legteljesebb anyagát bocsátotta az olvasó rendelkezésére. Az *erdőlés rendjét*, az *erdőrontók* megfékezését, az erdőt fogyasztó iparos tevékenységét szabályozó előírásokkal találkozunk itt, melyek a *székely népi erdészeti kultúra* kiemelkedő fejlettségéről tanúskodnak. *Közvagyon volt az erdő* - hangoztatja könyvében *Imreh István* -, megállapítását kiegészítve az alábbiakkal is: „a falu ősi szép rendtartása szerint osztott belőle mindenkinek, mint ahogyan erdőtisztítani is együtt vonult ki a falu, tanúsítva: *őseink tudtak a jövőre gondolva élni*” /112./.

A 26 erdészeti oklevélből álló gyűjtemény közül 11 *Árkos* háromszéki falu *erdőgazdálkodását* szabályozta, a másik 11 pedig *Csik-, Gyergyó- és Kászon-szék* helységeire vonatkozik. *Zalán* háromszéki falut egy 1846-ból származó *erdőpásztor-esküforma* képviseli, melynek szövegét az alábbiakban látjuk: „Én - esküszöm az Isten előtt arra, hogy a zaláni erdőpásztorságot oly móddal vállalom fel, hogy midőn akárkit a tilalom alatt lévő erdők lopásába mint tilalom ellen cselekedőt megtalálok vagy cselekedni mástól is meghallok - az olyanokat minden félelem, szeretet, barátság, atyafiság félretételével elhallgatni vagy azokkal titkon megbékelni nem kívánok, hanem az olyanokat vagy megzálagolom vagy a *közönségnek és elöljáróságnak* bejelentem; senkit minden igaz ok nélkül vagy gyűlölségből vádolni és hurcolni nem kívánok; a közönségnek ok nélkül nyomorúságot szerezni kikerülöm; - és ha mindezek ellen cselekedni törekedném, kívánom, hogy a Mindenható világi vagyonomba, gazdaságomba szerencsét, sem ezen, sem a másvilágon boldogságot és lelkinyugodalmat ne engedjen. Isten engem úgy segéljen, és úgy adja lelkem idvességét. Ámen” /121./.

Az erdőt fogyasztó iparosok közé sorolja *Imreh István* is a *mészégetőket*, az idézett könyvében két árkosi határozatot közölve. Ezek közül meglepő az 1784-ben kelt oklevél udvarias hangneme és erős *latinossága*: „Tegző Dániel, Küs Miklós és Szabó József meginstálván a *communitást* [kérvényt intézve a faluközösséghez], hogy egy katlan mésznek kiégetésére *Agyagásban adjunk szabadságot bizonyos fizetésért ökegyelmeknek*. Azért *ex communi voto et consensu* [azért egyhangú szavazattal és egyetértéssel] megengedett, hogy az *egy cserefán kívül másféle fával kiéguessék*” /123./.

Napjainkban *Kardalus János* két közleménye tájékoztat az egykori és bizonyos mértékben a mostani időkben is folytatott *homoródalmási* /Népismereti Dolgozatok 1980, 64-74./ és *csíkszentdomokosi* /Művelődés 1981/8-9. 58-60./ mészégetésről, melyek *technikatörténeti* szempontból is jelentős írások, gazdag szókincsüknek és ábraanyaguknak köszönhetően is követendő dolgozatai a kutatott terület népi erdőgazdálkodásának.

Az olvasó „*A rendtartó székely falu*”-nak *A falu földje. Irtás. Foglалás* c. fejezetében Szárhegy faluszékének egy megfontolt, bölcs intézkedésével találkozhat. Az 1814. szeptember 13-án hozott, „az kinek ellene senki nem monda” határozatában, az „nemes Szárhegy falvának hűtös bírái és esküttjei”-nek a szárhegyi *Czimbalmos Albert gyalog katona* „szép kérései mellett” tett folyamodására kellett határozatot hozniuk. A „falu közi” *szabad székely*, ki a határőrkatonaság terheit is viselte „Hegyeshegy nevezetű helyen ép magyaróbokros erdőből orotott vala egy keveset”. Előadta a gyalog katona azt is, hogy „az templom jószágában” lakik és „feles magával” is van, az egyháznak pedig „erős dézmát” fizet. Mindezek figyelembevételével a falu vezetősége „általengedte örökösen” a kiirtott területet, határozatukról „jövendőbeli biztonságának okáért” írást is adva /138., 139./.

Az *erdőirtás*ok esetében a *faluszéke* nem mindig lehetett ilyen engedékeny, habár az erdő azáltal, hogy évszázadon keresztül a *tartalékföld* szerepének eleget tett, a falu szegényeinek megélhetését sokban elősegíthette. A közérdek rovására tett terjeszkedést azonban a falunak már másképpen kellett elbírálnia, mint a létminimum biztosításáért esedező kérést. *Magyarhermánynak* 1766-ban hozott alábbi határozata már ilyen természetű:

„Magyarhermány, 1766.

A falu törvényeiben constál [nyilvánvalóvá válik], hogy Esztena nevű helyen alól *foglалni csereerdőt nem szabad*, mivel marha élő hely. [Legelő.] Pető János junior [ifjú], belemenvén, potencieose [hatalmaskodva] *leaszalta* [azaz az erdei legelő fáit lábón kiszárította]. A bíró, Lőrincz János megzálogoltatta, és keresi az bírságot falu törvénye szerint.

Mely megítéltetett. Pető János junior novizál [perújítást kér]. Az novum [perújítás] megengedtetik. Deliberátum [döntés]. Pető János az novum virtussa mellett semmit sem producál [a perújítás ereje mellett semmit sem hoz fel], azért az novum mód nélkül ítéltetik. Az helytől elmarad, az bírságot deponálva [letéve]” /134./.

Számos jelentős erdészettörténeti adattal találkozunk *Imreh Istvárnak Erdélyi hétköznapok 1750-1850* c., 1979-ben megjelent kötetében is, melyek közül az erdő egykori fontos szerepét igazoló, alábbi sorait idézzük (ami természetesen más vidékre is érvényes). „A bebíró nemesek [birtokos nemesek, akiknek csak szolgáló emberük lakott a faluban] később (1808) is igyekeznek határőrök-től telket vásárolni «csak erdőlés kedviért» hogy így jogot szerezzenek a bőséges málnási erdőkhöz” /61./.

Hasonló természetű adata az „*Erdélyi hétköznapok*”-nak az is, melyben a koronkai *Toldalagi-uradalom* inspektora, Medgyes Lajos 1796-ban e szavakkal értesítette urát: „«[...] már Istennek hála van Havasunk.»” A fő cél ugyanis abban a korszakban az volt: semmire se adni ki pénzt, még a fára sem /uo. 139./.

Egy újabb, szintén az *egykori székely falu*ról szóló könyvvel örvendeztette meg *Imreh István* 1983-ban a szakemberek és az érdeklődők kiterjedt táborát. Ebben ugyanis, a szintén erdészettörténeti jelleggel is bíró, több mint félezer oldalas színes, olvasmányos „króniká”-ban - *A törvényhozó székely falu* c.

alapvető műben -, a szerző már sajátos kútfők, a *falutörvények* segítségével fejtette ki mindazt, ami az 1581 és 1846 közötti időszak székely falvainak múltjával kapcsolatosan érdeklődésünkre hasonlóképpen igényt tarthat.

Harminchat év választotta el *Imreh Istvánt* az 1947-ben kiadott *Székely falutörvények* c. füzetének megjelenésétől - melyben 5 falutörvényt tett közzé -, míg kézhez vehettük az immár 72, a székely falusi életet szabályozó különféle törvényt, rendtartást, végzést, határozatot felölelő kötetet. /Előzőleg az *Aluta* 1971-ben megjelent A székely falvak törvényeiről c. dolgozatában tájékoztatta az olvasót „a székely nép rendszert, szabályozást teremtő alkotó” készségéről./

Az idézett kötet dokumentumai közül 45 az erdővel kapcsolatos szabályokat is tartalmaz, illetve néhány - A Felső-Fehér megyei Hídvég erdőrendtartása, 1799; Az erdópásztorok rendtartása Hídvégen, 1800-1820; Csíkjenőfalva erdőrendtartása, 1838; Csíktaploca erdőrendtartása, 1842 - a megnevezett falvaknak csak az erdőre vonatkozó rendszert, szabályozást teremtő alkotó készségét dicséri. Érdemes megjegyezni azt is, hogy a közölt szabályrendeletekből legtöbb Háromszék falvainak munkája és, mintegy felét a XVIII. században szerkesztették. Az erdészeti jelentőségükből pedig a legismertebbek az *erdővidékiek*, mert azokat a Magyar Erdészeti Oklevéltár is tartalmazza.

És végül arra is fel kell figyelniünk, hogy *Imreh István* új kötete - mely *Az erdőlők közössége* c. fejezetében a székely falutörvényeknek az erdőre vonatkozó világát összegezi -, témánkkal kapcsolatosan nem zár le egy kutatási korszakot. Ugyanis megjelenésével egyidőben látott napvilágot a *Székely Oklevéltár* új sorozatának két kötete, *Demény Lajos* és *Pataki József* történészeknek köszönhetően. Az új forrásanyag pedig, azzal, hogy az 1569-1597 közötti korszak Udvarhely széki törvénykezési jegyzőkönyveit közzétette, újabb alkalmat nyújt az egykori erdővel kapcsolatos ismereteink kibővítésére. (→ Előszó, hivatkozás az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárra.) Hogy erdészeti szakszóval éljünk, egy rendkívül hosszú - a gyakorlatban nem is használatos - *vágásforduló* bezáródásával, a kutató immár nem 1578-cal (erdészeti irodalmunk keletkezésének évével), hanem 1569-cel ismét elkezdheti erdészeti-faipari múltunk újabb, de most már a teljességre törekvő felelevenítését. Ezzel mintegy érzékelve az *örök erdő* gondolatát is.

„A földre fekszik néha,
Mint tanult birkózó,
Vélnéd: vég-kimerült, -
S ím: talpra-pattanó.”

/Reményik Sándor: Törpefenyő. 1935./

„[...] és kutató azért, mert egy életen keresztül kutatta könyvtárakban, levéltárakban és kint a városok, falvak határaitban is az erdélyi magyar szót.”

/Benkő Samu, 1996./

Azt az *erdélyi magyar szót*, melyet Szabó T. Attila (1906-1987) romániai magyar nyelvész, etnográfus, az MTA t. tagja (1977), 1940-tól a kolozsvári egyetem tanára, nagy művében a *Tár*-ban, a magyar tudományosság „legjobban szerkesztett, legnagyobb szótára”-ban hagyta ránk.

Hatvankilenc éves volt, amikor az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* 1225 oldalas első kötete a *Kriterion Könyvkiadónál* megjelent, és harmincegy, amikor „a Nagyhomoród vizén álló fűrészszel dolgozó Kolozsi Mátyás, 26 éves kápolnásfalvi legény magyarázata alapján 1937. augusztus 29-én” összeállította *A homoródi székely fűrészmalom szókincse* c. írását, mindazok okulására, kik a székelység erdészeti szókincsét gyűjtik. Kiegészítve a szócikket a vízfűrész részeit elmagyarázó legény alábbi megjegyzésével: „Valahól nevetnek raita, hogy mennyi szérelék vagyon ety fűrészsen”. /Magyar Nyelv 1939, 125-127./

A nagy magyar tudós arcképéhez hozzá tartozik: igen sokat és sokszor gyűjtött. Részese is, meg tanácsadója is volt jelentős nyelvjárási gyűjtőmunkáknak. A levéltárak „sápadt csendjében” és „gyönyörű unalmában” eltöltött ötven évén túl, példás természetszeretete, erdőt járó kedvtelése jelenti az Orbán Balázshoz hasonló nagyságú személyiség életútját.

Fehéregyházán született, abban a faluban, ahol utoljára látták Petőfi Sándort. 1986 októberében, díszdoktorrá avatása alkalmával tartott debreceni beszéde alkalmával jelentette ki: egyetemi tanári kinevezése szervezetileg ugyan elszakította a levéltártól, de *mindvégig levéltári kutató maradt*. Az idő nagyságot formált a tudósból, mert céduláiból fölépítette a *Tár*-at.

Egy népnek nincs jövője, ha múltját elfelejti. Egy termelő tevékenység megszűnik, ha szókinccse elhal. Az identitástudatunk erősödik, ha szakmánk szókinccsét ismerjük. A *Tár* pedig segít azonosságtudatunk megőrzésében.

Az alkotó láz érezte hatását 1986-ig is - nyelvünk kéziratának elkészítéséig -, miközben az erdészeti szóanyagból oly gazdag *Szótár* napvilágot látott első négy kötete felbecsülhetetlen értékű forrást jelentett. Példaként hivatkozhatunk a *bükk* erdészeti szakszóra, annak valamennyi, 46 szócikkére; a *búzásszuszék* kifejezés pedig a fának az élelmiszertárolás terén betöltött történelmi szerepére irányította figyelmünket.

A *csere* szakszó értelmezése során a közismert „megoldatlan feladat”-tal találkozunk a *Tár* olvasója. Számunkra pedig különösképpen megtisztelő, hogy a *Szerkesztő* a korán elhunyt *nyelvész-erdőmérnök, Reuter Camillo* ismereteire hivatkozott, ki 1943-ban Marosvásárhelyen kezdte pályafutását, s kapcsolatát a Székelyfölddel mindvégig megőrizve.

Hasznosnak véljük a *havas* szócikknek a *Tár* IV-ik kötetében ismertetett tágabb értelmezését is, valamint a kifejezésnek kiterjedt alkalmazási területének bemutatását. A székelység kedvence a *havas* szakszó. Ezért is „megengedhetetlen” nyelvi szegénységnek véltük a „havas”-ról csak annyit tudni /ÉKsz, 1972/, hogy nem több mint „[Csúcsain nyáron is havas] magas hegy[ség]”, annál is inkább, hogy a magyarok lakta hegyvidéken ilyen hegy(ség) nincsen. (→ Szerző - Székelyföldi erdészeti- és faipartörténeti jegyzetek. Bp. 1993. 12-14.)

Összegezve észrevételeinket, *Szabó T. Attila* erdélyi nyelvtudós-professzor egymilliónál is jóval több szótári adata a szakmák művelőinek számára is fontos és hasznos: az anyanyelv elvárt ismeretének lehetősége. Ugyanis, a *Tár* egyféle *kalauz* a mindennapok (legyenek azok esetenként a kisebbségi sors termékei) nehézségeink leküzdésében. Ehhez szükséges azonban, hogy a *Tudós*, a *Költő* és a szakma művelője találkozzanak, egy kedvező formációt kialakítva, melyben mindhármuknak feladata van.

A tudás hatalom! Kérdezhetjük: a költő mit tehet?

„A költő mit is tehet? [...] Teleírhatja *reménységgel* a szállongó időt, míg alusznak az emberek.”

/Szilágyi Domokos, 1965./

Vagy, ha a kegyetlen sors parancsának engedelmeskedve, szülőföldjének elhagyására kényszerült, *üzen haza* - amíg él.

„Üzenem az erdőnek, ne féljen,
Ha csattog is a baltások hada,
Mert *erősebb a baltánál a fa!*”

/Wass Albert: Üzenet haza/

ZÁRÓGONDOLAT

Munkám utolsó, befejező eszméjét, alapvető elvét - ahogy néha megtörténik - maga az élet, a mindennapi gyakorlat is igazolja.

Ma reggel a Kossuth-adó hírműsora, beszámolva az évszázad Felső-Tisza menti árvízről, annak okát a vandál erdőkitermeléseknek tulajdonította, melyek napjainkban még féktelenebbül tombolnak.

A bemondó szavaira figyelve önkéntelenül az immár megjelenés előtt álló kézirat szereplőire gondoltam, azokra az erdőmérnökökre, erdészekre, köz- és szépírókra, valamint más természetvédőkre, kik ismerték és vallották *Fekete Lajos* mottóként választott szavait: „Az erdészeti író feladata csak a népszerűsítés lehet” /1880/.

Ahhoz, hogy elrontott világunk visszatérhessen Fekete mondatának eszmévilágához, a szó, az írás és a tett fegyverével kell küzdenünk.

A türelem rózsát terem. Tizenkét évig tartó Csipkerózsika-álmából írásom felébredt.

Köszönet mindazoknak, akik ebben támogattak!

Marosvásárhely, 1998. nov. 10.

A szerző

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A, Á

- Abrudbányai Ede 175
Acta Hargitensia 187, 190, 229, 231, 248, 249, 250
Acsády Ignác 115
ácsok 198
adó, adópolitika, adóügyi összeírás 57, 150, 194, 195, 230, 231
adomány, adományozás 64, 157, 189
agár 36
 → vadászkutya is
Agenda forestieră 218
Ágoston Ágoston 162
agrárreform 133, 194, 230
agrárpanama 157
agrárpolitika 134
akác 99, 139, 140
A Közép-Ajtai Szkumpia 18, 27-29
Aladics Zoltán 231
Albert István 194
államerdészeti igazgatás
 → erdészeti igazgatás
állami erdőkezelés 84, 93, 101, 101, 106, 122, 143, 156, 157
állami erdők
 → erdőstatisztika, görgényi kincstári erdők is
államosítás 157, 158, 163, 179
allodiális erdők 249
Almanahul pădurii 1985 237
Aluta 29, 55, 137, 245, 254
Ambrus András 174, 230
analfabetizmus 168
Antal Imre 229, 230-232
antiqua szesszió
 → régi telkek
A naural Statistic al României
 → Románia Statisztikai Évkönyvei
Apáczai Csere János 17, 18, 33, 35, 95, 116, 247
A Pallas Nagy Lexikona 29, 77
Apáthy István 152
Aporok 120
Apor Péter 21-22, 47

Approbatae Constitutiones 217

Áprily Lajos 53, 81, 96, 151-152, 183, 220, 223

Aranybulla 235

arányjog, aránykulcs, arányrész, «jogok» 102, 103, 122, 134, 144, 156, 157, 231

arányosítás /erdő-/ 165, 102, 102, 121, 122, 133, 134, 141, 185, 186, 189, 190, 217; ~i törvény 134, 135, 141, 164, 186

árszabályozás 88

áruforgalom 236

Árvay József 225, 245, 249

Arvinte, V. 177

A selmebányai akadémia oktatóinak lexikona 106

→ Zsámboki László

aszalás lábon 253

A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota 73, 83, 134

→ Kozma Ferenc is

A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból 55, 57, 119, 177, 351

→ Orbán Balázs is

asztaloscéh Marosvásárhelyen 114

asztal, asztalosipar 129, 130

→ bútoripar, bútorzat is

átalag 103

átlagos évi növedék 74

Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai 87, 88

Az fenyő fának hasznos voltáról

→ Oroszhegyi Mihály

Az Hasznos Gazdaságról

→ Benkő Ferenc

B

Backamadaras összeírása és gazdasági élete 88

Bakó László 73, 105

Bakó Zoltán 222

Balogh Artúr 158

Balogh Edgár 65, 133, 134, 145, 185, 186, 203, 211

Bangra

→ palotailvai fűrészipar és famunkások

Bányai János 79, 167-170, 193

Bányai László 185, 230

Barabás Endre 98, 137-140

Barabás János 138

Barabás Samu 63, 207
Baranyai Decsi János, Czimor 139
bárcafa, bárcarendszer 157, 232
Barcsai János 52
Baróti Szabó Dávid 23-25
Bartalis Ágost 189
Bartalis János 131
Básta-féle lustra 111
Báthori Kristóf 120
Báthory Zsigmond 236
bebíró földbirtokos 88, 253
Becze Antal 122, 151
becslési tarifa 208
Bedő Albert 74, 81, 84, 89-94, 121, 122, 138
Bencze Gergely 105-106
Benedek Elek 13, 145-148, 197
Benkő Ferenc 43-45
Benkő Fűszéres nevezeti 28
Benkő József 18, 27-30
Benkő Károly 43-45, 52, 222
Benkő Samu 22, 47, 48, 59, 255
Berde Mária 249
Berecz János 231
berecki „Asztalostársaság” 212
bérharc, famunkások bérharca 226
Biás István 236, 237
Binder Pál 56, 248
Bíró Pál 237
birtokközösség fenntartása 157
birtokosság, birtokközösség 164
 → közbirtokosság is
birtokpolitika 164, 187, 248
 → erdőbirtokpolitika is
«bizonyos pontok» 218
Blattny Tibor 78
bocskor 205
Bocskor János 247
Bod Péter 18
Bogáts Dénes 170, 249
Boldizsár Károly 182
Bolyai Farkas 31-33, 99, 190
Borbás Vince 29, 40
Borza, Al. 27

botanikus kert 27
bölény 47, 82
Bözödi György 62, 66, 79, 134, 185-188, 190, 196
bútoripar, bútorzat 21, 130
→ asztalosipar is
bútorfestés 211
brassói állami „közép faipariskola” 85, 129
Brassói Lapok 155, 167, 171, 173, 175
Buday Barna 113
bükk a jövő fája, a bükkipar fejlesztése 98, 105, 163, 255
bükk dicsérete 98, 144
bükkösök túltartása 163
Bürger Albert 125

C

capin 239
céhek 114
Chiriță, C. 237
ciher 60
Cimbora. Jógyerekek képes hetilapja 146
cimboraság 57
colbertizmus 116
colonus 71
communitás 71
→ faluközösség
compossessoratus 141
→ közbirtokosságok is
Connert János 88
conscriptio, „Urbarialis Conscriptio” 71, 212, 248
constitutio 88, 88, 114, 117
Corpus I 15, 87, 251
Coșbuc, George 192
Coteanu, I. 28
Cotta, Heinrich 32
Czeglédy János 221
Czikó Lőrinc 157
Cziráky-féle összeírás 71

Cs

császári nyílparancs 116
Csegezy Pál 141-143

cselédeskedés *126*
csemete, csemetekert, csemeteültetés *139, 140, 245*
cserefa, tilalmas csere erdő *148, 167, 210, 252, 253, 256*
cseremakk *207*
cserevásár, cserekereskedelem *198*
Csergő Bálint *178*
Csernátoni Múzeum *243*
csertölgy *167*
Csiby Andor *169*
Csiby Lőrinc *105-106*
Csík-, gyergyó- és kászonszéki Constitutio *88*
Csíki Hétközség Havasa *194*
Csíki Magánjavak *157, 158, 189, 191, 192, 200*
→ revendikált havasok is
Csíki Múzeum *193*
Csíky Dénes *163*
Csíkmadaras gazdasági élete *213*
Csíkmegyei Füzetek *102, 107, 138, 145, 189, 191*
Csíkszentkirályi Sándor-család levéltára *209*
Csíkszeredai Takarékpénztár *194*
Csíkvármegye felirata *189, 190*
Csiszár Lajos *126*
csoportfők *135*
Cs. Sebestyén Károly *198*
Csuka Zoltán *58*
Csutak Vilmos *170*

D

Daniel Gábor *65-67*
Daniel István *65*
Dapsy Frigyes *107*
Dávid Antal Mózes *75*
De conservatione sylvarum
→ Erdély első erdőtörvénye
Decreta *69, 217*
Demény Lajos *254*
dendrológiai park *98, 163*
→ fűvészkert is
deszkametszés *55, 109, 155, 249*
→ vízfűrészek is
Dietz Sándor *18*

Din istoria silviculturii românești 215
Diószegi Sámuel 29, 39, 39
Divald /Erdödi/ Adolf 61-62
Dobrescu, Aurel 232
Domokos Pál Péter 117
donatio → adományozás
drabant, veres drabant 111, 191,
drányica 57
Drăcea, Marin 199
Dsida Jenő 215
Duhamel du Monceau 32, 116
Duka János 191
dúvad 236

E, É

ebédlő-ház 112
ecetfa 29
Éder Zoltán 28
éger 235
égések
→ erdei tűz, erdőégetés, erdők gyújtogatása
Egyed Ákos 136, 156, 233
egy főre eső erdőterület 92, 189, 218
egyházi erdő 74
egyházi /egytelkes/ nemes 213
eladási bárca 97
eladósodottság 108, 172, 192
Élet és Tudomány 221
ellenszenv az erdővel szemben 74
→ „fölösleges” erdő is
Ellenzék 133, 147, 173, 174
élő okunk 117
„első” gőzfűrészek 162, 163, 172
Első Szászrégeni Tutajkereskedő Társulat 240
elszegényedés 120, 121, 143, 172, 194
Éltető Albert 163
Éltető-család 221
elvándorlás, a „szellemi elit” elvándorlása 37, 136
→ kivándorlás is
Eminescu, Mihai 30, 72, 148, 201, 220, 238
Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára 170

Endes Miklós 189-192

II. Endre 235

épület-asztalosipar 112

erdei fák és cserjék 17, 193

→ növény, növénytan; növénytani szakkönyvek is

erdei kihágások 29, 123, 203

erdei legelők és erdei legeltetés 106, 117, 122, 123, 137, 138, 146

erdei munka, erdei munkások, erdei munkakörülmények 131, 148, 185, 204,
205, 208

erdei szolgálat 66

erdei tűz

→ erdőégetés; erdők gyújtogatása; felégetett erdő

erdei utak 74, 90, 122

→ erdőfeltárás is

erdei vasút 163, 163, 182, 239

erdei vasúti munkás 181-182

erdei vihar 181

Erdély c. folyóirat 120, 120-122, 146, 151, 152, 198

Erdély első erdőtörvénye 69, 217, ~ második - 218

Erdély első ismert erdészeti térképe 62

Erdély első önálló magyar nyelvű vadászati könyve 35

Erdély három erdőtörvénye 116

Erdélyi Erdőipar R.T. 150, 171, 244

→ Groedel család; Gyulafalva; Horn Dávid; Komandó; Látó Anna

erdélyi erdők jogi viszonyai 61

erdélyi főkormányszék 236

Erdélyi Gazda 78, 97, 231

Erdélyi Gazdasági Egylet 77

Erdélyi Helikon 182

Erdélyi Híradó 138, 162, 197, 244

erdélyi ifjak Selmechányán 106

Erdélyi Kárpát-Egyesület 108, 120, 121, 121

Erdélyi lexikon 149, 167

Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 254, 255, 256

Erdélyi Múzeum 177, 177, 193

Erdélyi Múzeum Egyesület 193

erdélyi országos főerdőfelügyelőség 32

erdélyi sajtó 51

Erdélyi törvények 51, 69, 217, 218

Erdély második erdőtörvénye 51

Erdélyország statisztikája 38

Erdélyrészi Hangya Naptár 181

erdészet 11

erdészeti havi teendők 18
erdészeti igazgatás, erdészeti közigazgatás 83, 118, 186
Erdészeti kézikönyv 60
Erdészeti Kísérletek 98, 99, 105
Erdészeti /Erdőszeti/ Lapok 15, 18, 18, 31, 32, 40, 61, 66, 66, 69, 77, 81, 82,
83, 85, 89, 94, 97, 98, 105, 106, 142, 183, 219, 240
erdészeti névtani elemzés 164
erdészeti szakirodalom 19
erdészeti szaknyelv 94, 139
→ magyar erdészeti szaknyelv is
Erdészeti Tanintézet 58, 60, 70
→ Wilckens, dr. H. D. is
erdészeti tanintézet Nagyszebenben 32
Erdészeti-Vadászati-Faipari Lexikon 11
erdészeti vegytan 105
erdészettörténet, erdészet- és faipartörténet, erdészettörténész 11, 17, 69, 155,
155, 156, 159, 164, 193, 199, 203, 216, 218, 221, 229, 251
erdész himnusz 106
erdézpálya nehézségei és szépségei 82
erdéspolitikus 89
erdőarányosítás 84, 136, 185, 213
→ arányosítás is
erdőben csintalankodó gyerekek 147
erdőbirtokok nagyság szerinti megoszlása 93
erdőbirtokosság
→ közbirtokosság
erdőbirtokpolitika, erdőbirtokpolitikus 155
erdőbirtokviszony 74, 92
→ közbirtokosság is
erdőégetés 51, 51, 84, 146, 150
→ erdők gyújtogatása is
erdőeladások /és az azokból befolyt jövedelem/ 101, 126, 171, 191, 192
erdő- és közbirtokossági kongresszus /csíkszeredai-/ 230, 231
erdőfelmérés 82, 133
erdőfeltárás 58, 74, 219
erdőfelújítás, erdősítés 138
→ kopárfásítás is
erdőfogalás 84
erdőgazda 230, 232
erdőgazdálkodás, erdőgazdaság 52, 101, 120, 121, 127, 130, 141, 156, 177,
199, 240, 252
erdőgazdálkodás története 17, 247

erdőgazdasági üzemterv 52, 78, 84, 97, 195, 200
→ üzemszervezés 199 is

erdőgondnok, erdőgondnokság /ocol silvic/ 97, 97, 99, 121, 121, 195

erdőhiány, fátlanság, erdőszegény falvak 139
→ fahiány is

erdőhivatal 139

erdőirtás
→ irtás

erdőjog 186, 203

erdők eloszlása a székely székekben 137

erdők eltartóképessége 117, 208

erdők felosztása 66
→ közerdők felosztása is

erdők feltárása 96
→ erdőfeltárás is

erdők gyűjtogatása 146
→ erdőégetés is

erdőkitermelés 173, 174, 208

erdőkitermelési szövetkezet
→ fakitermelő szövetkezetek

erdők jelentősége a székelység életében 147, 179, 185, 197, 208, 212, 249
→ erdők mint ... is

erdők jövedelme 92

erdők közös használata 66

erdők közös kezelése 190

erdők meggyújtása
→ erdőégetés

erdők megóvása 116, 117, 146
→ erdőszeretet; erdővédelem

erdők mint a jólét megteremtője 149, 179, 237

erdők mint jövedelemforrás 114, 144, 171-173, 211, 229, 230

erdők mint tartalékföld 113, 236, 253

erdők országos becsűje 208

erdők összeírása 73, 84
→ erdőstatisztika is

erdők rendeltetése /szerepe/ 150, 150, 209

erdők szabályos állapota 90, 90

erdők termőképessége 74, 85

erdők tulajdonjoga 217

erdők utáni adózás 57
→ adó, adópolitika is

erdőlési jog 71

erdőlés 116, 203, 218, 253

„erdőlés rendjéről” 252
erdő meghatározása 153, 209
erdőmérnök, erdőmérnökképzés 41, 97, 105, 181, 256
→ selmebányai /selmeci/ Bányászati és Erdészeti Főiskola
erdőmunka
→ erdei munka
erdőművelés /az erdőművelés tényének elismerése/ 88, 215, 216
erdőművelés és faipar közötti kapcsolat 215, 216
erdőnek a háborúk idején betöltött szerepe 209
erdőnéprajz 61, 177, 193, 197, 221, 247, 249
→ történeti erdőnéprajz is
erdő otthontartó ereje 13, 205
→erdők jelentősége ...; erdők mint ...
erdőőrzés 74, 89, 122, 231
erdőpásztor-esküforma 252
erdőperek 120
erdőpusztítás 57, 58, 74, 117, 145, 149, 150, 197, 249
→ erdőrontó; erdők gyújtogatása; erdőégetés; irtás
erdőrendészet 137
erdőrendezés 72, 84, 97, 107, 182
→ erdőgazdasági üzemterv; kitáblázott községi erdő; üzemterv szerinti
erdőgazdálkodás is
erdőrendtartás 116, 116, 217, 254
erdőrontó 252
→ erdőpusztítás is
erdősítés 82, 139, 140, 250
→ erdőfelújítás; erdőtelepítés; kopárfásítás is
erdőstatistika 84, 91, 93, 142, 199, 218, 229
erdősültség 85, 91, 117
erdősültség és népsűrűség 93
erdőszeretet, az erdő megbecsülése 57, 145, 146, 148, 183, 220
→ erdők megóvása is
erdőtelepítés 31
→ erdőfelújítás; erdősítés; kopárfásítás is
erdőtisztek 121, 138
erdőtisztítás 252
erdőtörténet 11, 17, 216
erdőtörvények 51, 69, 73, 77, 83, 84, 90, 116, 122, 123, 137, 141, 174, 195,
217, 218, 249
erdőültetés 88
→ erdősítés is
erdővédelem /erdők védelme/ 106, 218
→ erdőpusztítás; erdők megóvása

Erdővidék *199, 211, 249, 254*
eregetők, eregetés *177, 239*
esztergályos ipar *131*
etnografusok *178, 255*
Ethnographia *221,*
Ethnographica carpathica *96*
Evoluția economiei forestiere în România *199*
évszázados fák *250*
exotikus fajok *98*

F

faanyagismerettan *17, 40, 121*
Fábián József-féle fűrésztelep *163*
«fából él» *203, 208*
fabőség *172, 203*
faedények *103, 197*
 → kádárok, kádározás
fa- és cserjefajok elterjedése *78*
fafajcsere *207*
fafajmegoszlás *91*
fahasználat *237*
fahiány, faszűke *45, 85, 137*
 → erdőhiány is
faipar jelentősége a székelység életében *64, 129, 130, 137, 185*
faizás *164, 218*
fajok közötti harc *245*
fajutalék *230, 232*
fakereskedelem *111*
 → fakereskedők; fapiac; tutajkereskedők; tűzifa-kereskedelem is
fakereskedők, fakereskedő-cégek *93, 135, 232, 240*
fakészlet *93, 150, 172*
fakímélés *149, 188*
fakitermelő részvénytársaság *200, 240*
 → kapitalista erdőkitermelés; Foresta; Lomas; Ofa
fakitermelő szövetkezetek *171, 174, 175, 187, 231, 232, 240*
fakonjunktúra *134*
 → pénzbőség is
faköbözés *200, 222*
 → mértékegységek is
falu erdeje *207*
 → községi erdő is

faluközösség 70, 71, 164, 217, 248
→ földközösség is
faluszék 253
falutörvények 88, 95, 95, 111, 113, 116, 118, 177, 191, 199, 254
famesterségek 197-198, 237
→ faedények; kerekesmesterség; festett bútor is
fapazarlás 84
fapiac 85, 114 brassói ~ 85
Farkas Árpád 110, 207
„farkas-étel” 112
Farkas Mendel 162
farkas név 111
fasínpálya /görpálya/ 58, 239
fatakarékosság 66, 137, 200
fatermés 92
fatság 29
Fazekas Mihály 39, 39
fejedelmi ebédlő leírása 112
fejfa 64
fejsze 146
Fekete Lajos 11, 13, 77-79
Felcsíki Erdőipari és Általános Gazdasági Szövetkezet 232
Fél Edit 197
felégetett erdő 149
→ erdők gyújtogatása; erdőégetés is
felesleges erdők pusztítása 117
felgyújtott fűrésztelepek 109
felperzselt erdők
→ erdőégetés
Felső-Fehér vármegye 63, 117
feltáblázás 43, 52
→ erdőrendezés is
felújítás 138
fenyődöntés, fenyőtermelés 240
fenyőfűrészipar, kiegyensúlyozatlan fenyőfűrészipar 107-109, 162, 163
→ fűrészipar is
fenyők magyar nevei 40
Ferenczy György 247
fertály 222
festett bútor 211
festőanyagok 193
fiatal munkások törvénytelen foglalkoztatása 153
Filipovici, J. ing. 200, 203, 216

Finta Zoltán 175
flinta 21
Flora Transilvanica 28, 29
Fodor András, Doktor 247
Fodor István 114
Fodor Pál 187, 188, 231, 232
foglalások
→ erdőfoglalások is 48, 218, 249, 253
folyó évi növedék 85
Foresta 173, 174, 222, 225, 226
főkirálybíró 65
Földessy György, dr. 36
földesurak foglalásai 48
→ erdőfoglalások is
földközösség 115, 193, 194, 251
→ faluközösség is
földreform
→ agrárreform, földreform törvény 155, 230
„fölsleges” erdő 85, 93, 117
→ ellenszenv az erdővel szemben is
Fővárosi Lapok 151
Fuchs Simon 153, 225-227
fűrész, erdei fűrész 60, 155, 217
fűrészipar /fűrésztelepek/ 107, 108, 126, 129, 130, 162, 172, 196, 204, 221,
225-227, 244, 245
fűrészmalom
→ vízifűrész
fűrésztelepek gyűjtogatása 109
Fűszéres nevezetek 28
fűtőérték 40
fűvészkert 29
→ dendrológiai park is
fűzfatelepítés 24

G

Gábor Áron 212
Garda Dezső 178, 248
Gazda József 179, 222
gazdasági elmaradottság 168
gazdasági liberalizmus 150
gazdasági utasítás 112

gazdasági üzemterv
→ erdőgazdasági üzemterv
geszt 78
Giurescu, C. Constantin 11, 199, 235-237
Gliga, Cozma 38, 99
Gociman, Aurel dr. 159-165, 172, 200, 222, 240
Goldfinger és Teplánszky cég 163
Gombocz Endre 29, 79
Gönczi Lajos 79
görgényi kincstári erdők /-állami erdőuralalom/ 82, 98
görgényszentimrei erdészeti szakiskola 78-80, 98, 99
görpálya
→ fasínpálya
grányicza
→ drányica
Grétsy László 19
Groedel család /Groedel Zadig, fiai és unokái/ 150, 163, 171, 244, 245
Groza-kormány 158
Grün Ferenc 226
gubernális korszak 112, 147
Guillaume Athanasius 32, 32
Gunda Béla 96

Gy

gyalog katona 253
gyalogos 111
Gyalui Farkas 47
gyáralapítási évfordulók 160-161
Gyárfás Elemér 174, 195
gyáripari statisztika 160-162
gyergyóalfalusi közbirtokosság 330
Gyergyói Néprajzi Múzeum 247, 249
gyergyói örmények 55
gyérités /gyérelés/ 178
„Gyergyói ügy” 171, 173
gyógynövények 17, 29
Gyöngyössy Béla 123
Györgyjakab Márton 107
György Lajos 193
Gyulafalva 119, 129, 162, 243

H

- Haáz Ferenc *19, 197-198*
Haáz F. Rezső *167, 193*
hajlított fabútorgyár *131*
hajósmalom, hajósmalmosok *62, 182, 183*
hajózás gondolata a Maroson
→ Maros folyó hajózhatóvá tétele
halászati tilalom hegyvidéki patakon *95*
hammásztiszt *237*
hamuzsírforrás *237*
Hargita hírlap *52*
Hargita Kalendárium *1980. 15, 49, 64, 73, 105, 226*
Hargita népi erdőgazdálkodása *178*
harmadnapos per *70*
Hármas könyv
→ Werbőczy-féle Hármas-könyv
háromszéki Hilib közbirtokossági jegyzőkönyve *195*
háromszéki vadászat *48*
Háromszék vármegye - Emlékkönyv *96, 102, 119, 163, 243*
→ Pótsa-féle nagymonográfia is
Hartig, Georg Ludwig *32*
Haszmann Pál *243*
hatalmasok a közbirtokosságokban *143, 208*
határhasználat *249*
határleírás *82*
Hatod birtokosság *66, 194*
Hatod erdőrész *67*
havas, havasok, havasbirtok *71, 72, 115, 123, 135, 135, 181, 182, 190, 191, 213, 221, 239, 253, 256*
havasi legeltetés *138*
→ erdei legeltetés is
havasolás, havasoló *239, 241*
Hazai és külföldi vadászrajzok *47*
házalás kiküszöbölése *102*
házi faipar *102, 120, 203*
házi ipar *126, 131*
házilagos kezelés, házi kitermelés *98, 188, 231*
helynévkutatás, erdészeti helynévkutatás *61, 249*
Herbarium *17, 17*
Herman Ottó *95*
Hetilap *173, 247*

„hét székely szék” 63
Hibján János 121
Hiller István dr. 59
Hitel 187
hitelpolitika, hiteligenyek kielégítése, hitelszövetkezetek 121, 137, 231
Hodor Victor 156
Horn Dávid, Horn és Morpurgó cég 119, 126, 129, 162, 243
hornyolatlan zsindey /drányica/ 57
Horváth Imre 120, 179
Horváth István 150

I, Í

idegen tisztások 142
Illés Nándor 32
Illyés Gyula 25, 140
Imre Dénes 107, 145
Imreh Barna 249
Imreh István 88, 116, 118, 137, 164, 170, 177, 212, 251-254
Industria și comerțul lemnului din bazinul Mureșului superior
→ Gociman, Aurel
Industria și comerțul lemnului în județul Trei-Scaune
→ Gociman, Aurel
iparfejlesztés 109, 138, 205
→ iparosítás is
iparfelügyelők tevékenységéről szóló jelentések 153
ipari hitelszövetkezet 137
ipari oktatás 75, 85, 130, 138, 139, 153
iparosítás, iparfejlesztés 120, 136, 153
iparstatisztika 163, 163
ipartámogató törvények 120
ipartörvény 151
iparüzéstől való idegenkedés 125, 126
iparvasút
→ erdei vasút
irtás, erdőirtás, irtásnevek, szabadirtás 24, 44, 111, 113, 115, 150, 150, 170,
194, 218, 249, 252, 253
Istoria pădurii românești 235-238
Ivănescu, dr. ing. D. 11, 12, 216, 219, 235
Izsák József 175, 188

J

jáger 22
Jakab Elek 65, 69, 70, 71, 111, 113, 197
Jakabffy Elemér 155
Jakó Zsigmond 159, 189, 251
Jancsi-bankó, ún. 153
Jancsó Benedek 236
Janitsek Jenő 249
János Dávid 162
jegenyenyár 215, 216
Jékely Lajos 151
jelentés Erdély kincstári erdőségeiről 61, 62
jobbágyok, parasztok, zsellérek és ezek erdőhasználata 112, 191
jogászképzés túlsúlya 126
jóléti törvény 142
II. József 60, 116, 116, 217
juharfák nedvéből nádméz 44
Juhász Gyula 154

K

Kacsó Sándor 145, 155, 157, 171, 172, 174-175, 187, 194, 243
kádáripár, kádárnév, kádárok, kádározás 111, 197, 198, 237
→ faedények is
kájmán 239
Kállay Ferenc 87
Kálmán király 235
kantin /erdő- és fűrészipari cégek kantinjai/ 131, 225, 241
Kányádi Sándor 20, 33, 48, 49, 148, 210, 215
kapitalista erdőkitermelés /kapitalista monopóliumok/ 136, 149, 150, 175, 215,
232, 232, 240
→ fakitermelő részvénytársaság; Foresta; Lomas; Ofa; konzern is
kappagató /varsa/ 95
Kapusy Imre 149-150
Karda Ferenc dr. 188, 231
Kardalus János 252
karuly /karvaly/ 22
kassai erdészeti-vadászati naptár 39
Kászon széki falusi perek jegyzőkönyve 208
„kaszten” 212
kataszter 73, 92, 138 ~i 92

Katona Szabó István 188
katonatartás 112
Katrusa erdő 120
Kelemen Lajos Emlékkönyv 212
Keleti Újság 1154, 157, 170, 173-175, 194, 195, 221, 240
Kemény János 13, 181-183, 221, 241
kereszmesterség, kereszműhelyek 66,
kerékgyártás 66, 191, 204, 237
Kese Jenő 67
késztermékeket előállító faipar 120, 126
Kézdivásárhelyi Takarékpénztár 119
Kincses József 31, 31, 32, 33
kincstári erdő, kincstári erdőkezelés, kincstári erdőszet 61, 62
Kindert István 130
királyi adomány 156
királyi erdőfelügyelő, királyi erdőfelügyelőség 83, 83, 84, 90
kisajátítás
→ agrárreform
Kis-Besztercén folytatott tutajozás 117, 222
→ tutajozás is
Kisdéd szótár 23
Kis Követ 51
Kiss Jenő 60, 72, 100, 148
Kiss József 59-60
kitáblázott községi erdő 52
→ erdőrendezés is
kitermelt és kitermelhető fatömeg 159, 172, 219
kivándorlás 120, 131, 192
→ elvándorlás is
Klőzel Oszkár 231
Kocziány László 21
kocsigyártás 21
kollektív szerződés 226
kolozsvári akadémiai lyceum 29, 47
kolozsvári kalendárium 18
Kolossvári Sándor 87
Komandó 130, 171, 225, 237, 243-245
komandói sikló 243, 244
komandói vasúthálózat 244
Kompánia 240
Koncz József 32
konszern 225

kopárfásítás 77, 99, 99, 139
→ erdőfelújítás, erdősítés is
kopjafa 64
kopó 22, 22, 36
korlátlan tulajdonjog 97
Korunk 221, 229, 232
Korunk Évkönyv 56, 149, 239, 248
Kós Károly 170
Kós Károly dr. 55, 88, 247
Kovács Ferenc 177, 177
Kozán Imre 175, 188
Kozma Ferenc 13, 69, 73-75, 134, 197, 198
környezetvédelem 38
Kőrösi Csoma Sándor 47
Köváry László 27, 37-38, 52, 56, 99, 101
közbirtoklás 203
közbirtokossági kongresszus
→ erdő- és közbirtokossági kongresszus
„közbirtokossági törvény” 141, 155
közbirtokossági unió 232
közbirtokosságok, közbirtokossági erdők, közbirtokossági rendszer 93, 122,
133, 141, 142, 155, 155, 156, 157, 169, 171, 172, 174, 175, 178, 185,
187, 190, 194, 195, 203, 204, 207, 208, 231, 232, 251
→ közerdők is
közeli erdők 90
közerdők /havasok, közbirtokosságok, közhatárak, közös birtokok/ használata
és felosztása, közhely 48, 134, 141, 141, 156, 164, 189, 194, 213, 217
→ közbirtokosságok, közerdők is
közgazdasági leírások 137, 137, 139
közigazgatási erdészeti bizottság 139, 143, 186
közös birtokok felosztása
→ közerdők felosztása
közös erdő 94, 170, 186, 191, 213
→ közerdők is
község 93, 116, 135, ~enkénti felosztás 190, ~ek székely birtokossága 164
községesítés 156, 164, 190
→ Hodor Victor is
községi erdő 62, 89, 93, 106, 156, 156, 164, 164, 207, 213, 317
→ falu erdeje is
községi vagyon 115, 157
közvagyon 115, 157, 190, 252
→ közbirtokosságok; közös erdő; székely közvagyon is
Krippel Móric 108, 108, 121-122

Kriterion Könyvkiadó *18, 21, 255*
Kristó Tibor *198*
Kriza János *144, 146*
Kurkó Gyárfás *103, 203, 231*

L

Lakatos István *169*
lakodalmi fa *147*
László Gábor *158, 231*
László Gyula *125-127, 131*
latinosság, erdészeti oklevelek latinossága *116, 118, 252*
Látó Anna *243*
Lázár család /gróf ~/ *249*
Lázár Jakab *41, 60*
Lázár Mór gr. *51, 52*
Lăzărescu, ing. C. *200, 203, 216*
legelőerdő *138*
liberális kormány *155*
Linné rendszere *28, 41*
Lipót-féle oklevél *236*
lófő *111, 191, 248*
Lomas *225*
Lombossy *173, 247*
lucfenyő székelyföldi nevei *40, 40*
Lucstó mejjéke *170*
lustra *111*

M

magfa *233*
mágnás *213*, bébíró Magnas Possessorok *213*
magánerdő, magánbirtok, magántulajdon *52, 62, 141, 150, 155, 156, 169, 170, 194, 207*
Magánjavak *155*
→ Csíki Magánjavak is
Magyar Athenas *18*
magyar báróság *245*
Magyar Encyclopaedia *18, 35, 95*
Magyar Erdészeti Oklevéltár *15, 19, 59, 87, 95, 115-117, 199, 200, 236, 251, 254*

magyar erdészeti szaknyelv *94, 103, 116, 121, 203, 255*
→ szaktájszó is
Magyar Fűvészkönyv *39, 40, 41*
Magyar Gazdaságtörténeti Szemle *115, 236*
Magyar Hírmondó *27*
Magyar Irodalmi Lexikon *134*
Magyari Lajos *198*
Magyar Kisebbség *15, 155, 175, 229*
Magyar Könyv-ház *28*
Magyar Népi Szövetség *231*
Magyar Nyelv *255*
Magyar Nyelvőr *15, 24, 103*
Magyar Törvénytár *141, 200*
makk, bükkmakk, cseremakk *207*
Makkay Domokos *172*
makkoltatás, makkgyűjtés *88, 208*
makkos erdők *88*
Maksay Albert *114*
Márkpaták *44*
Márki Nándor *18*
Maros folyó hajózhatóvá tétele *38, 221*
marosi tutajozás akadályai /veszélyei/ *38, 53, 56, 182, 183, 247, 248*
Marosi tutajozást előmozdító társulat *56*
Marosszék közhavasa /Székhavasa/ *71*
→ Ösmarosszék Havasgazdaság is
marosvásárhelyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola *71, 138, 139*
marosvásárhelyi kerékgyártó-céh *237*
Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara Jelentése *56, 66, 71, 84, 108, 125, 126, 130, 137, 139, 153, 153, 192, 221, 237*
Marosvásárhely szabályrendelete *199*
Marosvidék *71, 97*
Marosvölgyi fűrészipari munkások toplicai értekezése *226*
Marosvölgyi Munkás *154*
Márton Zoltán *151*
maszlagolás *95*
„meccök” világa
→ deszkametszés
„medve-étel” *112*
megyei közvagyon *189*
Megyei Tükör *243*
Melius Péter *17, 17*
Méliusz József *203*
mérnökhány *126*

mértékegységek 62
mesterségdicső ének 19
Mestitz Mihály marosvásárhelyi bútór- és épületasztalos gyára 108
mészegetés, mészegetők 252
Metamorphosis Transylvaniae 21, 22, 47
Mezőség 38, 45, 77, 99
mezősegi vadászat 48
Mihaltz István 24
Mikes Ármin gr. 163, 163
Mikes Kelemen 75
Mikó Árpád 120
Mikó Imre 27, 155
Mikó Imre gr. 27, 29
Mikó István: Vadászkönyv, 1984 36
Mindenkori tökéletes erdei- és vadászati Kalendarium 39
Moesz Gusztáv dr. 170
Molnár János 38
Molnár Józsiás 163
Molnár Kálmán 178
Molnos Lajos 64, 136, 212, 213, 250
Mocsár-erdő, mocsári erögondnokság 82
Monitorul Oficial 230
Morozov, G. F. 209
M. Sz. F. 35
Munkaadók Szövetsége 226
munkaalkalom 174, 185, 233
munka- és életkörülmények 153, 240
munkanélküliség 174
munkáskolónia 108
munkásmozgalom 225-227
munkavédelem 153
Müller János 162
Művelődés 88, 212, 213, 247, 252

N

nádmézsfőzés 44
Nagy Ajtai ifjabb Cserei Farkas 45
Nagyajtai Kováts István 198
Nagy Benedek 190
nagybirtokosok 136
Nagy Domokos Imre 47

Nagy Géza 57
Nagy György 231
Nagy Gyula 83-86, 133
Nagy Imre 95, 95
Nagy László 45
Nagy Pál 181
naptárak 18
Negyedfélmegye közbirtoka 189-191
nemesek 253
 → bebíró földbirtokosok is
Nemes Károly 219
Nemes Tordamegye Floraja 39, 40
nemzeti fejedelmek korszaka 75, 236, 237
Nemzeti Társalkodó 56, 95, 198, 247
«nemzetpolitikai szemle» 155
népélet 193, 211
népi erdőgazdálkodás
 → székely népi erdőgazdálkodás
Népismereti Dolgozatok 178, 191, 193, 213, 252
népnevelés 148
néprajz 193, 197, 204, 247
 → erdőnéprajz
Néprajzi Értesítő 177, 209
népszámlálás 162, 167, 208
Népszövetség 158
Népújság 227
nevelt erdő 87, 87
Nomenclatura Botanica 28
Nomina Vegetabilium 28, 28
növény, növénytan 39, 245
növényfajok közötti harc 245
Növénytani szakkönyvek 17-20, 39-41, 78-79

Ny

Nyárády E. Gyula 154, 170
Nyárfa 215
 → útmenti fásítás is
nyelvkincs
 → szaktájszó
nyestbőrök 235
nyilvános árverezések 142, 231

nyír, törpe növésű nyír 170
Nyírő József 36, 181

O

Ofa 225
Olosz Lajos 123, 234
Orbán Balázs 13, 20, 23, 29, 53, 55-58, 73, 101, 117, 119, 145, 148, 177, 190,
237, 251
Orbán József 163
óriástutajozás 81, 82
Oroszhegyi Mihály 11, 18-20, 88
orsókészítés 153
Országos fatermelő központ 226
orvhalászat 95
Osvát Kálmán 149, 167
osztrák erdőtörvény 61
osztrák rendszerű határőrkatonaság 157
→ székely határőrkatonaság is
Óváry Kelemen 87

Ö, Ő

önálló rendelkezési jog 157
önálló vámterület 125
önismeret 73, 119
ősjog 156
Ősmarosszék Havasgazdaság 96, 98, 131, 139, 190, 194

P

Pál Gábor 133, 155-158, 164, 194-229
Palkó Attila 56, 221, 248
palotailvai famunkások, ~ fűrészipar 154, 225, 240
papírgyártás 51, 105
„papolczi közhely” 133, 134
parajdi gyufagyár 71, 151, 204
Paraszti Majorság 24
parasztoknak a vadászattól való eltiltása 236
Páskándi Géza 35

Pataki József 254
Páter Ernő 240
Pausinger József 81-82
Pădurile României 199, 237
P. Dombi Erzsébet 146
Péch Dezső 97-99
pénzbőség 173, 189
pénzhiány 142, 172
pénzüntézetek és azok politikája 119, 191, 194
Petőfi 67
Petelei István 139
pisztráng, pisztrángozók, pisztrángtenyésztés 95, 96, 216
plánta, plántál 88
Portik János 222
Pótsa-féle nagymonográfia 96, 119, 120, 159, 243
→ Háromszék vármegye-Emlékkönyv is
Pótsa József 119-120
prémonda, erdei prémondázás 241
primor 48
Probleme de economie forestieră 200
produktív alapítások 192
→ iparosítás; késztermékeket előállító faipar is
puliszka, puliszkás ételek 204
pulyhák 21

R

rablógazdálkodás 107, 172
Rác Gábor, Rác Erzsébet Johanna 29
Recensământul general al populației României din 29 dec. 1930 168
→ Népszámlálás is
Régi Magyar Költők Tára 19
Régi székelység 63
régí telkek 217
Reiter testvérek 151
Reményik Sándor 22, 254
rendkívüli vágás 200
rendszeres, üzemtervszerinti erdőgazdálkodás
→ üzemterv szerinti erdőgazdálkodás is 57, 57, 90, 101, 143
rendsztelen erdőhasználat /~ számlálás/ és ennek következményei 90, 150
→ szabad erdőgazdálkodás is
Réthei Prikkel Marián 24

Reuter Camillo 256
Révai Nagy Lexikona 133
revendikált /visszaszerzett/ havasok 44
→ Csíki Magánjavak is
Revista Pădurilor 216
Rokaly József 226
Románia erdői 199
Romániai Famunkások Szövetsége 226
Romániai Magyar Szó 157
Románia Statisztikai Évkönyvei 127, 174
→ Népszámlálás is
román növényteni szakirodalom 28
Ruffy Péter 227

S

Sabău, dr. Vasile 199-201, 216
Salamon Ernő 108, 158, 227, 245
Scheint G. Dániel 170
Sebess Dénes 134-135
segédmunka 126
selmebányai /selmeci/ Erdészeti Akadémia, majd Bányászati és Erdészeti Főiskola 32, 41, 60, 70, 77, 97, 109, 106, 121,
sérelmek, gazdasági sérelmek 194, 195, 195
Seres András 148
Sigerus Péter 32
Siklódy István 129-130
„silvestris ordo” 116
Simai Ödön 23
Simó Géza 153-154
sodronykötélpályák, drótkötélpályák 163
„sok” erdő
→ „fölsleges” erdő
solymárok, solymászat 236
Soó Rezső 29
specializált falu 197, 211
stabil ipari létesítmények 191, 192
→ iparosítás, késztermékeket előállító faipar is
Stancu, Zaharia 165
statutumok 87, 88
Stinghe-Sburlan erdőstatisztikai adatai 218
stuc 21

Sz

- szabad ember, szabad székely *11, 213, 253*
szabad erdő *137, 251, 525*
→ tilalmas erdők is
szabad erdőgazdálkodás *84*, szabad használat *141*
→ rendszertelen erdőhasználat is
Szabad Szó /marosvásárhelyi/ *226*
szabályrendeletek *87, 251, 254*
→ statutumok is
szabédi kísérleti telep *99, 105*
Szabó Attila *17*
Szabó Károly *18, 63-64, 111, 113, 159*
Szabó Lajos *119*
Szabó T. Attila *249, 255-256*
Szádeczky /Kardoss/ Lajos *63-64, 65, 111-114, 125*
Szakács Péter *170*
szaktájszó, szakmai tájszavak *93, 169, 210*
→ magyar erdészeti szaknyelv is
szán *198*
Szapolyai János *64, 251*
szárnyvonal *67*
Száva Farkas *51-53*
Széchenyi István *55*
Szécsi Zsigmond *81, 83*
szegénység és az erdő *137, 140, 144*
→ elszegényedés is
Székely bánja *66, 185, 187*
→ Böződi György is
székely birtokosok *65*
Székely Dávid Gyula *231*
Székely Egylet *138*
Székely-Egyesületi Képes Naptár és Évkönyv *145*
Székely-Egyleti Képes Naptár *85, 125, 147*
Székely és Réthy bútorgyár *108, 126*
székely falu *65, 71, 147, 186, 251, 253*
→ faluközösség is
székely falu erdészeti jellemzői, szokásai *73, 83, 89, 90, 145-148, 251-254*

székely famesterségek
 → famesterségek
 Székelyföld *11, 15, 39, 51, 87, 125, 130, 143, 151, 155, 167, 174, 185, 236, 256*
 → székely székek is
 Székelyföld c. sajtótermék *226*
 székelyföldi erdészeti szógyűjtés
 → szaktájszó
 székelyföldi erdészeti terminológia *85*
 → szaktájszó is
 székelyföldi erdőbirtokviszonyok *74*
 → erdőbirtokviszonyok is
 székelyföldi erdők *65, 170*
 → erdőstatistika is
 székelyföldi erdők állapota 1874-ben *89*
 székelyföldi iparmúzeum *125, 138, 139*
 székelyföldi szabad vadászat *212, 217*
 székely határőrkatona-ság /-ezredek/ *44, 147, 200, 216*
 székely ház *170*
 Székelyhonról *36-38*
 székely huszárcsaládok *119*
 székely ipar *130*
 székelykapu *146*
 székely közbirtokosságok
 → közbirtokosságok
 székely közvagyon *133*
 → közbirtokosságok; széki közerdő; közvagyon; közös erdő is
 Székelykeresztúri Múzeum *57, 178*
 Székely Kongresszus *89, 108, 113, 120, 121, 123, 126, 129, 130, 130*
 Székely Napló *225*
 Székely Naptár *147*
 Székely Nemzet *84, 102, 122*
 székely népi erdészeti kultúra *116*
 székely népi erdőgazdálkodás *177, 251, 252*
 Székely Néplap *51*
 Székely Oklevéltár *15, 63, 111, 188, 207, 208, 236, 251*
 Székely Oklevéltár - Új sorozat *63, 254*
 Székelység folyóirat *79, 167-170, 193, 237, 251*
 székely székek *43, 45, 60, 63, 87*
 → Székelyföld is
 Székely Társaság *127*
 szekér *21, 102*
 szekereskereskedelem, szekerezés *84, 102, 126*
 szekérút *244*

Székhavas
→ Ősmarosszék Havasgazdaság
széki közerdő 251
széki szabályzatok 199
→ statutumok is
szellemi elvándorlás 192, 232
→ elvándorlás, kivándorlás
Szemplér Ferenc 127, 165, 170
szenítés /szénégetés/ 62, 88, 177, 209
Szent Anna-tó 58
szétszedhető faházak készítése és szállítása 232, 237
Szigeti József 18
Szigethi Gyula Mihály 95, 113, 197
szigony, szigonyászat 96
szijács 78
Szily Kálmán 31
Szinte Gábor 95, 198, 203
Szinyei József 83, 97, 129
szkumpia, a „közép-ajtai” ~
→ Benkő József
Szlávik Nándor 36
szóbeli harmadnapos törvényszék 70
szókincs
→ magyar erdészeti szaknyelv
szolgalom
→ erdei szolgalom
Szomorú Miklós 239
Szócs István 239
szövetkezeti gondolat /eszme, forma, mozgalom, rendszer/ 126, 174, 175, 185,
188, 195, 229, 231
szövetkezeti úton való fakitermelés
→ fakitermelő szövetkezetek
Sztankó Zoltán 175, 187
sztrájkok 226, 245
szuszék 144, 198

T

táblákra osztás 52
→ erdőrendezés is
Tagán Galimdsán 177, 209
Tagányi Károly 88, 115-118, 159, 199, 217, 236, 252

takarékpénztárak
→ pénzüintézetek
Tamási Áron 101, 173, 205, 207-210
tanműhelyek 139
tanoncoktatás 153
táplálkozás, erdei munkások táplálkozása 204
Tarisznyás Márton 3, 14, 61, 178, 247-250
tartalékföld 113, 236, 253
tartamosság, az erdők kihasználásának tartamossága 84
tarvágás 61
Tatros völgye 149
Tauszik B. Hugó 125
technikatörténet 159, 249, 252
Téglás Gábor 251
Téglás Károly 105-106
Téglási Ercsei József 39-41, 56
Teleki-Bolyai Dokumentációs Könyvtár 18, 31
Teleki József gr. 38, 117
Teleki Mihály gr. 24
Teleki-théka, Teleki Téka 32
→ Teleki-Bolyai Dokumentációs Könyvtár is
Tentamen 32
természet 152, 167, 183, 245
Természettudományi Közöny 78
természetvédelem 151, 170
tersényi 21
testületi erdők 97
„théka” 212
Tibád Levente 249
tilalmas erdők 88, 88, 112, 191
tiszafa 78
Tisza László 97, 99
Tizenhét falu havasa 194
tíz 164, 178, «~birtokosság» 64
T. Nagy Imre 101-103
Toldalagi uradalom /koronkai/ 253
Toldy Ferenc 18
Tomcsa Sándor 167
Tompa Károly 25
Tompa László 41, 86, 167, 241
Toplicai „munkásparlament” 226
tőárak 102, 172
törekvés az önellátásra 253

történeti erdőnéprajz 249
→ erdőnéprajz is
törvényhatósági /megyei/ erdő 92
törvényhatósági jogszabályok 87-88
tőtől való vontatás 240
tövön való eladás 98
transzverzális vasút 55, 122
tudománytörténet 39
túltartás 90
túltermelés /többtermelés/ 90, 150, 219
túrós pityókaleves, túrós puliszkás ételek 241
tulajdonképpeni faipar 125, 126
→ késztermékeket előállító faipar is
tutajkereskedés 56, 248
tutajkereskedők 57
→ fakereskedők is
tutajkészítés, tutajozás /marosi, Kis-Besztercén, Tatroson stb. folytatott/
→ marosi tutajozás akadályai is 37, 52, 55, 56, 61, 117, 173, 182, 211,
221, 222, 222, 248
Tuzson János 79
Tükör 71, 221, 226
tűzifa-kereskedelem 114

U, Ú

Udvarhely vára /Székelytámadt/ 112
Ugron Gábor 67
Újfalvi Sándor 47-49, 98
újraarányosítás 135
újulat védelme 137
II. Ulászló király 236
úrbéreseket vesztett birtokosok 65
úrbéres közbirtokosságok 155, 156
→ közbirtokosságok is
úrbéri összeírások
→ Conscriptio
úsztatócsatorna 249
Út, utak 122
→ erdei utak
utasítás
→ szabályrendelet
útmenti /útszéli/ fásítások 145, 148

Utunk 231
uzsora 119, ~kamat 171, 173

Û, Ű

üzemgazdaság 159
üzemismertetés 159, 164
üzemterv
→ erdőgazdasági üzemterv
üzemterv szerinti erdőgazdálkodás 74, 89, 90, 141

V

Váczy Leona 149, 170
vad, ragadozó ~ 112
Vadas Jenő 106
vadászat 112, 152, 212, 217, 236
→ székelyföldi szabad vadászat is
vadászati irodalom /vadászirodalom/ 21, 35-36, 47-49
vadászati tilalom 236
Vadász és Versenylap 147
vadászfegyverek 21, 48
vadászkutya 22
→ agár; kopó; vizsla is
Vadászújság 36
vadbőr 236
vadkár 112
vágásszabályozás 88
→ erdőrendezés is
vágásforduló 90, 200, 254
vágásterület, évi ~ 90, 97, 155, 172, 241
vágterkezelő 239
Váli József 75
Valter István 226
Változó valóság 178
Vámszer Géza 193-196
Vanier 23
vargyasi festett bútor
→ festett bútor
vásárhely, vásáros hely 111
vásárjog 64, 111

Vasárnapi Újság 51, 237
vásározás 126
vasutak, vasúttalanság 67, 102, 102, 122, 126, 139, 171, 191
vasútépítési politika 71
Venczel József 195
Vermes és társai 52
Viața românească 237
Victoria általános szövetkezet 188
Vig András köve 56
vihár, viharkár 20, 181
villanyvilágítás 129
Vita Zsigmond 151
Vitos Mózes 13, 53, 107, 109, 138, 145, 189
vízicsatorna
 → úsztatócsatorna
vízfűrészek 56, 112, 155, 168, 191, 212, 239, 240, 249, 255
vízi szállítás
 → tutajozás, úsztatócsatorna, hajózás is
víziút 111, 211, 221
vizsla 22, 36
volt kétág katonaság 93, 164
volt úrbéres 141
vörösfenyő 40
Vörös Zászló 188, 226

W

Wass Albert 256
Werbőczy-féle Hármaskönyv /Tripartitum/ 69, 208, 217
Wilckens, dr. H. D. 32, 59

Z

zágoni közhelyek arányosítása 217
Zathureczky Gyula 243
Zord Idő 149

Zs

Zsámboki László 77

zsellér 213

Zsigmond József 221, 239-241

Zsigmond király 117

zsindely 113

→ Oroszhegyi Mihály is

LGNIWOOD -KFT-

1146 Budapest, XIV. Hermina út 17. ■ H-1393 Budapest, Pf. 330.

Telefon: (36-1)351-4611, 352-3277 ■ Telefax: (36-1)251-7095